Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Danſk Bondeliv,

ſaaledes ſom det i Mands Minde førtes

navnlig i Veſtjylland.

Af

H. F. Feilberg.

Andet Oplag.

Med 49 Figurer og et Tillæg.

Ved Udvalget for Folkeoplysnings Fremme.

Kjøbenhavn.

I Kommiſſion hos G. E. C. Gad.

Trykt hos Nielſen & Lydiche.

1898.

Forord til andet Oplag.

Mit i første Udgave af denne lille Bog udtalte Haab, at mine jydske Landsmænd vilde kjendes ved den, er ikke slaaet fejl; den udgaar nu paa ny, efter at første Oplag er blevet udsolgt, og jeg kan ikke nokſom takke for den venlige Modtagelſe, den har faaet. Jeg har ikke vovet at forandre noget i Texten, tør ikke længer tro, nu da jeg stærkt nærmer mig de syvti og lever under ganſte andre Forhold, end da Bogen blev skreven, at jeg vilde være i Stand til saa levende som tidligere at fremstille Billederne af Bondens Liv; Aarene begynder at tynge. De Tidsbeſtemmelſer, som her og der findes, maa regnes fra 1889, Aarstallet paa første Udgave.

En Række Skildringer af Familiefeſterne, der her manglede, har jeg i Vinter udarbejdet; de vil forhaabentlig ved „Udvalgets“ Velvilje følge.

Aſkov v. Vejen i Juni 1898.

H. F. Feilberg.

Forord til første Oplag.

Denne lille Bog har en Historie. Det er en rum Tid siden, det var 1872, det Aar, da Norge fejrede sin Tusendaarsfest, da tilbragte jeg en Maaned i dette Land som Eilert Sundts Gjæst. I Fællesskab gjorde vi en Rejse op ad Gulbrandsdalen, og en Aftenstund, om jeg mindes ret, var det i Ottedalen, sagde Sundt til mig, da vi havde naaet Skydsskiftet: „Kom nu, saa beder vi Bondekonen lave Grød til os! Jeg har ført en lang Grødkrig.“ Vi gik ned i Køkkenet, og jeg saae nu alle Tilberedelserne; Vandet blev kogt, der kom Bygmel i, — eller maaske blev det kogt med Melet i —, saa tog Konen rask den kogende Gryde Grød af Ilden, greb „Tvoren“*), — jeg stod med den i Haanden, undrende mig over Korset, der var indskaaret i dens Ende, og tænkende over, hvad det Slykke Haandværkstøj vel kunde bruges til. Hun kom saa en Haandfuld frisk Mel i Gryden, der stod paa Gulvet, rørte eller kjærnede i den med „Tvoren“, og et Øjeblik efter blev den velsmagende Grød hældt op i Fadet. Sundt fortalte mig saa, at en eller anden „Bykar“ havde skrevet om Bondens slette Stel og exempelvis anført, at Bønderkonerne end ikke kunde koge Grød; de kom raat Mel i, efter at Grøden var kogt, hvad der aldrig kunde være rigtigt, osv. osv. Dette, syntes Sundt, var alt for taabeligt, at en Bondekone ikke skulde kunne koge Grød; saa begyndte han Krigen, og den trak sig, som alle store Krige, gjennem Aar og Omskiftelser og blev nok til sidst afgjort ved en Erklæring af den kemiske Professor, der gav Sundt Ret. Men i det Ordskifte faldt en Ytring fra

*) „Madstok“ eller „Madspejl“ paa Sydsk.

Sundt, som hagede sig fast i mit Sind: Bondens Liv er ikke en Blanding af paafaldende Skikke og slet, uordentligt Husstel, men er en tusendaarig Kulturudvikling, hvor bestandig Slægt har lært af Slægt, og der er gjort Fremskridt, — og det var da alt for meningsløst, føjede han til, om de norske Bønderkoner, efter at have kogt Grød i tusende Aar, ikke skulde forstaa at gjøre det Arbejde. Disse Ord slog mig og skaffede mig en Forstaaelse, jeg til den Dag havde manglet.

Da jeg atter kom hjem, blev Indtrykkene fra Norge efterhaanden skudte til Side bag et saare travlt Præstearbejde, og først da jeg kom under friere Forhold her ude i Darum, vaagnede paa ny Lysten til at fortsætte den Syssel, jeg begyndte i Sønderjylland ved Udgivelsen af „Fra Heden" 1863, Forsøget paa, skjønt af borgerlig Herkomst selv, at trænge ind til Forstaaelse af Almuens Liv og faa noget at se af den Kulturudvikling, der ligger bagved. I en Sommerferie skrev jeg da efter Tilskyndelse af en god Ven en lille Opsats „Fra Vesterjylland" til Tidsskriftet „Fra alle Lande" (1882). Jeg har levet som Barn i disse Egne, hvor jeg nu bor som gammel Mand, og jeg behøvede blot at lade Tankerne gaa tilbage til de svundne Aar, saa stod Billederne om mig fra Vesterhavet, fra Sundeved, hvorhen mit fædrene Hjem flyttedes 1847, fra Angel, Valsbøl og Store Vi i Mellemslesvig, hvor jeg havde tilbragt de første Manddomsaar til Krigen 1864, da jeg med saa mange andre fik Afsked paa graat Papir. Vi havde nylig haft en vældig Vesterhavsflod, det kom saa alt sammen med den Gang, uden dog at jeg mente at kunne gaa nøjere ind paa Enkeltheder. Den lille Skildring bragte mig en uventet Hjælp, en Pengeunderstøttelse fra Carlsbergfonden, ved hvilken Gave der saare hen-

synsfuldt ikke blev stillet særegne Krav, det var blot en Hjælp og Støtte til fremtidigt Arbejde. „Middel giver Mod!“ siger Fyden. Jeg tog saa med nyt Mod Arbejdet op for at lære at forstaa, hvordan Bondens Liv er blevet ført, før end den nye Tids mangfoldige og stærke Paavirkninger brød ind over det og begyndte at omdanne det. Det forekom mig mærkeligt at eftergaa, hvorledes et mangeartet Arbejde var samlet i Gaardmandens og hans Hustrus Hænder, de maatte jo noget nær skaffe alt til Veje. Saa begyndte jeg at spørge de gamle ud og samle ind, ved tilfældige Samtaler, paa Landeveje, i Jærnbanevogne, paa Smaarejser, ved Forespørgsler i „Skattegraveren“ og ved skriftlige Meddelelser, og efterhaanden vorede Stoffet. En Del af, hvad jeg saaledes i Aarenes Løb har indsamlet af skriftlige og mundtlige Kilder, er gjenfortalt paa de følgende Blade.

Der er noget underlig vemodigt ved at gaa over en af de gamle forsømte Kirkegaarde med de sunkne Grave, med en frisk Grav og med et nylig rejst Gravkors hist og her, og saa at maatte sige til sig selv: Hvad har de Slægter, som her er gaaede til Hvile, arbejdet med, hvad har de haabet og frygtet, hvorledes har de levet? Det er alt sammen glemt og borte, ingen kjender mere de gamle Navne, der staar i Kirkebogen! Hvad jeg drager frem i denne Bog, er et Forsøg paa at sætte den gamle Tids Mennesker et Minde, den Slægt, der nu stærkt nærmer sig Graven.

Det er dog kun enkelte Stykker af Bondens Liv, der i de følgende Blade er dragne frem. Det kunde ikke let være anderledes. Jeg har den største Del af mit Liv været knyttet til Vesteregnen, og en bunden Embedsstilling har hindret mig i paa nogen nævneværdig Maade at besøge andre Landsdele. Da „Udvalget for Folkeoplysnings Fremme“ antog den tidligere offentliggjorte Skildring „Fra Vesterjylland“

til Optagelse iblandt sine Skrifter, ønskede jeg at øge og bedre Bogens Indhold, hvad der villig blev tilstaaet mig. Jeg tog saa to enkelte Grupper af Undersøgelser frem, Kvindearbejdet paa Gaarden, samt de Festskikke, der knyttede sig til Aarets forskjellige Tider. Denne Festrække havde særlig interesseret mig, fordi vort Folk derigjennem knyttedes til andre Folk af nordisk og germansk Rod. Jeg fik Øje paa en ældgammel hedensk Underbygning; den ligger nu overalt som en sammenfalden Ruin, mange Steder maatte der graves dybt for at finde Sylstenene, andre Steder er de forsvundne eller ukjendelige. Meget er saare vanskeligt at tyde, andet vilde først klart kunne oplyses ved en Række Henvisninger til Udlandets Forskninger. I en Bog som denne, bestemt til Folkelæsning, har jeg ganske skudt de lærde Undersøgelser til Side og stræbt at fortælle saa klart og jævnt som muligt. I vor Tid gaar det gamle tabt med rivende Hast, hver gammel Mand eller Kvinde, som bliver lagt til Hvile i Graven, tager noget med sig. I de mere ensomme Egne lever mere af det gamle, i de Egne, hvor Kulturen er stærkere fremskreden, mindre. Det er med disse gamle Vedtægter og Skikke som med et gammelt Træ, een Gren efter en anden gaar ud og fortørres; det er gaaet saa i Aarhundreder, der er nok kun faa friske Skud længer tilbage. Hvad jeg saa har samlet ind i Aarenes Løb, har i mit Sind lagt sig til rette om, hvad jeg havde oplevet eller kjendte her vester fra, mange Steder har Meddelelserne været ufuldstændige, fra andre Steder har de været særdeles indgaaende; men da jeg ved personlige Forhold næsten helt har været afskaaret fra selv at eftergaa eller opspørge den manglende Sammenhæng, er Fremstillingen bleven meget uligelig. Hvor jeg har kunnet, er Fortællingen bleven stedfæstet ved et Stedsnavn i Klammer, hvilket betyder, at Skikken der

bliver eller er bleven brugt; den kan mulig findes mange andre Steder, men derfra har jeg min Meddelelse.

De meddelte Billeder skylder jeg „Udvalgets" Interesse for Sagen. For flere Aar siden havde jeg begyndt at samle Tegninger ind til at oplyse ældre Kulturforhold; til disse hører: Fig. 1, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 26, 29 og 37. Af Mejborgs Bog, „Gamle Danske Hjem" 1888, er med Forfatterens Tilladelse benyttede Fig. 4, 23, 24, 43 og 44. Fra „Dansk Folkemuseum" er tagne Billederne Fig. 2, 11, 21, 27, 28, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 40, 41, 42 samt Fig. 48 i „Tillægget", tegnede af Hr. Kunstmaler E. Rondahl; de øvrige (med Undtagelse af Fig. 3, 20 og 22, samt Fig. 47 i „Tillægget") er under Bogens Trykning tilvejebragte her ovre fra. Valget af Billeder er blevet mere tilfældigt end onskeligt, da det ikke var tilstrækkelig forberedt.

Det er altsaa kun Stykker af Almuens Liv, jeg her har draget frem, Husenes tarvelige Indretning, Bylavet, den gammeldags Kreaturhandel, Kvindearbejdet, Festskikkene. Hverken Tid eller Plads blev der denne Gang til at søge Familiefesterne opredede; af Bryllup, Barselgilde, Begravelse er der kun enkelte Træk anførte. Mandsarbejdet er knap berørt, saa lidt som Høstskikkene; heller ikke er der gjort Rede for Almuens uskrevne Poesi.

Jeg beder alle dem, der har bragt „Korn til Gilde", modtage min venligste Tak, og jeg haaber, at mine jydske Landsmænd, som denne Bog naaer til, vil kjendes ved den som et Stykke af deres eget Kjød og Blod.

Darum Præstegaard ved Bramminge St. i Oktober 1889.

H. F. Feilberg.

Indhold.

Forord ..... S. I—VI.
Indhold ..... S. VII—X.
Forkortelser ..... S. X.

1. **Min Vesteregn.** S. 1—15.

Fra Vesterjylland. — Vesterhavet. — Stormfloden 15. Okt. 1881. — Stormfloden 3. Febr. 1825. — Vintertiden. — Sommertiden. — Fanø.

2. **Bygninger.** S. 15—62.

Lave, klinede Huse. — Brønden. — Murstenenes Tilberedelse. — Teglovnen. — Ved Teglovnen en Aften i V. Vedsted. — Husenes Opmuring. — Kalkbrænding. — Bindingsværket. — Lyren. — Sparreværket. — Klinearbejdet. — Klinegilder. — Tækning. — En Bondegaard i Hedeegnen for 40 Aar siden. — Aashusene. — Boligernes Grundplan. — Arnestedet. — De gamle Belysningsmidler. — Kakkelovnen. — Opholdsstuen. — Sengene. — De andre Stuer. — Fremstridt i Velvære. — Omkring Husene.

3. **Arbejder.** S. 62—125.

„Folkemarkeder". — Tjenestefolks Fridage og Løn. — Kvindens strænge Arbejde. — Bagerovnen, Bagning. — Brygningen. — Ølletz Rolle i Husholdningen. — Brændevinsbrænding. — „Brændevinstøjet". — Bondens Kamp for Retten til at brænde. — Brændevinsdrikken. — Afholdsbevægelsen. — Uldens Klipning og Kartning. — Kartegilde. — Spindet. — Hjemmefarvning. — Vævning. — Strømpebaandsvæven. — Binding. — „Bindestuerne". — Hørren. — Hørskagning. — „Skagepigerne". — Fra Skagningsgilder. — Knipling. — Mælken. — Flødeu. — Smørkjærning. — Lysestøbning. — Vask. — Rulle med Manglestok. — Tvinding af Fiskegarn i Agger.

4. Livet inden Dore. S. 126—146.

Stille, beherſket Liv. — Ægteſkabet. — Jyden en Mand af faa Ord. — Sparſommelighed. — Snævert Syn og Standsfordomme. — Savnet af Oplysning. — Højſkolens Indflydelſe. — Virkning af den politiſke Bevægelſe. — Fynbo og Jyde. — Den ſtore Gjæſtfrihed. — Jydens lune Spøg; Exempler derpaa. — Sjællændere og Jyder. — Fannikerne. — Nørrejyder og Sønderjyder.

5. Handel. S. 146—170.

Handelsaanden. — Den lille Handel. — Den ſtore Studehandel. — „Studegaarde". — Betalingsmidlerne. — Studedrifternes Afgang. — De gamle Studeveje. — Undervejs til Markederne i Huſum. — Huſum Marked. — Markedet i Ibehø. — Fra Klovſygen i Efteraaret 1842. — Studedriverne paa Hjemvejen. — Tillid i Pengeſager. — Svinehandelen. — Følger af Handelen.

6. Lidt fra Fællesſkabets Tid. S. 171—214.

Landsbyens Udſeende. — Den lovgivende Myndighed. — „Oldermanden". — Den kommunale Republiks Beſtyrelſe. — Den fælles Byhyrde, hans Arbejde og Løn. — Svinehyrden. — Kvægſygen. — Den kommunale Smed. — Byſmeddens Løn. — Mølleren. — Fattigforſørgelſe. — Tiggeri et Haandværk. — Tiggerne paa Vandring. — „Stodderkongen". — Natmandsfolk, Tatere oſv. — Brandlidte Folk. — Træk af tidligere Retsforhold og Retstilſtande. — Hjælpſomhed i den gamle Kommune. — Lavsgilder. — Feſtlige Sammenkomſter. — Fælles Apothek, Gadebrønd oſv. — Agermarkens Inddeling tidligere. — Den fælles Bythyr. — Fællesdriften i Store Darum før 1767.

7. Toldgrænſe og Smugleri; Bisſekræmmere og Markeder. S. 214—226.

Toldvæſenet. — Omſtændeligheder ved Toldgrænſen ved Kongeaaen. — Smugleriet. — Fortjeneſten ved at ſmugle. — I Hovborg Kro. — Smuglerierne ved Veſterhavet. — Det indſmugledes videre Befordring. — Bisſekræmmerne. — Hoſekræmmerne. — Omſtrejfende Handelsfolk. — Vognfærdſelen paa de daarlige Veje i Veſtjylland.

— Markederne. — Markedsrejser. — Drikkeriet ved Markederne.

8. **Fester.** S. 226—290.

Gjæstfrihed. — a. **Thomasdag.** — b. **Julefesten.** Tilberedelserne. Juleridt. Juleaften og Juledag; Juleaftensfjæmt. Stefansdag. Mellem Jul og Nytaar eller Kongedag; Sanglege i Julestuerne; Julelege. Nytaarsaften og Nytaarsdag; Nytaarsstikke og -gilder; Plovgang paa Als. Helligtrekongers Fest; Helligtrekongers Tog; Julens sidste Festdag. — c. **„At gjøre Vejr".** — d. **Fastelavn og Faste.** Karlenes Ringridning; Drengenes Fastelavnsløjer; Fastelavnsgilder; gamle Fastelavnsstikke fra Falster. — e. **Paaskeu.** Paaskelege; Hexene paa Skærtorsdag. — f. **Pinsen.** „Pinsebruden"; Pinsegilder; Pinsestikke. — g. **Gadelamsgilder og „Sommer i By".** Uddeling og Bytning af Gadelam; „Valborgvisen"; „Pinsevisen"; Pinse-Legestue; Drengenes Pinsefestlighed; Smykning af „Blus"; Majgildet; Majgreven; Fiskernes Majfest ved Vesterhavet. Andre selskabelige Sammenkomster.

9. **Fra Familielivet.** S. 290—363.

a. **Bryllupsstikke.** Det formelle Frieri. Forlovelser. En sundevedst „Kost". Bydesvenden. Brudesengsdagen. Bryllupsgildet. Anden Dags Bryllup. Dansen: „Tospring" og Melodien dertil. — b. **Barselgilder.** Kaffens Rolle ved Gilderne. Kaffedrikkeri tidligere. Barnets Navn. — c. **Børnenes Opvæxt.** Barndomstiden. Barnets Færden mellem Husdyrene. Den gamle Skole og den gamle Degn. Leg i Skolen. Drengen skal ud at tjene. Den lille som Faarehyrde. Hyrdedrengen paa Heden. Hugormene. Hyrdedrengenes Tidsfordriv. Hyrderne i de mere beboede Egne. Legen „at kaste Kniv". „Gjættelser", „Remser" og Hyrderim. Hyrdernes Pinse og Sypsover Dag. — d. **Kvindens Stilling.** Udtryk om Kvinden. Forstaaelsen mellem Ægtefolk. Opmærksomhed mod Kvinden. — e. **Omgangsskikke.** Hilsener. Høflighed mod den fremmede Gjæst. Ved Afsked. Almindelig Høflighed. Bonden og Titler. Kjendingsnavne. — f. **Høstskikke.** Skikke ved Høhøsten og Kornhøsten. Det sidste Læs. Offer til Musene. „Fisemand" og „Fluesmækkeren". — g. **Den religiøse An-**

ſtuelſe. Minder fra Papismens Tid. Den lutherſke Kirkeſtik. Stykker af Hedenſkab i Folketroen. Bondens Ro over for Døden. „Underjordſer" oſv. **Retsfølelſen**. „Gjenkalding". Hexene. Materialisme. Spøg med Præſterne eller Kirken. — h. **Begravelſe**. Begravelſesgilder. Nabokrog, „Hokelbjærre Kro". „Livet".

Tillæg ..... S. 364—376.
Sag-Regiſter ..... S. 377—394.

Forkortelſer.

D.	Darum Sogn.	Sk.	Skilling.
H.	Herred.	Sſts.	ſammeſteds.
Kr.	Krone.	Sundev.	Sundeved.
Lybſk.	Lybſkilling.	Sønderj.	Sønderjylland.
M.	Mark.	Valsb.	Valsbol.
N.	Nord, Nørre-.	Vendſ.	Vendſyſſel.
o.	omtrent.	Veſtj.	Veſtjylland.
Rdl.	Rigsdaler.	Veſtſlesv.	Veſtſlesvig.
S.	Sogn.	Østj.	Østjylland.

S. foran et Stedsnavn Sønder- (S. Hald H.).

Maleren dypper sin Pensel i Farver, og saa forstaar han at frembringe et Billede, hvor Skygge og Lys blandes i de fineste Overgange, medens Tilskuerens Sind gribes ved at se det, — saaledes træder alt naturligt frem for hans Øje. En anden, beskednere Kunst samler taalmodig smaa, forskjellig farvede Stene og gjør Forsøg paa at sammensætte et Billede af dem; nær ved set kjendes alle Sammenføjningerne, men i nogen Afstand smelter de sammen, og Ufuldkommenhederne opdages ikke længere. Et saadant Mosaikbillede, samlet af tusende enkelte smaa Stykker, har Forfatteren af nedenstaaende Linier søgt at danne for at tegne et Folkeliv, som han i Aarenes Løb har lært at kjende og elske, og han har næret det Haab, medens Personer og Billeder drog forbi hans Øje, at bidrage noget til et retfærdigere Syn paa Almuens Liv hos Mennesker, der staar det fjærnt. Vi er for faa her hjemme til at gaa hver sine Veje i Misforstaaelse og Miskjendelse.

Det er saa almindelig Tilfældet, at man ved Rejser i fremmede Egne søger at faa Kundskab ej blot om Landenes Natur og Frembringelser, men ikke mindre om Beboernes Sæder, Tænkemaade og Skikke; men næppe ret mange af dem, som bor inden Byernes Porte, tænker paa, at der lige udenfor ogsaa findes et Folkeliv, om det

end den meste Tid dølger sig, saaledes som den plattyske Digter Claus Groth saa klart og smukt har udtalt dette:

En egen Verden bor i Bondens Hjem,
hvo klare Øjne har, kan snart den finde.
Nu kommer den tit sky og dæmpet frem,
men se kun rigtig til, — den er der inde!
Og har du Hjærte saa, for hvad du saae,
den lille Verden vil til Hjærtet tale
og snart saa broget rig for Tanken staa,
som nogen Digter kan faa Lyst at male.*)

Det er sandt, at der skal Opmærksomhed og Forstaaelse til for at komme ind i den stilfærdige, skjulte Verden, hvori Bondens Liv dølger sig; det er ogsaa sandt, at Billedet hist og her har mørke Skygger, at der her og der findes Raahed og meget andet, der ikke er af det gode; men der er tillige meget baade sandt og smukt; og for Kulturhistorikeren har et indgaaende Studium af Folkelivet sin særlige Interesse ved de mange mere eller mindre dunkle Minder, det gjemmer om svundne Tider; hist og her kan han vel endog træffe paa et Stykke lyslevende Middelalder. Det er jo klart, at det mest nationalt ejendommelige hos et Folk maa søges hos Almuen. Naar vi, der er gaaede Universitetsvejen, mødes med Udlændinge, Franskmænd, Engelskmænd, Tyskere, der omtrent har samme Stilling, overraskes vi ved at se, hvor meget vi har til fælles trods vor forskjellige Nationalitet; ganske simpelt, fordi vor Dannelse ikke er væsentlig dansk, men europæisk.

Med Bonden forholder det sig anderledes; lever han i sin Stand og med sin Stand, saa staar han i et ældgammelt dansk Kulturliv, forplantet i al Stilhed fra Slægt til Slægt og, om end i dette Aarhundrede stærkt paa-

*) Overs. af V. Esmann.

virket af Oplysningen og andre Samfundsmagter, saa dog endnu saare ejendommeligt og tiltrækkende.

1. Min Vesteregn.

Vesteregnen har ikke uden Grund Ord for sin Barskhed; dog er der i saa henseende Forskjel, og Vejrliget er langt fra saa haardt i det sydlige som oppe mod Nord, hvor kun den nøgne Klitrække skjærmer mod det aabne Hav. Omtrent lige syd for Esbjærg (udt. Eesbjærg) begynder den første Antydning til den Marsk, der fortsætter sig til Frankrigs Grænse. Klitterne maa her søges ude paa Øerne, 1 til 2 Mil fra Fastlandet; men deres mægtigste Udvikling naaer de et Par Mil syd for Skagen i Raabjærg Sogns Sandmiler. Der er et Sted, der i Øde og Storhed søger sin Lige, og træffer man at komme der en Dag, naar Havet buldrer mod Vest, og man fra Klitternes Top kan se Braadden der ude, medens Sandet „knyger" (fyger) tæt om en, som Sneen paa en Stormdag ved Vintertide, saa kunde man tro sig hensat i en fremmed Verdensdel.

Sligt kjender man ikke her syd paa. Marsken er saa flad, at Øjet forgjæves søger en Højde. Staar man paa Bakkerne syd for Darum Kirke tæt ved Vesterhavet og stirrer ud over Kongeaadalen, ser man udbredt foran sig en aaben og vid Slette; den gjør stærkt Indtryk af at være en gammel Vig af Havet, hvori to store Aaer, Kongeaaen og Ribsaa, har deres Udløb. Bakkerne, man staar paa, er kjendelig nok den ene gamle Havbred; men Øjet spejder forgjæves efter den anden, den maa vist søges et Stykke syd for Ribe i V. Vedsted Sogn. Man maa paa denne Flade gaa en Mil eller derover ind i Landet for at finde Højder, der naaer indtil 20 Fod

over dagligt Vande. Meget af dette Land er Mose, ligesom Marsken rundt om synes at hvile paa Mose; thi saa langt Floden kan naa og føre Slik med sig, er Tørven dækket af Klæg, og først længere inde træder Mosen kjendelig frem med sin bløde Grund, sine utallige Tørvegrave og sine Rør og Halvgræsser. Mægtige Stammer af Fyr og Eg tillige med Birk og El ligger begravne deri, de sidste, som det synes, øverst; men ellers er der ikke saa meget som en Kvist tilbage paa denne Egn til at vidne om Fortidens Skove; ethvert Minde, endogsaa det dunkleste Sagn, synes uddød om den Natur, som her har haft sit Hjem.

Ude mod Vest ligger Havet blankt i den nedgaaende Sols Straaler. Der kan være saa fredeligt der ude, og ikke faar man Indtrykket af, at det er en saa lunefuld og ufredelig Nabo. Det er endog knap nok, at der er Vand at øjne. Langt ude færdes nogle Skikkelser; det er Fiskere, som med deres trekantede Net („Kry", sydligere „Glib") gaar ud imod Floden for at fange en Slags smaa Fladfisk, „Skulder" eller „Botter", der saltede og tørrede ristes paa Gløder, klippes i Stykker paa tværs af Benene og spises paa Smørrebrød. For mange Smaafolk træder de i Stedet for Efteraarsslagtning og er gode at tage til for at drøje paa Grød og Kartofler ved Vintertide. De koges ogsaa ferske med Kjærnemælk til en meget afholdt Ret, der hedder „Skuldesuppe".

Der skal haardføre Folk til det Arbejde; de gaar ud lige til ind i November Maaned, jævnlig over en halv Mil ud i Stranden, gaar i Vand til midt paa Livet i Timevis. En halvgammel Husmand, som jeg en Dag spurgte, hvor det var muligt at udholde sligt uden at forgaa af Kulde og Anstrængelse, svarede ganske alvorlig, at salt Vand ikke skadede: „Der er mange store Herrer, som kommer rejsende langvejs fra, blot for at gaa i salt Vand; salt Vand er

sundt". Fiskene bliver trukne paa en Snor (en „Sløver") ved Hjælp af en Jærnnaal („Preg"), der føres gjennem et tyndt Sted i Hovedet, og saa bæres de over Skuldrene; en enkelt „Ringel" er „et Gehæng" og en dobbelt „en Krans"; er Fangsten heldig, kan den veje 5 Lispund.

Langs Højvandsmærket ligger Bændeltangen (Zostera) opfyldt, forskjellige Arter af brune Havalger (Fucus, Chorda, Halidrys), de ejendommelig dannede Haj-Æggeskaller („Fandens Kretbar", Trillebør), Skaller af Søpindsvin, Rygskaller af en lille Blæksprutteart, „Krageost" (nordligere: „Maarskjæl"), store Klumper af udtømte Æg af en stor Havsnegl (Fusis), sædvanlig kaldet „Oldemo'rs Fadklude", og i Virkeligheden kunde de for den Sags Skyld godt bruges til Karklude, saa længe de er fugtige. Saa er der en Gang imellem Selskab ude paa „Vadderne"; Vandfugle samles i Tusendevis i tætte Skyer og skriger saaledes i Munden paa hverandre, at jeg undertiden paa en stille Dag har kunnet høre dem lige ind i Stuen, skjønt Vinduerne var lukkede.

Men Havet er som andre Stormagter en lunefuld og vanskelig Nabo: man er aldrig sikker for det. Saaledes skete det for et Par Aar siden, medens man havde allertravlest paa Marskengene med at faa Høet sat i Stakke, saa meldte „Engelskmanden", — saaledes kaldes i Spøg Vesterhavet, — sig med Storm og Uvejr, væltede sig ind over de flade Enge, kjørte omkring med Høet, lagde det i store Bunker hist og her, somme Steder maaske indtil tusende Læs i een Hob, og saa kunde hver Mand søge sit ud, om han evnede det. Det er et ejendommeligt Syn, naar Havet kommer; blygraat væltet det sig ind, Aaerne stemmes op, Grøfter og Vandløb gaar over deres Bredder, Havfuglene flyver skrigende ind over Engene for at melde Majestætens Komme, Bølgerne gaar hvide, „i Skjorteærmer", og Havet breder sig ind

over Fastlandet, op til Byerne, hen ad Gaderne, ind i Husene, medens Folk og Fæ flygter.

Vesterboen er ellers en noget sindig Mand; men paa saadan en Stormdag, naar „Flyvetækkeren" ruster i Taget, saa Spær og Tømmer knager, saa kommer der Liv i ham, især da, hvis han har Kvæg paa Engene. Der ude færdes Folk med lange Springstokke for at kunne komme over de fulde Grøfter; halvt svømmende og nu og da plumpende i Grøfter drives Flokke af Ungkvæg ind mod Land, og rundt om møder man Børn med smaa Flokke af Faar, der er ganske rene og hvide, og Børn og Faar alle lige drivende vaade. Er det i Kornbjærgningstiden, kjører Bonden ud med de Vogne, han ejer, og læsser dem med det Korn, der staar paa de udsatte Steder, at det ikke skal ødes af Saltvandet. To Vogne stilles nær sammen, og saa meget Korn lægges paa dem, som kan rummes, saa er det bjærget til bedre Tider. Jo, Havet er en vanskelig Nabo; men, som det vel altid gaar, man vænnes efterhaanden til Faren, bliver ligegyldig og lader staa til saa længe som muligt, og Følgen deraf bliver da jævnlig den, at Havet besørger Efteraarsslagtning af Kvier og Faar, og store Tab lides.

Ak ja, dette er nu ikke længere en Saga blot. Da jeg skrev dette, havde Havet gjæstet os. Efter en Uges Uvejr og Storme kom Floden den 15. Oktober 1881, og denne Gang var det Alvor: Vandet gik højt op i Ribe Gader; og langs Vestkysten, saa langt den ligger aaben syd paa, er der spurgt Ulykke paa Ulykke. Hundreder af Stude, Unghøveder og Faar omkom, og et sørgeligt Syn var det at se de druknede Dyr ligge opskyllede her og der i Snesetal, da Havet atter drog sig tilbage. Dagen efter mødte man Vogne,

der kjørte øster paa med døde Kreaturer; hos Kusken stod et Par forkomne Faar, og bag i laa en Ko eller en Hest. Men intet er saa galt, det er jo godt for noget: Smaafolk levede højt, fik til Gave eller for en Ubetydelighed et af de druknede Dyr og opnaaede saaledes, da Skulde-Fangsten vist saa temmelig er slaaet fejl det Aar, rigeligt Vederlag i godt og fedt Stude- og Faarekjød.

Ude ved „Øvret" (Havstokken) har Bølgerne brudt Grønsværen op og kastet omkring med Sand og Grus; her og der har Vandet, da det gik tilbage, udhulet sig hele Elvelejer, og rundt om er Strandbredden bestrøet med store Stykker opbrudt Mosejord; kort sagt, hvor man ser hen, faar man Indtrykket af, at mægtige Kræfter har været i Bevægelse. Jærnbanedæmningen til Ribe blev gjennembrudt, og var der kommet Is med Floden, tænker jeg, ikke en Stump af den havde staaet. Der gik dog nok kun faa Menneskeliv tabt, skjønt mange maatte staa henimod et Døgn saa her og saa der ude ved Strandkanten, hvor de fandt Tilhold paa en eller anden Højde; thi Flodbølgen kom under de voldsomme Byger med en Pludselighed og en Magt, der spottede enhver Beregning.

For Marskens Vedkommende bringer Tiderne en lang Liste over Ulykker, som Havet har voldt*), „Manddrænkelsen" 1162, Frisersloden 1400, de sex Gallersfloder 1434—1501, Kornsloden 1572, Nordstrandsfloden 1634, og Flod efter Flod indtil vore Dage. De mærkeligste Stormfloder i dette Aarhundrede indtraf i Aarene 1825 og 1839. Jeg drager enkelte Træk frem af den første. Den 1. Febr. 1825 rejste der sig en Storm fra Sydvest, den 3. sprang Vinden nordvestlig og gik om Aftenen

*) Se Bidrag til den slesv. Vestkysts Hist. af C. Fogh (Slesv. Provinds. Efterr. II.: 145 ff).

og Natten i Stormskridt nordlig. Samme Dag brød Havet igjennem Landtungen ved Harboøre og dannede Aggerkanalen. Ved Daggry blev Vejret igjen nogenlunde stille.

Beretningen fra Syd-Slesvig lyder: Vi har i denne Vinter i det mindste haft 25—30 Storme af ulige større Voldsomhed, hvilket de nedrevne Tagsten i Stæderne og de flaaede Straatage paa Landet nokſom beviſer; ved denne Storm er ikke een Tagsten revet ned og ikke eet Straatag sønderrevet, og Vinden var ikke stærkere, end at man i det højeste kunde have ventet en Flod af 4 Fod over dagligt Vande. Ikke desto mindre naaede den Stormflod, som indtraf Natten mellem den 3. og 4., da Vinden sprang om, pludselig og med Lynets Hastighed en Højde, som er ukjendt i Fædrelandets Historie, selv om man gaar tilbage til den graa Oldtid. De fem Gallerfloder og den bekjendte „Mannestränke", i hvilken der omkom over 30,000 Mennesker, kom den ikke nær, hverken i Højde eller i Vandets rullende og malende Bevægelse. Ved Ditmarskerdiget var Bølgeslaget saa voldsomt, at Bølgen hver Gang veg tilbage til den nederste Rand af Digeskraaningen og hver Gang atter steg alenhøjt over Digets øverste Rand. Saa voldsom var Bevægelsen, at et Drikkekrug af Sten, 1000 Pund tungt, blev slynget 50 Skridt bort hen i et nærliggende Vandsted. Havets høje Vandstand strakte sig over hele den jyske Kyst, ja selv i Throndhjemsfjord bemærkedes et usædvanligt Højvande; men medens Stigningen angaves til 18—18½ Fod i Syd-Slesvig, noteredes kun 6—7 Fod ved Agger.

I den sydlige Del af Ringkjøbing blev Beboerne overraskede i deres Senge af Floden og maatte flygte i stor Hast. Nord for Nymindegab gjennembrød Havet Klitrækken flere Steder, gjorde „Havrendinger" og trængte

ind i Husene i Bork. En Kone vaagnede ved Vandets Skvulpen og vækkede Manden med Udraabet: „Jøsses, Tappen er gaaet af Øltønden!" Han sprang ud af Sengen og stod i Vand til Knæerne, hvorpaa han helt sindig svarede: „A tænker ellers, her er mere Øl end vort eget!" — Her i Darum gik Floden meget højt op og gjorde stor Skade. En af de gamle har fortalt mig, at han tydelig mindedes den Dag. Alle Mand havde været paa Færde for ved opbobede Dæmninger at hindre Vandet fra at komme ind i Gaarden. Men Jorden var frossen, og det var vanskeligt at faa Græstørvene løse; saa dæmmede de med Gødning, Aske og Tørvebrokker, som de stampede sammen, og det gik godt; Floden blev holdt ude, til Vandet begyndte at synke. Saa tænkte de, at Sejren var vundet, og gik ind til en Mellemmad i „æ Dons"; men i det samme kom der en vældig Byge, og inden de kom paa Benene, „sluste" Vandet ind ad Døren. Kvindfolkene rev i en Fart de nederste Skuffer ud af Møblerne, Husbonden tog Oldemo'r og bar hende ind i Sengen, medens Oldefader fik træde paa nogle Stole, man satte til ham paa Gulvet; ude i Stalden stod Kreaturerne i Vand til Livet, og nu og da tog Stormen Tag i Huset, saa Tømmeret knagede, medens Vandet neden fra lettede Gulvets Bjælker.

Det er en sammenhængende Række af Ulykker, der meldes om: Digebrud, Oversvømmelse, nedstyrtede Huse og druknede Kreaturer og Mennesker; frugtbart England blev dækket af Sand og Grus, Brøndene fyldtes, saa Vandet blev brakt, og overalt fulgte Sygdom og Elendighed i Havets Fodspor.

Fra Før fortælles, at Beboerne i Vik maatte flygte nøgne ud af Husene; to Skibe kastedes over Kajen og sad fast paa Skjærmdiget, et tredje temmelig stort Skib red tværs over det nordre Bolværk, men kom dog atter

løs, og omtrent 4000 Faar druknede. Ved Fuglekøjen kom Vandet med saa stor Hurtighed, at flere først vaagnede ved dets Skvulpen i Stuerne og traadte knædybt i, da de sprang ud af Sengen. Paa de smaa, lave Vesterhavsøer, Halligerne, var det en forfærdelig Nat. Øerne tabte betydeligt i Omfang, blev bedækkede med Slik, Sand og Muslingskaller, der somme Steder dannede et indtil 12 Tommer tykt Lag, og paa store Strækninger var der ikke et Græsstraa at se. Paa Südfall gik alle Boligerne til Grunde, og intet Dyr eller Menneske frelstes. De tre Beboere paa Norderog tilbragte 48 Timer i en Baad; selv paa de højeste „Værfter" steg Vandet ind i Husene, og paa Langenæs røvedes Ligene ud af deres Grave. I en Beretning af et Øjenvidne skrives: Kl. 9 om Aftenen ragede endnu det meste af Landet frem af Havet, og mange kunde have frelst baade sig og deres Ejendomme ved at ty op paa Lofterne eller blot ved at tilspærre Dørene, men det blev der ikke Tid til; thi Vandet steg derefter saa pludselig, at det allerede Kl. 11 væltede sig „taarnhøjt" hen over Landet; Floden gik over de højeste Volde og trængte ind i alle Husene, saa at der endog stod een Fod Vand i de højest liggende af dem, og Rædsel greb de af Havet omspændte Mennesker. Paa Hoge maatte Beboerne flygte op paa Lofterne, og Vandet stod 4—5 Fod højt i Kirken, Stenene løsreves, og Stolene flød omkring.

Ja, saaledes kunde man længe blive ved. Ingen skulde ane Havets forfærdelige Magt, naar man en stille Dag gaar ud paa Ebben og kan med et Par taalelig gode Støvler vandre tørskoet 1—$1^1/_2$ Mil ud paa „Vadderne", og naar saa Floden endelig kommer gaaske langsomt — thi Havet ligesom hælder Vandet ind mod Landet, her een lille, smal Stribe, og hist een, men bestandig nærmere —, ser det saa uskyldigt ud alt sammen, som var

det slet intet; og dog er der Kæmpekræfter gjemt ude paa Dybet.

Naar man staar paa Slotsbanken ved Ribe og ser mod Nord, Vest og Syd, møder Øjet kun udstrakte, grønne Enge, hvorimellem Aaen slynger sig. Men paa en Stormdag af Vesten, saa kommer Havet, vælter sine graa Bølger ind over alle Engene, til man kun ser Hav og atter Hav, medens Vejene betegnes ved den Række høje Pæle, der afmærker dem, og man forstaar da den gamle, enfoldige Fortælling om Kong Hans, der en Aften stod i sit Herberge hos Borgermesteren i Ribe, saae ud over det graa Hav, der paa alle Sider omgav ham, og saa til sidst udbrød: „Den Herre, som er over alle, ham bør ogsaa Ære og Tjeneste over alle; nu holder han os imod vor Vilje fangen uden Pil og Bøsse ved Elementets Magt, og til ham alene ste ville vi give os fangen. Ham være Lov, Ære og Sejr evindelig!"

Af og til, især Vinter, Efteraar og tidligt Foraar, hører man her i Darum og milevidt ind i Landet Havets Buldren, en ejendommelig hul, drønende Lyd. Hvor den Brænding er, hvorfra det Bulder stammer, veed jeg ikke, mulig er det Horns Rev, eller ogsaa maaske det Sted, hvor det dybe Vand uden for Grækken begynder. Dette fjærne Drøn melder, at der er Uvejr paa Nordsøen; Stormen med sit kongelige Følge drager forbi.

Ved Vintertid har Havet en ny Dragt. Med jævn Frost lægger Isen sig gjærne temmelig hurtig inden for Øerne; ved hver Flodtid løftes Islaget noget og brækkes i tusende Revner, hvorpaa Vandet vælder op fra neden og fryser paa ny, og saaledes dannes det ene Lag ujævne Is oven paa det andet, medens Isstykkerne her og der skrues op til smaa Bjærge. Den gamle Is er hvid og tit snedækt; i den nye speiler Himlen sig paa en klar Dag,

og naar Solen skinner, kan den frosne Flade lyse i dejlige Farver. Saa længe Havet ikke er helt tilfrosset ud til Øerne, ses der i Vesten en mørk Stribe i Skyerne, der kan staa næsten uforandret i mange Dage; naar den svinder, siger Vesterboen: „Hwid øwer æ Hav, swot øwer æ Skow, de gi'r Vinter i Howw (Hu, Forventning)".

Men atter er Havet lunefuldt; kommer Stormen paa, bringer den en „Isflod" som i Januar 1839, da der væltedes uhyre Ismasser ind over Landet. Her i Darum laa der oppe i Byen „Isflodser" af to Alens Tykkelse; men ude ved Havbredden ligger den brækkede og knuste Is opstablet og løftet; staar man der ude, naar Floden gaar ud, hører man Drøn som af Kanonskud; det er Vandet, der synker fra Isen, saa den brister. Naar saa Isen henad Foraaret tør, ligger der tilbage svære Stykker Tørvejord, som den har slæbt ind med sig ude fra Vadderne.

Nu ja, Havet er en noget vanskelig Nabo, den Sag er klar; det har dog ogsaa sine gode Sider. Efter en Storm kan det ske, at der driver Vraggods ind; saa gjør man en Handel med „Kristen Vestergaard", eller man hugger et Stykke Tømmer i „Sønderskoven"; aa ja, saaledes kan man ogsaa sige det. Man strander en „Pind", men passer jo nok paa helst at tage af de største; en „Pind" rummer jo meget, somme Tider er det en Loftsbjælke, somme Tider et Par Tylter Fjælle; en Gang imellem kan man ogsaa hos „Oldemo'r" faa en Tønde Petroleum til Vinterbrug. Og saa er der slette Folk, — Folk siger saa meget, — der paastaar, at Vendelboerne nør nede „malker den blaa Ko", naar „Rasmus" en Gang har været gal for Alvor der vester ude, og skummer dertil Fløden. Men, naar alt sligt ikke netop sker, mens Strandfogden staar og ser paa det eller ved højlys Middag, men til andre sømme-

lige Tider, som i Morgenlysningen, saa tales der ikke videre derom; det er en ærlig Sag at gjøre en Handel, og hvorfor skulde man ikke gjøre en „Præstehandel" med „Engelskmanden", naar Lejlighed byder sig?

Endnu eet, inden jeg slipper dette Æmne. Havet er med som en Magt i Folkets Tro. Hr. Peggotty siger i David Copperfield: „Folk kan ikke dø her paa Kysten, uden naar Strømmen noget nær er løben ud. De kan ikke komme til Verden, uden den noget nær er løben ind — ikke saadan rigtig komme til Verden uden ved Flodtid." Her gjælder ganske lignende Foreſtillinger; det hedder sig, at Koen kælver, naar der er „fuldt Vand" paa Havet, og døende Menneskers Liv løber ud med Ebben; ogsaa den Foreſtilling, at Børnene fødes, naar Floden er inde, har jeg truffet paa. Man vil ogsaa vide, at Gryden lettere koger over ved Flodtid end ellers, og ligesaa at Tordenvejrene gaar i Flodens Følge. Trækker Uvejret op i Sydvest, naar Vandet er ved at gaa ud, bekymrer ingen sig om det; men kommer det med den stigende Flod, og det er mod Aften, gaar ingen i Seng, før det er overstaaet, thi saa kommer Vejret op.

Efter Vinterens Is og Storme kommer Sommeren og klæder Engene grønne; Havet ligger saa stille der ude, som om det aldrig tænkte paa at gjøre Fortræd, og Menneskene faar travlt med Høbjærgningen. Dette er Egnens livligste Tid. Man hviler kun i de mørkeste Timer af Natten; saa snart det dages, begynder Arbejdet, og det varer ved, lige saa længe som man kan se; det gaar fra Eng til Eng, og kan en opdrive lidt Musik paa et Klaphorn eller Klarinet, saa blæses der lystig igjennem Byen, naar Slætkarlene drager ud eller vender hjem.

Heden begynder at tænke paa sin Pynt; i Mosen pranger de gule, liljeagtige Blomster af Bendbræk

(Narthecium), og en fin lille, rød Nellike blomstrer rigt paa højere Steder; Luften staar næsten stille i Varmen; flimrende gynger og bølger alt, hvad man ser i nogen Afstand; Fanø opløser sig i en Række Smaaøer, og Landsbyerne rejser sig over Synskredsen, omgivne af Træer, Søer og Havarme, — det er „Jakob Løj" eller „Lokkemand", der „driver med sine Geder" eller „Gæs".

Besøger man Vesterhavsøerne, Fanø eller Manø, skifter Billedet. Ved Ebbetid ligger de i en skinnende Sandørken, og først langt ude mod Vest ser man Havet som en blank Stribe; Vinden leger og tumler med Sandet, der fejes hen ad Stranden som Sne paa en Knogdag; er det Vestenvind, ryger det tørrede Sand ind ad imod Land; er det Østenvind, fejes det ud ad mod Havet, og hver en Skal eller Sten viser en lille, begyndende Klitdannelse. Men det er tiest Vestenvind, og derfor højner Klitterne sig, her og der med Vindbrud, hvor saa det løse, glimrende Sand hvirvler op ved hvert Vindstød, men ellers tilgroede med Marehalmens stive Totter, hvorigjennem Vinden suser.

Imellem Klitrækkerne her ude er der atter større eller mindre, kjedelformige Lavninger, hvor man en Sommerdag kan søge sig en Plads og ligge og lytte til Bruset ude i Vester, til Biernes Summen og til Vindens ensformige Susen i Marehalmen og lade Tankerne rejse udenlands med de flyvende Skyer. Atter et Stykke længere inde findes Engstrækninger, smaa bitte, grønne Pletter i Sandet, hvor der drives en Smule Agerbrug; men Vinterkorn kan man ikke dyrke, da der til staar Vand i dem om Vinteren, og en Plov med Heste vilde ikke kunne vende her, det er der ingen Plads til. Derfor graves Pletten af Kvinderne, thi Mændene er til Søs; der saas Sommerrug („Valing"), Havre og Byg, og skjønt man knap skulde tro det muligt, at

Planter paa de Steder kunde finde Næring under saadanne Forhold, trives de dog, og med Forbavselse ser man de frodige, grønne Smaamarker midt i det skinnende hvide Sand, indflettede i en Ramme af Graapil og Marehalm.

2. Bygninger.

Naturen her ude bøjer sig for Vestenstormen. Alt hvad der kommer op over et skjærmende Gærde af Træer, viser imod Øst, og det er ikke langt fra, at man ogsaa paa Gaardene kan se, hvor Vest er; thi Taget bærer Spor af Vindens Slid og er paa de fremstaaende Hjørner fæstet med Pilekviste. Nord paa, ude paa Jyllands vejrhaarde Skulder, har jeg set Tagene tyngede af Kalksten, for at ikke Vejret skal rive Straaet med sig ved første Angreb.

Husene er lave, i Reglen lagte saaledes, at Vinduerne i Opholdsstuerne kan fange Solen, og den smalleste Side staar mod Vestenvejret. I gamle Dage brugte man alle Vegne klinede Vægge og Bindingsværk. Tømmeret blev sat ned, først paa den bare Jord, senere paa Sten („Sylsten") eller paa en Træramme („Rem") langs Jorden. Jeg har endnu inde paa Heden set Lader blive rejste paa Stolper, der stod paa Jorden; Muren imellem dem dannedes ikke af Sten, men af Ler, der æltedes sammen med Lyng og førtes paa lagvis, efterhaanden som det underliggende tørredes.

Arbejdet i gamle Dage var tit Fællesarbejde; at Folk i Nabolaget samledes til det, kan dels have sin Grund i gamle Gildesvedtægters Magt, dels ogsaa deri, at Pengene var faa og vanskelige at skaffe; man var vant til at hjælpe sig uden. Skulde et Hus bygges,

maatte Brønden først graves; man maatte være vis paa, at der var Vand. Voldte det Vanskelighed at finde Vand, maatte der Bud efter en, der forstod at „vise Vand". Den Kunst blev gjort med en tvekløvet, elastisk Vidjegren, der var voxet ved Vand; med hver Haand tog man i en af dens kløftede Ender, saaledes at en vis Spænding fremkom i Vaanden; dens frie Ende blev holdt vandret, og naar man saa gik over Marken, hvor man søgte efter Vandet, slog Pilegrenens Spids ned mod Jorden, saa snart der var Vand under; der blev sat et Mærke, og saa gravede man, vis paa at finde Vand. Men en Brønd var for stort et Arbejde for Enkeltmand. Naboerne blev samlede, et stort Hul med skraa Kanter blev gravet og fortsat, til man naaede Vandet; paa en firkantet Ramme blev saa Brøndens runde Form opbygget, almindelig af smaa Kampesten, hvor man havde dem, udstoppede med Mos; men nøje maatte der passes paa, at Stenenes tykke Ender ikke kom til at vende ind mod Brøndens Midte, thi saa vilde Brønden „skyde"; dette Arbejde kaldes „o kaast en Kelb". Man kunde ogsaa „synke" den; det skete ved at anbringe den alt nævnte Træramme, „æ Sløng", i et lavt Hul; saa satte man med Mursten, helst med svagt krummede „Keldesten", Brøndaabningens Form, blev ved at arbejde Jorden bort under „Slyngen" og bygge Sten oven over, alt efter som hele Bygningen sank, og saaledes fortsatte man, indtil Vandet blev naaet. Paa Fanø blev Brønden jævnlig opsat rund med „Klægsajer", Græstørv, skaarne af Marskens lerede Grønsvær.

Saa snart Brønden var sat, maatte man tænke paa Mursten til Gaardens Bygning. Der blev kjørt nogle Læs Klæg (sejt Marskler) hjem om Efteraaret; det blev liggende Vinteren over for at fryse godt igjennem. Saa tidlig man kunde om Forsommeren, blev det æltet med Hefte

og saa i en Træform strøget til Sten; disse blev opstillede til Tørring i Korn- eller Høgulvet, og man kan se i Murene paa enkelte gamle Udhuse endnu, at der saa Skifter over Grunden er muret smalle, spalteformede Aabninger, der række over flere Murstens Tykkelse; det var for at skaffe Gjennemtræk. Saa snart Hø eller Korn skulde bjærges, blev de strøgne, nogenlunde tørrede Sten flyttede hen i en Port ved en Side, hvor de kunde staa i Fred, til Udearbejdet om Efteraaret var forbi; inden de saa førtes til Teglovnen, blev de „sniet", besaaret paa Kanterne med et gammelt Stykke Løvblad f. Ex. Rundt om ved alle Landsbyer var der i de Dage Teglovne, der kunde rumme mellem 4—6000 Sten. To og to Mand slog sig jævnlig sammen om at brænde en Ovnfuld Sten; hver stablede saa sit Fyrhul op med tilhørende Brænde, og saa for Resten hvert andet Lag af de lufttørrede Lersten: naar Ovnen var fuld, blev der lagt Ild ind i Fyrhullerne, og saa blev der fyret Dag og Nat, til Stenene var gloende helt igjennem. Men der skulde bruges Maade med Fyringen; thi blev den for voldsom, kunde det ske, at Stenene smeltede og hele Ovnen brændte sammen til een Kage, saa var alt Arbejdet spildt. Om Aftenen, naar der blev fyret der inde, var det overtækkede Rum foran Ovnen den fælles Samlingsplads for Byens Folk, baade unge og gamle.

Jeg mindes en urolig og mørk Efteraarsaften, at vi Børn blandt andre samledes der oppe ved Teglovnen i V. Vedsted; Ovnen var ikke sjælden gravet ned i en gammel Kæmpehøj; der var satte, gamle Bønder, der var unge, lystige Piger og Karle; og de allesteds nærværende Drenge med Kartofler i Lommen for at stege dem i de udragede glødende Emmer. Røggangen var bleven stoppet; der blev hentet en Bøsse med et godt Skud Krudt i, og saa stød en af Karlene ind ad det ene Fyrhul, saa Gnister og

Funker i den mørke Nat røg op af Ovnen; det var det sædvanlige Raad mod Forstoppelse, og det hjalp. Ilden blussede stærkere op og lyste med sit flimrende Skjær og sit røde Lys over Forsamlingen. Bønderne var i Samtale om Fornægtere og Fritænkere, — det er mange Aar siden —, og en bemærkede: „Der er somm', der trowr, der ingen Guj er te, men la dem ta dem i Awt; di ku," saa bandede han, „blyw godt taaen ve æ Nejes (Næsen)!"

Slige filosofiske Betragtninger er dog Ungdommen for tørre; der bliver spøgt, sagt Vittigheder, leet, gjort Kur ligesom i de bonede Sale, og der knyttes nu og da saadan en Aften ved den luende Ild fra Teglovnen Baand, der kommer til at holde et Menneskeliv igjennem. „Men der er Jørgen Sjællænder!" afbryder en, „han skal fortælle os om Frankrig!" — En gammelagtig Mand kommer ind med Knæbenklæder og rød Hue, med en vis rank Holdning, der tyder paa, at han havde været Soldat. Det varede ikke ret længe, før end den gamle gav efter og tog Ordet.

„Nu skal I høre," sagde han, „vor Kommandersergeant digtede en Vise, den begynder jeg saa med:

Fra Dannemark er kommanderet,
og nu her fra er udmarseret,
fem Tusend Mand vi var ialt,
som Ordre fik den Tid, det gjaldt;
med vores kjære Officerer vi fulgtes med Fornøjelse,
skjønt det os ej behagede,
den Tid, vi denne Ordre fer, vi skulde rejse bort her fra,
fra vores kjære Venner bra'.

„Ja, af Sted maatte vi da og det til Fods, da Regimentet allerede laa der oppe i Frankrig. Vi havde levet paa Fyn, i Odense, og ligget flere Steder paa Sjælland; vi marserte fire Mil om Dagen langs ned gjennem Sønderjylland. Da vi kom til Hannover, mente vi, at

nu kunde det snart være nok med den Marseren, men saa sagde endda vor Kaptejn os, at vi endnu havde 103 Mil til Grænsen, foruden en 24 Mils Vej ind i Landet. Den første Fæstning, vi kom til, hed „Due", og den første Landsby „Henninglike". Derpaa kom vi til „Kuvier", hvor vi blev et halvt Aar; det var en Landsby paa en 1000 Mennesker; men de forstod ikke et Ord af, hvad vi sagde, saa vi maatte gjøre Tegn, og sært saae der ud. I Flandern, i en By, som hed „Dynkirk", boede der en Kjøbenhavner og en Amagerboer; de var begge forliste, og Kjøbenhavneren havde endda mistet den ene Arm. De kom begge ud og tog imod os paa Torvet og var grumme glade ved os. Amageren stod sig godt og var Spækhøker og solgte Lax; Kjøbenhavnerens Kone vaskede for os, og saa betalte vi ham med vort Brød. I Frankrig fik vi Brød halvt af Rug og halvt af Hvede, for de brugte slet ikke vor Levemaade. Om Morgenen fik vi Smørrebrød og Gulerodskaffe, den smagte baade sød og vammel, og om Middagen fik vi først Suppe, men den lavede de paa en avpartig Maner. Først satte de Vand paa, og, naar det kogte, kom de saa meget Smør paa, at det satte Kringler, og dernæst skar de nogle Brødskiver og kom i, og dermed var Suppen færdig. Boller saae vi aldrig noget til. Kartofler forstaar sig, blev der ogsaa kogt i Vandet, men de blev taget fra til Kjød, og ingen Eftermad brugte de. Til Midaften vankede der saa Smørrebrød og en Snaps til, men vort Øl hentede vi i Brønden, for de bryggede ikke selv, det maatte de ikke. Bage maatte de nok, og det huede mig godt, for saa fik jeg altid Skoldkager (Skrabekager) med Korender i. Om Søndagen fik vi rigtig Kaffe. Hver fjerde Dag fik vi udleveret, saa vi daglig fik $^1/_2$ Pund Oxekjød, 2 Pund Brød, 10 Lod Ris og en halv Pægl Genever; for to „Sus" (Sous) kunde vi faa en hel Lue

fuld af Vindruer; hver Maanedsdag fik vi i Løning 12 Franks og et Pund Tobak, men maatte aflevere 11 Skilling eller „Sus“ for Tobakken. Kong Ludvig gav os det halve Pund.

„Ellers laa vi indkvarteret $^1/_2$ Eskadron, 60 Mand, i hver By; een Mand hvert Sted, hvor Manden ejede et Par Heste og et Muldyr og havde af Agermark saadan omtrent en 30 Tønder Land. Jalt var vi jo en 5000 Danskere, en 5000 Bajere, en 5000 Hannoveranere, 24000 Østerrigere og 24000 Engelskmænd. Meningen var, vi skulde holde Styr paa Franskmændene og blive der i fem Aar; men Ludvig kunde ikke holde ud at lønne os, saa vi blev der kun eet Aar, fra 1817 til 18. Vi var just heller ikke yndede af dem; vi maatte ikke komme med i deres Lag. Ellers kom jeg godt ud af det med dem. Et Par voxne Sønner i Gaarden lærte mig at tælle og snakke lidt fransk; 1 kaldte de „øn“, 2 „dø“, 3 „troa“, 4 „kat“, 5 „senk“, 6 „sis“, 7 „set“, 8 „vi“, 9 „nef“, 10 „dis“, 11 „ons“, 12 „does“, 13 „drets“, 14 „katols“, 15 „kens“, 16 „sejs“, 17 „deset“, 18 „desvit“, 19 „desnøf“, 20 „venk“. 21 „venk øn“ og saadan fremad. Søndag kaldte de „dumas“ og de andre Dage: „loudi, mardi, markredi, sødi, vendredi, samdi“. Jeg kunde ogsaa i mange Tilfælde gjøre mig forstaaelig for dem; hvor man kom ind et Sted og bød Goddag, sagde man: „bonsar!“ Bad vi om et Krus Øl, sagde vi: „kanet la bjer?“ Et Stykke Mad hed: „donne mor en terfint skauple!“ En Snaps hed „gut“; kom man til at nyse, sagde de strax: „de nøs!“ Spurgte man en smuk Pige: har du dig en Kjæreste? svarede hun: „a fi ten en bonnem mo fil!“ Deres Skikke er ikke som vore. I hver By var der nu for det første to Kromænd, to Præster og et Bedehus, der lignede en Smedje; men uden for Døren var opstillet et Billede af

Jomfru Maria, Jesus og Josef, som Folk jævnlig gik hen og bad til. Ved Landevejen var der ellers ogsaa Billeder af Vorherre paa Korset, og hver Gang en gik forbi, knælte han ned, men vi gik stift forbi; derfor sagde de ogsaa om os, at vi var stolte, idet vi gik til Vorherre selv og ikke til de smaa. Præsterne maatte ikke gifte sig, for saa kunde de ikke tage Folks Synder paa sig.

„Ved Højtider bar de Billeder omkring paa Gaderne. Saaledes gik Præsten, før de begyndte Høsten, i Optog ud paa Markerne med et Billede af Jomfru Maria paa noget, der lignede en Ligbaare; paa den stod der ogsaa et Træ i en Potte, og det havde en Stamme lige saa tyk som en Arm. To Præster gik foran og sang, Degnen blæste i Trompet, ja, det var da egentlig et Rør, der gik i Slangegang; allerforrest gik en Dreng og ringede paa en Klokke, det var saa omtrent en 30 Skridt foran og vel sagtens for at varsko dem, der kom kjørende; i den anden Haand havde Knægten en Røgelsekrukke med Gløder i. Det var vist Meningen, at Billederne skulde bese Markerne. Men vi havde vor Plaseer af, at Drengen imellem tog Kjolen op paa Præsterne og hug Krukken, der var paa Størrelse som en Urtepotte, op i Rumpen paa dem. Naar et Barn blev født, satte de et sort Billede udenfor, for saa var der Sorg; var Barnet dødfødt, satte de et hvidt Billede, det betød Glæde.

„Juleaften fik vi raa Kartofler, udskaarne i Skiver og stegt paa Kakkelovnen; mere gjorde de ikke ud af den Dag. Juledag var de i Kirke, men ellers drak de deres Vand som sædvanlig. Nyaarsaften derimod fik vi Suppe paa vort Oxekjød, og Nyaarsmorgen gik de omkring og trommede Nyaar ind, og længere op ad Dagen red de Fastelavn omkring i Gaardene og paa Torvet og samledes saa om Aftenen til Musik og Dans, hvor vi ikke maatte komme med. I Paaskетiden gik de

ogsaa i Kirke og holdt sig bag efter lystige. En Gang gik vi en tre, fire Mand ind i Laget midt iblandt dem, men vi blev jo modtaget saaledes, at vi nok kunde forstaa, at Meningen var, vi skulde have en god Dragt Prygl. Et Par af os vilde danse med, men de franske snappede Pigerne fra os, og saa begyndte jo naturligvis Slagsmaalet; Pigerne hujede og skreg, og vi tog i hverandre; ja, jeg var da egentlig ikke med, men stod og saae til, for vores Folk de klarede sig godt, men jeg tænkte rigtignok: gid vi var vel borte igjen! Som jeg saaledes staar i mine egne Tanker, kommer der saa ikke en af disse herre franske Slubberter og slaar mig med en Stol i Hovedet, lige til jeg var ved at daane. Men jeg var jo ikke sen, jeg fik ogsaa fat i en Stol og slog til Side det bedste, jeg havde lært, og kunde endda knap hytte mig for Grinnen, for disse herre smaa Karle drat, lige saa snart man pirrede lidt ved dem. Vi ryddede jo da naturligvis Stuen og smed dem ud gjennem Vinduer og Døre, og dermed stak vi saa af, for de kom minsæl igjen og havde Forke og Plejle med sig. En stærk Bøsse havde vi, en af 2den jyske Regiment, en Hoppegist (Hoboist), han ryddede en Gang, ene Mand, en hel Stue, men saa bøssede han bag efter 40 Franks for det. Den samme Karl er der for Resten at fortælle om, at, da han kom hjem igjen, traf han en Gang inde hos Gjæstgiver Sørensen i Kallundborg en Fyr, der saae ham temmelig fast ud. Saa byder Hoppegisten ham op at slaas, — for Plaseer, naturligvis, — og lokkede da for ham med en halv Pægl, men Karlen vilde først ikke bide paa; omsider gav han efter og tog Hoppegisten ganske lemfældig om Livet, saa han troede, at alle hans Sideben knækkede, lettede ham op fra Jorden og holdt ham ud for sig i stive Arme; saa var Hoppegisten fornøjet, for nu havde han da truffet sin Ligemand.

„Naa, permitteret blev vi da omsider, jeg og saa en fra Silkeborg-Egnen kom til at følges ad, og han hed nok egentlig Søren Jensen, men han gik til daglig Brug under Navnet Store Søren, for han var en kjøn, høj Karl. En Dag naaede vi en By, der hed Mühlhausen, og da vi gik over Broen, stod der en Mand; han maa vel have kunnet se paa os, hvad Slags Folk vi var, for han spørger, om vi ikke havde Lyst til fri Middagsspise, saa vidste han, hvor den var at faa. Ja nok! sagde vi og tænkte jo ikke videre ved det. Saa førte han os til et Værtshus, hvor der var en hel Mængde unge Folk samlede; de skjænkede for os, vi fik da ogsaa god Mad, men jeg begyndte at blive noget betænkelig ved dette herre; der var ogsaa Musik og Dans og villige Piger nok. Søren fik noget i Hovedet og gav sig til at sjove med Pigerne og danse, og saa lige paa een Gang spurgte de ham, hvilken Konge han vilde tjene; hvad han svarede derpaa, veed jeg ikke saa bestemt, for lige i det samme kastede en af dem en Sølvskilling ned i et Glas Vin og sagde til mig, at han vilde holde paa, at jeg ikke kunde drikke Vinen, uden at Skillingen faldt ud af Glasset. Det mente jeg, at det kunde jeg magelig, og gjorde det da ogsaa, kan jeg tro; men saa greb han i mig og sagde, at nu skulde jeg tjene den prøjsiske Konge, for det var hans Billede, der stod paa Skillingen. Jeg svarede nej, at jeg vilde hjem, men han greb i mig, flere kom til, og inden jeg ret vidste af det at sige, var jeg transporteret op paa et Loftskammer; de kaldte paa en sort Puddel, der lagde sig foran mig og viste Tænder, hver Gang jeg flyttede mig. Han skulde jo passe paa mig, saa for Resten havde de jo sat Skodden for Døren. Nu var gode Raad dyre; jeg kunde jo nok forstaa, at det var Hververe, Søren og jeg var faldet imellem, og at det ikke vilde blive saa helt let at slippe. Jeg kom saa til at tænke paa, at jeg

havde en god Mellemmad i Lommen og begyndte at brække Brødet i Stykker til den sorte Hund; det hovede han, og jeg fik mit ene Strømpebaand løsnet; det var jo imidlertid blevet langt ud paa Aftenen; en Rendelykke var snart bunden, og da Hunden snuppede et nyt Stykke Brød, snup jeg ham med Løkken om Halsen, og inden han saae sig for, hang han og dinglede uden saa meget som at give et Knyf fra sig. Saa rev jeg Lagenerne i Stykker, knyttede Enderne sammen; sex franske Silkelommetørklæder bandt jeg ved; jeg vilde ellers gjærne haft dem hjem med mig, men her hjalp jo ingen kjære Mo'r. Da det var en Tid over Midnat, firede jeg mig forsigtig ned, naaede ogsaa lykkelig Jorden; et sex Alens Plankeværk slap jeg ogsaa over; rigtig nok forstuvede jeg den ene Fod ved det, men bort slap jeg, og glad var jeg. Søren har jeg aldrig spurgt fra senere. Paa den Maade blev det snart værre at komme hjem, end det havde været at komme der op, og saa har jeg ikke mere at fortælle."

„Jo, J har, Oldefader," sagde en af Børnene. „Syng den franske Vise, J kan!" „Ja, ja da," svarede den gamle, „men saa vil jeg ogsaa have Fred!" og derpaa istemte han med en noget ryslende, men dog klar og fjon Sangstemme:

Vivelen vi in bure fære,
la marøse gære,
vivelen vi,
lassen kantrør allen sofi,
vivelen vi in dybe stære,
pusselen i
lassen være
atalen ni, atalen vi!

Tyde Ordene, det kunde gamle Jørgen ikke, jeg gad vidst, hvem der magter det! — men rigtige var baade Tone og Ord, det var sikkert, han havde alt for tit hørt den Vise i Frankrig til at kunne glemme den, men

Sproget var jo avpartigt, og tyske var de i Talen alle, saa det ikke var let at forstaa dem.

Saa bliver der lidt Stilhed, efter at den gamle havde sunget; Samtalen gaar ad andre Veje, og en fortæller, at Søren Nielsen den anden Aften, da han kjørte hjem fra Ribe, havde set den hvide Kone paa Spindenbank og var da naturligvis bleven saa forvildet, at han var kommen øster ind ad Byen og endda inde paa Bygaden knap havde kunnet finde sin Gaard. En anden fortalte om en Pige, der var bleven forført og forladt; hun havde i sin Nød og Fortvivlelse hængt sig i Tærskeloen; men efter den Tid var der hver Aften, naar de vandede, en Ko for mange i Stalden, og Karlene kunde høre, at det raabte: Hævn! Hævn! ved Midnatstid. Karlen, der havde forført hende, kom da ogsaa sølle af Dage, han druknede i et Vandhul. En af Pigerne stemte nu op:

En Gang, en yndig Aften, da alting gik til Ro,
jeg og min unge Broder, vi sad alene to;
da randt det mig i Sinde til Kjæreſt min at gaa
for at de tunge Tanker hos hannem at forslaa.

Den Vise kjender de alle. Andre Viser som:

Hør du lille Pige med det guldgule Haar,
sig mig, hvorfor du saa tankefuld staar,
kjender du Armod*), den yndige Gud,
fatter dit Hjærte hans tryllende Bud!

følger efter, og Samværet fortsattes til Midnat eller derefter. —

Man regnede to Tørv til hver Sten, naar man brændte Lersten; Klægsten tog maaske noget mindre

*) Amor.

Brændsel; et Par Læs Klyne var nok til en Ovnfuld paa 4000 Sten. Skulde Bonden have sin Gaard ombygget, blev han ved at brænde Sten Aar for Aar, saa længe til han havde Tallet, han behøvede, fuldt; Klægstenene havde saa den gode Egenskab, at de var næsten uforgængelige; Muren kunde brydes ned Gang efter anden, uden at Stenene brødes eller tog Skade. Naar altsaa Varmen havde gjennemtrængt Ovnen, saa det øverste Lag Sten begyndte at gløde, blev Fyrhullerne tilmurede og Overdelen dækket med fugtige Græstørv; saaledes blev Ovnen staaende, indtil Stenene var nogenlunde afsvalede, saa blev de sorterede og Ovnen ryddet til en ny Brænding. Almindeligvis blev Stenene brugte af Bonden, der brændte dem; nu og da blev der gjort en Handel med Folk fra Østeregnen, og saa var Prisen gjærne 1 Specie (60 Lybskilling) eller vel af og til 64 Lybskilling for 1000 Stykker.

Husene blev som en Regel opmurede med Ler og blev jævnlig ikke engang udfugede, hvorfor man især paa Vesterenden af de gamle Gaarde kan se, hvorledes Regnen tommedybt har udvasket Fugerne; men Kalk skulde dog bruges, om ikke til andet, saa til at pynte inden Døre med til Pinse. At overkomme at faa Kalk øst fra eller nord fra, som vi nu faar den, var i gamle Dage ikke til at tænke; men Havet skaffede Raad. Hjærtemuslinger og Blaamuslinger blev samlede ude paa „Veserne“ (Vadderne); der blev lagt to Rader Tørv paa den flade Mark, saaledes at der dannedes en Rende mellem dem; Renden fyldtes med „Skeller“, Muslingskaller; uden om Tørvene blev lagt Græstørv for at samle Ilden, saa blev der stukket Ild paa det hele i Vindhjørnet; naar Baalet var udbrændt, var Kalken færdig til Læskning*).

*) Aagaard, Tørninglen, S. 165.

Dette er sikkert den gamle Maade, hvorpaa man hjalp sig til rette; senere blev der bygget runde Kalkovne; der var en saadan i Ribe, en i S. Farup. Her i Sognet blev der een anlagt i Sønderby; den var ogsaa rund, med mange Huller paa Siderne til Lufttræk og svære Jærnbaand om; den rummede omtrent 150 Td. „Skeller"; disse, der var Raaæmnet, skaffedes til Veje af Sønderhoninger, som ved Flodtid gik ud paa Veserne med Baad og blev liggende der ude, til Ebben kom; saa blev Skellerne samlede i en Kurv, hastig skyllede i et Vandhul og kastede i Baaden, der, naar den var fyldt, med den ny Flodtid sejlede her ind til Lejestedet ved Sneum Aas Udløb, hvorfra de blev kjørte op til Kalkovnen. Paa Bunden af denne blev først lagt en Række kantstillede Tørv; midt i blev en temmelig tyk Bjælke opstillet lodret; rundt om den blev saa lagvis hældt Skeller og Tørv, indtil Ovnen var fuld til Randen. Derpaa blev Bjælken i Midten trukket op og det Hul, den efterlod, fyldt med Gløder; blæste det lidt, — og det gjør det til daglig Brug her ude — for det meste „har en tro Karl ved Bælgen", — fængede Tørvene snart, og Ovnen kunde staa og passe sig selv, til den var udbrændt, hele fjorten Dage. De brændte Skaller blev saa læskede i Bunden af Ovnen. Mændene, der ejede den, havde kjøbt et Mosestykke, hvis Tørv gav hvid Aske, og Sønderhoningerbaadene fik læsket Kalk tilbage; der skal være brændt indtil femten Ovnfulde om Aaret. Man sagde dog om denne Kalk, at den ej var god til Hvidtning, fordi den var for salt, og derfor heller ikke ret brugelig til indvendig Optrækning, mens den ellers skal have været stærkt bindende.

De gammeldags Huse var tarvelige over al Maade efter vore Krav til Bekvemmelighed og Hygge nu om Tider. Som en Regel har de nok hele Landet over

været opførte af Bindingsværk; Stolperne blev satte paa skikkelig store Kampesten og saa højt, at Vandet ingen Steder kunde naa Træværket, men til alle Sider have frit Løb; det vandrette Stykke Tømmer, som forbandt to Stolper eller Stænger, kaldtes „Løsholt", og det var atter støttet paa Midten af to lodrette „Dokker" eller „Dværge", den ene mellem Løsholtet og Remmen, den anden mellem Løsholtet og Fodremmen eller „Sylstenene", der dannede Husets Grundvold. Væggetavlerne baade for oven og for neden var før Murstenenes Brug klinede; de, som kunde overkomme det, overstrøg de øverste Tavl med Kalk; de nederste Tavl led især stærkt imod Syd og Vest og trængte hvert Foraar til at sættes op paa ny. Somme Steder blev Ydervæggen beklædt, „vaset", med Enebærris eller Vidjegrene eller Rør, som var det bedste; den kunde saa staa tre, fire eller flere Aar. De indre Skillerum blev opsatte af lufttørrede Sten, som man uden særlig Vanskelighed, blot der var Adgang til Ler, kunde selv tilberede. Skorstene var endnu saa sent som 1795 ikke alle Steder i Brug, hvad der giver Præsten N. Blicher Anledning til at sige: „En farlig Uskik er denne, at adskillige ikke alene Hus-, men endog Gaard-

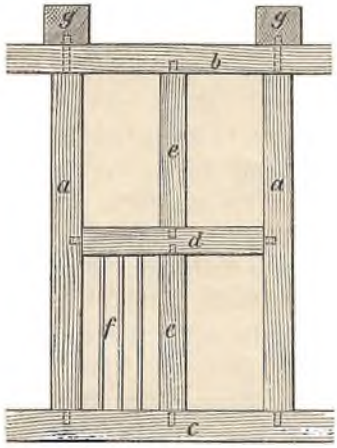

Fig. 1.
Bindingsværk. c Fodremmen; b Loftsrem; a Stænger el. Stolper; d Løsholt; ee Dokker; gg Loftsbjælkerne; f Spoler, om hvilke Halm svøbtes i Kurvefletning; paa Halmen klaskedes saa det vaade Ler.

beboere ikke har Skorstenspiber op over Taget, men kun et Ildsted under aabent Tag, som ikke er muret højere end til Loftet; Røgen maa drive oven ud af en Aabning i Mønningen og af Døre og Luger. Taget indvendig ser ganske sort ud, overdraget med et tykt Lag Sod. Det er rædsomt at se Gnisterne af den lange tørre Lyng og Lyngtørv at fare op til alle Sider især ved Gildes Færd, naar det tillige blæser. Sært nok, at Ildsvaade saa sjælden derved paakommer!" *)

Hullet i Taget kaldtes en „Lyre"; det dækkedes af en firkantet Træplade, fæstet til fire Smaapæle; somme Steder kaldtes Dækket en „Lyrehat" og var indrettet til at dreje efter Vejret; enkelte saadanne skal endnu til hen imod Fyrrerne være brugte i Vendsyssel (se Figur 4).

Naar nu Undertømmeret var stillet op, blev Naboerne indbudte til: „o komm' o hjælp o res". Efter en tarvelig Beværtning blev der lagt Haand paa Arbejdet; hver Mand medførte et „Lægtebor" og nogle tilskaarne Egepinde. Saa snart Sparrerne var rejste, blev Lægterne slaaede paa; disse var tit kun korte, krumme Egegrene, der naaede fra Sparre til Sparre; vinde og skjæve var de den meste Tid, men huggede fladt til hen imod Enderne for at kunne ligge fast paa Sparren. Hver Mand fik sit Fag at arbejde paa; han borede Hul gjennem Lægten og ind i Sparren og drev en Pind igjennem; naar Lægten saaledes var fæstet i begge Ender, maatte den kunne bære en Mand; skraas over flere Sparrekobler blev slaaet en „Sværlægte" for at stive Tømmeret. Midt under Arbejdet bryder Manden af og siger: „Vi vil ind en lidt!" Hjælperne bliver standsede, der trakteres gjærne med Æbleskiver,

*) N. Blicher, Topographi over Vium Præstekald S. 133.

og efter en lille Hvil fortsættes Arbejdet. Murmesteren kommer atter med sit Lod, retter af og kommanderer: „Slaa fast!", til alt Tømmeret er rejst. Pigerne, som har Lyst til at være med til Rejsegildet, har sendt Kranse; øverst hænges paa en Lægte en stor Krans med Glas og Flaske i, de andre modtagne Kranse gjøres fast rundt om; de er jo gjærne forsynede med hvide og røde flagrende Baand. Gjæsterne gik saa atter ind til et Afskedstraktement, Bygmesteren klinkede med Husets Ejer og sagde: „Gid J nu maa løww løkle o wal i æ Hus!" Denne svarede: „Det er aa mi Snak!" og dermed var Indvielsen forbi.

Hermed var nu, hvad man kunde kalde Husets Benrad, tømret. Remmen for oven bar Loftets Bjælker, i dem var Sparretræerne tappede fast, og Bjælkerne blev igjen holdte i deres Stilling ved en svær Kile, som til begge Ender fæstede dem til Remmen. Hovederne og Kilerne stak ud under Tagskjægget; deraf Gaaden om dem: hvad er det, som ligger inde og kiger ud?

Mellem Remmen og den nederste Lægte var et aabent Rum under Tagskjægget, „æ Owsbord"; dette lukkedes i ældre Tider med Brædder, hvilket mulig kunde give Nøglen til Ordets Betydning; islandsk: Ups er Tagskjæg, Bord betyder et Bræt. Nu skulde Rummene mellem Tømmerværket fyldes; der blev sat lodrette Spoler ind mellem Løsholt og Rem og Sylsten; mellem dem blev flettet Vidjer eller Halmbaand, som et Kurveværk, ud og ind, og hermed var alt lagt til rette for „Klinepigerne"; thi det var Kvindearbejde at kline Vægge, hvad enten det skete første Gang i det nye Hus, eller det skete hvert Foraar siden, naar Tavlerne var opløste af Vinterens Fugtighed og Frost. Arbejdet var bestandig det samme, blev gjort paa samme Maade og med de samme Redskaber.

Saa blev Klinepigerne da budte til at sætte Murene op; Leret var i Forvejen godt æltet, kastet op i en toppet Dynge og dækket med Græstørv. Den bestemte Dag mødte Klinepigerne op tidlig om Morgenen i en grov Arbejdsdragt med Blaargarnsforklæder for, sammenhæftede med Baand bag om Skjørterne. En Karl, en stor Dreng eller Manden selv trillede Ler. Pigerne smøgede Ærmerne op; deres Haandværkstøj var en Spand Vand med en Pjalt i. De tog saa stor en Klump Ler, som passelig kunde føres med begge Hænder; een stod indenfor, en anden udenfor, og saa klaskede de med bare Næver Leret fast om Spolernes Fletværk, eller hvor det om Foraaret var faldet af. Naar Mellemrummene nogenlunde var fyldte og Overfladen jævnet med Hænderne, blev der glattet efter med en vaad Klud eller en Lerstryge, der laa i Spanden. En Dags Tid eller to efter, naar Leret var tørt og fuldt af Sprækker, blev Væggen overstrøget med en Lervælling, „Lævi" eller „Lumring", ved Hjælp af en Børste af „Drawgræs" (Scirpus cæspitosus) eller Halm. At Pigerne lo og sladrede og nu og da „kom til" at klaske Ler paa Karlen i Stedet for paa Muren, er en Selvfølge.

Fig. 2.
Lerstryge; at den er udskaaret, tyder paa, at det er en Gave fra en Karl til en Pige.

For nogle Aar siden tilbragte jeg en fjorten Dages Tid paa Sams. Jeg vidste noget om, at der fulgte et ejendommeligt Gilde med, naar Væggene blev klinede, men rigtig Rede paa det vidste jeg ikke. Jeg fik en gammel Kone søgt op og vilde gjærne vide lidt Besked om, hvor-

ledes det hele gik til; det var lidt svært at faa hende til at tale, men omsider lykkedes det, og Fortællingens Strøm flød livligere og livligere. „Først veed De, maatte Huset rejses; naar det var sket, blev alle Byens Karle og Piger, og om det var et stort Hus, ogsaa en Karl og Pige fra Slægt og Venner i de nærmeste Byer, indbudt parvis til Klinegilde. Leret maatte jo være tilstede; det blev Dagen i Forvejen af de indbudte Karle med Heste og Vogne kjørt til Gaarden, og der blev det æltet og i alle Maader gjort til rette. Vi skulde jo være færdige til Middag, saa der maatte begyndes tidlig. Vi mødte i de lyse Sommernætter ved Midnat, Karlene bar Leret til os paa Bærebøre, og vi tog vore Pladser, bestandig een uden for Væggen og een indenfor; men det vil jeg sige Dem, det var svært Arbejde og gav ømme Hænder. Løjer blev der jo brugt, hvor saa mange unge var samlede; vi kunde give Karlene et Klask med Leret, vi kunde vel ogsaa faa et af dem; det blev der jo leet af, og det kortede Tiden. Om Morgenen fik vi Davre, og vi naaede jo ogsaa den meste Tid at blive nogenledes færdige til Middag; til „Ouden" fik vi sød Grød med Faaremælk og salt Fisk, det hørte sig til. Naar vi saa havde faaet os rigtig toet og pyntet, blev vi stillede op i en Række paa Gaden; hver af Karlene holdt i den ene Ende af et rødt Lommetørklæde, i den anden holdt een eller, naar der var mange Piger, to. Musikken, vi vilde gjærne have Trommespil med, gik i Spidsen, og saa drog vi op paa en af de høje Banker i Nærheden — De har jo vel set, at dem er der nok af her omkring; der „dansede vi paa Højen", og naar vi havde faaet en Svingom der oppe, drog vi ned igjen og med Musik og Sang og Klang ind i Byen, hvor vi gik fra Gaard til Gaard og dansede ind i hver. Der blev lukket op for os til Øverstestuen, hvor Musikken spillede op til

Dans, og saaledes gik det Byen igjennem, og vi endte altid der, hvor vi havde gjort Klinearbejde; der fik vi Nadver og dansede til den lyse Morgen*)." Mens den gamle fortalte, blev hun mere og mere optaget af Mindet om Dansen den lyse Sommerdag, hendes Kinder blev røde, hendes Øjne straalede, og hun udbrød til sidst: „Ja, det var de Dage, men det var kun Ungdoms Taabelighed!"

I Nordby paa Sams gik hele Flokken i Optog hen til den aabne Plads i Byen, hvor „Gadeklokken" staar ved Siden af Majstangen, Karlene foran, Pigerne bag efter, holdende i Karlenes røde Tørklæder; saa blev der ringet med Gadeklokken som til Bystævne, og om Aftenen var der Dans og Gilde.

Ja, der var Humør i Folk den Gang. Det er for mig, mens disse Billeder drager forbi Sindet, som der under Nutidens mangehaande Uro og bitre Strid er sat noget til af Folkets Lune; ingen blev vred over en lystig Spøg. Inde i Aarhus-Egnen er Smedden kommunal Embedsmand, der har Embedsbolig; den havde ikke bedre Kaar end andre klinede Huse; hvert Foraar maatte Klinepigerne tilsiges for at smøre det nedfaldne op. Smedden et Sted var en dygtig Arbejder, men havde Ord for at være noget paaholden, og Pigerne havde med Ungdommens Lyst til Drilleri lovet hverandre at lade ham undgjælde for hans Gjerrighed og spise og drikke som Tærskere. Smedden havde imidlertid faaet et lille Nys om Sammensværgelsen og modtog Pigerne grumme venlig, havde gode Mellemmader til dem, og den ene Tallerkenfuld forsvandt efter den anden. De vilde da ikke ogsaa have en Puns at skylle Maden og det tørre Øl ned med? Jo, det vilde de grumme gjærne; Smedden skjænkede med et

*) Jfr. Skattegraveren VI. 75, 691.

lunt Smil, og Pigerne drak og skaalede og lovede at komme et andet Aar igjen. Ja, saa ud paa Eftermiddagen sendte Smedden Bud rundt i Byen, om de ikke vilde komme og hente deres Piger, men de maatte helst tage en Trillebør med til at kjøre dem hjem paa; han troede ikke ret vel, de kunde gaa. Nej, kom ikke en anden Gang og prøv Kræfter med Smedden, Piger, han er en farlig Mand at bides med!

Taget blev af Tækkemændene lagt af Langhalm og syet fast med en stor Jærnsynaal og Simer, snoede af Halm (Tækkereb). Indenfor stod en Hjælper, der trak Synaalen til sig, strammede Halmrebet og stak atter Naalen ud, saaledes at Dukken af Tækkehalmen fæstedes til Lægten. Naar det hele var færdigt, blev der lagt lange Møntørv for oven for at tætte Taget langs Rygningen.

Inde paa Hederne tækkedes Huset jævnlig med Lyng, den var der nok af alle Vegne. I en af Mellemslesvigs meget fattige Egne har jeg set en ejendommelig Tækkemaade anvendt. Det nederste Lag, „Brolaget" eller „Tagbraaen", blev fastsyet til Lægten med Tækkereb; der over lagdes Lyng, som af træskoede Tækkere fasttraadtes, højere og højere, indtil Mønningen var naaet; derpaa dyngedes der Jord oven fra nedad med Spande og neden fra op efter med Hulskovle, og naar der saa kom Regn, og det hele var sunket godt sammen, kunde et saadant Tag holde i mange Aar.

I Bondens lave Stue var der Lergulv; man lagde gjærne Hestepander under Gulvet i Loen og i Overstuen, saa var der mere Klang i Gulvet, naar Folk tærskede eller dansede, det var mere „gjaldert"; naar saa Leret var lagt og færdigt til at drives med Kølle, kunde unge i Nabolaget blive budte til en Dans for at jævne det og trykke det sammen. „Loftsskud", Loft af pløjede, i hinanden drevne Fjælle, fandtes kun i Opholdsstuen; dog

plejede der at være en Smule Loft omkring Skorstenen i Køkkenet. I Overstuen derimod har Edderkopperne i Mands Minde fra deres Spindelvæv kiget ned paa Gjæsterne, naar de ved festlige Lejligheder var bænkede paa uhøvlede „Fyrre-Dæller", der hvilede paa Fjerdinger eller Træknubbe.

Hvor tarvelige Boligerne i Landets fattigere Egne var, vil kjendes af følgende Skildring, der passer for o. 40 Aar siden i Viborg-Egnen. „Bondegaarden var daarlig udstyret med Bygninger, alle Husene tækkede med et tykt Lag Lyng for at holde Vandet ude. Ovnbordet var vændret med Vidjer og klinet; naar Pindene i det knækkede ved Lyngens Vægt eller gik i Stykker af Alder og Raaddenskab, sank Taget ned, og mange Udhuse stod med Lyngen hængende ud over Løsholterne næppe en Alen fra Jorden. Væggene var ogsaa vændrede, da der ikke var Raad til at kjøbe brændte Sten. Det bedste i Huset var de svære Egebjælker, men Lægterne var af Bøg, og da de blev skjøre, naar de blev gamle, knækkede ikke sjælden et Par af dem, saa Taget fik Indfald, og der var Huller saa store i det, at der i somme godt kunde være Rum til et Høved. Indgangsdøren paa Stuehuset var delt i to Halvdøre, Gangen var stenpikket og alle Gulvene Lergulve. Der fandtes intet Sovekammer. I Stuen stod en Bænk langs Vinduerne, et Bord, en Lænestol med Halmsæde i Kakkelovnskrogen og et Skrin med gamle Klude paa Kakkelovnens anden Side; Ægtesengen var anbragt mellem Skorstenen og Ydervæggen med Fodenden til hin. De andre Senge stod ved den nordre Væg. Samtlige disse Senge var da Himmelsenge, men næsten altid uden Forhæng, hvilket man ikke havde Raad til at anskaffe. Kakkelovnen var en Bilægger, da der brugtes mange Hedetørv, og i dennes Overligger var paa Forsiden drilet et Hul, hvori

man stak en smækker Jærnstang, der om Aftenen bar Traulampen med Sivvæge, og om denne Lampe samledes da alle i Huset, baade Mand og Kone og Børn, Karl, Pige og Dreng og „bandt" af alle Livsens Kræfter for at kunne tjene lidt til Udgifterne. Folk, der endnu er i deres bedste Alder, har i deres Barndom saaledes staaet ved Traulampen og lært deres Børnelærdom. Tælle brugtes næsten ikke, da Faarene var yderlig magre, og om der end slagtedes mange, var det en Sjældenhed, at der kunde være Tælle i dem. Ja, Grisene var endog saa magre, at der i Regelen kun var et Par Pund Flomme i hver. Man søgte ogsaa at tjene lidt ved at sælge Tørv til Kjøbstaden. Men det var rigtig nok en drøj Kjørsel at sidde paa et Halmknippe paa Hammelen og saa kjøre med et Par smaa Pilleker ad de dybe Sandveje. Den daglige Kost var meget tarvelig. Om Morgenen spiste man de Kartofler opstuvede, som man havde levnet Aftenen før, men uden nogen Slags Tilmad, eller ogsaa spiste man Øllebrød med Spegesild til; nu spiser man Ost til Øllebrøden; om Middagen fik man gjærne Kartoffelgrød med lidt „Mjødrod" (den Synkning, der blev paa Bunden af Karret, naar man blandede Mjød) at dyppe i i Stedet for Smør, og Øl at søbe til i Stedet for Mælk; om Aftenen spiste man „trinde" Kartofler (d. e. ikke opstuvede) eller Melgrød, og levnedes der noget af denne, fik man Levningerne næste Morgen i Øllebrøden." *) Det er til at forstaa, at der fra slige Hjem udgik nøjsomme, tarvelige, arbejdsomme og haardføre Mennesker.

Det kunde være interessant nøjere at faa Bygningsskikkene eftergaaede. Noget Materiale har jeg og skal fremdrage enkelte Punkter. Paa Aashusene dannedes Tag-

*) E. T. Kristensen i Højskolebl. 1887, Sp. 2250.

rygningen af en Bjælke, Aas, der blev baaret af en Række lodrette Piller eller Støtter, og det kunde saaledes nok ske, at een af disse kunde komme til at staa frit i en Stue, hvilket atter kunde give Anledning til den sønderjyske Vittighed om Kløpinden i Jydernes Dagligstue, hvorom mere senere*). Grundtegningen til det ældste Bondehus, jeg veed af at sige, findes i Provst Schades Samlinger fra Mors og er derefter aftegnet i Molbechs Dialekt-Lexikon (S. 136), hvorefter jeg atter gjengiver det (Fig 3).

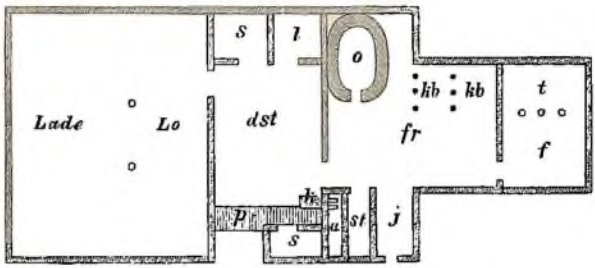

Fig. 3.
Grundtegning af en morsingsk Bondegaard.

Det er et Fæstehus, som 1807 beboedes af en Olding paa 84 Aar, og som med Sandsynlighed fulgte Skikken fra 100 Aar før. Det bestod af 7 „Bindinger" eller Fag, med „Udskud" til begge Sider, undtagen hvor Vinduerne sad, og havde ved den østre Ende en Tilbygning til „Fremmersæt" af 4 smaa Fag. J er Indgangen; fr Fremmersæt, her en Mellemting mellem Køkken, Bryggers og Stald; kb er to Kobaase, hvor der intet Loft er; st „Stegers", ligeledes uden Loft; a Arnestedet ogsaa kaldet Brandstedet. Røgen fra Arnen fyldte hele Rummet, thi der var intet Skorstensrør, men en „Lyre" paa Taget, det vil sige, et firkantet Hul med Træramme om,

*) Se H. C. Strandgaards Beskrivelse i Jydske Saml. IX. 340.

Fig. 4.

Udseendet af en anden morsingsk Bondegaard efter Mejborgs „Gamle Danske Hjem", 1888. I Stedet for Skorsten Lyre med en Lyrefjæl, der kunde drejes fra Køkkenet. Udskuddene træder frem paa begge Sider af Vinduerne.

der lukkedes med en saakaldet „Lyrehat", en bevægelig Træhat, saaledes indrettet, at den kunde dreje sig efter Vinden for at give Røgen Udgang. Arnestedet var indrettet med to ophøjede Kanter af Ler, saa der kunde ildes under Gryden med Lyng; o er Bagerovnen; t Tørverum; f Faaresti; dst Dagligstuen, der er Husets eneste Stue; s, s er to lukkede Senge, „Braasenge", hver i sit Udskud; k en Pottekakkelovn; p en „Pald", en Bænk opsat af Kampesten og Ler, der gaar langs hen under Vinduerne og fylder Kakkelovnskrogen; l Buret, d. e. et lille Spisekammer; Lo og Lade adskilles kun ved to Støtter under Bjælken.

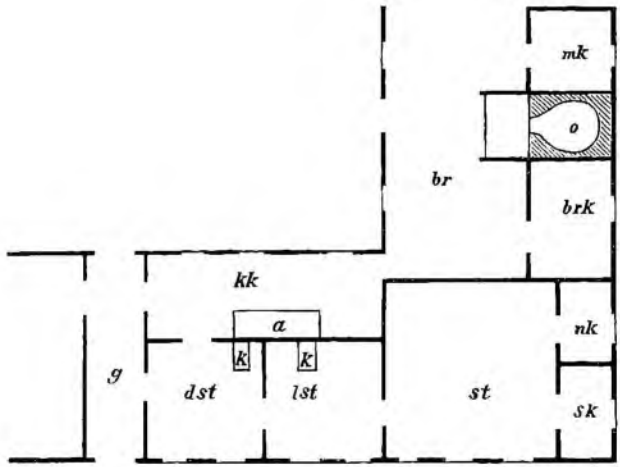

Fig. 5.

Den næste Plan (Fig. 5) gjengiver Grundtrækkene i en ældre vestlesvigsk Bondegaard, men maaske kan disse findes endnu et Stykke nord for Ribe. En gjennemgaaende, brolagt Gang (g) skiller Beboelseslejligheden fra Loen; dst er „æ Døns"; lst den pænere lille Stue, „æ lille Døns"; st den store Stue, „æ Pisel"; nk og sk

to Gjæstekamre, „Nørkammer" og „Sønderkammer"; br Bryggers, „Brus"; brk „Bruskammer" med Dejtrug; mk Mælkekammer; kk Køkken med Arnested a; k, k Bilæggerovne.

Dernæst følger (Fig. 6) Grundtegningen af en af de gamle grundmurede Gaarde i Darum, Ribe Herred. Bygningsplanen i den gaar sikkert tilbage til Aarhundredets Be-

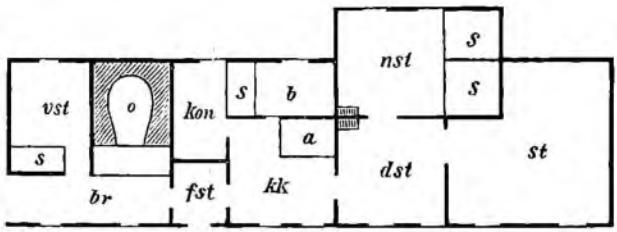

Fig. 6.

gyndelse i det mindste. Forstuen fst synes oprindelig at have gaaet igjennem Bygningen; den skiller dog ikke længer mellem Beboelse og Stald, men mellem Køkken (kk) paa den ene Side og Bryggers (br) og Bævekammer (vst) paa den anden Side; det halve af den er ombannet til et Kammer med en Seng (kon); b er Spisekammer. Gjennem Køkkenet kommer man ind i „æ Dons" (dst), der endnu har beholdt den gamle Hylde langs om Loftet til at sætte Fade og Tallerkener op paa, „æ Kandbord", — der siges om en Pige, der er tilbøjelig til at pynte sig: du tror nok, at du skal sidde „o æ Kandbord", d. e. til Stads —; nst er „æ nør Dons", hvortil der er bygget Udskud for at skaffe bedre Plads; s s s s er lukkede Senge; st „æ Stoww", hvor Kister med Linned og uldent staar, samt tillige Stuen, hvor Gjæster forsamles. Den har beholdt et ejendommeligt, gammelt Mærke deraf, idet der paa den østre Mur, set udenfra, i Stenene er muret en lille,

lav Bue omtrent af Udseende og Størrelse som Mundingen af en Bagerovn. Med dens Bestemmelse forholdt det sig saaledes. Da Dør og Gang var saa snævre, at en voxen Mands Ligkiste ikke kunde bringes der igjennem, saa skaffede man anden Udvej ved at støde Stenene ud

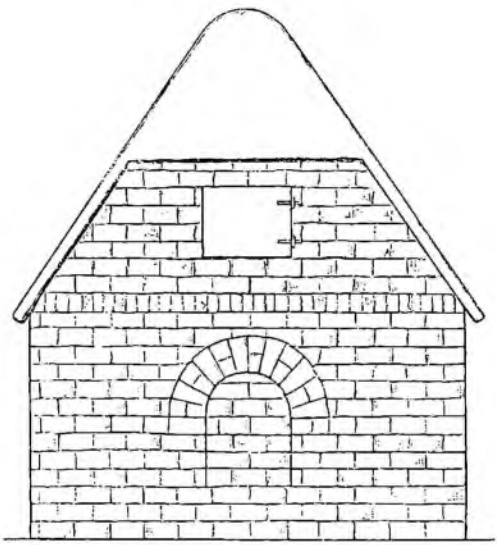

Fig. 7.
Gavl med Ligport paa Gaarden i Darum, Fig. 6.

under den murede Bue; igjennem det fremkomne Hul sattes Kisten ud, og naar Begravelsen var til Ende, og Følget kom tilbage, var Hullet atter tilmuret og Bordene dækkede.

I Grundtegningen (Fig. 8) af en gammel Gaard i Brørup Sogn, Malt Herred, forekommer det mig, at der er en anden Type. At Forstuen (fst) gaar op imod Ovnen, er vel ikke ufravigelig Regel, men ejendommeligt er det, at Forstuen skiller imellem Opholdsstuen (dst) og Over-

eller Storstuen (st). Denne Ordning gjenfindes til Ringkjøbing og maaske længere imod Nord. I Køkkenet (kk) er Køkkenbordet, med en Svinetønde nedsat i Jorden under Bordet, ved Siden Spisekammer, b.

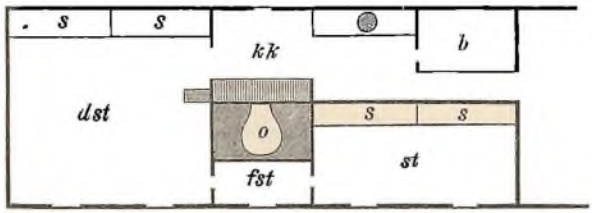

Fig. 8.

Endelig giver jeg Grundtegningen (Fig. 9) af en Gaard fra Hjelmslev Herred. hr Bryggers, „Sals", med tre Svinestier 4 4 4; s s Pigesenge ved Ovnen i to, tre Etager, i det øverste Rum Drengene; a Skorsten, med en Arne af Kampesten, Sodstang og Grydekrog i; kk, der her hedder „Ujerstowen", den yderste Stue, er Køkkenet; b er et afdelt Rum til Mælk og Fødevarer; dst hedder „Kakkelstowen" med stor Kakkelovn i tre Dele med Kobberrør og Tromle; fst de to Forstuer, af hvilke den ene fører ind til de pæne Stuer; bag ved den er et lille Pulterkammer (pk); endelig er der Overstuen (st) med to

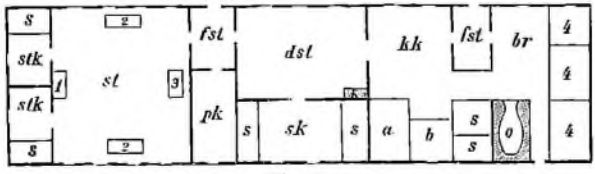

Fig. 9.

Overkamre (stk), hvert med en Seng til Gjæster; 1 er en Himmelseng; 2, 2 Ege-Standkister, 3 en Dragkiste.

Vi vil nu i det følgende se lidt nøjere paa enkelte Dele af Huset, og da først paa Arnen eller Arnestedet, „Arneskjødet", som det kaldes her ovre. Der har altsaa i ældre Tid ingen Skorsten været, men kun en „Lyre", et aabent Hul i Taget, hvorigjennem Røgen kunde trække

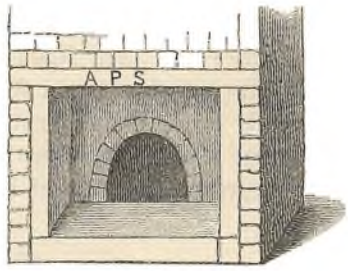

Fig 10.
Gammeldags, lavt Arnested i et Køkken med udskaaret Navn paa Skorstenshammeren og Ovnen i Bagvæggen. (Malt H.)

ud. Derom veed dog kun de allerældste noget at fortælle, men man kan se Spor deraf paa de sodede Lægter og Sparrer, naar en Gang imellem et af de gamle Huse, der har overlevet sig selv, bliver nedbrudt. Arnestedet var forbavsende lavt, og jeg har set gamle Huse, hvor det knap har været hævet 6 Tommer over Gulvet. Der

Fig. 11.
Skorstenshammer. Indskriften lyder:
I . Jesv . Nafn . vi . vor . Ild . op . tende . Gvd . hende . til . det.
be(d)s(t)e . vende . Kjeld . Christensen . Anno . 1 . 6 . 3 . 9 . K.

var to Bjælker ved Siden; de bar en Overligger, „Skorstenshammeren", hvori var indskaaret Ejerens Navn,

Brydes Huſet ned, flyttes dette Stykke Tømmer over i den nye Bygning, ligeſom Højſædeſtøtterne i gamle Dage. Højere oppe tværs over Skorſtenen er „Sodſtangen" indmuret; paa den fæſtes med en Krog en „Kjælſke" (Fig. 12), hvori Gryden hænges, eller ogſaa er der en „Fløj", en retvinklet Jærnſtang, hvis ene lodret ſtillede Ben gaar i Øſkener, mens det vandrette, hvori Gryden hænges, kan drejes ind over Ilden eller ud fra den, alt ſom Kogerſken vil (ſom dem i Fig. 13); oven over Ovnen er jævnlig et lille muret Kammer, et „Kjødkammer", til at hænge Kjød og Flæſk op i. I Køkkenet tilbragte ſaa Husmoderen en ſtor Del af ſin Tid, baade

Fig. 12.
Kjælſke, Krog, hvori Gryden hænges over Ilden, ſaaledes indrettet, at den kan forlænges og forkortes.

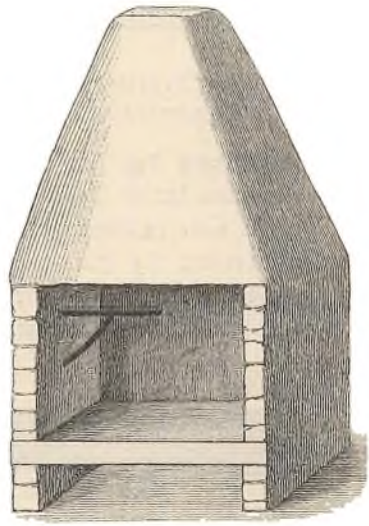

Fig. 13.
Gammeldags Arneſted fra en nu nedbrudt Stue i Lindknud Sogn. I Skorſtenens Væg er anbragt en „Vinde" eller „Fløj" til at hænge Gryden paa, ſom kan drejes frem og tilbage.

naar Valle med Ost i (Waast aa æ Gryd) til Davren skulde varmes, eller Gryden med Folkenes „Onden" i skulde sættes over, — maaske skulde de have en „Pandeskrald" til Mellemmad, — og saa maatte hun atter holde Ild for at faa „Nadveren" færdig i Tide. Men Vinden foer gjennem den lave Skorstenspibe og tog Røgen med sig, saa Vejret forgik hende, og hendes Øjne randt, og saa lærte hun efterhaanden at lukke een Dør op for Vestenvinden, en anden for Nordenvinden, mens hun selv stod i Træk og frøs og samlede sig Gigt til de gamle Dage. Thi naar selv nu om Tide mange midaldrende Kvinder her ude ere ilde plagede af Gigtsmerter, saa har uden Tvivl de slette Køkkener en stor Del af Skylden.

Inde i Opholdsstuen var der et andet Arnested: en bred, flækket Kampesten, som ved Siderne hvilede paa et muret Underlag, saa der under den var Plads til Tørv. Paa den antændtes Ilden, og over den var muret en Kappe, der samlede Røgen og førte den ind i Skorstenen. Her samledes i tidligere Tid Husets Beboere efter endt Arbejde. Naar Nadveren var taget ud om Aftenen, og Kvinderne havde begyndt deres Arbejde ved Rokken eller med at lade de „fire Pinde liste ved", opsøgte man et Stykke „Lyseklyne", tændte en blød Mosetørv, som man først bøjede i en Bue over Lyseklynen, og naar saa det hele var kommet i Brand, blev et af Børnene sat til at pirre i Gløderne for at holde dem levende; derpaa begyndte Samtalen. Der blev fortalt „Læmmiker" og „Æmter" (Fortællinger og Æventyr) om Peder og Povl og Espen, eller den lystige Historie om en Himphamp til en Vejrmølle, om Slottet sønden Sol og norden Maane „aa vesten de tre babyloniske Taarne", om Gjenfærd, Opskrig, d. e. Mennesker, der var grædte tilbage til Livet, Underjordiske

eller, som de her hedder, Underboer og Undervætter, kort om alt det meget, der efter Almuens Foreſtilling havde Magt og Liv i Nattens Stilhed eller paa den vilde, enſomme Hede, — ſaa Børnene krøb ſammen i en Krog og turde knap aande af Rædſel.

Inde paa Heden ſer man jævnlig en Forbedring af den aabne Arne i Opholdsſtuen, idet der er bygget en temmelig ſtor Kakkelovn af Murſten med en ſtor, rundbuet Aabning og en bred muret Fod eller Jærnplade udenfor (Fig. 14); naar Ilden er udbrændt i Kakkelovnen, rages Gløderne ud paa Pladen og kan ſaaledes baade lyſe og varme efter Behov.

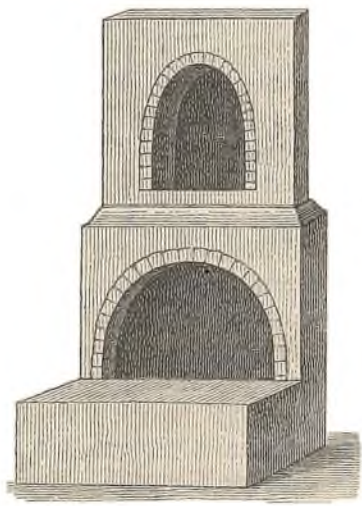

Fig. 14.
Murſtenskakkelovn med bred muret Fod til at rage de udbrændte Gløder ud paa. (Lindknud Sogn.)

Hvad nu angaar Belysningen om Vinteraftenerne, ſaa voxede Kravet efterhaanden. Man havde en Tid

lang, maaske i Aarhundreder, nøjedes med Lyseklyne, og naar noget skulde hentes i et andet Rum, lyste man for sig med udkløvede Pinde af harpixholdig Mosefyr, — i Sønderjylland „Karlummerlys", her „Lysepinde", i Vendsyssel „Tyrripoge", og „Fimper" i Aabenraa-Egnen. En saadan Fyrrestikke var til sit Brug meget tjenlig, og dertil meget besparende; thi man kunde faa nøjes med nogle faa Pund Talg til Praaser, som brugtes, naar bedre Lysning tiltrængtes. Hermed hjalp man sig i lange Tider, men saa kom der nogle smaa Lamper i Brug, „Lampeskaar" eller „Smadderkatte", der ved et Stykke Staaltraad hængtes op paa et Søm i Bjælken. Det var en overmaade simpel Indretning, en lille, flad Blikkop, loddet til en ombøjet Strimmel Blik, der tjente som Haandtag, og under Koppen en anden lidt større Underskaal af samme Form, for at intet skulde gaa til Spilde ved Dryp (Fig. 15). Flammen næredes ved Tran, og til Væge brugte man Marven af to Sivarter (Juncus effusus og conglomeratus), der samledes ved Mikkelsdagstider og hængtes op ved Skorstenen i pyntelige Smaabundter for at tørres*). En saadan Lampe passede sig selv, men den lyste ikke synderligt og osede dertil meget.

Fig. 15. Gammeldags Tranlampe, forsynet med en Skaal for at opfange, hvad der mulig dryppede ned; den hængtes almindelig i et Stykke Staaltraad eller en tynd „Kjælske".

Brugte man Tællelys, anbragtes det i en „Praasekjærte" eller „Proskjat", en Træ- eller Jærnstage, hvori

*) Jfr. det engelske „rush light".

det holdtes fast ved en Blikring og en Fjeder (Fig. 16 og 17). En vaad Pege- og Tommelfinger tjente til Lysesax, og Tanen eller „Branden" kastedes paa Gulvet; det gik meget fortræffeligt. Jeg mindes i den Anledning, at da jeg 1859 var kaldet til Valsbøl, to Mil sydvest for Flensborg, og der skulde begynde en Husholdning, savnede vi blandt andre temmelig nødvendige Gjenstande en Proptrækker og en Lysesax. Proptrækkeren var let at opdrive, den fik

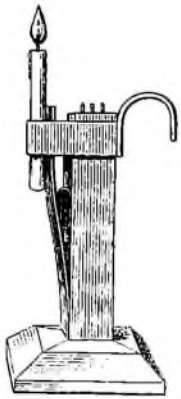

Fig. 16.
Praasekjærte af Træ med en „Profit" paa Stagen.

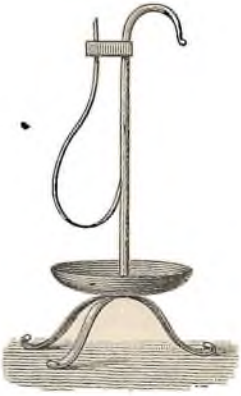

Fig. 17.
Praasekjærte af Jærn, med en Kop til at samle Levningerne fra den dryppende Tælle (Darum).

vi i Kroen, men Lysesaxen blev forgjæves søgt fra Gaard til Gaard, indtil jeg endelig fik en blankpoleret Messing-Lysesax, der vistnok al sin Tid havde hængt til Stads over en Kakkelovn.

Andre Steder brugtes i Stedet for den hængende Lampe et lille Bord, et „Lysbord", eller vel egentlig en stor Kjærte, der stod paa Gulvet og var saa høj, at Lyset kunde skinne ned paa Arbejdet. For at intet skulde

gaa til Spilde, blev de sidste Lysestumper satte i en „Profit" eller „Fattigmand", en lille Blikkop paa et

Fig. 18.
„Profit" eller „Fattigmand" til at benytte smaa Stumper af Tællelys i; naar omsider Vægen faldt om, kunde Blikkoppen anvendes som Lampe, ved at et Stykke Væge lagdes ud i dens Næb og saaledes den allersidste Tælledraabe bruges.

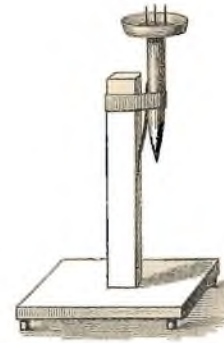

Fig. 19.
Praasekjærte med „Profit" i. (Darum).

Træskaft, der passede ned i en Lysestage (Fig. 18 og 19). Lysestumperne sattes ned imellem 3—4 iloddede, smaa Staaltraade, og de kunde saa brænde saa længe, der var en Draabe Tælle tilbage. Nu tilhører alt dette en svunden Tid, og selv i den fattigste Hytte finder man Stenolielamper.

Om Kakkelovnen er endnu et Par Ord at tilføje. Vester paa, i alt Fald i Varde-Egnen, brugtes for en Menneskealder siden meget almindeligt indmurede Grubekjedler, der var vendte med Bunden i Vejret og opmurede paa en Fod; og saa fyredes der udenfra. Langt pynteligere og bekvemmere var de norske Jærn-Vilæggerovne med deres bibelske Billeder; de kom for en stor Del fra Næs Jærnværk og er endnu meget almindelige,

saa Gaaden: hvad er det, som staar inde og æder fremme (ɔ: i Køkkenet)? endnu er anvendelig. Kun her og der er de afløste af Vindovne, ligesom Jærnkomfurer og Jærngryder efterhaanden kommer mere i Brug tillige med tætte Skorstene, hvilke sidste meget forbedrer Trækken og afhjælper Røgen.

Fig. 20.
Pottekakkel, funden i Ulvborg, Ringkjøbing Amt, $4^1/_2$" lang og bred, $2^1/_2$" dyb.

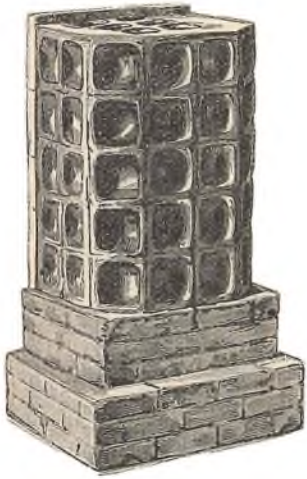

Fig. 21.
Pottekakkelovn, som den er opført paa „Dansk Folkemuseum" af Pottekakler, brændte i Pottemageregnen efter fundne Pottekakler.

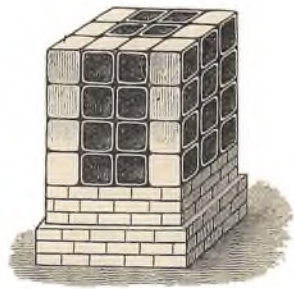

Fig. 22.
Pottekakkelovn, som C. A. Thyregod mener at have set dem for en Menneskealder siden. (Se C. Nyrop, Dansk Pottemageri S. 4, 1882).

Saa vel ved Fig. 21 som Fig. 22 er der først en muret Fod; der ovenpaa en Murkrans til Ildstedet, hvori man fyrer fra Køkkenet. Skorstenen danner Ovnenes fjerde Side. (Se ogsaa Tillægget).

Her paa Egnen har jeg ingen truffet, der kunde mindes „Pottekakkelovne"; længere nord paa veed de gamle endnu at fortælle, hvorledes de som Børn i

Skolen morede sig med at stikke Hul i Bunden af Potterne med en Pigkjæp for at se Ilden gløde derigjennem. Ovnen var opsat af sorte Potter, der vendte Aabningen udad. En enkelt skal endnu have været til i Ulvborg Herred for en Snes Aar siden*).

Opholdsstuen, hvor Familien samles, spiser og sover, kaldes i Sønderjylland og det sydlige Nørrejylland „Dørens", „Døns", „Dons", — Navnet synes at strække sig op ad mod Skjern, — eller „Stoww", vort Stue, oldnordisk Stofa, der vel staar i Forbindelse med det engelske stove, en Kakkelovn; Dørens, som findes i mange plattyske Former og udledes af et slavisk Ord dwernice, skal betyde: en Stue, der kan opvarmes.

Træder man ind i Dørnset, bliver man i gammeldags Huse en stor Bilæggerovn (som i Fig. 23) vaer, prydet med Messingdupper, og oven paa den, støttet mod Væggen, et blankt Messingfad med Afbildninger af Adam og Eva, Slangen og Kundskabstræet eller med Josva, Kaleb og Drueklasen og en Kreds efterlignede, meningsløse Munkebogstaver udenom. Syd paa har jeg jævnlig paa Kakkelovnen set en Messing-„Stølp", hvilken man kan forestille sig som et halveret, meget dybt Vandfad, hvis to aabne Sider vender, den ene ned mod Kakkelovnen, den anden ind mod Bagvæggen, saaledes at den kan „stølpes" over en Kop eller andet, der paa denne Maade holdes varmt. Paa Kakkelovnen fandtes end videre tidligere og findes endnu somme Tider en flad, glat, rund Gnidesten, „Nistien", hvormed Kaffebønner blev bankede i Stykker paa en Læderlap eller Krydderier knuste, naar man manglede en

*) Den gamle Præst Blicher i Vium siger om dem (1795), at Overdelen var Ler, klinet paa nogle Stykker Jærn; de gav stærk Varme i Værelset, men ogsaa stærk Røg og Støv og slemme Dunster. Da de let og tit gik i Stykker, var de vanskelige og dyre at holde ved lige. Potterne kostede 1 til 2 Skilling Stykket. Blicher, Vium, S. 135.

Peberkværn, eller endelig Snus malet, alt som det kunde falde sig. Oven over Kakkelovnen i Loftet er en firdob-

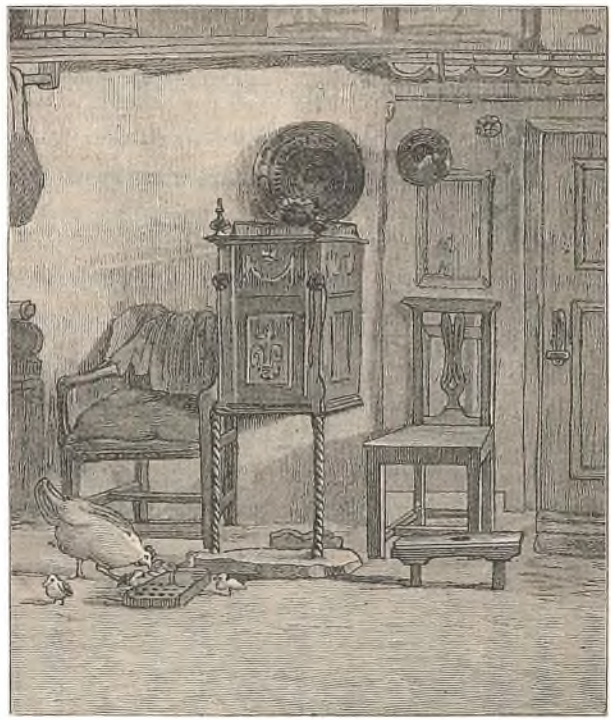

Fig. 23.
Stue fra Kallundborg-Egnen. Jærn-Bilæggerovn med Messingfad ovenover og Messingdupper til at varme Hænderne paa; til højre for Kakkelovnen over Døren er et „Kandebord" med Tallerkener. Efter Mejborgs „Gamle Danske Hjem", 1888.

belt Krog, hvorpaa man hænger Klæder eller Strømper til Tørring; under eller over Kakkelovnen var der jævnlig en Skuffe til at tørre Malt i (Fig. 24), og oppe under Loftet ved Siden af Ovnen hænger der Faarelaar eller Flæskestykker,

der er tagne op af Salteballen og ſkal tørres. Helt ualmindeligt har det næppe været i forrige Tider, i alt

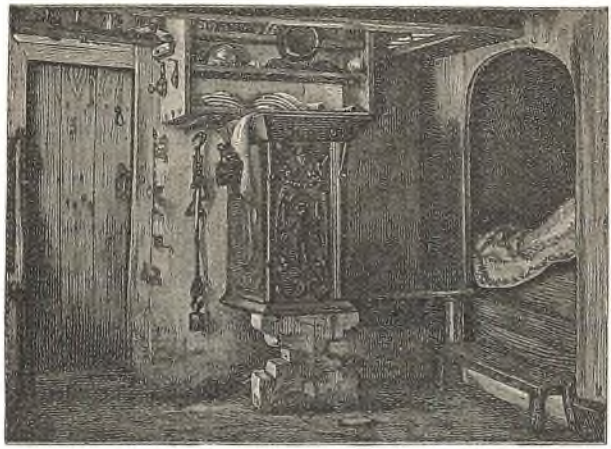

Fig. 24.

Stue fra Salling. Jærn-Bilæggerovn paa en muret Fod, paa den en Kaſſe til at tørre Malt i, over den en Rik til Tallerkener og Fade, paa hvilken der hænger et Fyrfad m. m.; til venſtre for Kakkelovnen en Vægt og et Strygejærn, til højre for den et lukket Sengeſted. Skive-Egnen, efter Mejborgs „Gamle Danſke Hjem", 1888.

Fald om Vinteren eller tidlig om Foraaret, at finde en Dæggegris, et lille Lam, hvis Moder var død, eller ſelv en Kalv, der blev opfødt inde i den varme Stue; ligeſaa forfrosne, tidlige Kyllinger og Ællinger, der var anbragte i en Potte med Uld i under Kakkelovnen.

Under Loftet hang en „Uro", en mere eller mindre kunſtig Gjenſtand, der er bundet af Svinebørſter og Baand eller ſmaa Stykker Straa, og ſom ſtadig ſvinger og drejer ſig, da ſelv det ringeſte Vindpuſt ſætter den i Bevægelſe (Fig. 25). Paa Væggene hænger Skilderier, for det meſte tyſke Helgenbilleder, navnlig Gudsmoder med det gjennemborede

Hjærte og tyske, franske, spanske, italienske Underskrifter, dernæst Billeder af Kongehuset samt Fotografier af Slægt og Venner. Saa er der store Mindevers med Randbilleder, der gjærne fremstiller en Kirke fra det Sogn, hvorfra Brud eller Brudgom stammer, og dertil paa den ene Side Lovens to Tavler, paa den anden Ankeret og Korset eller Evangeliebogen; eller der er Vers med Konfirmations-Ønsker, omgivne af Papirkranse; eller Ligkranse af Fjer og kunstige Blomster, der omslutter et lille Mindevers om afdøde Børn*). En Gang imellem træffer man ogsaa et gammeldags, udskaaret Bindebrev (se Tillægget) med tilhørende Gaade i Ramme, eller Husfaderens Brev som Medlem af Vaabenbrødrenes Samfund.

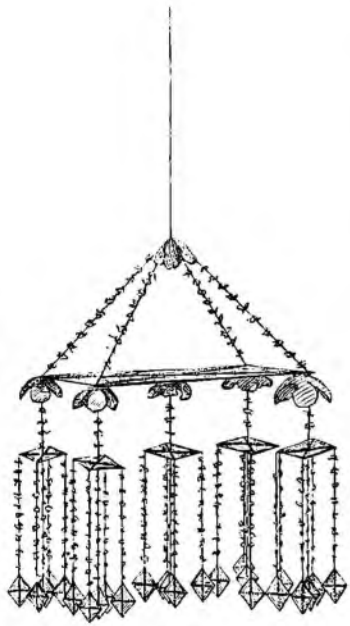

Fig. 25.
Uro, forfærdiget af Straa, forsynet med smaa Blomster af forskjellig farvet Papir, saaledes som den endnu enkelte Steder kan findes hængende over Bordet i Opholdsstuen.

*) Jfr. Benedicte, Smaaskitser fra en Islandsreise, S. 75: Klimaet paa Island gjør det overmaade vanskeligt at vedligeholde andre Gravmonumenter [end Tuer], dog træffer man paa enkelte Steder en Sten med indhugget Navn og Aarstal, men det hører oppe i Landet til Sjældenhederne; den egentlige Gravskrift hænger sædvanlig i Glas og Ramme paa Dagligstuens Væg.

I Vinduet ſtaar der Urtepotter med allehaande „Roſer“, ſaaſom Kriſti Blodsdraabe, Kantøffelroſer, Semperſi m. fl.*), ſom tit er plantede i revnede Tepotter eller Ølkrus, men blomſtrer nok ſaa kjønt i den tarvelige Bondeſtue og bidrager deres til at give den et hyggeligt Skjær, naar Sollyſet falder ind gjennem de grønne Blade, og Katten, ſom har fundet ſig en lun Plet, ſidder og pynter ſig velbehagelig, mens Perle, Pæn, eller hvad den lille Hund hedder, gør ad den indtrædende for dog atter ſnar at give ſig i Ro under Kakkelovnen.

Langs Bjælkerne er der Hylder, hvor de ſorte Mælkeſætter ſtaar i Rad; opſtukket ved Bjælken er en Kam og en Almanak, undertiden ogſaa et Brev, ſom ikke maa glemmes; og i Bordſkuffen eller under Chatolsklappen

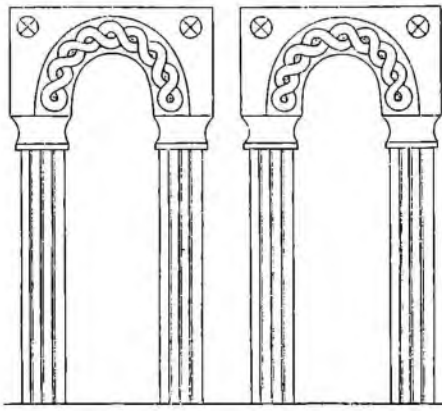

Fig. 26.
Udſkaaret Panel bag „Overbordenden“, Husbondens Sæde, fra en gammel „Dobbeltgaard“ i Grenaaegnen.

*) Blomſter ſom Fællesnavn hedder Roſer, de vilde Lieger; „Kartoffelroſe“ er Calceolaria, hvis danſke Navn, „Tøffelblomſt“, ved Misforſtaaelſe er blevet ſaaledes omdannet.

findes Blækkrukken og Pennen. For Overbordenden og langs med Væggen bag det store, rødmalede Fyrretræsbord er der Panel, nu og da udskaaret (som Fig. 26), med fast Bænk; ud imod Stuen staar en løs Bænk („Skammel"), og det følger af sig selv, at Husbonden eller den Gjæst, der skal hædres, sidder „ve æ Overbordænd". Endelig maa endnu nævnes en trekantet Hylde, en „Tavolet" *) eller „Pirremi" **) (Fig. 27 og 28), der er anbragt paa den ene Væg, og paa hvilken der er opstillet nogle Porcellænskopper og en Peberkværn: en Slags Træmorter eller diminutiv Kjærne med et Rivejærn i Bunden og et andet paa Enden af Støderen (Fig. 29). Naar disse gnides mod hinanden, frembringer de en ejendommelig, ensformig, snurrende Lyd, der fuldstændig forklarer Udtrykket: Munden løber som en Peberkværn.

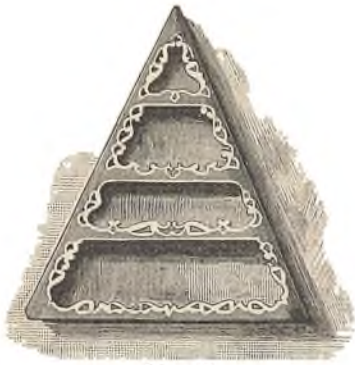

Fig. 27.
Tavolet el. Pyramide af simplere Form. Sams.

Sengen fortjener særlig Omtale. Jeg forbigaar Stabelsengene, som er frit staaende, og Slagbænkene, hvor Børnene faar Plads, for at se saa meget nøjere paa de lukkede Senge, der er anbragte i murede Alkover i Væggen eller i et Rum, der ved Panelværk er skilt fra den øvrige Stue saaledes, som det er viist paa Grundtegningerne af Husenes Indretning. Man finder dem lukkede ved ligefremme Skodder eller Skydedøre, eller ved

*) fransk tablette, Boghylde.
**) Pyramide, paa Grund af Hyldens trekantede Form.

Døre paa Hængſler, der gaar lige til Jorden; men undertiden har man ſparet paa Træet og nøjedes med et

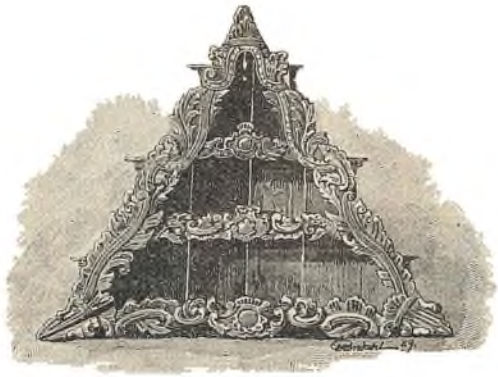

Fig. 28.
Tavolet eller Pyramide med udſkaarne Forſiringer.

Gardinomhæng ud til Stuen. Ind til Væggen er der gjærne en flettet Maatte af Straa for at ſkjærme Sengklæderne mod Fugtighed. I eet og ſamme Aflukke er der jævnlig to dobbelte Senge, der i Reglen vender Benene mod hinanden, og paa Skillerummet indvendigt imellem dem er der fæſtet et lille Skab, hvori Husbonden gjemmer ſine Værdipapirer og Penge.

Af og til er der et aabent Rum under Sengene, ſom da f. Ex. bruges til at gjemme Kartofler i om Vinteren for at bjærge dem mod Froſt; men ofte gaar Sengeſtokken helt ned til Gulvet, og der er ſaa brolagt med Murſten nederſt; ovenpaa lægges Tørv eller nogle Knipper Lyng, ſom man har det; der ovenpaa igjen et Knippe Halm eller to og ſaa Sengklæderne, der tit er ypperlige, kun efter vor Smag alt for tunge.

I ældre Tider brugtes ſikkert udelukkende uldne Lagener, „Hylskläder“ eller „Tjaal“, der blev vaſkede

een eller to Gange om Aaret. Naar Faarene hvert Foraar eller Efteraar tvættedes til Klipning, kom Lagenerne i

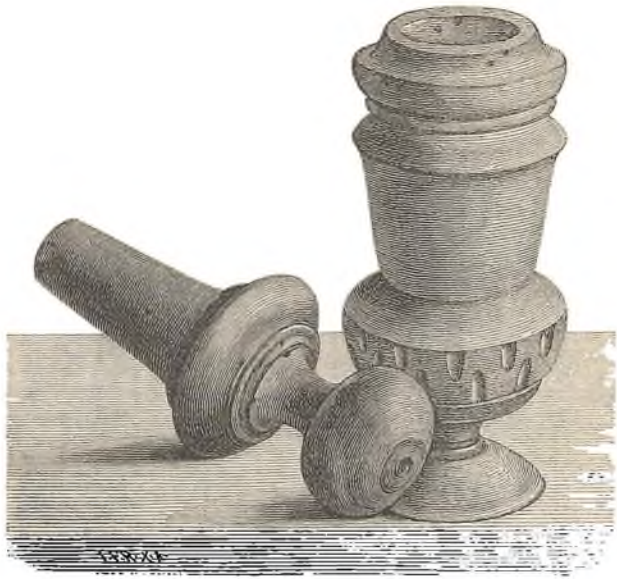

Fig. 29.
Peberkværn med Støder.

Faarevandet sammen med det andet Uldtøj, og da man sjælden havde overflødig Besætning, laa Folkene uden Lagener, saa længe det stod paa*). Over Dynen bredes et pænt, hvidt Lærredslagen til Pynt. En saadan Seng er om Vinteren særdeles varm og kan være overmaade be-

*) Som Parallel anføres: Benedicte, Smaaskitser fra en Islandsrejse II, 187: „Medens hun reder Sengene, der synes at være vel forsynede med gode Sengklæder, beklager hun sig over, at hun ingen Lagener har at byde os; hun har nemlig den foregaaende Dag haft Storvask, og Lagenerne staar endnu i Trækkarret."

hagelig at ligge i, naar Halmen er frisk, ryftet godt op, — „aa reft æ Seng" er at rede den —, og naar der ingen Mus er i den; men er Halmen gammel og muggen, hvad den tit er, — hos Smaafolk skiftes den kun een Gang om Aaret, og skal det tages nøje, samles den brugelige Halm endda fra det, som er blevet til Smul, for at benyttes endnu en Gang, — ja, og begynder saa tilmed Musene deres natlige Leg, saa er det til at fortvivle over. Man er lige ved at falde i Søvn, men pludselig tildrager en sagte Puslen sig ens Opmærksomhed; den kommer nærmere, nu standser den, men kun et Øjeblik, saa begynder den paa ny, Straaene knaser og rasler, — til sidst slipper Musen op paa Lagenet, man griber efter den, men den springer ned paa Gulvet. Et Øjeblik er der stille, og man tror at være fri; men nej, der er flere i Følge, og den gamle Leg begynder paa ny.

Fattigfolk, for hvem det brister med Fjerene, fylder Dynerne med Avner eller med de lodne Frøhoveder af Føn (Eriophorum) eller Skovmos, — de kaldes saa „Mosdyner" (Andst), — eller ogsaa, hvad der er bedre, naar det kan faas, med det Affald, Ulden giver ved Stampningen af Klæde, „Stamptow" (Stampeuld). Endnu kan anføres, at der uden paa Panelet, der indeslutter Sengene, af og til findes ophængt et pynteligt Haandklæde med Frynser for neden, og over det et Par brogede Fjer, hvilket dog alt sammen kun er til Stads.

De øvrige Stuer skal jeg kun kortelig omtale. „Æ lille Dons" eller „bette Stuen" holdes gjærne pænere, og kommer der Gjæster, bydes de der ind. Her i Egnen findes saaledes inden for den „æ Stoww", — som i Sønderjylland kaldes „æ Pisel", der stammer fra det franske *poêle*, og vel oprindelig har været et Rum, der kunde opvarmes. Dette er nu aldrig Tilfældet; — andre Steder i Jylland kaldes den „Fredstuen", „Ligstuen". Til daglig

Brug gjemmes der Huſets Forraad af Klæder, uldent og Linned i ſtore jærnbundne Kiſter, der nu om Tider ſjælden har det ypperlige Jærnbeſlag eller det pyntelige Navnetræk, ſom prydede dem i gamle Dage. Er det et rummeligt Hus, findes Væverſtolen i et af Stuekamrene, og til den hører da „Spelterok“ (Spolerok), „Trendebord“ (Vinden, hvorpaa Vævens Rendegarn vindes op) og „Trendekiſte“ (Kaſſe til Garnnøgler); ellers maa Opholdsſtuen give Plads til Væverſke og „Vævel“ (Væv) ogſaa, men ſaa er der da heller ikke ſynderlig Rum til mere.

En Bemærkning kan jeg her gjøre, at Bondens Bolig i det hele taget kun er bygget med det Maal for Øje at ſkaffe Plads til Kvindearbejde og den officielle Selſkabelighed, ikke derimod til Mandsarbejde inden Døre, undtagen hvor der bor en Haandværker. Ligeledes er Huſet des værre kun bygget til ſunde Folk; ſyge Mennesker ligger ikke godt i de lukkede Sengeſteder. Der ſiges dog, at de lukkede Senge er gode at ſove til Middag i, naar Fluerne er ſlemme; trækker man Omhænget for eller lukker Dørene paa Klem, kan man ligge i Fred. Anken mod „Stabelſengene“, de frit ſtaaende Sengeſteder, er, at de er for lyſe, man kan ikke faa Ro i dem, Fluerne er „ſaa i Bande“ om Sommeren. I den fælles Stue er der heller ingen Ro at ſkaffe for ſyge Mennesker, og denne er tit den eneſte Stue, hvori der findes Kakkelovn.

Der er i øvrigt i de ſidſte to Menneſkealdere gjort meget ſtore Fremſkridt i Velvære.

„Ja, De kan ikke tænke Dem,“ ſiger en af de gamle, „hvilken Forſkjel mellem før og nu, fremfor alt hvad Levemaaden angaar; der ſmækkede de noget Surmælk i Gryden, ſom blev ſat over Ilden til det oſtede, det kaldte vi „Woſt aa æ Gryd“. Den ſorte Gryde kom paa Bordet, og hver Mand kunde lange til. Gjærne vilde vi have

Oſteklumperne; men De kan tro, det var en mager Koſt, tørt Brød med lunken Valle til; kom nu og ſæt den ſorte Gryde paa Bordet og byd Folk den Ret!"

Forbedringerne gjælder lige ſaa fuldt Huſet ſom Føden; man ſer det, hvorhen man ſaa vender Øjet. Lergulvet eller Stengulvet er vegne for Bræddegulv, klinede Vægge for Grundmur, kalkede Vægge for pyntelig oliemalede m. m. Deraf følger atter ſtørre Renlighed og Orden; Bræddegulvet kan vaſkes og bliver vaſket, medens Lergulvet her og der ſtod i Sump, hvor der blev ſpildt, eller Bunden var fugtig. Mændene vaſker ſig endnu gjærne i Vandtruget, i en Spand ved Brønden eller Pumpen; men i gamle Dage brugte man ikke Sæbe dertil og tørrede ſig i Rygſtykket af en Veſt eller i de linnede Skjorteærmer; nu er der Haandklæder, „Tarſtøkker", baade til Karle og Piger.

Uden for Gaardens Dør ligger til Trædeſten en ſlidt Mølleſten fra Haandkværnens Dage, og hvor Huſet gaar ud til en Bygade eller en befærdet Vej, er der jævnlig foran det en „Vinduesgaard", et lille hegnet Aflukke med Blomſter foran Vinduerne, at ikke Kvægdriften eller forbigaaende ſkal komme lige ind paa Gaarden og beſvære Beboerne. Bag ved Huſet er der en „Kaalgaard", efter Omſtændighederne med nogle Frugtbuſke*), et Æbletræ, et Bed med „Duſketøj", d. e. Blomſter, hvoraf der kan laves „Duſker" (Buketter), og altid et ſtort Kaalbed,

*) Buſk bruges i Veſteregnen kun om Græstotter: Heſtebuſk, Kobuſk, Totter levnede af Heſt og Ko. Hvad man andre Steder kalder Buſk, er derimod her Træer: et Burretræ, Ribstræ, Solbærtræ.

som Havens Navn tyder paa. Hist og her findes ogsaa et særskilt, lille Indelukke til Bistader, en „Bigaard".

I Egnen langs med Ringkjøbing Fjord og Skjern Aa mangler aldrig et „Strøsted", hvorhen det vaade Græs kjøres, saa snart det er slaaet, for at spredes og tørres; thi blev det liggende i Aadalen, var det udsat for ved første Tordenskyl inde i Landet og den dermed følgende Vandflod at drive bort til liden Glæde for Ejeren. I samme Egne vil man ogsaa uden for den Del af Bygningen, hvor Kornet tages i Hus, finde et Par gravede Fordybninger, i samme Afstand fra hinanden som forreste og bageste Hjul paa en Arbejdsvogn; i disse Fordybninger kjøres Læsset ned, et Par Halmknipper er henlagte til Hjulene at ligge paa, Lagener og Linned ud for dem, og saa væltes Læsset der over, og Negene stikkes ind med Hænderne gjennem en Luge i Højde med et Vindue. I sydligere Egne derimod bliver Sæden altid „forket" ind gjennem en „Arkensluge" eller „Arkensgab", (tysk: Erker), i Østjylland „Akkeneje", d. e. en Luge i en Kvist.

Endelig er der gjærne ved Gaardene en „Græsplet" eller, naar den er hegnet, et „Græslukke", hvorover Møddings- og andet Spildevand ledes, og hvis Græs slaas og skæres sammen med Havrehalm i Hakkelse til Hestene.

3. Arbejder.

Det er en Selvfølge, at, hvor et Folk lever under tarvelige Kaar med strængt legemligt Arbejde som eneste Vilkaar for hver eneste een til at bevare sin Plads i Samfundet, maa alle arbejde, Mænd, Kvinder og Børn, hver efter sin Kraft og Evne, ja, ikke sjælden ud der-

over. Hvad der ikke kan ydes af Husets Beboere, maa der skaffes fremmed Hjælp til: Tjenestefolk eller Daglejere. Standsforskjel mellem Husbonde og Tjenere er i Vesteregnen lidet fremtrædende, og der var heller ingen Grund til, at den skulde findes; thi Gaardfolks Børn tjener lige saa vel som Husfolks. De opholdt sig tidligere alle i samme Stue, spiste alle af samme Fad; Pigerne laa i en lukket Seng i samme Rum som Husbonde og Madmoder, Karlene som en Regel i Stalden. Liv og Arbejde var fælles for alle.

Almindeligt har det været, — det sker ofte endnu, — at unge Folk, der søger Tjeneste, indfinder sig paa „Folkemarkedet" i Ribe, 14 Dage før Midsommer, for at tage Tjeneste til Mikkelsdag og gjøre Slæt og Høst med. Unge Karle og Piger samledes der fra hele Omegnen, ja i ældre Tider almindelig langt nord fra, og mødte op østen for Domkirken paa Torvet, Pigerne med deres Skudsmaalsbog i Haanden, Karlene med deres stikkende frem af Trøjelommen. Det var især Sønderjyderne, der paa den Maade søgte Tjenestefolk. Nu kom Manden, saae paa Klyngen, tiltalte en af dem og spurgte: „Vil du tjene? hvad vil du have i Løn?" og saa begyndte den sædvanlige Tingen; begge maatte slaa noget af, saa blev de enige, og Karlen eller Pigen fulgte med den nye Husbonde hjem. De, som havde gode Vidnesbyrd, blev gjærne først fæstede; enkelte kunde gaa der alle Markedets otte Dage uden at faa Plads. Spøgen, som altid er rede, griber ogsaa dette Forhold. En Mand vilde hen at fæste sig en Karl og spørger endelig en, der saae ud, som om han kunde „vende sig syv Gange i en Time" det er: være rask til sit Arbejde —, han taler altsaa Karlen til: „Hvad kan du?" — „Ja," siger Karlen, „a kan al Ting undtagen:

høste og slaa,
pløje og saa,

harve og kjøre;
tærske og laase Døre,
tælle og snit'
ja, de kan a heller it!«

„Men hvad kan du saa da?" spørger Manden igjen. „Ja, a kan

spise og drikke,
og Stenbro pikke,
og læse og skrive
og gaa og drive
og lukke din Mund,
din storsmudede Hund!"*)

Dermed var den Forhandling til Ende, og hver gik til sit.

Om Efteraaret var der, og er endnu, Folkemarked i Kolding d. 2. November, hvor Karle søger Vintertjeneste som Tærskere og Røgtere. Lignende Markeder har der været holdt i Byerne langs Vestkysten, f. Ex. i Varde og Ringkjøbing, og Skikken kan ogsaa paavises i Skotland, Elsas og Nordtyskland**).

Naar saa en Karl eller Pige var fæstet og havde faaet „Gudspenge" (Fæstepenge), var dermed Overenskomsten sluttet. Dog, det maa jo ikke glemmes, at Madmoderen skulde smøre sig om Munden med Fedt, naar hun gik ud at fæste Folk, for at alle kunde se, hvor Kosten inden hendes Døre var rigelig.

Her ude i Vesten synes Tjenestefolk i ældre Tid ikke som Regel at have haft en bestemt Fritid til deres eget Arbejde; i Kolding-Egnen havde de Onsdag og Lørdag Eftermiddag om Vinteren. I Slæt og Høst var en „Slætlørdag" og en „Høstlørdag" i Randers-Egnen Fridage, i Aars Herred en „Rompdag" efter Høst. I Vesteregnen var det gjærne en

*) Skattegraveren, II. 83.

**) Brand, Pop. Antiquities, II. S. 454 flg. Ueber Land u. Meer 1827 Nr. 2. Meier, Ostfriesland S. 68.

Aftale ved Lejemaalet, at Karl eller Pige skulde have indtil otte Fridage til at sørge for deres Klæder og til at besøge deres Slægtninge, inden den ny Tjeneste tiltraadtes: da man i ældre Tider skiftede ved Mikkelsdag, blev disse Fridage kaldt „Mikkelsdage". Det hørte end videre til Sømmelighed, at ligesom ingen, naar der sælges eller bortgives en Snes Æg, giver 20 Stykker, men altid 21 el. 22, heller ingen regner en Snes Fisk til 20, men altid een eller flere over Tallet for at faa det fuldt, saaledes rejste Karl eller Pige aldrig selve Mikkelsdag, det havde da set ud, som om de havde været kjede af Tjenesten, men altid først næste Dag. I Fridagene var der saa uvægerlig „Mikkelslegs", hvor Karle og Piger samledes til Dans; Ungdommen morede sig kongelig; Spillemandspengene var o. 4 Lybskilling, og der dansedes Vals, Berlin, Skotsk, Polsk, Fransøs, Kontra, Totur og Firtur. Hver Karl tog een eller to Piger med ind og trakterede dem imellem Dansene; en Kop Kaffe kostede en Søsling*), en Pons en Lybskilling; der kunde gaa med ved Lystigheden indtil en „gammel Daler" (48 Lybskilling), hvad der den Tid var mange Penge. Sine Steder øster paa blev Pigen, der rejste, „danset ud af Laget" i Legestuen, og den, der tiltraadte Tjenesten, „danset ind i Laget" (Testrup), eller: der blev gjort „Indgangs"- og „Udgangs"-Gilde (Bjerre H.). Da Pengene i det hele var knappe, bestod Tjenestefolks Løn for en stor Del i Klæder, Ret til at have et Faar sammen med Bondens, Træsko, Badmel, Lærred. Paa Sams er der blevet mig opgivet, at en Pige kunde i Aarsløn faa foruden nogle rede Penge: 12 Al. Lærred, 6—10 Al. Badmel og $3\frac{1}{2}$ Al. „Tavletøj", d. e. rudret Tøj til Forklæder. I Østeregnen fik Pigerne gjærne fra $\frac{1}{4}$ til $\frac{1}{2}$ Skj. Hørfrøsæd med i Lønnen. Hørren blev saaet blandt

*) $\frac{1}{2}$ Lybskilling.

Bondens eget; der strøedes nogle Byg- el. Havrekjærner om Stykket; naar Kornet saa voxte op over Hørren, blev der dannet Skjel; hver kunde kjende sit Stykke.

Nu, som sagt, Arbejde krævedes af alle, ikke mindst af Kvinderne. Tiderne i Aarhundredets Begyndelse var svære, her og der kunde være fort Armod; det er troligt, at Børn kunde forsømmes over Maade. „Er der nogen," siger en Mand, „der er opfødt i Skidt og Fnat og Skab og Haardhed og alt ondt, som tænkes kan, saa er det mig; jeg havde baade Stiffader og Stifmoder, og sultede da rent ud sagt."*) Der blev tit liden Tid til at sørge for Børnenes Opdragelse uden for Arbejdet, ogsaa der, hvor der var god og kjærlig Vilje imod dem. For en Del Aar siden kom jeg ved et Skolebesøg inde i et af de store Hedesogne paa Landryggen rent tilfældig til at betragte en Drengs lappede Trøje, og det slog mig, hvor skjødesløst og daarlig Lapperne var satte paa som af en meget uøvet Haand. Da min Opmærksomhed var bleven vakt, blev jeg ogsaa snart klog paa, at Tjenestepiger i Reglen strikkede og syede overmaade slet, saa slet og langsomt, at deres Arbejde i den Retning for det meste ikke kunde bruges i vort Hus. Grunden dertil ligger ganske simpelt i fattige Egnes Arbejdskaar: der kræves saa meget grovt Karlearbejde af Kvinderne, at den finere Husgjerning forsømmes. Iblandt de ældre har jeg ikke saa helt sjælden og selv i velstaaende Familier truffet Kvinder, der slet ikke kunde strikke: „Strikning skulde Smaafolk have Fortjeneste af", og mange Pigebørn lærte for et Par Menneskealdre siden slet ikke at strikke. Men endnu gaar det tarvelig nok. Saa snart den lille Pige naaer de syv Aar, kommer hun i Skole om Vinteren; om Sommeren bliver hun sendt ud at vogte

*) Kristensen, Folkeminder VI. 154, 222.

Køer og Faar og er i Gang fra om Morgenen Kl. 4—5 til efter Solnedgang; der bliver ingen Tid til kvindelig Haandgjerning. Om Vinteren har hun jævnlig mellem en halv og en hel Mil til Skole; hun gaar hjemme fra ved Daggry eller før, kommer hjem, efter at det er blevet mørkt, er saa sulten og træt, tit vaad og forkommen; hun faar Mad, skal læse Lektier, mens hun strides med Søvnen, og den næste Dag begynder hun for fra. Saaledes gaar Tiden til hendes Konfirmation, saa kommer hun ud at tjene hos fremmede, bliver Barnepige, skal „bestille al Ting, hvad hendes Kræfter er til"; det bliver tit et Stykke ud over dem, hvor de naaer længst; og har hun ikke haft en særlig paapasselig Moder, eller hos sig selv en særlig stærk Arbejdsdrift, kommer hun som ung Husfru let til at staa næsten hjælpeløs over for den Slags Smaasysler, der ellers alle Vegne kræves af Kvindehaand. Hvor Arbejdskaarene er lettere og Velstanden større, som her ude ved Vesterhavet, ser jeg af og til Hyrdepiger sidde paa Marken i Ly af et Dige eller en Skjærm, saaledes som Stenhuggerne bruger den, og strikker, mens de holder Øje med Køerne. Men Livet kommer bestandig med nye Krav, først og sidst hvor Kaarene er smaa. Tjenestepiger faar sjælden Tid til at rede deres Haar mere end een Gang om Ugen, nemlig om Lørdagen, og jeg veed Husmødre, som har anset det for upassende og unødvendig Tidsspilde, at deres Piger redte deres Haar daglig. Vist er det, at det til sine Tider af Aaret er omtrent umuligt for en Pige at pynte sin Person, naar der kræves almindeligt Bondearbejde af hende, saaledes er hendes Dag optagen fra den tidlige Morgen til den sildige Aften, og Søvnen faar endda den mindst mulige Tid. I de lange Krigsaar ved Aarhundredets Begyndelse skal det ikke have været usædvanligt, at Konen stod op før Dag i Rugsædens Tid og tærskede Sædekornet af sammen med

Manden, gik forresk blandt Slætkarlene paa Engen, kunde tage en Tønde Rug paa Ryggen trods den bedste Karl, ikke at tale om, at hun stak Svinet, naar det skulde slagtes.

„Min Moder havde det strængt," fortæller en nu afdød midaldrende Kone, „hendes Mand var fattig, Penge skulde vi skaffe til Renter og Skatter, og saa var der ikke andet for, end at vi hele Sommeren maatte ligge og slide i Tørvemosen. Dyndet øltede vi med vore Fødder, somme Tider kunde vi faa et Høved til Hjælp; kjedsommeligt var det jo og skident Arbejde, men skident Arbejde giver rene Penge! vi holdt ud og strøg Tørv i Tusendvis; dem fik Fannikerne. I den Tid kom der mange Sønderhoninger-Baade her over, der kunde ligge indtil en 15—16 der ude ved „Lejestedet" i Aaens Udløb. Der var i visse Maader et Slags Marked; Fannikerne hentede Tørv og Kartofler, og hvad de ellers trængte til, ja, og som de kunde faa hos os; „æ Ljøngmænd" kom helt inde fra Gjørding Sogn med store Læs Lyng; hvad de fik for Lyngen, husker jeg ikke, men for Tørvene var Prisen 4 gamle Mark (64 Lybskilling) for et Læs; vi kjørte ud med dem paa „Veserne", hvor Baaden tog imod dem. Saa var der et Aar, da lejede vor Moder en Fanø-Baad, ladede den med Tørv og sejlede til Før med den. Ja, det forstaar sig, at hun havde Skipperen med, og Tørv blev godt betalt paa Før, for der havde de til daglig Brug kun Halm, Kokasser og Rapsstraa at brænde. Hun havde et Søskendebarn, der var bosat paa Ejlandet, han hjalp hende af med hendes Tørv; saa da Moder havde faaet Penge, gik hun fra Højer („Høver") hjem, det var kun syv Uger, før min yngste Broder blev født; da hun var kommen til Heden ved Egebæk, en Mil syd for Ribe, var hun overtræt; hun lagde sig ned mellem nogle Lyngtuer, Pengene havde hun i et Tørklæde, det lagde hun

under Hovedet, ſove turde hun dog ikke. Lidt udhvilet naaede hun ſaa ind til Ribe; inde hos Jørgens fik hun en Kop Kaffe, og da hun havde ligget en Stunds Tid paa en Seng, kom hun ſig ſaa vidt, at hun kunde overkomme at gaa de to ſidſte Mil her hjem."

At læſſe og ſprede Møg var før almindeligt Kvindearbejde. „A har læſſet all' æ Mog efter 40 Høveder," fortæller en gammel Kvinde, „og a har en Dag ſpredt 60 Læs Mog, det var tæt uden for Gaarden, og de kjørte med to Spand. Saa, da Aftenen kom, og a næſten var færdig, — a var ved at ſprede det ſidſte Læs, kom Konen ud. „No er do wal træt, Mo'rlil," ſagde hun til mig. „Huha da!" ſvarede a og ſmed mig ned o mit Lyw (Mave), „a er ſaa træt, a ka hverken ſtaa eller gaa mere!" „Ja ja da!" ſagde Konen, „ſaa vil a malke for dig, gaa du ſaa kun i Seng!" — det gjorde a ſaa, a vilde ikke lade mig mærke med noget, for der var Dans næſte Aften i Gredſted, og der vilde a med og kom da ogſaa; havde a ſagt hende, hvor ondt a havde i min Lænd, havde hun nok holdt mig hjemme." Inde paa Heden i dybe Mergelgrave har jeg ſet Manden hakke Mergelen løs i Bunden og derefter kaſte den op paa et Lad, hvor Konen ſtod med en Skovl og tumlede med de ſeje og tunge Mergelklumper, ſom hun kunde, for at ſaa dem videre op til Jordens Overflade; ſenere læſſede ſaa Manden, mens hun kjørte og læſſede af. Pigerne gaar endnu altid med i Slæt og Høſt, er med ved Tørvearbejdet, og man kan vel ogſaa ſe dem ſprede Gødning og forrette andet ſkident Markarbejde, men det er dog langt fra det Slid ſom i gamle Dage.

Som den Tankegang, der var raadende i det gammeldags Arbejde, kan ſaa nævnes, at noget nær alle Hjemmets Fornødenheder, alt hvad der behøvedes til Føde og Klæder, ſkulde ſtaffes til Veje ved det fælles Arbejde ude

og inde; derfor maatte den Kvinde, der foreſtod en ſtørre Husholdning, være baade dygtig og arbejdsfør. Der er tit blevet talt om Svineri hos Bønderfolk, ogſaa om „gyſeligt Svineri", fra Byfolks Side; nu ja, brodne Kar i alle Lande. Der findes Steder, hvor Menneſker lever i noget, ſom vi andre vilde kalde en Mødding; men jeg vilde dog bede dem, der her er hurtige til at dømme, en Gang tænke over, hvad en Bondekone ſkal udrette Dagen igjennem, hvor Kaarene er ſmaa og Kravene ſtore. Hun ſkal op i Dagningen eller før Dag, gjøre Ild paa, ſkaffe Davren færdig til Karlene, malke, ſkære Mellemmad, koge Middagsmaden, vaſke op; mens Karlfolkene ſover til Middag, maa hun tit arbejde; Køerne ſkal atter malkes Middag og Aften; ſaa er der Børnene at paſſe, der ſkal gjøres Markarbejde, med Mellemrum brygges og bages og vaſkes. Det er at undre ſig over, naar hun endelig har et Øjebliks Fred, at hun ikke ſegner af Træthed, og om hun ſkulde forſømme noget Rengjøring, er det dog nok tilgiveligt. „Æ Boll er løs i æ Østermark, æ Fox er i æ Kallgor, æ Bi ſvarmer, æ Baan ſkriger, æ Gryd koger øwer, hwa ſkal mæ arme Kvindfolk gyer!" Ja, de ſom er dygtigere og kan overkomme mere, kan jo give Svaret.

Først behøves der Brød i Huſet, men Brød ſkal bages, og det var Kvindearbejde at bygge en Bageroven. Der bliver da ſtablet Tørv i den Form, ſom Ovnens Hulhed ſkal have, fremſtaaende Hjørner og Kanter ſkæres af med Kniv; det hele bliver ſat godt faſt og her og der fæſtet med Smaapinde. Derefter blev der lagt æltet ſejt Ler over Formen, og det blev klaſket godt faſt. Naar det første Lag var ſejtørret, førtes et nyt Lag paa, og ſaaledes fortſatte man, indtil den nødvendige Tykkelſe var naaet. Naar alt ſaa var nogenledes gjennemtørret, blev der ſtukket Ild paa Tørvene, og ſaa var Ovnen færdig

til Brug med det samme; Arnen, Ovnens Bund, og „Ovnsmunden" maatte dog mures af brændte Sten.

Nu er det troligt, at Ovnen efter gammel Skik har ligget for sig selv, ikke som nu opmuret bag Arnestedet; den er blevet dækket af Græstørv, og der er blevet sat en Smule Skorsten op ved den. Man ser saadanne smaa Ovnhuse endnu i nogen Afstand fra Gaardene, og saa bliver Sagnet mere forstaaeligt om Manden, der vil have sin Ovn flyttet over paa den anden Side af Bækken. Han faar en Hex til at hjælpe sig, hun binder et Reb om Ovnen, lader en Karl trække i Rebet, mens hun selv gaar bag efter med Pisken; saa kommer Ovnen ogsaa nok saa net buldrende bag efter Karlen, da Hexen pisker paa den; men Manden forser sig jo, da den gamle Ovn hopper over Bækken, og udbryder: „Det var da et Helvedes Hop!" Det skulde jo alt være gjort stiltiende; Ovnen faldt med et Plask ned i Bækken, og der ligger den, den Dag i Dag er*). Nu om Tider findes Ovnene almindelig opsatte bag Køkkenarnestedet eller ogsaa i Bryggerset med en lav Arne foran; enkelte Steder med et firkantet Rum i Ovnsmunden til at rage de glødende Emmer ned i.

Umiddelbart før man laver til at bage, hentes Melet hjem fra Møllen; man passer nøje paa ikke at bage sin Julebægt f. Ex. den Dag, Solen vender sig, Solhvervsdagen; thi da vil Brødene vende sig i Ovnen; de, som har prøvet det, gjør det aldrig mere. Nu da, naar Melet er kommet, „timses" det til Sigtekage over Dejtruget, eller over en „Sælde" eller „Flatte", en flad, rundagtig Kasse, bunden af Halm, og saa lægges Dejen med lunkent Vand og Salt f. Ex. Mandag Aften og ældes i Dejtruget eller „Dæmmetruget", som Vendelboerne siger;

*) Kristensen, Folkeminder VI. 185.

mange Steder bruges et Dejnekar eller en Dejnekiste i Stedet. Dejen lægges uden Surdej; hver Løb Mel, der kommes i, tegnes med et Kors, men det paases nøje, at Dejtruget ikke vaskes eller skrabes fra den ene Gang, det er brugt, til den næste. Har Melet faaet Skade ved, at det har været ovet, eller Rugen spiret, kommes der en gloende Sten i Dejen, den trækker det onde til sig. Naar altsaa den foreløbige Æltning er gjort, sættes et Kors i Dejen, og den dækkes med en Dyne og bliver saaledes staaende til Tirsdag Morgen, saa „væles den op". Pigen tager et Stykke saa stort som til en to, tre Brød, „en Væle", blander frisk Mel i og ælter det til den tilbørlige Stivhed; har hun saa gjort Dejen for lind Aftenen i Forvejen, kan hun komme til at „fordejne sig", d. e. hun faar ikke nok Mel til at gjøre Dejen tilstrækkelig stiv med. Det er alt sammen den dygtige Piges Kunst: „Skaa Pigen i Dæmtrolve aa entj i Springdaajs!" — atter dækkes Dejen efter at være korstegnet. Tirsdag Aften slaas saa Brødene op og hensættes til Onsdag Morgen, hvert enkelt mærket med et Kors; Onsdag Morgen altsaa bliver de bagte. Men saa skal Ovnen jo først varmes; der skal „lyses" i den, eller den skal „ildes". Her er at mærke, at Pigen ikke maa synge under sit Arbejde foran Ovnens Mund, thi saa skal hun have den første fremmede Karl, der kommer ind ad Døren. Aftenen i Forvejen er Tørvene opstablede i to „Stuger" eller „Røgler" inde i Ovnen, hver paa sin Side; det er besørget af Pigen, som med gamle Klæder paa er krøbet der ind. Saa stikkes i god Tid om Morgenen Ild paa Tørvene, og naar de blusser godt, bliver Brødene satte paa „Gistenfjællet" eller „Grisselen" og „klistrede", d. e. oversmurte ved Hjælp af en Klud, dyppet i Ølbærme eller i en Blanding af Mel, Vand og Øl, eller i Kjærnemælk for Rugbrødenes Vedkommende; Sigtebrødene klistres med Æggeblomme eller piskt

Æggehvide. Fjællet skydes rask ind i Ovnen mellem de brændende Tørvestakke, og naar Brødene er godt tørrede, tages de ud og vendes, saa Bunden kommer i Vejret, den klistres, og de kommer atter i Ovnen. Dette Arbejde kaldes ogsaa at „gistne", „bæde" eller „smide" og giver Brødene et smukt, blankt Udseende. Saa snart Tørvestakkene er udbrændte, spredes Gløderne med „Ovnsragen" over hele Ovnens Arne*); behøves det, fyres der bag efter med nogle Knipper Lyng, saa længe til „den sorte Mand" (alm.) eller „den sorte Kat" (Vestsles.) er ude af Ovnen, og den er bleven „klar", d. e. har en klar, rød Farve af de glødende Sten. Saa skrabes Emmer og Pusel rask ud, og den staar lidt og svales. Man prøver dens Varme ved at kaste en lille Tot Lyng ind; bryder den strax i Brand, er Ovnen rigelig varm; naar et Par Æggeskaller brunes, eller lidt Mel, som er kastet ind, bliver langsomt brunt, saa er Varmen til Pas, og Bagerpigen og hendes Hjælper faar travlt; den ene sætter Brødene, eet for eet, paa „Skjødselen", en lang Stang med et fladt Bræt paa Enden, og her gjælder det at rappe sig. Derfor siger man, at Pigen maa nok være mild og give sig Tid, naar hun bryggер, men helst være vred, naar hun bager, „en grander Bager giver godt Brød"; men Kors skal der slaas for Ovnsmunden med Skjødselen, inden det første Brød kommer ind, og nøje maa det paases, at ingen fremmed ser ind i den aabne Ovn; han eller hun kunde have et „ondt Øjesyn", og Bægten dærves. I Enden af det første Brød, der sættes ind, er stukket en „Lysepind" (D.), en brændende Pind, som er dyppet i Tælle, eller Kolben af en Dunhammer (Typha); de afskæres om Efteraaret, og,

*) Jævnføres kan Gaaden om Ovnen: hvad er det, en sort Stald med røde Kør, men naar Røgteren (Ildragen) kommer, bliver de ravgale.

naar de er tørre, dyppes de straχ i Tælle og gjemmes hen til Brug ved at stikkes ind under Lægterne paa Loftet. Passer man ikke paa at dyppe dem, inden de sættes hen, er Følgen, at deres Dun flyver over hele Loftet og gjør Korn og Sager urene. Det første Brød kaldes „Lysbrødet" eller „Lyskagen" (Vor H., Sams) eller „Lysmanden" (Vestslesv.) og tjener til at skaffe Pigen tilstrækkeligt Lys, at hun kan se at fordele Brødet passelig; naar Ovnen lukkes tæt, gaar saa Lyset ud. I ældre Tider havde man vel i Regelen hverken Jærn- eller Træluger for Ovnen, men man stoppede dens Aabning med „Stoppetørv" *) eller „Ovnsmundstørv" (Lild S.), Græstørv skaarne til dette Brug. Rugbrødene skal staa $2^1/_2$—3 Timer i Ovnen; Sigtebrødene, som kommer ind samtidig med Rugbrødene eller $^1/_2$ Time senere, behøver kun een Time til at gjennembages; men, saa snart Brødene er satte ind, maa man skyndsomt vaske Bordet af, de har staaet paa, ellers lykkes Bægten ikke. Naar saa Brødene stod i Ovnen, Mundingen var stoppet, der var slaaet Kors for den af Bagerskn stiltiende, gik man ind i Dørnset og sang en Salme, hvorpaa Mændene fik en Ølpons og Kvinderne en Kop sødt Øl, og saa blev der gjærne sagt, idet man klinkede med Skaalerne, som den Gang blev brugte: „Vorherre give, vi maa faa Lov til at nyde den Bægt Brød med Fred og Sundhed!" Saa gik enhver atter til sit Arbejde**). Tiden gaar da, og Brødene bages, Ovnen lukkes atter op, og hvert enkelt Brød rages ud med Ovnsragen eller med Skjødselen; somme Steder bliver Brødene staaende nogen Tid i Ovnsmunden for at „saages" (Ribe), dampe; andre Steder lægges de med

*) Jfr. Aventyret hos Kristensen, Folkeminder V. 266; ogsaa Gaaden: „En Hus fuld aa brown Drengi aa en løjen Dar fur 'en". Skattegraveren VI. 56. 520.

**) Skattegraveren V. 163. 744. Sneum.

Bunden opad paa en Dyne eller vel ogsaa i en Seng med Dynen over sig*), og der fortælles om en ung Karl, der var Gjæst et Sted her ude og ikke havde Lyst til at staa ud af sin Seng, da Husmoderen forlangte det, at han fik hele den varme Bægt ned til sig. Jeg tænker mig, at Sengens Dyner virker som Høkurven for den kogende Gryde; de gjennembages bedre derved. Det forstaar sig, at gode Venner og Nabokoner, som kommer ind, „ska haa en Støk warm Kaag mæ Smør o", de skal „smaag æ Kaag te Pas". Sligt Besøg kaldes i Randers-Egnen et „Bajbesøg", og der trakteres med friskbagt „Baj", d. e. Sigtebrød, og Kaffe. Saa kan det vel ske, at en vil gjøre Løjer, smager paa „Kagen" og udbryder: „De æ reng Brø o ild-baaged!" men heri er jo et Ordspil**), og Konen kommer til at le i Stedet for at skjænde. Er Brødene i Ovnen komne til at staa hinanden for nær, skal de „skjæres" (D.), d. e. skilles ad, og Mærkerne, hvor de har hængt sammen, kaldes „Munde" (Sams). Der kan for øvrigt ske mange Uheld med Brødene. Er Ovnens Arne ikke varm nok, bliver de ikke „arnebagt", der kommer „Hvædsten" (Dejrand) i dem, eller de bliver „kjasede" eller „klasede" d. e. dejede; er Ovnens Loft for varmt, kan den tynde Overskorpe trækkes op i Blærer, de bliver „swalleret" (Lild S.); eller Skorpen kan løfte sig over Krummen, de bliver „frafaldne". Saa skal Brødet smages; først slaar Konen Kors over „Skalken", Endeskiven, og skærer saa denne af; det første Stykke derefter er „Jomfrustykket" (Vestj.) eller „Brudestykket", det er det bedste Stykke, og den betænksomme Husmoder passer nøje paa at lægge Smørret paa den bredeste Flade, ikke paa „Stif-

*) Ogsaa der kan onde Øjne endnu ødelægge Bægten, se Kristensen, Folkeminder VIII. 26. 54.

**) Ringe Brød, ilde bagt, el. Brød med Skorpe bagt ved Ild.

modersſiden"; det ſidſte ſer ilde ud. Hver Krumme ſamles nøje op, Brød er „Guds Gave", og ikke den mindſte Krumme maa bruges til Ugavn. Brødene henlægges ſaa i Dejtruget eller oppe paa Loftet*), ſom Pladſen er; om Sommeren kan det ſaa nok ſke, at den „rige Mand" kommer i Brødet, d. e. det bliver muggent; Udtrykket maa ſagtens forſtaas ſom en forblommet Tale: det er Rigmands Kaar at have ſaa mange Brød, at de kan blive mugne.

I Huſe, hvor der er Børn, bliver der ved Bagning, i alt Fald her i Egnen, altid tænkt paa dem; af den ſidſte Dej bliver lavet een eller flere „Skrabekager" til dem; her i Egnen kaldes de ogſaa „Knæpkager", de er lange, ſmalle og flade; i Andſt Herred: „Kliſterkager"; i Thyland og nord for Limfjorden, maaſke ogſaa ſine Steder i Østjylland, dannes de ſom en flad And med Hoved og Næb, og der ſættes en hel Mængde ſmaa Dejklatter op paa Ryggen af dem, det er „Ællingerne"; ſelve Kagerne kaldes „Wakker" eller „Wrapper". Endelig blev i ældre Tider jævnlig en „Sættekage", en Slags Bygmels Budding, bagt i et ſtort „Sæt" (Mælkefad) ſammen med Brødene og ſpiſtes til Middag med Sovs af ſmaatſkaarne Flæſkeſtykker og Sirup, den Dag i Dag en Herreret for Børnene.

Saa er der Bryguingen. Først maa der ſkaffes Malt. Byg „ſtøbes" i et ſtort Kar eet eller flere Døgn, d. e. det ſtaar overhældt af Vand; dernæſt bæres „Støbet", det gjennemblødte Korn, op paa et varmt Loft, hvor det bredes ud omtr. 6" tykt, og man dækker det med Klæder og Tørv („Wuttørv", Lild S.), indtil det „kommes" (Thy), begynder at ſpire; man kan ogſaa bruge Havre eller Rug. Naar ſaa Kornet er groet ſammen i en faſt Kage, „brydes"

*) Iſr. Kriſtenſen, Folkeminder VI. 222.

eller „brækkes“ Støbet, arbejdes, gnides mellem Hænder, indtil de enkelte Kjærner er fuldstændig løsnede. Derefter skal Malten tørres; det kan ske paa en Ramme over Kakkelovnen, i en Skuffe under den eller somme Steder i en Maltskuffe under Arnestedet i Køkkenet. I Ribe-Egnen er der endnu fælles „Maltkøller“ til dette Brug, hvert Grandelag har sin, der bruges og vedligeholdes af det, og som hver Mand i Laget har Ret til at benytte. I Køllen er der en „Gris“, en Slags vandret Skorsten, hvorigjennem Ilden slaar fra Arnestedet; dens øverste Væg er gjennembrudt med Huller, og over disse er et Fletværk, „Fleger“, hvorpaa Malten er udbredt; den tørres ved Brænde, Kviste, Mosetræ, hvad der ikke altid er let at skaffe i Vesteregnen. Er Tørringen saa lykkedes, uden at enten Malten eller Køllen er brændt, føres den hjem til Maltbingen paa Loftet, i hvilken Bonden jævnlig gjemmer saltet Flæsk og Skinker. Skal der saa brygges, bliver Malten først groft malet paa Møllen; derom lyder Gaaden:

Bitte Brun og hans Mage,
de gik ind ad Stenhage;
da de kom ud igjen, var de hvide.

Karrene, som skal bruges, skylles med kogende Vand og Malurt og hvælves over en Tot brændende Lyng, det kaldes, at de „brønses“ (Vestj.); af den første Skjæppe Malt tages saa tre Haandfulde og kastes i Mæskekarret i Gud Faders, Gud Søns og Gud Helligaands Navn*); dernæst røres Malten ud til en tyk Vælling med kogende Vand, der skal nævnes „Løw“, da ellers hele Arbejdet kan mislykkes; dette gjøres i Mæskekarret, og Blandingen kaldes „Mask“ (Vestj.), „Røst“ (Vendsj.), „Mæm“ (Sønderj.). Naar man er kommen saa vidt, skal helst alle Døre holdes

*) Skattegraveren VI. 71. 184. Fyn.

lukkede, en Glød lægges ved hvert Dørtrin*), tre Gløder eller Gnister skal i en Trekant spredes i Karret (Vestj.)**), eller man skal først komme en Haandfuld Salt i det, dernæst en Glød, endelig en Slat Vand, og det hele skal saa omrøres med en Ildklemme (Randers), alt sammen for at onde Øjne ikke skal faa Magt til at øde Bryggningen. Saa bliver „Tapkarret" eller „Røstkarret" stillet paa „Tapstolen", en svær, trebenet Skammel. I Bunden af det bliver lagt en Dukke Taghalm, „Taphalm" eller „Røsthalm"; det bindes tit i et Kors og betynges med Kampesten, hist og her varme (Tarm, Vestj.), tre, eller naar der bruges fire, een paa hver af Korsets Grene, og man tager helst frisk, utærsket Rughalm dertil (Vendsj.); andre Steder lægger man et Trækors, „Bro" el. „Greb" (Tarm), betynget med Sten over Taphalmen for at holde den nede (Testrup); men Halmen skal skoldes, inden den bruges. I Sundeved lægges der Havrehalm i Bryggekarret, midt paa dette dynges det opblødte, mæskede Malt, og det hele kaldes „Rosen", da det har en fjærn Lighed med en Blomst; to Kjæppe sættes over Kors i Karret***), og saa begynder Pigen at brygge. Men var det godt, at hun var rap i Vendingen til at sætte Brød i Ovnen, er det her bedst, at hun giver sig god Tid; en langvarig Brygning og en doven Brygger giver det bedste Øl, og den Dag, Pigen brygger, maa man helst binde det ene Ben op paa hende, at hun ikke skal være for rask til at slaa Vand paa Tapkarret og spæde Urten. Den første Spand, der, naar Tapstangen løsnes, løber ud af Taphullet: „æ føst Laaf", er naturligvis det bedste; men saa længe Bryggerskeu kommer nyt varmt Vand paa

*) Skattegraveren IV. 71. 182.
**) Jfr. Kristensen, Folkeminder. VI. 291. 381.
***) Kristensen, Folkeminder. IX. 73. 774.

Tapkarret, løber der Øl i Spanden; til sidst bliver det dog nok af den Beskaffenhed, at det har „staallen si igjemmel baade Hommel o Maalt o rendest om Kap mæ Fanden om æ Tapstaang". Spøgefugle deler saa Øllet i tre Slags: „rutten om Skrald" er det bedste; derefter kommer „saar i Maag", og endelig: „Jøsse Nawns Øl", det saar Tiggerne, der beder om en Drik Øl i „Jøsse Nawn" (Mors). Somme Steder bruger man det sidste Øl, der løber igjennem ugjæret, til Davre, det kaldes derfor „Dowerøl" (Gjern H.). Naar der saa er løbet igjennem, hvad man ønsker, kommes det hele i Kjedlen og koges med Humle, — ak ja, Humle, det er her ovre i Vestjylland et stadigt Stridsæmne mellem Fyder og Fynboer. Efter Humlehøsten i Fyn kommer fynske Humlekræmmere her over og falbyder deres Varer og maa altid holde Lyset for de lune Fyder. Fynboen siger: „Jej kan al Slags Bundearbejde undtagen høste og slaa, pløje og saa, — men plukke Humle, det kan jej!" og saa tilføjer han, naar han kommer med sin Humlesæk: „Gode fynske Humle i Sækki! min Kone har allerede brygget paa dem een, to, tre, fire Gange, aa de var lissaa gode første som sidste Gang!" *). Ja, men herved er intet at gjøre, vi nødes til at tage og bruge Humlen, som Fynboerne under os den, vi saar ingen anden; Konen i Huset vil have Humle, saa kan Manden more sig med at prutte og kritisere, om han har Lyst, Fynboen gaar med Fortjenesten og kommer næste Aar igjen med sine „gode fynske Humle i Sækki". Humle skal der i Øllet; i gamle Dage skal Pors (Myrica gale) være brugt i Stedet; nu omtrent to Haandfulde Humle til en Skjæppe Malt. Humlen kan, som nævnet er, koges ammen med Urten, eller den kan koges for sig i Vand og hældes i Urten („æ Wot", „Øwt"); det kaldes: „o kom æ

*) Kristensen, Folkeminder IX. 95. 9. 10.

Støre i" (Thy); thi det er Humlen, der giver Ølket Kræfter:

Nær a haad en hal Skip Maalt te en hal Skip Hommel,
saa vil a brøg en Øl saa stærk, te aall æ Gutter ska dommel!

Men Brygningen er ikke til Ende endnu, det vanskeligste Punkt, Gjæringen eller, som Vendelboen siger, „Yppingen", er tilbage. Urten øses op i et Kar af Grubekjedlen og bliver sat hen i Lufttræk for at svales; naar den er tilstrækkelig kold, hvilket prøves ved at dryppe af et Lys nogle Draaber smeltet Tælle paa den, — størkner de strax, er den for kold; bliver de staaende som blanke Draaber, for varm; men naar de langsomt størkner, er den til Pas, — saa kommes Gjæren paa; somme Steder strøs en Haandfuld Bygmel over Karret (Gjern H.); men derefter maa Karret strax dækkes med en „Øldug" (Gjern H.), et Lagen, en Dyne, og der maa nøje tilses, at ingen fremmed kommer til at se det; sker det, at en kommer ind, der har et ondt Øjesyn, kan Ølket ordentlig koge oven ud af Karret*). Der kan ligefrem være Trold i Urten. Folkene var i en Gaard paa Sams ved at brygge Juleøl, men hvordan man end bar sig ad, det vilde ikke gjære; man laante Gjær rundt om i Byen, men lige meget hjalp det. Saa blev Pigen sendt længere bort for at skaffe Gjær fra en anden By; paa Hjemvejen hører hun, at der blev raabt ud af en stor Høj, hun kom forbi: „Sig til Vitti, at Vatti er død!" Hun blev forskrækket, da hun ingen saae, og løb hjem det hurtigste, hun evnede. Mens hun og Madmoderen saa stod ved Karret for at sætte den ny Gjær paa, fortalte Pigen, hvad hun havde hørt; men næppe var Ordene ude af hendes Mund, før der kom en Røst fra Ølkarret: „Er Vatti død, saa maa

*) Kristensen, Folkeminder IX. 73. 775.

jeg af Sted!" Øllet bruste; noget, som ingen kunde se hvad var, foer op af det og ud gjennem Gluggen. Siden den Tid var der aldrig mere noget i Vejen med Øllet der paa Gaarden*).

Efter at Gjæren er sat paa, bliver Øllet staaende urørt til næste Morgen; saa skummes Gjæren af, og Øllet er færdigt. Derom er lagt Gaaden:

Brown i æ Rowed o hwid i æ Top,
user (voxer) op onder æ Døjn o gjør gaat i æ Krop!

det er det brune Øl med den hvide Top af Gjær over sig.

Men lykkes nu Gjæringen ikke, saa er der det Raad at komme Hugormegræs (Lycopodium) i Karret, eller tage en levende Mus, som skal kommes i en ny Potte eller en Flaske, og denne skal saa nedgraves under en af Arnens Stene, hvorved Kjedlen staar (Vestj.), saa vil alt Hexeri holdes borte**). For at skaffe rigelig Gjær lægges ogsaa et Par Karlebuxer over Karret (Vestj., Østj.).

Foruden at Gjæringen kan mislykkes, kan der ske det Uheld med Øllet, at det bliver „kastens" (D.) eller „haardt" (Mors); det kan „kaast sæ epo æ Tap" (Thy) eller „blyw wæn" (Thy), hvad der alt sammen er Udtryk for: at blive surt under Gjæringen. Sker det Uheld, betyder det Dødsfald i Huset.

Naar Øllet lykkelig har undgaaet alle Skjærene, hvorpaa dets Velsmag kunde strande, „tyldes" det, d. e. hældes gjennem den store „Øltrant" paa Tønden, og det er jo klart: faar man intet den Dag, man tylder, saa faar man heller intet den Dag, man hælder Tønden. Bliver noget tappet paa Flasker, skal der naturligvis skæres et Kors for neden i Flaskeproppen.

*) Kristensen, Folkeminder VIII. 30.
**) J. Kamp, Danske Folkeminder, 176. 82, 216. 213.

Øl spiller en stor Rolle i Almuens Husholdning og har utvivlsomt i tidligere Tider spillet en endnu større, hvad man kan se deraf, at saa mange Festnavne er sammensatte med Øl, f. Ex. Fæstensøl eller Lovnsøl, Barsel (Barnsøl), Rejseøl osv., ja selv Udtrykket for Gilde i Angel hedder Ølhus („Øls"). Dog har Ølket langt fra den Betydning i Jylland som i Fyn, hvor der brygges ganske anderledes meget og stærkt Øl, og skal Fynboerne, som fortalt er, høre ilde for deres Humle, maa Jyderne høre ilde for Ølket. „Veed du, hvordan Jyderne bærer sig ad, naar de brygger?" siger Fynboen; „de tager et Fjerdingkar Malt og kommer det i en Pose, og saa rammer de en Pæl ned i et godt middelstort Gadekær, og derpaa hænger de Posen i Vandet. Kommer der saa fremmede i Besøg, som de vil rigtig traktere, saa øser de tæt ved Pælen, og det kalder de godt Øl, men til daglig Brug øser de ved Bredden, og det Øl, siger de, er ikke saa ringe."

En misfornøjet Sallingbo istemmer ogsaa Klagen og sukker:

Aa Himlens Konge si her nier,
hwa Øl di brygger i Kreſtenhier,
de er tynd som Wond, de er sur som Lur (Lud),
a trower, det rywer mi Tærmer ur!

For Resten roses dog Sallingboen for hans Villighed til at dele med andre. Kommer der en til hans Dør og forlanger noget at drikke, svarer han: „Drik I kuns, vi haar Øl nok, vi haar brygget i Gaar!" men Fjandboen*) siger: „Vil I ha noj Wand? — vi ska brøg i Muen!"**) Dette er særlig slødende i en Jydes Mund; man byder ikke let en fremmed, der beder om „en Gang at drikke", Vand, saa sandt det er muligt at skaffe Mælk eller Øl.

*) Beboer af Fjends Herred.
**) Kriſtenſen, Folkeminder IX. 106. 138.

Saa vidt om Øllet; men det huskes endnu godt af de ældre, at der blev brændt Brændevin hartad i hver eneste Gaard. Det var forbudt under store Mulkter, saa det maatte skjules paa enhver Maade. Bønderne stod sammen der som andre Steder; de havde hemmelige Gjemmer i deres Huse, hvor Brændevinstøjet blev skjult, og var Toldfolket („Ransagere", „Spejdere") ude paa Undersøgelse, ej sjælden efter Angivelse, gik der i Skjul Bud fra Gaard til Gaard for at advare. Hvor Tøjet var af Kobber*), kunde det være meget værd; det var altsaa et stort Tab, naar det blev konfiskeret. Men man kunde nøjes med saare tarvelige Redskaber; en Jærngryde som Kjedel, derpaa et Trælaag, hvori der var indpasset en Hat af Ler, det hele sammenklistret med Dej, og et Bøsseløb til Pibe, der førtes gjennem en Svaletønde, det var hele Destilleerapparatet. Drikken tilberedtes paa følgende Maade. Først blev nogle Skjæpper Korn, helst af forskjellige Slags, f. Ex. 2 Skj. Rug, 1 Skj. Malt, 1 Skj. Havre, gruttede paa Møllen; mangen Gang blev alt Slags Ukrudtfrø af Spergel, Klinte og Rødknæ blandet i; dernæst „mæskedes" eller „mæmmedes" det i et Kar, ved at det hele blev udrørt med varmt Vand; der blev sat „Tilslæt" til Maasken af Gjær eller Ølbærme, gamle Slatter Øl, og det hele blev staaende saaledes en 2—3 Dage for at komme i Gjæring; der kunde saa komme en „Hat" paa det af Skum, og, naar „æ Mæm fold (faldt)", var det færdigt til at brændes. Derefter kom det i Kjedlen, Laag og Hat blev sat paa; fra Hatten udgik een eller to Piber, som førtes gjennem et „Svalekar", der holdtes fyldt af koldt Vand, og som

*) Kobbertøj blev forhandlet af kjørende Kjedelførere sønder fra; de kom aarlig, fulgte paa Kredit og hentede næste Aar deres Penge.

bragte den fordampede Spiritus til at fortættes. Saa snart Masken kom i Kog, destilleredes Brændevinen over. Under Pibernes Munding var der naturligvis sat en Potte, hvori saa Brændevinen draabevis samledes. Udbyttet af den første Destillation kaldes „Drank" og var for tyndt til at bruges; Dranken blev atter hældt paa Kjedlen for at „klares" ved en ny Destillation sammen med noget Peber, Salt, eller andre Krydderier, at der kunde være noget at smage af; „Fordraaberne" eller „Kobberdraaberne" ansaas for særdeles stærke og velsmagende og blev satte paa Bordet i et Fad, naar Naboerne gik sammen for at smage Brændingen, og saa spiste de med Skeer til et Stykke Mellemmad. Det har i det hele taget, saa fremmed som det nu end synes for Tidens moderne Bevidsthed, ingenlunde været noget unalmindeligt i ældre Tider, at man søbede Brændevinen med Skeer. Dranken blev dog ikke trukket helt ud; man dyppede en Finger i Vædsken, der destillerede over, og rørte med den i Øjekrogen; saa længe det rev, fortsattes Destillationen og gjærne lidt længere. Det sidste kaldes „Attervin", Eftervin, det blev sat paa en „Skjæggemand" *) til næste Brænding og blandedes da i Dranken. Af Brændingen fik saa end videre hver af Karlene en Flaske fuld, „æ Fætkand'" **), og det øvrige gjemtes til Husbrug, eller vel snarere Misbrug; thi det er lidet lysteligt, hvad de gamle fortæller om Brændevinsdrikken ved alle mulige og umulige Lejligheder. Møder af Bymændene gik sjælden af uden Fuldskab; jeg mindes selv i Mellemslesvig, at Sogneraadsmødet ved Regnskabsaflæggelsen aarlig endte med

*) Dunk af Stentøj, hvis Hals i ældre Tid dannedes som en skjægget Mand.

**) Nedertysk „Vatelkanne", noget af det bedste Øl, der blev foræret bort.

Slagsmaal, blodige Næser, revne Klæder, Buler og Skrammer og der hjemme med grædende eller skjældende Kvinder og hylende Børn. Fra Østjylland fortælles, at Mændene dyppede Boghvedegrøden i Brændevin og spiste med Skeer, til de gik under Bordet. — „Ja, ser De," fortæller en af de gamle, „vi maatte jo brænde om Natten, og De veed ikke, hvor besværligt Arbejdet den Gang var for Pigerne; de havde det ikke saa bekvemt som nu med en Brønd i Bryggerset, nej, de maatte gaa helt ud af Gaarden efter Vand, og der skulde bruges meget Vand, naar vi brændte Brændevin. Svaletønden skulde altid holdes kold, og vi maatte øse Vandet af og bære det ud i Spande, og der skulde atter bæres ind lige saa meget igjen; naar saa Masken var afbrændt, skulde alt Tøjet gjøres rent, inden Dranken kom igjen paa Kjedlen, det var retten et surt Arbejde. Hver Gang vi saa bryggede, skulde vi gjærne brænde med det samme, for a skal sige Dem, at „Synkningen" i Øltønden, det blev jo Tilslæt til Masken. Nu, saa brændte vi jo om Natten, da var der ikke synderlig Fare, men saa maatte vi jo holde godt Udkik om Morgenen, og nu skal a fortælle Dem, hvordan det en Dag gik os. Vi havde stillet til med Brænding til Natten; vi havde et muret Rum ved Skorstenen til Tøjet; der var en Luge paa Loftet ned dertil, men det var saa godt skjult, at ingen skulde finde det, uden de maalte dem til det. Søren, vor Nabo, havde et Rum til deres Brændevinstøj under Dørtrinnet ind til Logulvet, og Hansés havde deres gjemt i Kaalgaardsdiget. Nu, kort at fortælle, saa gaar Maren ud for at hente en Spand Vand; lidt efter kommer hun rendende ind og siger: kom ud, Moder, og se, hvad det kan være! A render jo ud, og da kommer der en Vogn med ene Karle kjørende øster fra ind i Byen. Vi vidste snart ikke, hvad vi skulde gribe til; vi kunde nok forstaa, det maatte være Kontrollørerne. Vor Karl, Mads, kom

først i Tanker om, at vi maatte have Brændevinstøjet puttet; han tager saa Hatten og Piberne og bærer dem ud i Loen, og der smækker han noget Halm ned over dem. Lige i den samme Firreve (Forvirring) kommer saa en af Kontrollørerne og vilde gjøre Husføgning; men min Mand var ikke sen; han sagde, om han vilde være saa god at forføje sig bort og det strax, han havde ikke noget at gjøre her, naar han ikke havde Herredsfogden med. Ja, Kontrolløren luskede jo af, men lovede, at han nok snart skulde komme igjen. Ja, hvad gjør vi nu? siger a, da han var ude af Døren; saa snart de kommer, finder de jo alting! — Min Mand var jo nu god til at finde et Raad i en snæver Vending, og saa siger han: stræb nu, Mads, slaa en Tavle ud af Muren, — vi havde jo Tavlemur den Gang, — og slæb i en Fart Kobbertøjet ud deraf og smid det i Mergelgraven; og du, Katrin Dorthe, rend fram i Skæreloen; der staar en Sækfuld Avner og kom med dem! Det var alt sammen snart bestilt. Min Mand jagede Avnerne i Masken, og ligesom han havde faaet dem rørt om, og Katrin Dorthe havde faaet Sækken lagt hen i en Krog, saa var de der ogsaa alle Mand. Men vi slap jo; de kjørte nok i en farlig Tid rundt i det Mask og vilde vide, at det var til at brænde af. Men saa bad min Mand dem, om de ikke vilde lære ham den Kunst at brænde Brændevin af Avner, det forstod han ikke; hvad der stod i Karret, var Svineæde; vilde de ikke tro ham, stod det dem frit for at smage. Saa slap vi den Gang, men a haad regte den Maan mi Lyw i æ Ærm*). Der var nu for Resten ikke saa lidt ved det Brænderi; somme Tider kunde det helt misse for os, det blev slet ikke til Brændevin; det kunde ogsaa svides, falde paa

*) Jfr. ogsaa Grønborg, Optegnelser paa Vendelbomaal, S. 28 flg.

Kjedlen, saa var det galt. Vi brændte altid i sorte Potter, Halsen var noget snævrere paa dem, men altid saa bred, at begge Piberne kunde gaa ned i den; i Piberne blev stukket et langt Rugstraa op, saaledes at Axet hængte ned i Potten, saa sulgte Brændevinen lige saa kjønt Straaet og dryppede ned over Axet. Over Potten var bredt en Dug, hvorigjennem den blev siet, og a kan huske, a har hørt, at de gamle siede den over Kaalblade og somme Tider over uldne Pjalter, naar den havde faaet Skade, men a kan ikke længer gjøre Rede for det. Det kunde jo ogsaa ske, at Masken kunde koge over og løbe ud af Piberne, naar Ilden var for stærk, men saa bødte jo ogsaa Kluden over Brændevinspotten af, saa det ikke kom i Dranken. Men a tror dog, at Brændevinen den Gang var sundere end nu; om Karlene just drak mere, veed a ikke; men a skal nok indrømme, at der var meget mere Anledning, ogsaa Fristelse, for Kvindfolk den Gang som nu!"

Brændevin synes at være kommen i Brug midt i det 17. Aarhundrede. Der findes oplyst i Jydske Samlinger*), at en Mand var kommen ind til en Værtshusholder i Ribe i Januar 1647 og havde sagt, at han var utilpas og bedet om en Pibe Tobak; Værten kunde ikke skaffe Tobakken, men hans Kone havde givet ham en Skefuld Brændevin for en Skilling; det, mente hun, var bedre end Tobakken. Det hjalp dog heller ikke, thi Manden blev næste Dag funden død paa Marken. Det nørrejydske „Dram" peger hen paa Apothekervægten Drakme; det sønderjydske „Snaps" stammer fra tysk „Schnaps" og betyder vel oprindelig den Bevægelse, man gjør, naar man farer til og sluger noget i en Mundfuld. Fra Vendsyssel berettes, at det endnu i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede var sjældent og mærkværdigt, om der ved Bryl-

*) VII. 119.

lupper blev budt Gjæsterne Brændevin, og det omtaltes: „Det var e swær Bryllup, wi fæk Brøjwin!“ Saa uddeltes det i Skeer, og hver kunde faa et Par Skefulde*). Dette tyder paa, at Drikken endnu ikke til den Tid har været almindelig. Men alt Kristjan V.'s Lov 1683 (2—11—19) forbyder Præster at sælge Brændevin, og Forordn. af 4. Juni 1689 handler om unyttigt Krohold, samt Destilleerpanders og Brændevinshattes Afskaffelse paa Landet. Skjønt altsaa Brændevinens Brug næppe kan være stort mere end et Par Hundrede Aar gammel hos os, er den dog kommen ind i Sagnet. Da Brændingen ikke vilde lykkes en Gang paa Mors, fik Folk Mistanke om Hexeri, og da der netop kom en gammel Nordmand ind ad Døren og bad om lidt, blev han taget med paa Raad. Mens Folkene var i Seng, blev han siddende oppe, og det varede ikke længe, inden Hexen sad brølende af Smerte med den bare Ende paa den varme Hat. Nu talte Nordmanden til Manden og Konen, at de kunde se, hvem det var, og saa lod han hende slippe**).

Efter at Bonden havde lært at brænde Brændevin i Begyndelsen af det forrige Aarhundrede, begynder der en lang Kamp mellem Øvrighed og Bonde om Retten til at brænde, og den fortsattes over et Hundrede Aar. I Forordn. af 30. April 1734 forbydes, at Destilleerpander, Brændevinskjedler og Hat maa tre Maaneder efter denne Forordnings Publikation paa Landsbyerne hos Møllere, Bønder eller Husmænd bruges. 1757 sættes Straf for, om Bønder eller andre, naar Inkvisitioner foretages, enten samler sig for deri at gjøre Hinder eller Modstand, eller og nogen truer eller overfalder dem, som Inkvisitionen forretter; — 3. Maj 1768 bestemmes, at

*) Jydske Saml. anførte Sted.

**) Kristensen, Folkeminder VIII. 281, 481.

Brændevinsbrænderiet skal bortforpagtes for at hemme utilladelig Brænden, men „civile og militære Betjente, Proprietærer, Forpagtere, Præster, Degne" beholder Frihed til at brænde til eget Hushold. Disse Forpagtninger hæves atter ved Forordn. af 2. Sept. 1773, „da hverken de forrige Anordninger, ej heller de siden efter indrettede Forpagtninger har hemmet den utilladelige Brændevinsbrænden paa Landet og skadelig Misbrug af overflødig Brændevinsbrik, men samme har tvært imod taget Overhaand til Sædernes Fordærvelse, de kgl. Konsumtionsintraders Forringelse og det almindeliges Skade." Endelig kom Hovedbestemmelsen ved Forordn. af 2. Aug. 1786 med nye, skrappe Forbud og Straffe for Brændevinsbrænding, der ved Plakat af 31. Maj 1791 bestemtes til Fæstningsarbejde for Mandspersoner og Tugthusarbejde for Kvindespersoner af Bondestanden. Kampen blev saaledes fortsat til ind i Fyrrerne i dette Aarhundrede, da Brændevinsbrændingen paa Landet helt ophørte.

Grunden til Bondens langvarige og seje Modstand maa søges i det slette Jordbrug og Umuligheden af at avle Korn, der med Fordel kunde gjøres i Penge; ved Brændingen fik man en salgbar Vare ud, og Affaldet kunde bruges til Kreaturføde. Da Agerbruget ved Brak og Mergling naaede til at producere Korn, der kunde gjøres i Penge, og da tilmed nye og forbedrede Fabrikationsmetoder anvendtes ved Tilvirkning af Brændevin, saa Prisen derpaa stærkt sank, faldt Hjemmebrændingen bort af sig selv; den kunde ikke betale sig*).

Nok er det, Brændevinen drog ind i Landet for et Par Hundrede Aar siden, afløste Øl og Mjød og har hærget vort Folk maaske mere end Sot og Smitte. Det

*) Hele denne Fremstilling skyldes Hr. Stiftamtmand Regenburgs velvillige Meddelelse.

blev en Hæder at kunne drikke; naar Pigen blev Kone, fik hun Hue paa og skulde drikke Ponse; endnu kan det her ude i Vesten en Gang imellem ses, at Flasken staar paa Bordet i Kvindeselskab. Brændevin er billig; Høkerne kjøber Sprit, spæder den op med Vand og tragter den gjennem en Pose for at faa den klar. Folk presses ved Gilderne, som om det var en Salighedssag at kunne drikke saa mange Kaffeponse som mulig; man narrer Folk fulde, „giver dem fulde", for at have Morskab af dem. Der er sviret og drukket paa Herregaarde, hos Bønder, i Kroer, i de elendige Rønner, man i gamle Dage kaldte Fattighuse; der er sviret ved Bryllupper og Begravelser. Jeg har en Gang set et drukkent Ligfølge tabe den dødes Kiste i Graven, og jeg skjønner ikke rettere, end at Brændevinsdrikken er Folkets Synd og Sorg her ude. Handel og Kjøbstadsrejser fører mange Fristelser med sig. Jeg mindes en Historie sønder oppe. Der havde været Valg til Stænderne i Flensborg. I Byen boede en dansksindet Bonde, der hed Povl; han plejede at sidde inde i Stuen med Hat paa; det var nu ikke mærkeligt, om det havde været en rød Hue eller en gammel Kaskjet, men det var en gammel sort Filthat. Af denne Hat fik han saa et Øgenavn og kaldtes til daglig Brug næsten ikke andet i den for øvrigt dansktalende By end „Paal mit de Hot". Ud paa Eftermiddagen paa Valgdagen kom saa en af Povls Drenge løbende over til Læreren og siger: „Vil De ikke komme et Vend over til Fa'r; han vilde gjærne tale med Dem, han er kommen ædru hjem fra Flensborg!" — „Nu har jeg da aldrig hørt Magen!" siger Læreren, „naar er det sket sidst?" — „Ja, det er der ingen af os, der kan huske!" svarede Barnet, lige saa forundret som Læreren; „vi har snakket om det." Det forekom mig, som om Mennesker betragtede det som en Ret, man ikke let gav slip paa, at komme fuld hjem fra Kjøbstaden.

Skik og Vedtægt bærer sin Del af Skylden for den megen unyttige og syndige Brændevinsdrikken. Det første, der bydes en fremmed, der kommer ind ad Døren, er en Snaps; det første, Husfaderen nyder om Morgenen, er en Pons. Drikkeskikken er ødelæggende, den æder sig ind og tilintetgjør mange Familiers Lykke og Velvære. Fra Sjælland fortælles, at, naar man Højtidsaftenerne har faaet sin Mad, skal man have en Snaps, for at „Grødhesten" ikke skal ride en; den, der kommer til Møllen, skal have en „Møllersnaps"; den, som bærer Korn paa Loftet, en „Opbærersnaps". Der er Grund til at tro, at Jyderne har lignende Skikke. Kjært Barn har mange Navne. Brændevinsflasken hedder en Lærke, Maren eller blanke Maren, Langhals, en Pistol, en Sladdermund, en Kukkemand, Karoline, den sorte Ko; og saa kan der skjænkes en „Dansker" eller en „klar", en ‚Bjæsker", en „lille sød"; er den stærk: „jæn, som ka nokk' (rokke) begge Ører". Og de forskjellige Drikke har Kjælenavne: Knægte, Ponse, smaa sorte; man kan skjænke eller lave en Tærte, en Askebakke, en Slubbert, en Ølhøvl, Ølhund eller Kamenaat', en Put=i=gjemmel, en Saabrian, en Neverkuk, en Opstrammer, en Hundehvalp, en Hybenkradser*); der er nogle berømmelige Ponse, som kaldes „Høwweringer"**), det er ikke „Ponse", det er „Knusere". Og saa de talløse Udtryk for Berusningens forskjellige Stadier: han er godt til Pas, ikke tør om Fødderne, ikke ren i Hovedet; han er skjævt læsset, har en Blus, har faaet Piben eller Lygten tændt, har en halv Kurant, en Krabambel, har faaet Klarinetten smurt, trækker med en Bjørn, som han ikke kan faa Grimen over Ørerne paa; han har drukket Benene op; han ligger i en Grøft og

*) Navnet stammer fra Hippokrates, Lægekunstens Fader.
**) Fra Byen Højer.

er godt tillakket, ja, er fuld som en Abe. Kaster en op i Fuldskab, siges spøgende: du er nok bange for, at vi har narret dig, eller at vi ikke har givet dig af den rette Slags, eller: du vil nok have det maalt om. Og saa er der et Vers:

Ak, du kjære Brændevinsflask',
a vil dig omfavne:
aaller er a ret til Pas,
naar a dig skal savne!

Ja, een Ting er det at sanse og drikke, det er ikke saa vanskeligt, men at drikke og sanse, deri ligger Knuden; thi

„Skaal og Godtaar
sætter mangen jæn fra Hus aa fra Gaard."

Saa er der noget, der hedder „Omgange". En Mand, der havde rejst sig igjen efter at have været slemt fordrukken, har fortalt mig, hvorledes han som ung var kommen i det. Naar unge Folk kom sammen i Kjøbstaden eller paa Kroen, var der gjærne en, der begyndte med at give en Pons rundt til hele Selskabet; de andre vilde saa ikke staa tilbage; saa gav hver sin „Omgang", man kunde ikke være andet bekjendt, og det blev da til sidst saa mange Ponse, at de svageste blev paa Pletten, mens de stærkere dinglede af Sted, som de kunde bedst, og gjorde sig til Nar for deres egne Penge. Hvem kjender ikke den gamle Historie: først smagte Brændevinen ham stygt, men da han ikke vilde lade sig gaa paa, fik han omsider „Begjær" til det og blev saa gradevis mere og mere forfalden.

Saa vidt jeg kan se, er der i den sidste Menneskealder sket store Forandringer til det bedre i disse Forhold; to virkende Magter tror jeg, der har været. Højskolen er den ene; den har aabnet de unges Øjne for

et rigere Liv end det, Kroen og Markedet byder, for en sømmeligere Beskæftigelse end at sidde og „tærske i Kortene" Vinteren igjennem. Det er det ene. Hertil er i de senere Aar kommet hele Afholdsbevægelsen i dens forskjellige Former; den har mange Steder fundet stærk Indgang; og hvor Folk ikke ligefrem har sluttet sig til Afholdsmændene, er dog Spørgsmaalet om det sømmelige i den megen Brændevinsdrikken kommet op som Gjenstand for Samtale, som et Bølgeslag, der har bevæget Menneskers Sind, og meget, meget er blevet bedre.

Som Mad og Drikke har i Bondens Hjem ogsaa Klædedragten og, hvad dertil hører, Uld og Hør, sin Saga; en Del af den haaber jeg at kunne rede. Uldens Fællesnavn er „To" — Faaret er det Dyr, der har fire Ben under Bugen og „To" paa Ryggen. Ulden klippes baade Foraar, da kaldes den „Laad", og Efteraar, og saa hedder den „Ulde", efter at Faarene er blevne toede. Man benytter Faarevand til at vaske i; især blev i gamle Dage „Hylsklæderne", de uldne Sengelagener, toede deri. I den Tid, Faarene klippes, gaar Smaafolk omkring og tigger Uld: „I vil da wal ejt ha gied mæ en bette Log Tow i Guds Nawn?" — ja, forstaa mig vel, de tigger ikke, de „gaar blot i Totiden" for at samle lidt Uld. I Horsens-Egnen fortælles, at „Totiggerne" sang for Dørene:

Ak Jammer over Jammer stor,
hvad er vi slemme Gjæster!
Gud haver skabt os først ved Ord,
han veed vor Gavn og bedste;
Barmhjærtighed og evig Fred
han la'r os aabenbare;
vi haver traadt ad Djævlens Fjed
og ladt os ilde daare!

„Aa vær saa god at give os en Tot Tow i Guds Navn,

I Guds Børn!*)" — Ja, saa fik de vel de fleste Steder; thi det er et gjennemgaaende Træk, at der kun er faare faa, der vender sig fra den, der beder.

Naar Ulden nu var klippet, og man ønskede den særdeles hvid og smuk for at faa kjønne hvide Strømper af den, blev den dyppet i kogende „Lud" (gjæret Urin), vredet op og skyllet i Sæbevand. Skulde Ulden bruges til Tøj, maatte den helst blandes, saaledes at den stride Uld („rag" el. „støg" Tow) blandedes med, hvad der var „fin", „god" Uld; ellers blev Tøjet „remperet", fordi fin Uld trækker sig mere sammen end grov. At faa denne Blanding omhyggelig gjort blev saa Opgaven ved Kartningen. Denne falder i to Afdelinger. Først blev Ulden „halvkartet" (N. Slesv.); i Thy siger man: „aa kaar ud" el. „sammel", i Holstebro-Egnen „at luffe" (o løf), d. v. s. Ulden blev kartet groft i store „Tøjer" eller „Triller", „Drillinger", „Luffer" el. „Hakker"; hele Pakken af disse blev rullet fast ind i et Lagen, og saa plukkede man atter Ulden ud af den ene Ende af Rullen. En mindre omstændelig Maade var at tage et Knippe, en „Pult" (Vendsj.), af disse store Tøjer under Armen ad Gangen og saa plukke Ulden ud med højre Haand; man skulde naturligvis holde dem godt fast med venstre Arm. Dette Arbejde kaldes at „tese"; i Sundeved: „aa nep Uld". Ulden kan ved denne Fremgangsmaade, naar nogen Omhu anvendes, blive særdeles godt blandet. Herefter kartes Ulden anden Gang til smaa Tøjer, og dette Arbejde har været en ganske almindelig Aftensysssel for Karle og Piger om Vinteren. Naar der var „røgtet af", Folkene havde spist Nadver, Tranlampen var tændt eller Lysekrynene lagte til Ilden paa Arnen, fik „vor Mo'r" fat paa Spinderokken, og Karterne kom i Gang; ½ Pd. Uld kunde en

*) Hatting, Grundtvigs Samlinger.

Karl karte en Vinteraften. De havde en „Kaarlap" (Kartelap) af et Stykke uldent Tøj paa Skjødet, og naar Smaapiger blev lærte op til Arbejdet, gik det i Begyndelsen ikke helt af uden Skrammer. En Dag kom jeg ind et Sted, hvor der sad en lille Pige og kartede ivrig; pludselig gav hun et Skrig og udbrød, idet hun saae op paa den fremmede med et Smil paa Læberne, men med en Taare i Øjet: „a fæk nok Kaarfjæt!" Hun havde skrabet sin lille Haand til Blods paa de skarpe Kartetænder. Kartningen var altsaa et dagligt, stilfærdigt Arbejde, men den kunde dog ogsaa give Anledning til en festlig Sammenkomst, hvor Ungdommen flokkevis mødtes til Fællesarbejde. Var der en Kone i Byen, som gjærne vilde have Ende paa Uldarbejdet, f. Ex. for at faa en Væv færdig, bød hun „Kartepiger" sammen til et „Kartegilde" (Vestj.), „Kartehus" (Sundev.), „Kartehøjtid" (Valsb.); paa Fanø kunde ogsaa bruges Navnet „Hakkegilde". Alle Byens Piger blev budte, somme Tider blev de endog budte sammen fra flere Byer; og var der en Pige iblandt de andre, der vidste med sig selv, at hun kun var en daarlig Arbejderske, kunde det være hende en Æressag at komme med, det var altid saa haant at blive forbigaaet. Hvor Gildet skulde staa, blev der gjort Anstalt til at tage mod de mange fremmede. Der var vel de Steder, hvor Bindehunden blev sluppen løs for at holde Karlene i Ave; thi det forstaar sig selv, at naar Byens Karle var færdige med deres Aftensysssel, skulde de hen at besøge Pigerne. I et bekjendt Skjæmtesagn faar Skrædderkonen sin Mand til at agere Bindehund; Lænkehunden er nemlig død, og saa mener Konen, at Karlene bliver saa dristige, render og fjaser med Pigerne, og saa bliver der intet udrettet. „Kunde du ikke krybe ind i Hundehuset og sætte dig til at gø i Aften, og hvis der kommer en Karl og vil ind, saa skal du springe ud og lade, som du vil bide ham i

Venene; saa skal du se, at de andre bliver nok henne, og Pigerne kan saa sidde kjønt inde og passe deres Arbejde!". Og det forstaar sig, Manden sandt sig i Rimelighed, krøb i Hundehuset og gjorde det den Aften ud for den bedste Vindehund*).

Pigerne mødte saa med deres Karter lidt over Middag (Vendsj.). Lige saa mange Pund Uld der skulde kartes, lige saa mange Piger blev der indbudt i Sundeved; der fik de Kaffe, naar de kom, med to „gemene Tybakker" til, senere „Mældmaal" og to „Æblekager" (Æbleskiver) hver, endelig sød Grød med Smør i til Nadver. I Vestjylland har nok sød Grød og Æbleskiver været Festretterne, og en stor Morskab var det, naar det kunde lykkes en af Karlene at stjæle Grødgryden og gjemme den, saa Husmoderen stod forlegen og raadvild, naar hun skulde „tale" til Nadver. Hvor saa mange var samlede, var der jo Løjer og Morskab, Snakken gik lystig; een kunde een Vise, en anden en anden, men de gik for det meste alle om Kjærlighed; den Karl, der først kom, og den Pige, der først var kommet om Middagen, var „Kartekjærester" (Lild S.) eller den Karl, der først kom, og den ældste Pige, og saa blev der sunget:

Der stander en Lilje i min Mosters Have,
a frygter, det er en Pasilli,
fra Rod og til Top tilsammen gro,
saaledes gror Kjærligheds Ville;
(Anders's) Hjærte brænder inderlig,
ingen den kan udslukke
uden (Kirstine), ihvor hun er,
Gud raader for begge deres Lykke.
Der sejler, der sejler saa dejlig en Due,
der sejler (Kirstine), den skjønne Jomfrue.
Lille (Anders) han staar paa den hvide Strand,

*) Skattegraveren, VII. 113. Kristensen, Folkeminder VII. 233.

og vinker med hans hvide lille Hand:
kom til Lands, kom til Lands, Allerkjæreste min,
kom til Lands, Allerkjæresten min!*)

Saa siger Kirstine:

Æ Kaal er i djær Taal,
som en grivver en Fowl i æ Haal!

og Anders fortsætter:

Aa æ Kwinder er i djær Trow,
som en triner o en Stjænebrow!

I Fyn er bleven sunget:

Mit Bur stander vel udi Tremme,
ja, hvem skjænker Vinen der inde? —
det gjør liden (Sidsel), den ærlige Kvinde.
Ja, hvem bejler snarest til hende:
Bispen ud af Skaane
og Paven ud af Rom?
Det gjør Hr. (Jens), saa gjærne vil han komme,
for hans Støvler, de ringler,
og hans Sølvsporer skringler,
lukker op de nørre Døre!
for en Hirren, for en Hep,
for det unge Tutteleje,
for de sover tilsammen den lange Nat**).

Eller ogsaa:

Vi rider os ud ad Land;
imellem Ry og Næde
fortæller vi vor Julesang
og det med Lyst og Glæde.
Hvem sejler i vor Sø?
Der sejler og en Due,
der sejler liden (Karen), som er en Adelsfrue;
Hr. (Henrik) staar ved Land

*) Grundtvigs Samlinger, Mors.
**) Grundtvigs Samlinger, Svendb. A.

med to Sølvbæger' i Hand,
det ene med Mjød, det andet med Vin,
saa drikker han til Allerkjæreſten ſin.
Han vinker ad hende med Fingrene fem:
kom, kom min Kjæreſt frem!
Han vinker ad hende med Fingrene ti:
kom, kom min Kjæreſt hid
og drik hos mig! Heisa, trolove,
det vil de to vel vove.
Han henter hende i hendes Faders Gaard
med Heſte og forgyldene Karme
og kjører hende hjem i ſin egen Gaard
den rige forbi og den arme*).

Dertil blev ſikkert danſet ſom ved andre Danſelege; men, naar Kartningen var forbi, var Dans og Sang ikke den eneſte Tidsfordriv. Karlene gjorde Forſøg paa at kyſe Pigerne ved uventet at ſkyde uden for Vinduerne; een kunde hitte paa at vende Vrangen ud paa ſine Klæder og komme ſom en Tigger og bede om lidt i Guds Navn; og naar de ſaa ſtimlede med Latter og Morſkab om ham, var en anden krøben op paa Taget og kaſtede en Potte af al Magt ned gjennem Skorſtenen, ſaa Skaar og Stumper fløj om blandt de ſkrigende Piger**). I Sjælland hittede en af Karlene paa at lade ſig ſy ind i et tørt Koſkind; han var da gjærne i Forſtaaelſe med Husmoderen, der benyttede Lejligheden, naar hun et Øjeblik havde faaet Stuen tom, til at lukke ham ind i Gaaſebænken; midt i Morſkaben foer han ſaa frem med brølende Røſt og ſtangede til højre og venſtre med ſine Horn***). Karlene i Gaarden maatte paſſe den Aften at laaſe deres Kammerdør; kunde Pigerne naa at komme ind, ſtjal de Sengklæderne og gjemte dem; men ſaa fandt Karlene paa

*) Grundtvigs Samlinger, Fyn.
**) Grundtvig, Gamle danſke Minder II. 246, Fyn.
***) Skattegraveren, VI. 74.

Raad; en af dem lukkede et Faar, paa hvilket han havde bundet Glotrøfte*), inde i deres Kammer og lod med Forſæt Døren være uaflaaſet; da ſaa Pigerne kom ſagte gaaende og liſtede ved Døren i Mørket for at faa den lukket op, kom Faaret brægende farende imod dem, mens Ilden ſtod om det. Hujende og ſkrigende foer de hver til ſin Side, og Karlenes Sengklæder blev i Ro den Nat. Kunde Pigerne faa fat paa en af Karlenes Kaſkjetter, blev den gjemt, det er ſaa lige til, og han fik den ikke uden gode Ord og Betaling. Saa blev der leget. I Sundeved var det en almindelig Selſkabsleg ved ſlige Lejligheder at „ſlæbe med Slæden"; A. begyndte: Æ ſlæfe mæ min Slæj!

B. Hvæn faa?

A. Faa (Søren).

B. kunde ſaa ſvare: La ſtaa! eller: Slæf væk! men det ſidſte kun to Gange; tredje Gang ſkulde der ſvares: La ſtaa! og ſaa blev der altid paaſet paa, enten at det var den usleſte, man vidſte at nævne, eller ogſaa, at det var den rette, og i begge Tilfælde var det lige morſomt. I Veſtjylland brugtes: „Skibet fra Holland", ja ſomme Tider hed det fra „Amſterdam", ſomme Tider fra „Barde", ligeſom man havde Rimet rede. A., en af Pigerne, blev lukket ud; man blev ſaa enig om tre Karle, og naar det var ſket, blev A. kaldt ind. B. begyndte: Mi Skiv er kommen fraa Waar!

A. Hwa haar en mæj o faar (at fare)?

B. Meloner, Citroner o trej vakre unge Perſoner.

A. Hwa Klæjr haad di o?

B. beſkriver nu Klædedragten paa hver og ſiger ſaa: Hwa vel do gyer mæ den føſt?

A. Ham vel a daans mæj!

*) lyſende Trøſte.

B. Hwa vel do gyer mæ den aaen?

A. Ham vel a gi en Køs!

B. Hwa vel do gyer mæ den tridde?

A. Ham vel a sto for æ Præst mæ! — Derpaa nævnes de tre Karle.

Har een af Pigerne begyndt, maa een af Karlene fortsætte; af og til er der blevet begyndt i Spøg, hvad siden er fortsat i Alvor; der slaar lige saa varme Menneskehjærter under den grove Vadmelstrøje som under den raslende Silkekjole, og Bondekarlen og Pigen forstaar lige saa godt som nogen anden, hvad Sandhed der ligger i det gamle Rim:

Gywter do dæ saa Lyst,
de fortryder do allerføst;
gywter do dæ for Gor,
de fortryder do inden Or;
gywter do dæ for Gudsfrygt o Dyd,
saa for do aalti Fryd.

Alt saar Ende i denne Verden, ogsaa Kartegilderne, om de end tit trak ud til langt efter Midnat. Og saa var Morskaben endda langt fra forbi; thi paa Hjemvejen blev der øvet al Slags Kaadhed. Ungdommen gik rundt i Byen, satte Plove op paa Husmønningen, trak Arbejdsvogne om i Byen, bandt Dørene, saa Folkene, naar de om Morgenen stod op, maatte krybe ud ad Vinduerne. En Gang havde en Mand her ude i Vesten tænkt, at han rigtig skulde lure Kartepigerne; han vidste, de var i Gang; saa blev han siddende oppe i den mørke Stue, og da han mærkede, der kom fremmede til Døren, var han ikke sen, greb en Spand Vand, han havde staaende rede, og kylede over den første, der kom ind; han mærkede jo nok, at han havde truffet, paa den Leen og Hvisken, der blev udenfor. Han smilede vel tilfreds og gik i Seng; men han sov ikke længe, før han blev vækket af et skrigende Hanegal uden for

sit Vindue; og hver Gang han faldt i Søvn, vakte Hanen ham paa ny; til sidst stod han op for at jage Hanen bort, saa var den tøjret med Strikke og Stage uden for hans Vinduer. Da han opdagede Sammenhængen, udbrød han med en hjærtelig Ed: „Saa —, der har da ogsaa de forbandede Kartepiger igjen været paa Spil!" For Resten maa det dog siges: man skjænder nok over sligt, men bliver ikke vred.

Paa Sams synes man ikke at have kjendt til slige lystige Gilder; Kartepigerne mødte nok til Arbejdet Foraar og Efteraar, de fik Kosten, og saa var der for Resten ingen Lystighed. Her i Ribe-Egnen har der ogsaa været holdt Kartegilde uden Arbejde, naar Ulden har været opkartet; det skal den være inden Juleaften, og den Kone, som ikke er færdig med sit Uldspind til den Dag, skal gaa med en Pose Tøjer paa Ryggen til Kirke første Juledag; og ligger der nogle uspundne Tøjer der hjemme i Juledagene, bliver de gjemte omhyggelig i et Skrin, at ingen skal faa dem at se. Men Pigen, der er bleven færdig med at karte, kan saa, om hun tør vove det, gjøre en Rejse ind til Naboens, — eller hvor ellers i Byen de endnu sidder i Uldarbejdet, — med sin Kartelap. Der bliver en lille Seddel bundet ved den med Opfordring til at være flittig eller lign., og saa gjør hun Forsøg paa at faa den lagt fra sig uden at blive set. Bliver hun fanget derved, kan hun risikere at blive sværtet i Ansigtet og faa en Stang igjennem begge Ærmerne, saa Armene staar stivt ud fra Kroppen; saa kommer hun leende eller grædende hjem, som hendes Sind er til, og Husmoderen siger: „Ja, hva vild' du der, Morlil!"

Om Spindet er der ikke meget at sige. Husmoderen sidder hver ledig Time i Vintertiden ved sin Rok; naar Ulden er færdig, spindes Hør eller Blaar til Linned. En gammel Kone i Aarhus-Egnen har fortalt mig, at hun

kunde, naar hun stod tidlig op, spinde 3 Pd. Uld en Dag, men saa maatte den være kartet; i Løbet af en Vinter havde hun spundet til 30—40 Al. Vadmel og til henved 100 Al. Lærred. En duelig Spinderske maa kunne gjøre sit Arbejde saaledes, at der „løber et vist, bestemt Antal Alen af Pundet", d. e. at, naar Garnet væves, udgjør det saa og saa mange Alen Væv af bestemt Bredde. Spinding er i fattige Egne ikke blot Kvindearbejde, nej, der fortælles fra Raabjærg Sogn, syd for Skagen, at flere, selv blandt Sognets velhavende Gaardmænd, giver sig af med „indendørs Arbejde" og tager Spind hjem, i Almindelighed Hørblaar, fra Skagen, hvor Kvinder giver sig lidet eller intet af med den Slags Husgjerning*). Rokken, „Spindehjulet", bruges vist i den gamle Form endnu almindelig; derom lyder Gaaden: Hwa er de, der kommer aa æ Skov, er bøwet i en Boww, smej i æ Smiddes, dræjet i æ Drejlaj, føj i æ Fo'rhus (Snoren) o læver om i æ Stoww o sæjer: snorr, snorr? De smaa Jærnkroge paa „Vingerne" eller „Finnerne" (Agger) er sagtens en Forbedring og hører nyere Tider til. Jeg har en Gang set paa Mors, at der paa Rokkens Vinger var en Række Huller, og saa havde man en Pind af et Slags haardt Træ, der blev skiftet fra Hul til Hul, efter som man ønskede at lede Traadens Gang paa Tenen; en lille Staaltraads Krog, ved Hjælp af hvilken Traaden blev trukken gjennem Tenhullet, kaldtes „Tyvetrækker". Paa Fanø skal man have brugt tomme i Land drevne Skaller af Hajfiskeæg som Bøsninger, for at Hjulet kunde løbe let; „Opstandertøjet" bærer Rokkehovedet („Hørhoved" til Hør, „Spryd" til Blaar). Spindes der Hør, og Hovedet bliver spundet tomt om Aftenen, saa at Rokken staar Natten over uden Hør, „staar den Brud", og den

*) Jydske Saml. III. 70

første Karl, der om Morgenen kommer ind og ser den, har Lov til at tage den (Holstebro). Naar Tenen er fuld, fæstes den paa en „Tenstol" med en tyk Staaltraad, og saa haspes eller „hærves" eller „strøntes" Garnet af ved Hjælp af en Haspe, der ogsaa kaldes „Hærvetræ", „Strøntetræ" eller „Strongle"; smutter en Traad ved Uforsigtighed over Haspens Vinger og bliver siddende, har man hærvet en „Heft". Garnfeddene kaldes „Klavser", der afbindes ved „Festelbaand" eller „Redebaand"; Klavserne fættes atter paa en „Garnvindel" og vindes til Nøgler; først vindes et ganske lille Nøgle, en „Tude", paa „Vindepinden"; Tuden tages af, og saa vindes Nøglet (æ Nogl) i Haanden. Er der Knupper eller Skjæver i Garnet, som i Hørgarn, vindes det igjennem en „Russepind", en ejendommelig dannet Pind, hvor Traaden trækkes igjennem et Hul i hver Ende og føres skraas over Pinden; en Læderlap, en „Russelap", kan gjøre samme Nytte. Er Garnet saa vundet i Nøgler, er det med det samme brugeligt til Væv eller „Binding".

Inden jeg fortsætter, kunde her være Lejlighed til at omtale, hvorledes Garn farves; de gamle har tit brugt ufarvet Vadmel til Klæder, eller de har nøjedes med den graa Farve, som fremkom ved en Blanding af sort og hvid Uld; men især Kvinderne har ikke kunnet nøjes med den derved fremkomne store Ensformighed. Erfaringen blev Læremester, og man lærte at hjælpe sig til rette. Og saa kommer jeg nok til at nævne et Stykke Husgeraad, der nu om Tider ikke let nævnes af Kvinder, og naar Mænd omtaler det, sker det altid med et lunt, meget sigende Smil, det er Farvegryden, „Lødgryden", som den kaldtes; en stor, sort Lydepotte, der i gamle Dage havde sin Plads i de fleste Skorstene og indeholdt „Kvindemeje" eller „Lud", d. e. gjæret Urin; dens Indhold hældtes i Vandet til Faarevask og brugtes nok i det

hele taget til Vask baade af uldent og Linned. — „Ja, De veed jo nok, hvordan det var med Lødgryden, det vil a ikke snakke om, men nu skal a fortælle Dem, hvordan vi farvede blaa; det var den Kulør, vi altid i gamle Dage brugte til Karlfolks Klæder; og naar a selv skal sige det, saa har a altid haft god Haand til at farve blaa. Vi tog altsaa 1 Lod „Indelblaa“ (Indigo) til hvert Pund Uldgarn, det var jo stødt, forstaar sig, og det blev syet ind i en lille Pose og hængt ned i Luden; der bliver den saa hængende maaske otte Dage, hver Dag bliver den klemt og gnedet, at Farven kan komme af den, alt imens at Ludgryden stod ved Varmen. Der skal saa lige være saa megen Lud, at Garnet netop kan flyde, og saa sætter vi Gryden over en langsom Ild; er Ilden for stærk, vil Garnet gjærne plettes. Naar Garnet har ligget der en Dags Tid, tager vi det op, vrider det og piller det ud, og saa putter vi det igjen i Luden og bliver saaledes ved, indtil det er mørkt nok. Det kan somme Tider tage fra fire til otte Dage, efter som Luden er stærk til; men det kan ogsaa ske, at Farven ikke vil „tage ved“, saa er der ikke andet Raad end at komme Kalk i Luden; ja een kommer Surdejg i, andre grøn Sæbe eller Brændevin i; a har nu altid brugt Kalk; slaar det endda fejl, er det bedst, at Gryden bliver staaende en Maaneds Tid eller to, jo længer den har staaet, og jo tiere den er brugt, des bedre er den, — ja den kunde jo omsider blive saa fuld af Snavs og Skidt, at det hele maatte hældes væk.“ Saa vidt den gamle Kone. Endnu maa mærkes, at man vel skulde vogte sig for at rose Garnet under Farvningen; kom en fremmed ind og saae det og sagde: „Det bliver kjønt!“ maatte man hurtig svare; „Din R—, den er ogsaa kjøn!“ saa havde Ordet ingen Magt.

Et Par andre gammeldags Opskrifter følger. „Mosbrunt“ farvedes paa følgende Maade: man tager 1 Lod

Karlſten*) til 2 Pd. Garn, og det ſkal koges 1 Time i ſaa meget Vand, at Garnet flyder; ſaa bliver Garnet taget op og køles; atter tages rent Vand, og deri kommes 1 Pund Løgſkind eller 1 Pund Mos (Skaallav, Parmelia physodes), Garnet koges atter en Time og tages ſaa op og tørres. Løgſkind giver den ſmukkeſte Farve.

En ſmuk gul Farve fremſtilles ſaaledes, at Garnet først ſkoldes hvidt, dernæſt kommes 1 Lod Alun i ſaa meget Vand, at Garnet flyder, og det koges deri en Time ſaa tages 1 Pund Hoveder af „onde Urter" (Chrysanthemum segetum) med lidt mere Vand; Garnet koges endnu 1 Time deri og tørres bag efter i Skyggen. Vil man have grønt, behøver man jo blot at dyppe det gule i Lødgryden. Der kan ogſaa ſkaffes en grøn Farve til Veje ved at koge Garnet i Alunvand med ſmaa Lyngkviſte eller Skræppeblade; i Æventyret**) ſiger Enken til ſin Søn: „Du ſkal ud i Heden og ſkære mig noget fint Lyng, te jeg kan faa at farve mig et Skjørt i!" Rødt farvedes ſaaledes: man kjøbte „Kræp" (Krap), dernæſt kogtes Garnet i Vand, hvori der var opløſt Vinſten og Alun, derefter i Krapvand. Violetbrun var ogſaa en Farve, der kunde fremſtilles i Hjemmet; naar Konen var færdig med Brygningen, kom hun varmt Vand paa Karret med Bundfaldet, lod det ſtaa og trække til næſte Morgen; ſaa blev Vandet tappet af, det kaldes „Tapdraaber"; deri opløſtes ſaa 1 Lod Alun for hvert Pund Garn, og man brugte ſaa megen Vædſke, at Garnet kunde flyde, og ſaa kogtes det en Time deri, hvorpaa det blev taget op; derefter blev der tilſat Suppen $^1/_2$ Pund Brunſpaan for hvert Pund Garn; det kogtes atter en Time, hvorpaa Garnet blev taget op, ſkyllet og tørret i Skyggen. Af

*) Kromfurt Kali.

**) Kriſtenſen, Folkeminder V. 256.

andre Farvemidler nævnes: til lysegult bruges Pors og Blomsterne af Skarntyde og Engskær (Serratula tinctoria); til mørkegult grønne Boghvedeblade eller Birkeløv; lavendelblaat farves i Ege-Savspaaner*). Endelig kan Kristensens Fortælling anføres: Skjørteren dem farret di i Ællebark aa Slibstensdøj (Slibestensdynd), de wa jo pæn swaat de føst, men saa bløw di baade rø aa gul te sist**).

Saaledes omtrent har den gamle Skik med Hjemmefarvning været; nu bliver det meste Tøj „hennefarvet", eller man kjøber hos Farvehandlere i By eller paa Land, hvad de har i Forraad af Anilinfarver eller andet. Om Lødgryden endnu skulde findes her og der, veed jeg ikke, jeg skulde dog næsten tro det; Klæder, der ved dens Hjælp blev hjemmefarvede, havde en ganske ejendommelig, stram Lugt, naar de da ikke med særlig Omhu var skyllede; jeg tror at have mødt den Lugt nu og da ogsaa i senere Aar, den er ikke let at tage fejl af, naar man een Gang har mærket sig den.

Skal nu Garnet bruges til Tøj, maa det jo væves. Skal der gjøres svært tykt Vadmel, maa det først tvindes; er det rigelig haardt tvundet, lægges Garnnøglerne i Ovnen, efter at Brødet er taget ud, det kaldes at „brue" dem; saa løber Traadene ikke i Kurrer, naar de skal trendes til Væv. Nøglerne lægges i „Trendekassen", der har mange Rum; saa haspes de op paa „Trendebordet" (en stor Vinde, Fig. 30) i Vævens Længde; det er et Arbejde, som vanskelig

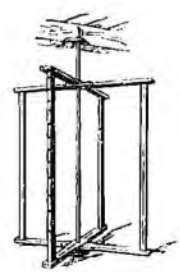

Fig. 30.
Trendebord.

*) Begtrup, Beskr. over Agerdyrkningens Tilstand i Danmark. V. 106.

**) Kristensen, Folkeminder IX. 222.

kan beskrives; naar saa Garnet er afdelt i „Lokker" paa 40 Traade hver, Lokkerne er „kejsede", det hele til sidst er „lænket op", trukket i lutter Sløjfer, den ene i den anden, sættes Væven paa Væverstolen, de enkelte Traade trækkes igjennem „Sellenes" Traadløkker, igjennem „Rørenes" Skillerum, og Vævningen kan begynde*).

„Rørene" dannes af en smal Træramme, hvori der er fastgjort Flisер af Bambusrør; de kan være mere eller mindre tætte til finere eller grovere Garn. Her i Egnen er der Mærke paa Rammen for hver „Lok", og de inddeles efter Snese: i Vendsysсel regnes efter „Baand", 60 Flisер; et Tibaandsrør har 10 × 60 Flisер osv.; men saa kan Røret igjen have forskjellig Tæthed efter dets Længde, være f. Ex. 16 Baand langt, men kun 10 Baand tæt. Er Garnet fint eller ujævnt, saa det let springer under Vævningen, skal det limes, eller „saldes", det kan ske med Klister, men ogsaa med Kalvelim. Naar man slagtede en Kalv, blev Hoved og Ben hængte ud ved Husvæggen; skulde Limen fremstilles, blev de „smaddervogt", Suppen siet gjennem et Saald og Garnet dyppet deri og tørret. Væverstolen har mangfoldige enkelte Stykker, som det vil være for vidtløftigt at opregne; jeg skal blot nævne „Skytten", hvori Islætten sidder oprullet om Rørstykker, „Spolerne", der tit ved et Barns Arbejde fyldes paa „Spelterokken", „Slagbordet", hvormed Islættens Traad slaas fast i „Trendegarnet", de forskjellige „Bomme", „Skamler" eller „Fodtræer", „Svingler" og endelig den tunge Sten, der i et Reb hænger bag ud over Væverstolen: „Hund" eller „Ko".

Naar Væven saa bliver afleveret, saafremt den er

*) Blev der trendet til Væv ude, fik Trendersken en lille Gave, som her (D.) kaldes: Trendekande.

„hennevævet", faar Væveren en lille Gave af Fødemidler, et Brød og et Faarslaar, eller et Brød, en Ost, noget Gryn og Mel foruden den Betaling, man er enig om. Denne Gave kaldes „Skjøn" eller „Mude", og der bliver gjort et lille Gilde for ham, et „Vævergilde", med Kaffe, Smørrebrød og en Pons eller to (Randers). For at Tøjet kunde blive tykkere og sværere, blev det „valket"; man kunde dertil bruge en stor aflang, firkantet Ramme med Tværstykker, det hele overspændtes med Halmsimer; derpaa blev Vadmelet udbredt, blødt med varmt Vand, og saa bearbejdedes det med Hænderne; Naboer blev indbudte til at hjælpe (Fanø). Det samme kunde gjøres paa et Bord (D.) Presningen kunde man ogsaa til Nød selv besørge; man rullede det fugtige Tøj fast omkring en rund Træstok, bandt dernæst et andet Stykke Tøj udenom og lagde hele Rullen ind i Ovnen, naar Brødene blev tagne ud; der blev det liggende, til Ovnen var kold; naar det saa atter blev rullet op, var det presset og blankt. Nu sker alt stigt hos Farveren eller i Stampemøllen. Men hvad der kunde kræves af en Bondekone i gamle Dage, og hvordan hun i en snæver Vending kunde rede sig ud af en Vanskelighed, kan følgende Fortælling oplyse. „Skrædderne kom til Aften, det var jo nu godt nok, at de kom; det er den Slags Folk, der gjør en Husmoder to Gange glad, baade den Dag, de kommer, og den Dag, de rejser; men Ulykken var jo, at Vadmelen sad endnu paa Væven, den Vadmel, som de næste Dag skulde sy mørke Klæder af til vor Fa'r. Lade dem gaa igjen, vilde a ikke, saa blev de budte ind og fik en Skefuld Grød til Nadver, og saa kunde de gaa i Seng, naar de vilde. Pigen blev sat til Væven for at gjøre Tøjet færdigt og skære det af; selv gjorde a Ild under Grukjedlen; en „Vognhave" (Vognfading) blev slæbt ind, — De veed nok, at den gammeldags Skik er, at to Mennesker ligger med

Fødderne mod hinanden paa en „Have"; Tøjet er jo fugtet og indsvøbt i et Lagen, saa stamper de det med Fødderne. Det fik vi jo først anstillet; Brunspaan og Galæbler havde vi i Huset, og da Tøjet var valket, kogte Vandet i Kjedlen, saa blev det farvet og tørret om Natten i den aabne Skorsten; — ja, det blev jo lidt silde, inden vi kom i Seng den Aften, men da Skræderne kom op om Morgenen, laa Tøjet farvet og tørt til dem; men a har dog ikke Lyst til at gjøre den Tur om igjen, hverken for Guld eller røde Trommer*), som de siger; der kunde let noget have misset for os."

Strømpebaandsvæven (Fig. 31) hører ogsaa til Udstyret i de gammeldags Huse; den kaldes „en Spjold" og kan nærmest sammenlignes med en stor Redekam, saaledes at Tænderne er lukkede baade for oven og for neden. Hver anden Traad af Trendegarnet føres igjennem et Hul midt paa Tanden, hver anden igjennem det frie Mellemrum mellem to Tænder. Naar Trendegarnet saa strammes, frembringes der et Skjel til Islætten mellem Traadene, ved at man hæver eller sænker Rammen, idet hver anden Traad, — den, der er ført gjennem Øjet i Tanden, – hæves eller sænkes med den. Islætten føres igjennem med Haanden, og som Slagbord bruges en Finger eller et Stykke Træ, som man slaar Traaden fast med.

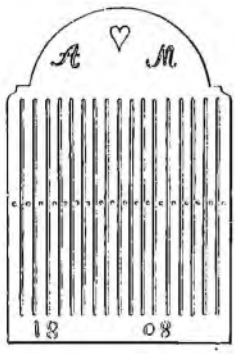

Fig. 31.
Strømpebaandsvæv.

*) Traadender, hvormed det vævede Tøj er fastgjort til Væverbommen; af dem beholdt Væveren, naar Tøjet var vævet ude, efter gammel Skik det halve.

En anden Maade at anvende Uldgarn paa var til Strikning af uldent Undertøj, Hoser, Trøjer o. lign. Man kalder i Nørrejylland almindelig Arbejdet: „at binde"; man sagde: „en Bindehose", „en bunden Trøje", og man lod „de fem Pinde" liste ved. I Nordslesvig gjorde man Forskjel imellem at „strikke", hvilket skete med fire Pinde og saaledes, „at Traaden kastes over med højre Haands Pegefinger", og at „pregle" med fem Pinde, „saa holdes Traaden over den mellemste Finger paa venstre Haand". Andre Koner har jeg set sætte Enden af den ene „Bindepind" ind mod et hult Metal- eller Benstykke, som hang ved venstre Side, og saaledes strikke. Som en fuldstændig Næringsvej er Bindingen dreven i fattige Hedeegne, især i Hammerum H.; Folk maatte „binde deres Udgifter ind", d. e. skaffe Penge til Skatter og andre Udgifter til Veje ved Strikning. Landhosekræmmerne kjøbte de strikkede Sager og solgte dem dels over Ringkjøbing til Hamborg og Holland og dels til Kjøbenhavn. Kræmmerne havde saa tillige Uld at bytte bort samt Sæbe; Ulden blev kjøbt paa Holstebro Sommermarked i Juni Maaned eller paa Markedet midt i Oktober, da den plejede at være billigst; Kræmmerne overlod saa de fattige Bindere Uld og Sæbe, og modtog af dem deres Bind, som højst blev betalt med $^1/_3$ af Værdien i rede Penge, det øvrige i Varer*). Er Fortjenesten lille, maa der hænges i med Arbejdet. Børnene lærtes op fra smaa, baade Drenge og Piger; saa blev der bundet om Sommeren, naar Fritid gaves, om Vinteren daglig; Karlen gik med Bindehosen ved Møgvognen til Marks, Børnene læste Lektier med Strikketøjet i Hænderne. Karlene blev fæstede til at spinde og binde for Husbonden. Konen spandt i

*) Jfr. Hald, Ringkjøbing Amt; Begtrup, Beskr. over Agerdyrkn. Tilstand i Danmark. VII. 114.

Almindelighed om Mandagen den Uld, som forbrugtes om Ugen til Binding; hun baade binder og tvinder paa een Gang, stundum med Barnet paa Skjødet. Garnet snos om Haanden et Par Gange, Rokken trædes med Foden, og den samme Haand benyttes til Binding. „Laadden“ *) forarbejdes gjærne til Salg, og „Ulden“ **) slides, da man anser den for at være stærkest. Til Salg bindes 12, 10 og 8 Skillings Karle-, Kvinde- og Børnehoser, Vanter, Trøjer, Underbuxer, alt af ufarvet Uld. I disse Egne møder vi saa „Bindestuerne“, Sammenkomster til fælles Arbejde. Derved naaedes to Ting: der sparedes for de enkelte Lys og Varme, idet een Stue gav Rum til mange, og saa havde man desuden Fornøjelsen af et selskabeligt Samvær med den Adspredelse, som et saadant bydde, hvor Livet var til daglig Brug saa ensformigt og stille som ude paa de ensomme, sorte Hedevidder i Hammerum Herred. Blicher har i sin „Bindstouw“ givet et Billede af en slig Aftens Underholdning, og jeg benytter E. T. Kristensens Ord ***) for at skildre, hvorledes Skikken var. „Bindehosen skulde føde Familien, og Børnene opnaaede tidlig en stor Færdighed i at bruge Strikkepindene. Tit kappedes man om, hvem der kunde binde mest, og det var en stor Ære at anses for den hurtigste Binder. De „maalte da af“, det vil sige, de rinkede hver især lige meget Garn op, flere Hundrede Alen, og bandt ved Maalet en Løkke eller Sløjfe; disse Rinkninger laa da foran enhver især, og af dem bandt de. Sad man ved et Bord, gik Garnet over en Krog, fastgjort i Loftsbjælken.“ — Jeg har selv hørt en lidt anden Fortælling om, hvordan det gik til, naar man bandt om Kap: alle Enderne blev samlede, og en af de tilstedeværende maalte saa et vist Antal Favne ud, idet

*) Sommeruld. **) Vinteruld. ***) Kristensen, Folkeminder I. S. VI.

han bestandig holdt alle Enderne samlede, som skulde de tvindes; det afmaalte Garn blev lagt i en „Rinkning" midt paa Bordet; for at tage et Billede andensteds fra: som en opskudt Trosse; de samlede Ender førtes over Krogen i Bjælken, hver tog sin, og Arbejdet begyndte; kunde een eller flere ikke følge med, blev deres Garn af de andre trukket i Filte. Bandt man ikke om Kap, brugtes Garnkrogen ikke, men saa var Garnet heller ikke rinket op; Garnnøglet hang paa Binderens Skulder i en Dobbeltkrog, „Giljekrog", der med sin anden Hage var fastgjort i Trøjen eller Vesten. En hurtig Binder kunde bruge 100 til 120 Favne Garn, naar han bandt 3 Marks Hoser, eller 60 Favne, naar han bandt $2^1/_2$ Marks Vanter. — „Skal vi ved Siden heraf se ind i en fattig Stue?" siger Kristensen videre. „Smaafolk var for fattige til at gaa i Lag med Gaardmændenes Slægt og havde i Reglen mange Børn, som de ikke kunde forlade om Aftenen; de sad da alle og bandt, saa mange, som kunde, for det meste i Mørke, og for at de smaa ikke skulde blive søvnige, sang Moderen den ene gamle Vise for dem efter den anden, ja satte dem Lektier for deri, som de maatte synge igjen, og netop paa den Maade blev Viserne indprentede i Hukommelsen saa fast og urokkelig, at de aldrig glemtes."

Skyggesiderne ved hele dette Bindeliv var det, at baade Karle og Piger afvænnedes med strængt Arbejde og Vejrligets Omskiftelser; man kunde i den travleste Sommertid se store, stærke Karle staa ved en Husende og binde. Det er blevet mig fortalt, at en Gaardmand bød 8 Skilling i Dagløn, den Tid ingen ringe Betaling, Kosten og desuden Skraatobak for at faa Arbejdere til at lukke Diger, men forgjæves.

Om Arbejdet med Hørren ved jeg ikke meget at sige; naar den var rusket, blev Taverne løsnede enten ved, at

Hørren spredtes paa flad Mark, saa at Regn, Dug og Sol maatte gjøre Arbejdet; eller ogsaa sænkedes Knipperne i rindende Vand, til det samme var naaet. Naar dette forberedende Arbejde var gjort, blev Hørren tørret over en „Hørgrav“ (S. Hald H.), en lang Grav med Stænger over; nedenunder var der Ild antændt. Det var en særlig Kunst at tørre godt; de forsigtige tørrede for lidt, de dristige stak Ild paa det hele; en god „Tørrekone“ hentedes langvejs fra og betaltes godt. Somme Steder er Hørren nok ogsaa bleven tørret ved Ovnvarme. Naar den saa var tør og stiv, skulde den „skages“, d. e. Stænglerne knuses, saaledes at Taverne blev fri; Gaardene havde da deres „Brydelag“, hvorfra saa vidt muligt alle Pigerne laantes, hver med en „Skagefod“ (Fig. 32), i hvis Krog for oven Hørknipperne føres ind med venstre Haand, og en „Skagehaand“ (Fig. 33) at hugge med. En af de ældre fortæller fra Vendsyssel, hvor de tørrede Hørren i Ovnen, at han som Barn gjærne krøb ind i Ovnen og „lokkede“ Hørren ud i Haandfuldevis. Hen imod Slutningen blev der spurgt den ene Gang efter den anden: Er det „Kællingen?“ er det „Stodderen?“ Kællingen kaldes den næstsidste Lok, den var der for Resten intet at mærke ved; „Stodderen“ var den sidste Lok, den skulde fyldes med Gulerødder, Roer og Kaalrabi. „Naar jeg saa smed den ud, tyk og stor som den var, sprang alle op for at slaas om den; thi den vilde en-

Fig. 32.
Skagefod.

Fig. 33.
Skagehaand.

hver have."*) Fra Djursland fortælles, at Bonden gjør sin Kostald ren til Skagningen; i hver Baas faar en Pige Plads med sit Skagetøj, og man samler saa mange sammen, som der kan skaffes Plads til, fra hele Byen; saa begynder „Skagepigerne" paa deres Arbejde, og den er naturligvis den „villeste", der kan faa de fleste „Dukker" Hør skaget. Saa bliver der fortalt Æventyr og Kjæresteliistorier, vel ogsaa sunget, og der kan blive meget gaaet igjennem, thi Skagningen tager tit 3—4 Dage; men den sidste Dag bliver der Gilde, og derom kan der fortælles følgende. — „Jow, sie do, de wa te Jens Rasmussens, die hoj di Skagpige; de Gong de no lakket moj Awten den sist Daw, saa sæjer der jæn ow di fremmed Pige te Kuenen: „Met Mari," sæjer hun, „sku vi it ha Fiolen i Awten?" — „A veed et helleſen it," sæjer hun, „de komme jo an aa, om Jens vil sæj ja te de; men no, saa den Sag, ska a da mæ de saam go øwer aa snak mæ ham om et; a ka si, han sto aa vande Bæste die øwe vi Kjaltrowet (Brøndtruget)!" De Gong hun no kam hen te ham, saa sæje hun: „Jens!" sæje hun, „di fremmed Pige vil da saa mød gjen ha Fiolen i Awten; hwa sæje do te de?" — „Ja, to hwa sæjer a te de!" suet han, „de komme missen (minsæl) an aa, om Drengen vil løv op ætte Niels, saa to saa sku vi jo ha ham te aa kom hie nie mæ Loret (Fiolinen) aa saa hans Rokbien (Fiolinbue)!" Lisom di no, Manden aa Kuenen, sto aa snakket om et, komme Drengen trækkend' mæ et Kaavel Kyer ind aa Pueten. De Gong han no kam hen te Kjaltrowet mæ Kyeren, saa sæje Jens jo te ham, om han vild' løv op te Pannerup aa sæj te Niels om aa kom dæ nie i Awten mæ hans Lor aa Rokbien. Jow, Drengen wa osse rele te aa løv ætte Niels, aa de sto

*) Grundtvig, Samlinger. Er der nogen, der kan sige mig, hvorfor enhver vilde have Stodderen?

heller ek' læng aa mæ ham, faa de Gong Pigern wa bløwen færdig mæ djæ Arbejd, aa wa kommen ind aa hog løs i Natteren, faa kam Niels aa Drengen drawend' mæ hwerander ind ow Pueten. Da no di kommer ind, faa fæje Niels: „Go Awten!" aa Jens Rasmusſen reſe ſæ jo da op fra Natteren aa fæje: „Go Awten, Niels, aa walkommen; læ mæ leg det Rokbien ind aa Sengen, Loret ka vi jo hæng her aa Væggen, aa ſæt dæ ſaa om te Skywen (Bordet) aa faa dæ noed te di Natter!" Ja, Niels hog no i ſæ ow di hæ ſtywet Katoſle, di ſøv (ſøbede) dem ind mæ Skie, men imell hwæ Las, Niels kjo (kjørte) ind mæ, ſaa ſkotted han da mød gjæwt øwe te Tjenſtpigen i Goren; hun ſaj aa kjo te ve den aaen Sie ow Fajet. De Gong di no wa færdig mæ de hie Eden, faa ſaj Jens Rasmusſen aa Niels aa ſnakket let ve en Piv Tobak; Jens ſpue Niels, om di hoj fot djæ Mog uj op' i Pannerup, aa om di hoj fot Rowen lo i Joren. Jow, ſuet Niels, Rowen hoj di da fot ſoj, men djæ Mog ku di it kom uj opaa di ujeſt Skywte mæ, faa de wa bløwen ſaa mød ſjette, te de wa ſlet it te aa komm aa. Men di no ſaaen ſaj aa ſnakket, ſaa bløw Kvindtøwet da ſaa mød urolle, aa Niels han ku no nok foſto, te dede wa bæjſt, han kom op i Owеſtowen aa fek Loret ſtemt, aa han hoj heller it wal begyndt aa ſkrup aa et, fa han hoj hiele Swalmen om ſæ; nowe vil ha en Holſtenswals, ande vil ha en Hamborre, ja de wa ſaa galt nowe, de vild ha hat de „fuld Swing" (en Slags Polſkdans); men Niels han bløw vre, aa ſuet dem, te deſomti te di no it vild ha de, han ku ſpell, ſaa pakket han Loret ind aa gik ſen Vej. De Gong di hoe dehie, ſaa tu de rele te aa daans, aa de gik den jænn Gong galler end den aaen. Da de no bløw noed uj aa Nætten, ſaa kom aaſſe Mølleſwenden, han hoj en bette Mogkrog (Tobakspibe) i Munden, de Gong han kom ind aa Daren; men aaller ſaa for' hoj Ungdommen ſjet ham,

fa de wa jæn ow di ung Kaal, dæ kom hen te ham mæ en Pig ve Honden aa faa te ham: „Væsgu, ve do no væ faa gu aa opret' de, a haa faafømt!" — Jow, de fku han da nok, aa a fka da osse low for, te han fwinget om mæ hind'. Pigen wa hind', te Niels hoj laant faaen et gjæw Øw, men de Gong han fo, hujen hun turet mæ Mølleſwenden, faa tint han noj ant. Mølleſwenden træk-ket ow mæ hind', da de bløw hen moj Dawningen, aa lidt længe hen gik Niels osse hjem; men da han kom et Støj uj ow Vejen, faa ku han it blot fæ (dy fig) længe, han maat te aa fi, hwa de wa, de trot (trykkede) ham; han haj fot faaen en ſtue Knuj aa hans jænn Lor. De Gong han faa fo ætte, faa hoj han 14 Rigsdaaler aa to Skjelling i Lommen, dem hoj han tjent i Nat. „Wa et it ant, de trot mæ," faa han, „faa er a misfel bæje faarend', end hwisfomensti tede a hoj fot Pigen; hun ku kaſki hoj bløwen mæ en wa Knuj te aa trøk!" *).

Arbejdet med Hørren er dog ikke til Ende med Skag-ningen; efter denne bindes Hørren i Lokker, „Bruder", med et knyttet Hoved i den ene Ende. Disſe Lokker „hegles"; river den uøvede Arbejderſke ſig paa Heglens hvaſſe Tænder, — den er ſtillet op paa et Lad, en „Hegle-ſtol" —, faar hun „Heglefedt" at ſmage; 12—16 Lokker bindes ſaa i en „Kraus". Dermed er Hørren færdig til Spinding, og ſaa hedder det: „Nær æ Fruentimmer hægler aa kun fo'r lidt Hør, faa takker di Guj faa Blor, men fo'r di Hør nok, faa takker di hwerken faa Hør eller Blor." Bliver Hørren ſaa endelig ſpunden, ſkal Garnet først koges, derefter bankes det, til det bliver blødt; det Arbejde kaldes: „aa bøs" eller „bøſt", og det ſker med en „Bøſtkjæp".

Inden jeg ſlipper Hørren, maa jeg omtale en ſønderjyſk Induſtri, Kniplearbejdet. — „Kan De ikke fortælle mig,

*) Thorsager, Djursland.

Ane Marie, hvordan det gik til, da de lærte at kniple?" — „Jo, det kan æ godt. Vi kiplede snart alle der omkring ved Møgeltønder, men vi maatte begynde tidlig for at lære „Slaget", og æ var knap otte Aar gammel, law æ kom hen. Det var til et Par gamle, stille Folk, hvor Konen kiplede; senere blev der ligefrem holdt Skole, hvor der var over en Snes Børn samlede. De spørger, om Skolemesteren vilde lide det, — jo, min Moder var meget nøjeregnende, og æ forsømte saa vidt ikke en eneste Dag af min Skolegang. I den lille Klasse gik vi hele Aaret tre Dage i Skole og saa de andre tre Dage i Knipleskolen; law æ kom op i den store Klasse, skulde æ kun to Dage hen i Ugen, saa gik æ fire Dage i Knipleskole. Vi begyndte med de smalle Mønstre og saa Stokke, og saa havde vi ikke et stort Knipleskrin, men en „Storkerede"; det var et fladt, firkantet Stykke Træ med fire Huller i, eet i hvert Hjørne; til de Huller passede fire Pinde, og oven paa dem igjen laa Pladen med Kniplebrevet, Mønsteret, hvorefter vi kiplede; hele Anstalten laa paa vore Knæer, og vi støttede den yderste Kant af Skrinet mod en „Stander", der stod paa en Slags Skammel, og som var til at løfte eller sænke, som vi behøvede det. Om Aftenen havde vi en Lampe tændt; vi brugte den Gang smaa Lamper med Brændeolie eller Tran, og da de jo ikke lyste synderlig, hang der for hver af os fire, der sad rundt om en Lampe, en Glaskugle med Vand, saadan som Skomagerne bruger dem; den kunde ogsaa skrinkes op eller ned, saa at vi altid kunde faa Lyset til at falde paa vort Arbejde. Og skjønt æ endnu var Barn, har æ fortjent mer en een Vægt Brød til vort Folk (Forældre). Law vi saa var blevet voxne, gik vi gjærne sammen fire og fire og arbejdede; der sparedes jo baade Lysning og Varme derved. Saa skete det jo nok, at der kunde komme unge Karle ind; og De maa tro, vi havde en kjøn Ung-

dom de Tider. Vi kunde saa sige til dem: Kom igjen en anden Aften, saa skal vi byde jer med til vort „Standerhøtte". Karlene kom saa mindst to Aftener i Ugen; de mødte gjærne i Mørkningen, naar de havde faaet Nadver, og blev saa til Kl. 9 omtrent, da de skulde hjem og røgte af; saa fortalte de Bynyt eller gamle Krønniker; somme kunde ogsaa synge, og vi havde mange kjønne Viser den Gang. Naar Aftensædet hørte op, gjorde vi Piger et lille Gilde, et „Standerhøtte", og bød de Karle, der havde holdt os med Selskab; det gik for sig i stor Tarveligbed, de fik en Kop Kaffe med Tvebakker og noget Mellemmad og saa for Resten Tak, fordi de havde kortet os Tiden de lange Vinteraftener. Æ har fortjent mange Penge med Knipleſtokkene, en Tid var der svar god Fortjeneſte derved; naar vi havde et Stykke færdigt, kunde vi gaa til den store Kniplingskræmmer Hansen i Møgeltønder; ham fik vi Traaden hos, og saa betalte han os efter Alenmaal. Vi fik altid Sølvpenge, for de havde den Tid ingen Sedler der oppe, og saa kom vi ind een for een og fik vor Betaling; han kunde aldrig lide, at der kom mere ind end een ad Gangen; der kunde jo være dem, han for samme Mønster betalte mere, fordi Arbejdet var saa kjønt; andre var sludrede og fik mindre. Det kunde han ikke lide, der skulde snakkes om; men æ tror virkelig, han havde Sølvpenge i skjæppevis, naar æ tænker paa, hvor mange der en Dag kunde komme; vi kunde jo komme, naar vi vilde, men til de store Fester, til Jul, Paaske og Pinse, kom vi alle. Det er jo ogsaa før gaaet op og ned med Prisen, men saa ringe i Prisen, som de nu om Tider er, det tror æ dog aldrig, Kniplingerne har været."

Arbejdet med Mælken hørte naturligvis Kvinderne til; de malkede Køerne og siede Mælken op i de gammeldags, sorte Lerfade, „Sætter", der stod paa Hylder under

Bjælken i Opholdsstuen; en særegen Mælkestue hører til den senere Tids Forbedringer. Der maatte passes paa, at der ikke blev givet Mælk bort, uden at der kom et Par Saltkorn deri; disse hindrede nemlig Hexene i at øve deres Trolddom mod Køerne, som havde ydet Mælken; visse Mennesker forstod Kunsten at malke Køerne ud af en Syl i Bjælken, eller ud af Porsstilke paa Heden. Dette gik saaledes til: Pigen satte to Syle med Spidserne fast i en Bjælke, og saa tog hun om Skafterne, som om hun malkede; da straalede Mælken ned i Spanden, som stod under dem. Der fortælles om, at Præsten i Sognet fik en Pige til at gjøre den Kunst for sig, og da hun nægtede at fortsætte, fordi der da vilde komme Blod og Koen dø, svarede han, at han nok skulde betale Skaden. Hun blev saa ved; det skete, som hun havde sagt, Blodet dryppede ud af Syleskafterne. Præsten døbte saa Pigen om, og med den ny Daab glemte hun sine Hexekunster*).

Fløden samledes sur i Flødepotten; paa Bunden af Potten var der en Tap til at lade Vallen løbe fra. Kjærnen var en Stampe-Kjærne; Staven maatte helst være af Røn, Kjærnen maatte ikke staa under en Bjælke, for saa magtede onde Mennesker at trække Smørret fra den, saa man til sidst kun fik noget ildesmagende Kjærnemælk, som ikke engang Svinene vilde æde. Man fik heller ikke

Fig 34.
Flødepotte
med Tud og Tap i Bunden.

*) Kristensen, Folkeminder VI. 179.

Smør, naar man sang, mens man kjærnede; nøje maatte der passes paa, at ingen fremmed saae i Mælkespanden, fra der blev malket, til Mælken blev siet, eller saae i Kjærnen, naar Fløden var kommen i; kom en fremmed under Kjærningen ind ad Døren, skulde han hoppe ind over Dørtrinnet, for ellers tog han Smørret med sig*). Det er i det hele taget let at forstaa, at der tit har været Vanskelighed med at faa Smør; somme Tider var Mælken bleven saa sej, at de kunde tage ned i Spanden og løfte „Hjankerne" lige op til Loftet, uden at de gik i Stykker, til andre Tider maatte man, efter at have kjærnet i Dagevis forgjæves, koge Smørret ud af Kjærnemælken. Hexeri var der jo naturligvis deri, og Raad maatte søges. En Hjælp var at lægge en „Tordensten" (Echinit) paa Hylden ved Mælkefadene, — den kaldtes somme Steder „Smørlykke", saa fik Hexeri ingen Magt. Man kunde ogsaa malke paa Messing eller lægge Knappenaale under Køerne i Baasen. Kan man ikke faa Smør, og en af Gaardens Folk, som har været fra By, kommer hjem i det samme, siger Konen: „Kom du nu og tag ved, du er gaaet over Aa-Skjel, og det er der Held ved!" Det er ogsaa godt at lægge en gloende Hesteskо under Kjærnen eller en Glød, eller at komme et Stykke Arvesølv i den. For at skaffe den rette Temperatur til Veje kom man om Vinteren varmt og om Sommeren koldt Vand i Kjærnen. Var man saa lykkelig sluppen igjennem alle Vanskeligheder og havde faaet Smørret, skulde Børnene have en „Kjærnebryge" eller „Kjærnemelmad", paa Sjælland en „Kjærnestumpe", et Stykke Brød med et rigtig tykt Lag usaltet Smør paa. Smørret blev saa taget op af Kjærnen, men maatte først „knives", det er: man tog Brødkniven og førte den paa Kryds og

*) Kristensen, Folkeminder IV. 398. VI. 291.

tværs gjennem Smørret med Ryggen fremad; derved samledes Haar og Trævler ud; man bruger vel Udtrykket endnu om en klar Sag: den er saa red som heglet eller kniset Smør. — „For Resten," sagde Kællingen, „har hver sin Skik!" — Hun kjærnede med Ragen og tog Smørret op med Visken, for at der ingen Straa skulde komme i det. Smørret er i øvrigt af de vanskelige Ting; der er næsten altid „Fejler" ved det, „om æ Sommer er et saa blød, om æ Vinter saa hor, men den værſt Fejler er, naar der ett er aa et".

Mange Steder i Vesteregnen brugtes smaa Traulamper til Lys om Aftenen (se Fig. 15). Det var dog sagtens mest i de Egne, der laa nær ved Havet, og hvor man havde let ved at forskaffe sig Tran ved selv at koge den af Torskelever. I fattige Hjem i Hedeegnene nøjedes man med „Lyseklyne"; men hvor man havde Raad til det, blev der støbt Lys ved Novembertid, naar Faarene var slagtede. Tællen blev smeltet fra „Greverne"; Faaret og Koen er jo „Talghøveder", et Svin derimod et „Ifterhøved". Ganske almindelig brugtes Smørkjærnen til Støbegryde; den blev sat i en Balle koldt Vand, for at man lettere kunde faa den afdryppede Tælle opsamlet. Somme Steder havde man en Støbegryde af fortbrændt Ler, der var aflang rund i Aabningen; der var ogsaa dem, der brugte en Støbespand af Bødkerarbejde; Gryden pakkedes ned i en Balle med Hø, Spanden blev ligesom Kjærnen sat i Vand. Vægerne af Bomuldsgarn blev trukne paa smalle, lige Grene, „Spiler"*), eller „Spedder", saa lange, at de bekvemt kunde hænge paa tværs af Spolerne paa en almindelig Loftsstige; en saadan blev lagt over Ryggen paa to Stole, under den blev udbredt et Stykke Lærred, der maatte være saa glat

*) „Saa raank som en Lysspil." Vendsj.

som muligt, for at man lettere kunde faa Tælledrypperne afskrabet. Man tog saa „Spilen“ i begge Hænder, dyppede Vægerne i Tællen, hængte den op mellem Stigens Spoler og fortsatte saaledes; efter som Tællen svandt i Støbegryden, blev der hældt varmt Vand efter. Naar Lysene var tykke efter Ønske, blev de „tappede“, d. e. den kegleformede Spids, der havde dannet sig paa Enden af dem, skaaret af, og til sidst en „Fattigmand“ eller en „Løbepraas“ støbt: det var en lang, tynd Tællevæge, som rulledes op om en „Praasekjærte“, et Stativ af Træ, af lignende Form som dem, der i Byerne anvendtes til Vorstabler. Løbepraasen brugtes til at gaa Ærender med om Aftenen i de mørke Stuer, og Børnene plejede at have særlig Interesse for den og gjorde deres Bemærkninger om den: „ior er han tykker som ifjøwer!“

En bekvemmere Indretning var et Støbebord; Vægerne hænger paa runde Brikker, der er anbragte under den runde Bordplade; denne kan drejes om en Tap, saaledes at den, som støber, kan blive siddende ved Støbegryden, hægte Brikkerne af een for een og dyppe deres Væger, imens hun stadig drejer Bordpladen til sig. Var Lysene slupne op, og der i en snæver Vending skulde bruges et, havde Husmoderen gjærne et Par Støbeformer af Bly eller Blik, hun kunde hjælpe sig med; vilde Lysene ikke slippe Formen, varmede man den forsigtig ved Ilden. Ja, men eet maa ikke glemmes, det er det trearmede Lys, der blev støbt og henlagt for sig selv for at sættes paa Bordet Kongeaften; det har hørt til alle Steder, hvor der var gammeldags Husstel. Naar saa Støbningen var endt, blev Vandet, der jo næsten helt fyldte Støbegryden, forsigtig baaret over i Faarestien og der hældt ud; det friede Faarene for at faa „Svæld“ (Skab).

Et Kvindearbejde er endnu Vask. Med den gammel-

dags Fremgangsmaade kunde en stor Vask gjærne tage to Døgn; den første Dag er saa Husmoderens, den anden

Fig. 35.
Manglebræt.

Pigernes. Gaar Karlen forbi, mens Pigen vasker eller skyller, og han lader en Bemærkning falde om, at hun nok er „Tørvasker" og bruger ingen Vand, sørger hun for at have en Spand Vand rede at kaste over Hovedet paa ham. Naar Tøjet vrides op, passer Pigerne paa om muligt „at give hinanden Buggen", det er en Fold paa Tøjet, der kan fremkomme, naar det vrides; den af Pigerne, som „Buggen" er nærmest, vil først faa en virkelig Bugge i Gang. For at der kan faas godt Vejr til at tørre Vasken i, maa Karlene stølpe deres Buxer godt op for neden, eller trække dem af, vende dem avet og hænge dem paa et Søm paa Husgavlen; eller ogsaa vende Skjorten avet og trække den paa*). Er Vejret godt den første Dag, er Konen gode Venner med Karlen, er Vejret godt den anden, er det Pigerne, der har Karlens Ynd est; i det hele siges almindelig, at godt Vejr, naar der vaskes, er Tegn til, at Husets Kvindfolk har

Fig. 36.
Manglebræt.

*) Skattegraveren VIII. 144. 648. Vendsj.

„Karleynde". Naar Tøjet var tørt, blev det rullet paa et Bord med et „Manglebræt", hvis Haandtag jævnlig var dannet som en Hest (Fig. 35 og 36). Strygejærnet brugtes nok kun til enkelte Stykker fint Tøj, f. Ex. til de krusede Lin paa de gamle Hovedtøjer, der efter at være strøgne blev krusede med en Kniv. Det uldne Tøj, deriblandt de almindelige uldne Lagener, „Hylsklæder", „Tjaal", blev, som tidligere sagt, gjærne vaskede Foraar og Efteraar i Faarevandet.

Inden jeg helt slipper Arbejdet med Uld og Traad, skal jeg omtale en utvivlsomt ældgammel Arbejdsmetode*), som endnu bruges af Fiskerbefolkningen i Agger. Man har der den Mening, at man ikke kan tvinde flertraadet brugeligt Garn til Fiskevaad paa Rok, det skal gjøres paa „Haandten" (Fig. 37). Denne bestaar af en o. 10" lang smækker, rund Jærnstang (*cd*), hvis ene Ende er ombøjet til en Krog, „Nokke" (*a*); ikke ganske paa Midten, nærmest Nokken, er der fastgjort en Trille paa den, en „Snold" af Eg eller andet tungt Træ (*b*); det hele kan dog ogsaa være af Jærn eller af Træ; Stykket med Krogen kaldes „Hoved" (*c*), det lange Stykke under Snolden „Hale" (*d*). Med en saadan Ten tvindes al den Tvist, der bruges til Aalevaad; disse Garn skal slæbes over Fjordbunden med dens Sten

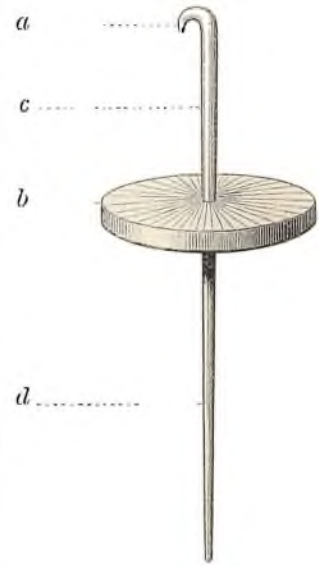

Fig. 37.
Haandten i Agger.

*) Velvillig Meddelelse af Lærer A. Grøn i Hellum.

og Tang og maa derfor være af særlig svær Beskaffenhed; det bliver tvundet af indtil 7 eller 9 enkelte Traade.

Arbejdet udføres af Kvinder, Drenge, i det hele mest af unge Mennesker, der ikke endnu har tilstrækkelig Færdighed i den vanskeligere Gjerning: at binde Fiskegarn. Den, som tvinder, fastgjør først Traadene til Haandtenens Hoved og snurrer dem om Nokken; dernæst lægger han Tenen vandret med Halen paa en Bænk f. Ex. og holder ved Traadene tæt inde under Nokken med venstre Haand; i højre Haand har han en „Strogge", en Pind paa godt og vel sex Tommers Længde, med den stryger han rask hen over Tenens „Hale", saa den kommer i en hurtig omdrejende Bevægelse, farer ud over Bænkens Kant, glider mod Gulvet, som den dog kun flygtig maa berøre for ikke at standses for hurtig i sin Omdrejning; samtidig glider Traadene mellem venstre Haands Tommel- og Pegefinger, og der tvindes ved dette Strøg saa langt et Stykke Garn som fra Tenen, der snurrer ved Gulvet, op til Haanden, der er løftet saa højt, som den oprakte venstre Arm kan naa. Højre Haand slipper strax efter Strøget Strygepinden, og med dens tre første Fingre fordeles Tvindingen ved Op- eller Nedstrygning paa hele Garnlængden.

Saa snart Traaden er tilstrækkelig tvundet, og Tvindingens Fasthed er ens over hele Længden, vindes det tvundne Garn om venstre Haand, hvorefter man med højre Haand griber Tenens Hale og ved at snurre Tenen rundt vikler Garnet op om dens Hoved; derpaa fæstes Traaden atter om Nokken, og Arbejdet fortsættes, indtil Tenen er bleven fyldt; naar der ikke kan være mere paa den, fastgjøres den paa en Slags Tenstol, og Garnet vindes af. Hele Fremgangsmaaden hermed synes som sagt at vidne om stor Ælde.

4. Livet inden Døre.

Hvordan leves der saa i Bondens lave Hjem?

Gamle Pontoppidan siger i sit Danske Atlas (IV S. 43) om Jyderne: „Som Folkene paa Vesterkanten af Jylland ved den kolde og skarpe Luft ere friske og haardføre, saa ere de og til største Dels store og anselige. Ved hverken for stræng eller altfor lemfældig Omgang ere de jydske Bønder lette at styre; men synes de, at de fornærmes, ere de hævngjerrige og hastige, dog varer det ikke længe. Af Naturen ere de oplagte til at handle, ere meget for at rejse og tjene noget andensteds, men dog, naar de have tjent noget, ere de meget for at komme hjem igjen til deres Fædreneland. — Imod fremmede ere de meget venlige og gjøre sig en Ære af at gjøre dem til gode med, hvad de have. I Klædedragt ere de tarvelige: de fleste fabrikere selv ved deres Koners Dueligbed deres Linned og Vadmel.

„Kvindekjønnet er mesten alle af god Skabning og arbejdsomme, gaa snart alle med stribet hjemmegjort Tøj, Vadmel og Linned, som de selv forfærdige; et Kramlærreds Halstørklæde og en stadselig Hue ere de meget for. De gaa næsten alle med Træsko, uden naar de ere i Kirken; da bruge de Tøfler og lade Træskoene staa udenfor. — De ere af Naturen stærke, hurtige og tro, have stor Lyst i deres unge Aar at tjene i Kjøbenhavn eller Kjøbstæderne, ja og i Holsten og Holland for at lære og tjene noget, men de komme dog gjærne igjen til deres Fødestavn, om de nogenlunde der kunne gifte sig til deres Fordel."

Saaledes Pontoppidan 1768, og mange Træk kan endnu gjenfindes. Gjennemgaaende, tænker jeg, man maatte sige om Livet inden Døre, at det er stille og beherskket, ingen store Lidenskaber og ingen stærke Udbrud. Sker det f. Ex., at Sorgen faar Magt over en eller anden ved en Jordefærd, og Vedkommende bryder ud i jammerende Klage, omtales det ikke altid velvilligt; „den, der klawer sæ, skaar ett". Hvad angaar Ægteskaberne, da spiller Penge og Formuespø smaalet i mange Tilfælde en saa vigtig Rolle, at der ikke kan være Tale om stærke Følelser; men selv der, hvor Ægtefællerne synes saare ilde magede, ser man i Reglen et fredeligt Samliv, hvor Konen efter gammel Vedtægt raader til Framgulvet og til Foderlo-Døren. Men ogsaa her har Reglen sine Undtagelser, og undertiden foregaar der forfærdelige Sørgespil bag den stille Resignation og Ro, Bonden bærer til Skue. Saaledes fortælles der om et Bryllup, hvor Brudens Fader i al Hemmelighed satte Vagt omkring Gaarden, for at Pigen ikke skulde flygte bort om Natten.

Hvem der raader paa Gaarden, Manden eller Hustruen, er ikke vanskeligt at opdage; man behøver blot ved Middagstide at gaa igjennem Byen, naar Konen har Middagsmaden paa, og lægge Mærke til Røgen; alle Vegne, hvor Røgen trækker imod Vinden, raader Manden. Børn fødte uden for Ægteskab træffes kun saare sjælden i Vestjylland, og den Pige, der er bleven „bedraget", har gjærne dermed mistet sin Ære; Sædelighedskravet er i mange af Sognene her omkring meget strængt.

Forholdet mellem de gamle og unge paa Gaarden er vel ogsaa i Reglen godt og fredeligt. De gamle hjælper de unge med Raad og Daad, „gaar sammen med dem", d. e. bor i samme Stuer, spiser ved samme Bord og nævnes „vor Faar" og „vor Muer". Gaardmandsbørn

tager Tjeneste ligesom andre mindre velstillede Folk, og i den daglige Omgang her ude synes det sociale Spørgsmaal lidet fremtrædende. Husbonden spiser ved samme Bord og af samme Fad som hans Tjenestefolk og deltager med dem i alle Aarets forskjellige Arbejder. En dygtig Bonde kjendes paa, at han til sine Folk siger: Kom! — og ikke: Gaa!

Fyden er i Reglen en Mand af faa Ord og udtrykker sig altid forsigtig og forbeholdent. Vil han bekræfte noget, hedder det: Ja, det kan gjærne være, — ja, a tænker et wal, — det kan nok være sandt, — det er ingen Løgn. I Stedet for: han lyver, siges: hans Mund er ikke at skrive efter, er ingen Evangeliebog; det er ikke Evangelier alt, hvad han fortæller, der er og Epistler iblandt, — og ligesom der er blevet sagt om Vesterboerne, at det er paalidelige Folk: de laaner aldrig mere, end de kan betale, saa kan man her føje til: Vesterboen vogter sig stedse for at sige mere, end hvad han kan staa ved.

Ser jeg paa Almuen her ude, hele det store menige Folk, saa er der blevet sagt, og vel ikke med urette, at det er snæverssynet, hildet i Standsfordomme, at det i høj Grad er materielt, at det mangler Oplysning. Nu ja, det kan være; Fyderne er ikke ideale Mennesker, men et stærkt Folk, der bunder dybt i det samme Liv, som deres Fædre har levet; de staar med deres Træsko godt fast paa den Jord, der har fostret dem. Man siger om Fyden, at han er nærig og paaholdende og lægger ham det Ord i Munden som Levereglen over alle: „Du skal elske dine Specier af dit ganske Hjærte og dine Stude som dig selv!“ Ja, men hvor hvert Aars Udgift til Skatter og Udgifter paa en karrig Jordbund skal slaas ud af strængt Arbejde og samles i lutter smaa Summer, hvor Skilling

lægges paa Skilling for at faa Daleren ud, og hvor det er gaaet paa samme Maade i Aarhundreder, der vænnes Sindet tit til kun at se paa en Pengesum som Værdimaaler for et vist Arbejde. Der skal stor Udholdenhed og Lykke, tit stor Selvfornægtelse, hvad Føde og Hvile angaar, til at kunne skaffe et Overskud til de aarlige Udgifter; men lykkes det saa at bjærge nogle Skillinger, der kan lægges til Side, ja, saa holder Bonden godt fast, og det var dog virkelig underligt andet; thi Datteren eller Sønnen skulde nødig gaa nøgen og bar fra Hjemmet, naar den Tid kommer, at de skal have deres eget. Gaardmanden veed godt, at Daglejerens slidsomme Liv er lidet ønskeligt. Ordsproget siger, at Fyden kan sidde og blive rig paa en Graasten, og noget er der i det. Ligeledes hedder det: naar en vesterbo Pige og en østerbo Karl kommer sammen, saa bliver de rige, d. e. med andre Ord, at hvor Vesterboens store Tarvelighed og Nøjsomhed mødes med Østerboens store Arbejdsdygtighed, der samles Penge. Jeg skal blot nævne exempelvis, hvor nøje alt er bleven taget med her ude. Tøjr til Kreaturerne blev sjælden kjøbte, Manden snoede dem af Fæhaar ved Hjælp af en Slags Haandten, der endnu bruges; Snoren til Rokken blev ligeledes tvunden hjemme af Faarenes Tarme i Slagtetiden; til Faar og Kalve nøjedes man med Halmreb af stærkt snoede Simer, eller med Reb af Nævlingeris (Empetrum nigrum) eller ogsaa af de blomsterbærende Stængler af en Sivart (Juncus squarrosus) eller af optrævlede Fiskegarn, og en Stump Træ med

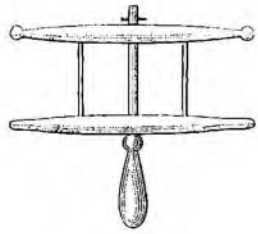

Fig. 38.
Haandten. Enden af Traaden, som skal snos, fæstes om en af Tenens Dupper.

to Huller tjente i Stedet for det nu brugelige Jærnlægn med to eller tre Lægnsøm. Under Husmoderens Hænder gik intet til Spilde, linnede Pjalter kunde sælges og indbringe en Skilling; Badmelsklæder blev lappede med Lappers Lapper, saa længe der var en Stump tilbage; den „Laadnelse", der faldt af ved Vævningen af Uldgarn, blev omhyggelig samlet og kartet ind i Uld eller fyldt i Dyner; slidte gamle Strømpeskafter blev trævlede op og Garnet slaaet i Enden af et Stykke Tøj paa Væverstolen, og selv de levnede Traadender, „Trommerne", paa Væven, naar Tøjet er skaaret fra, blev løste op og knyttede sammen og kunde ogsaa slaas paa et Stykke Tøj ved Lejlighed.

Og nu et snævert Syn og Standsfordomme! Men hvor er det, menneskelig talt, muligt andet? Mand og Kvinde gror op i et lille ensomt Hjem; der er saa Fornødenheder; de ser Aar efter Aar de samme Mennesker, mødes med dem i de samme smaa Interesser; mangfoldige Kvinder, især i ældre Tider, er gaaede i deres Grav uden nogen Sinde at have set en Bys røde Tage. Et Liv, der leves under saa smaa Forhold, at et Lams Fødsel er en Begivenhed, en Kos Liv eller Død et Existensspørgsmaal, hvor skulde det ikke blive snæversynet! Det er let at forstaa, at der findes Bønderfolk, der ikke ret vel kan se længere end til deres egen Marks Grænser, eller, naar det kommer højt, til Sognets Skjel; underligere vilde det være og hartad ubegribeligt, om man havde truffet Folk med Syn for det store Samfund, Land og Folk. Og dog maa jeg bestemt hævde, at Bondestanden nu til Dags, ogsaa hvor Højskolen og andre Nutidsmagter kun ad Omveje har gjort deres Indflydelse gældende, i det hele og store staar i Udvikling, Dannelse, om man vil sige det saaledes, over dem, vi her ude paa Landet ser af Smaaborgerfolk fra Kjøbstaden, Handelsmænd, Haandværkere. Disse Mennesker har

ganske vist i Reglen en ydre Politur, som Bonden tit mangler, i alt Fald i den Form, som Stadboerne ejer den; men saa kommer Forskjellen stærkt frem, saa snart et eller andet af Tidens Spørgsmaal kommer paa Tale. Der vindes liden aandelig Udvikling i en Krambodsvends ensformige Liv i en Butik eller i et lille trangt Værksted med Udsigt til Gjenboen og hans Rendestensbræt, hvorimod Livet i en Bondegaard ved Siden heraf bliver rigt og stort: der skal skaffes Forraad til hele Aarets Brug, det indsamlede skal anvendes med Forstand; der er Mennesker og Dyr, der skal plejes og passes, kort, det er et mangeartet Liv, der rører sig rundt om Gaardmanden og hans Hustru, og som paa alle Maader stiller Krav til dem. Ja, om jeg tør sige det, jeg har mere end een Gang haft Lejlighed til at se, hvor højt Bønderpiger har staaet i aandelig Udvikling og Modenhed over unge Piger fra Hovedstaden, der ikke blot havde faaet den bedst mulige Skoleundervisning, men ogsaa som voxne søgt videre Uddannelse.

Jeg skal ikke nægte, at nu og da er jeg bleven overmaade pinlig berørt, naar jeg har følt Standsfordomme og Mistænksomheden mod kjoleklædte. Men intet er uden Grund i denne Verden; Bonden har saa tit af Embedsmænd og andre kjoleklædte Folk hørt Themaet: „Bønder og Bæster" varieret i alle mulige Tonearter. Jeg mindes med stor Morskab, hvorledes en Gaardmand en Dag kom ind til mig og fortalte, mens Latteren den ene Gang efter den anden afbrød Fortællingen, om et Møde hos Øvrigheden, hvor der havde været nogen Misforstaaelse om Mødetiden, en af Parterne var ikke kommen til rette Tid; saa gik Herredsfogeden som en brølende Løve op og ned ad Gulvet i Kontoret med mange vældige Eder og udbrød den ene

Gang efter den anden: „Jeg skal lære de Bondebæster at lystre!“

Bitterheden i Sindene synes mig dog at være langt større øster paa end her ude. Det traf sig for nogle Aar siden, — jeg ønsker ikke at nævne Stedet, det var øster paa —, at jeg kom i Følgeskab med en Smaamand; vi mødtes, kom i Samtale, først om Vind og Vejr, saa om andet, vi skulde samme Vej og fulgtes. Jeg vender mig saa om til Manden, da vi skilles, rækker ham Haanden og siger, som vi plejer her vester paa: „Saa Farvel da og Tak for Følgeskab!“ og bliver forundret ved et vist højtideligt Udtryk, der var over ham; han rettede sig, traadte et Skridt tilbage, tog Hatten af og sagde grumme alvorlig, at han var kun en Smaamand, og han takkede mig ret hjærtelig, at jeg ikke havde følt mig for god til at følges med ham; sligt var han ikke vant til. Jeg søgte at slaa det hen i Spøg, men blev usigelig pinlig berørt ved det og kom som Modsætning i Tanker om, hvordan den tykke Husmandskone sad ved Siden af Præstekonen i Sofaen hjemme, drak vel til Pas Kaffe og spiste Julekage og kjendelig betragtede sig selv som lige saa god Kone i sit Hus som Præstekonen i sit.

Endelig fremhæver man Bondens Mangel paa Oplysning, maaske især historisk Oplysning, navnlig om den nærmest forud gaaende Tid, i hvilken der findes Forudsætninger for det allermeste af, hvad der lever og rører sig nu blandt os. Den Mangel findes aldeles utvivlsomt. Almueskolen byder kun lidt og vil vanskelig under dens nuværende Ordning kunne give synderlig mere; dog synes denne Kundskab et unndgaaeligt Krav for et frit Folk, der selv skal raade for Statsstyrelsen. Men hvordan skal denne Kundskab faas? Er der slet ingen blandt Bønderne, der bekymrer sig om den?

Der sidder rundt omkring ude paa Landet ensomme Mennesker med en stærk Kundskabstrang; det er ikke enhver Plovkjøring, der som Hans Tavsen naaer frem. Jeg skal fortælle en lille Historie. Det er mange Aar siden, det maa have været 1862, da bankede det paa Døren til min Stue. Jeg var ung Præst i Valsbøl; en Bondemand med et eget kjønt, lyst Ansigt og klare brune Øjne traadte ind, nævnede sit Navn, Peder Klausen, og tilføjede i sit danske, sønderjydske Maal: „Jeg er Nationalist og Slesvigholstener!“ — „Og jeg er rettroende og danskfindet!“ svarede jeg, „vær saa god at komme nærmere; sid ned!“ Hvad hans Ærende var den Dag, husker jeg ikke, men da jeg kort efter flyttede til Store Vi, traf jeg ham blandt mine ny Sognefolk. Vi blev snart Venner, han kom jævnlig til mig, og efterhaanden fik jeg et Indblik i, hvor saadan en ensom Bondemand ude i en Krog paa Heden kan sidde med indestængt Savn og Længsel, mens tusende Spørgsmaal rører sig i hans Sind; han træffer ingen, der kan svare. Han kjendte tyske Digtere til hen imod Gøthes og Schillers Tid, han havde hørt disse Stormænds Navne, men aldrig læst noget af dem; al Skolelærdom og al aandelig Paavirkning paa Folk der oppe var jo før 1851 i denne dansktalende Egn kun tysk. Saa kunde han komme til mig i Mørkningen med den ene Spørgeliste efter den anden; tyske Udtryk, literære Personer, Samfundsforhold, historiske Begivenheder, Hentydninger, han ikke kunde forstaa, han blev ikke træt af at spørge og høre timevis. Jeg kunde jo langt fra altid klare Sagerne for ham, men noget fik han jo da, og jeg er ham endnu taknemmelig, at han under Krigens beskeste Omskiftelser blev ved, trods vore afvigende politiske Meninger, at komme til os, mens den Gang mange forlod os.

Af den Slags findes der ikke saa helt faa spredte

rundt om i Landet. Saa kom den grundtvigske Højskole, især efter 1864, med Syn for dem, „der rundt i Livets Mølle gaar med Sav og Høvl, med Gods og Brøvl, med lænket Fod og stækket Vinge"; den lærte efterhaanden at tale det Maal, som Almuen kunde forstaa, og at møde Kravet, først saaledes at den søgte at vække ved at vise den modne Ungdom et Glimt af, hvad Menneskelivet ejer af stort og skjønt i Nutid eller Fortid, senere ved at oplyse. Skolen gik ud fra, at „den Hund, der skal slæbes i Skoven, jager baarlig"; kan Interessen, Troen, først vækkes hos Eleverne, saa er det en Lyst at undervise. Saa satte Højskolens Forstander og hans Hustru sig for Enden af Bordet, delte husligt Liv, Mad og Drikke sammen med Eleverne, som efter den gammeldags Husskik Bonden spiser, arbejder, lever sammen med sine Folk, og nu blev det forsøgt at bygge Bro over Kløften mellem Gaardmand og Husmand, mellem Bonde og Borger; fine kjøbenhavnske Frøkener sad paa Skolebænkene sammen med vestjydske Tjenestepiger; Studenter, Kandidater, Lærere, Bønderkarle mødtes i de samme Stuer, i samme Husorden og lyttede til Talen, der priste det menneskelige Arbejde, men gjorde opmærksom paa, at dette som alt andet ikke skal være Madstræb, men tjene Livet, Personligheden, — til Talen, der lød om, at det var eet Folk, fra de skyggefulde, mørke Skove i Øst ud til de drivende Garn i Vesterhavet; vi havde stolte Fortidsminder, vi kunde ikke slippe vort Fremtidshaab, hvor mørke end Tiderne blev. Saa blev Verdenshistorien fortalt, taalmodig, i smaa Stykker, i store Træk, og Danmarkshistorien, og Guds Folks Levnedsløb her paa Jorden. Dette er den for alle udenfor staaende tilgængelige Side af Højskolelærernes Arbejde; men deres opofrende, selvfornægtende Virksomhed, under deres personlige Samliv

med Eleverne, med Raad og Daad til de enkeltes Tjeneste, er ikke deres ringeste Gjerning.

Har nu Højskolen sat sit Mærke i Folkets Liv? Jeg mener jo, om jeg end villig skal indrømme, at den, der lever samtidig med en stor aandelig Paavirkning i et Folk, altid har vanskelig ved at rede de enkelte Traade, der tit kan være sammentvundne med mangfoldige andre. Om de enkelte Elever alle faar Nytte af Opholdet, er jo saare tvivlsomt; der er dem, som kommer, der slet intet Ærende har paa Skolen, og som gaar lige saa kloge, som de kommer. Det er dermed som med Universitetets Undervisning; der er vist adskillige af Studenterne, som slet intet har paa Universitetet at gjøre. Andre søger Højskolen for at faa nogle Maaneders Frihed; det turde da i alt Fald være undskyldeligt for den, der saa at sige aldrig har kjendt Frihed, men begyndt at tjene i det syvende Aar og haft den ene strænge Tjeneste efter den anden. Saa er der igjen nogle, der bliver overmodige, utaalelige efter deres Højskolefærd, dobbelt saa, fordi de har saa lidt inde. Man kunde vel ogsaa gjærne her opstille til Sammenligning enkelte unge, glade Studenter, der, for at bruge et jydsk Udtryk, tror, at „hele Verden hænger i et Kalveskind", og at de selv har fat i Halen, og som dog bliver grumme slinke Folk, naar det ungdommelige Overmod har sat sig. Der er blevet sagt om Kristen Kolds Elever, at de som en Regel ikke var til at have med at gjøre et Par Aars Tid, efter at de havde forladt hans Skole; men naar den Tid var gaaet, og de stærke Tankers Gjæring i deres Sind var forbi, saa kom Frugten i et smukt og dygtigt Menneskeliv. Efter hvad jeg selv har kjendt til Kold, kan jeg forstaa dette; han var i en mærkelig Grad Samtalens Mand og havde Evne til i et kort Møde at sige, hvad Tilhørerne aldrig glemte;

hans Ord gik i Bondekofte, men gjemte stærke Tanker. — Skal jeg i det hele og store pege paa Mærkerne af Højskolens Gjerning blandt Folket, saaledes som jeg har set den her ude i Vesten, vil jeg sige, at den har afsat sit Spor i Folkets Oplysning, og den har haft en dannende, civiliserende Indflydelse. Bondens tidligere Læselyst er voxet, mangfoldige stærkt benyttede Bogsamlinger oprettede, Foredragsforeninger stiftede, Forsamlingshuse byggede; jeg tænker ogsaa, at Skytteforeningerne staar i nøje Forhold til Højskolebevægelsen; helt igjennem er Fævnmaalet af Folkets Intelligens løftet. Mange gamle skal kunne vidne om det, hvorledes tidligere ved Sammenkomster og Besøg Samtalen først næsten udelukkende drejede sig om Handelen og saa senere om Gjengangere, Varsler o. desl., mens nu alt muligt af det, som er oppe i Tiden, og som naaer Bonden i en for ham forstaaelig Form, bliver behandlet i Samtale. Dernæst har Højskolen gjort sit til at gjøre Livet smukkere, sømmeligere. En ældre forstandig Gaardmand inde paa Heden sagde en Dag til mig, at Ungdommen gjorde de gamle til Skamme; der havde nylig været et Ungdomsgilde; ingen Fuldskab eller Kivsmaal, ingen Raahed eller Banden, alt gik sømmeligt og kjønt til; „og hvordan gaar det, naar vi ældre kommer sammen?“ fortsatte han, „vi drikker os fulde, saa kommer gammel Fortræd op, vi bander som vilde Hedninger, og tit og mange Gange ender det med Slagsmaal og braadne Pander!“ Jeg tør vel ogsaa tro, at Ægteskaberne er blevne bedre, at Husfruen som Mandens Lige har faaet større Indflydelse paa Hjemmets Ve og Vel end tidligere. Saa mener jeg endelig, at Højskolen har gjort sit til at adle Arbejdet for Udkommet! det er som en Regel let at kjende i Hjemmene baade inde og ude, hvor Manden eller Husfruen eller de begge har været paa Højskole, ja, lad

mig føje til, og været der da, fordi de havde Ærende der, og det er oppe i deres Sind at gjøre et ærligt, menneskeligt Arbejde saa dygtigt og godt, som det kan gjøres ogsaa med Benyttelse af, hvad Udviklingen har ført med sig af nyt og brugeligt.

Her er naturligvis andre aandelige Magter oppe i Tiden, og det vil ikke være let, allermindst for en samtidig, der ikke kan overse Udviklingen, at sætte bestemte Skjel. Hele Tidens stærke politiske Bevægelse har ogsaa faaet en Betydning, der ikke let kan overvurderes; man kan dømme om Striden, som man vil, saa meget er vist, at den har bragt ind i de usleste Hjem noget af en Fællesfølelse, som vist aldrig der har været kjendt før. Arbejderen, hvis Liv er et sammenhængende Slid, fra han bliver stor nok, til at han kan løfte en Pisk, Husmanden, der ikke har tænkt paa andet end at spise sig mæt hos Bonden, helst saa mæt, at han kunde spare Føden næste Dag hjemme, og saa endda faa Dagens Løn hjem med, har lært, at de hører et Folk til, at de har fælles Interesser med deres Folk, at de har en Ret og et Ansvar. Der er vist ikke en Hytte saa usel længere iblandt os, uden at Folkene i den jo læser en eller anden Avis; holder de ikke selv en, saa faar de den hos Naboen. Dette har Tiden ført med sig, og jeg vilde helst deri se et godt Varsel om et oplyst, enigt og stærkt Folk en Gang her efter.

Paa sine Steder her i Jylland, maaske især i Hedeegnene, har der været en stor Indvandring af Fynboer; det er tit gaaet dem saare ilde her ovre. Deres Komme er en Tragedie, hvor Kommissionærernes gyldne Løfter og det store Areal er første Akt, mens bitter Armod og Fortvivlelse for mange er Afslutningen.

En Gang spurgte jeg en forstandig Fynbo, hvori det laa, at hans Landsmænd saa tit gik til Grunde i

yderlig Armod her ovre paa Heden. Han svarede, at Fynboerne sædvanlig bedroges af det store Areal, troede, at det kunde bære langt større Afgifter end muligt var, og saa mente de desuden, at Jyderne ikke forstod Jordbruget; men naar saa Fynboen begyndte at pløje paa sin Vis i den løse Sandbund, kunde hele Marken ryge væk en Foraarsdag, naar det stormede. End videre var Jyderne mere „polerte" end Fynboerne, og disse blev derfor narrede i Handel og Vandel. Ham selv havde Livet og Kosten her ovre været trængt. Det havde knebet at maatte undvære det fynske Øl, — det hed i Fyn: „hvor de lægger en Tønde Malt, spares en Tønde Rug", hvilket ogsaa nok skulde stemme —, og ligesom han havde savnet Ølket saaledes ogsaa Sulet; thi paa den Gaard, hvor han i sin Tid havde tjent i Fyn, var de kun 8 Mennesker, og der blev dog slagtet til Jul 2 Svin paa 22 Lpd., 15—20 Gæs, 1 Ko, 10—12 Faar, og tit endda desforuden ved Majdagstider en Foraarsgris paa 10—12 Lpd.

Slig Overflod gror ganske vist ikke paa den jydske Hede, og sikkert er det ogsaa, at den godmodige, tit snaksomme og overfladiske Fynbo trækker det korteste Straa over for den beregnende, forsigtige Jyde. Jeg mindes en Gang, at der var Tale om noget Spind; det skulde være særdeles fint, men hvor skulde man finde en Spinderske? Der nævnedes to Husmandskoner, den ene Fynbo; hun kom, fik Besked, fortalte om alt, hvad hun havde spundet i sine Dage, og hvor fortræffeligt det havde været, og hvor daarlig der blev spundet netop her i Egnen. Altsaa, hun fik et Pund Uld, og efter nogen Tid bragte hun sit Spind, som blev befundet at være ikke noget „Rumleri", heller ikke „hist som et Haar og her som et Laar", men i det hele taget jævnt pænt; dog naaede det langt fra Prøven. Saa gik der Bud efter den jydske Hus-

mandskone. Hun saae paa Prøven, undrede sig over, hvor fin den var spunden, vidste knap, om hun turde paatage sig Arbejdet, men endte omsider med at love, at hun vilde prøve at gjøre sin Flid. Nogle Dage senere kom hun med sit Arbejde, og det var da om muligt smukkere og finere, end der ønskedes. Der fortælles, at naar Fynboen kommer ind i en Butik, spørger han, mens Kræmmeren viser ham Tøjet: „Er det paa Moden?" Naar der svares ja: „Vil De saa maale mig saa og saa mange Alen af!" og, naar det er gjort, spørger han: „Hvad koster det?" — Jyden spørger først: „Er 'et stærk?" og derefter: „Hvad koster det?" — Dette fremsættes nu ikke for at gjøre Fynboerne ringere, men blot for at vise Modsætningen mellem deres og Jydernes Karakter.

Gjæstfriheden og Venligheden mod den fremmede er meget stor; men hellere end at fremkomme med almindelige Betragtninger vil jeg fortælle, hvad der er mødt mig selv. Det var i Aarene efter 1864, at jeg med en lille Ransel paa Ryggen gjorde en Ferierejse ud til Vesterhavet. Dagen var meget varm, og jeg var en Del medtaget af Træthed og Mangel paa Søvn; Middagsmad havde jeg heller ikke faaet. Da mødte jeg et Par Mil nord for Thisted en Mand med en Spade paa Ryggen. Mit Øje blev fanget af Spadens ejendommelige Form, jeg hilste og spurgte, og nu var Samtalen straks i Gang med det uundgaaelige Spørgsmaal: „Hvor er den Person fra?" — Ja, jeg var langt borte fra, fra Fyn. — „Med Forlov at spørge, hvad er den herfens Mand?" — Ja, jeg var ved Bogen, jeg var Præst. — Han saae lidt op og ned ad mig —: „Er De maaske Mormonpræst?" — „Aa nej, men jeg er en af dem, Tyskerne har jaget fra Hus og Hjem, og for Tiden tjener jeg mit Brød som Skolemester." Samtalen gik saa videre, til vore Veje skiltes; men i Stedet for at sige

Farvel bad Manden den vildfremmede følge med inden Døre —: jeg kunde nok trænge til at sidde ned og faa en Gang at drikke. Da det var besørget, kom der Middagsmad paa Bordet, derefter var der en Seng opredt i den store Stue, — han kunde se, jeg saae træt ud —, og til sidst stod Kaffen paa Bordet efter en god Middagssøvn, og en lille Dreng var rede til at vise mig Vej gjennem de vildsomme Klitter til Bolbjærg.

Fyden har stor Sans for en Spøg, og den er tit godt gjemt; thi Ansigtet er saare alvorligt, og Stemmen forraader intet. Derfor har man ogsaa det Ord her ovre: han er saa skre (glat), at man kan skride om paa ham med et Par nyskoede Træsko, eller saa laadden, at man kan klippe ham langt ned i Halsen. Men Lunet og Spøgen er aldrig forsynet med broddet eller giftig Od, men kun godmodig og lun; thi lun er Fyden, ret en laadden Fyr, men det kommer formodentlig af det strænge Klima. Lad mig anføre et Par Exempler.

Fig. 39. Rakkerens Glas i Lynæs. Den oprindelige Glasfod er afhugget og erstattet ved en Træbrik, for at man ikke skulde forveksle det med andre, „ærlige" Glas.

Naar det gjælder Skrædderen, er Folkespøgen altid rede. Det var inde i Malt Herred i de Egne, hvor Taterne, i Almuens Mund „Rakkere" eller „Kjeltringer", færdedes. Skærsliberhaandværket var kun Paaskud; de var Tiggere og Tyve, og hver Mand havde et Glas staaende at skjænke for Rakkeren i, naar han kom til Døren; det Glas drak ingen anden af. Saa var der en Mand, der gik omkring og tiggede „til Braahnd" (Brandhjælp), rigtig en lun Broder, netop af den Slags, der er saa skre, man kan skride om paa dem med et Par nylig skoede

Træsko. Han kom ind i en Gaard, frembar sit Ærende og blev budt Sæde paa Bænken; paa Bordet, tæt ved, sad en Skrædder og syede.

Da den brandlidte havde drukket, rejste han sig, tog Afsked og sagde til Manden i Huset: „I maa tørre Glasset godt, inden I bruger det igjen!" — „Hvorfor det, hvad er du for en Karl? — er du en Kjeltring?" — „Ja, var det endda saa godt; nej det er meget værre!" — Alle saae op og lyttede, og Manden i Huset spurgte med Forundring: „Hvad er du da?" — Den fremmede tog i Dørgrebet og sagde med den største Alvor og med et dybt Suk: „A er en Skræjjer!" og var ude af Døren, inden den rigtige Skrædder, der sad og lyttede med aaben Mund, kunde faa besindet sig paa, at det var ham, Spøgen gjaldt. — De stakkels Skræddere, Folkevittigheden har rigtig øvet sig paa dem, som f. Ex.: de er ikke „Folk"; de er „Skræddere"; — Skrædderved er dyr, koster 10 Daler Pundet; — der skal ti „Skrædderhwep" til et Smeddeslag, osv. osv. Der er mig kun eet Udtryk bekjendt, hvor Tilsætningen „Skrædder" udsiger noget fordelagtigt: et „Skrædderlys", hvilket støbes bedre end de sædvanlige Praase, for at Skræddderen om Aftenen kan se ved det.

Et andet Exempel: En Gang traf det sig i et Selskab, at der udviklede sig en meget livlig Disput i Anledning af noget, der blev fortalt, og Ordstriden var lige ved at ende med et temmelig stort Væddemaal, da Tredjemand lagde sig imellem og hindrede det. Kromanden fortalte nemlig om en bekjendt, afdød Drukkenbolt, at, da Liget blev kjørt forbi Kroen, hvor den afdøde var vel kjendt, stod Hestene stille udenfor, og den døde raabte i sin Kiste lige saa højt, han kunde: „Lad mig faa en Pons med paa Vejen!" — Man paastod, det var ikke sandt, men Kromanden holdt fast ved sit Udsagn, idet han med uforstyrrelig Alvor erklærede, at han maatte da

bedst vide det; thi det var passeret uden for hans egen Dør. Naa, Bæddemaalet blev som sagt forpurret, og saa oplystes det da, at Pointen laa i den tilføjede Bemærkning: saa højt, han kunde. — Endnu et Exempel: En Aften ved et Selskab var der en Kone til Stede, som havde stærk Tandpine. Da hun klagede sin Nød, var der en Mand, som vidste et ypperligt Raad: En Dag, naar der blev ofret i Kirken, skulde hun passe godt paa, indtil det Øjeblik kom, da Præsten ikke vilde have mere, men vendte sig om og vinkede til Folk, at nu var det nok; den Luftning skulde hun blot opfange, saa gik Smerterne øjeblikkelig over. — Der var et Glimt i den talendes Øjne, der søgte den tilstedeværende Præst, men denne svarede lige saa alvorlig med en anden Spøg, der vendte Latteren.

Dette spøgende Lune har tit afgjort Sagerne i Sogneraadet og andensteds; thi den, som er i Pagt med Latteren, gaar i Reglen ogsaa af med Sejren. En Husmand mødte en Dag i Sogneraadet og forlangte en indgrøftet Kirkevej til sit Hus; Byens Fædre var noget i Forlegenhed, men der er tit iblandt dem en Spøgefugl, der ved en lystig Bemærkning afgjør Sagerne. Han greb her Ordet og sagde: „Hør, Rasmus, vi veed jo alle, at du og din Kone kun plejer at gaa til Kirke de to Gange om Aaret, I gaar til Alters; saa synes jeg, at alle Parter slipper langt nemmere, naar een af os Mænd de to Gange henter jer, og en anden kjører jer hjem; vi er 20 Gaardmænd, det bliver netop en Tur til hver Mand hvert femte Aar." Alle brast i Latter, og Sagen var afgjort. Det har tillige givet sig Vidnesbyrd i mangfoldige Ordsprog, som f. Ex.: „Guj ha Low! En er udden ve et (uden for det)," soj æ Skolmæster, da slowest æ Dræng. — Om Enken, der gifter sig, hedder det: „Det er godt, hun kan glemme ham saa snart; thi han kan

jo ikke komme tilbage." — „De sidder i Tanker som Smedens Kat, der tog Kyllinger for Mus" osv.

Den Lyst, som Jyden har til at fortælle en god Historie, turde maaske have givet Anledning til Udtrykket „en rigtig Jydeløgn" *), eller, som man siger til en, der mistænkes for at sige Usandhed: „Naar er du kommen fra Jylland?" Det er ingen synderlig velvillig Fortolkning af Sagen, og Sjællændernes Fortælling om den jydske Aftenbøn lige saa lidt; de siger, at Jyden beder:**)

No lægger a mæ i mi søde Bill (Seng).
Guj, la mæ aalder te Jowren trill;
bewaar mæ faa rø Myrer,
aa Bythær,
faa Bussier***) aa Bassier†),
aa Skindkjowls Krassier†),
aa mandhwolm Gassier,
for Hammer aa Howtaang,
for Ull aa for Rælww,
aa for aalt, der ka øwer mæ skrælww.

Saa spørger Sjællænderen ogsaa: Er det sandt, at Jyderne siger: dersom jæn kommer te jæn paa jæn Vej og vil gjør nue ved jæn paa jæn Vej, hva skal saa jæn gjør ve jæn, dersom jæn kommer te jæn ve jæn Vej og vil gjør nue ve jæn paa jæn Vej, hwa-a-a? — Men Jyden veed nok at svare; han spørger: Er det sandt, at der kom en Sjællænder ridende med en Lasmedstang††) paa twat øwer Hæjsten og skulde igjennem en Port; saa spurgte han Jyden, hvordan han skulde komme igjennem,

*) Jfr. J. Kamp, Højskolebladet 1881, Nr. 19.
**) Kristensen: Folkeminder IV, 345, smlgn. J. Kamp ovenfor.
***) Bussemænd. †) Lus. ††) Lassetræ.

og saa sagde Fyden: Du skal ride et Stykke tilbage og saa sætte i Galop ind igjennem Porten!

Men ikke blot Sjællændere og Fynboer, Fannikerne maa ogsaa holde for. Det er her paa Egnen et almindeligt Udtryk om en, der er bleven narret, at sige: Du blev nok Fanniker! Der fortælles, at en Pige kom fra Sønderho og skulde i Tjeneste; men da hun var kommen her over til Fastlandet, havde hun glemt, hvor hun skulde hen, og spurgte saa en „Rønnevæder"*), som stod tøjret her ovre: „Hvor er det, a skal tjene?" — Denne, som var noget tyk i Mælet, svarede: „ba-a-a-a-l-l-m!" — „Ja, det er rigtigt," sagde Pigen, „det var det ogsaa, det var til Ballum, a skulde; naar du vil komme over og se til vore Faar og Lam, skal du faa lige saa mange søde Grød og Bakkeskulder**), som du kan stop i di lille Ma!" Historien skal naturligvis fortælles med stærk Efterligning af Øboernes Tonefald og Udtale.

For Resten er Fyden naturligvis godt tilfreds baade med sig selv og sit Land. Der kom en Frue ind i en Butik i Kjøbenhavn: „A vild' nok ha not Staajsager!"***) — Den unge Mand i Butikken svarede: „Madammen er vist fra Jylland!" — „Ja, minsæl er a saa, det takker a Guj for!"

Endnu maa omtales Forholdet mellem Nørre- og Sønderjyder. Jeg mindes ret vel fra de Aar, jeg levede sønder paa, den Blanding af Medlidenhed og Foragt, hvormed Sønderjyderne omtalte „Pottemændene", og hvorledes de spottende fortalte, at i Jylland var Lusene saa store, at de gik med Halmstraa i Munden, at der i ethvert Hus stod en Pæl midt paa Gulvet, og at den første høflige Anmodning til en fremmed, der kom ind, ikke var: Sid ned! men: Vær saa god, gaa hen og

*) Vædder. **) smaa Fladfisk. ***) Legetøj.

klø dig! Ligeledes fortaltes der, at Jyden var groet op af en Kokasse, og at hans første Ord her i Verden var: Her er a, der er Sønder, der er Nar (Nord), hvor er min Madpose? — med Hentydning til Jydens bekjendte Tilbøjelighed til at nævne alle Retninger efter Verdenshjørnerne, medens Sjællændernes og Fynboernes Højre og Venstre nok kjendes, men ikke bruges. Børnene skulde give fremmede „den kjønne Haand" (plattysk: de smucke Hand) eller „den rette Haand," — den venstre hedder „æ kaww Haand," — og spørges der om Vej eller gives Besked, er Verdenshjørnerne altid med.

Om det gaar saa vidt, som fortælles, at den lille Dreng klagede til sin Moder: Der er intet Smør paa det søndre Hjørne af mit Brød! — det har jeg ikke hørt og skal ikke kunne sige, men vist er det, at den gamle Mand, der ligger i Sengen, siger: Kant mig over til den nør Side! — eller: Koppen staar paa den nordre Hylde længst til Vester! Og for den, der er vant til det, er det en saare bekvem Maade at betegne en bestemt Stilling paa; thi Højre og Venstre skifter uafladelig, efter som man vender sig, mens Solen beholder sin Plads, hvor man kommer.

Vestjyderne har uden Tvivl set op til Sønderjylland, eller, som det kaldes af de gamle, „dansk Holsten". Hamborg var jo i sin Tid i visse Maader Hovedstaden for Jylland, og syd paa var baade Pengene og Frugtbarheden*).

*) Jfr. J. Kamp, Højskolebl. 1881, Nr. 16: „Især for Vestjyden, der i Sprog, Sæd og Skik er saa nær beslægtet med Sønderjyden, stod og staar endnu Sønder-Jylland som det forjættede Land, hvor der er Guds Velsignelse af dejligt Kvæg og store Thevandsknægte. Jeg talte en Gang med en meget gammel vestjydsk Bonde, som i sin Ungdom havde drevet Kvæghandel. Han havde kun eet Ønske endnu tilbage for Livet, dette: endnu een Gang at komme op til Marsken, staa paa Diget og se ud over de grønne Fenner, fyldte med dejligt Kvæg; Mage til Syn

Mens saaledes Sønderjyderne stærkt fastholdt deres syngende Sprog med de mange r-Lyde, naar de bosatte sig her, var Nørrejyden, naar han kom sønder paa, villig til at slippe sit Maal; havde han tjent der oppe, – sønder paa er altid „op", nord paa „ned", — og kom tilbage, satte han en Ære i at tale „sønderet". Syd paa gik ogsaa de jydske Stude til de store Markeder i „Issehow" eller Husum, og først de senere Aar har gjort Forandring heri ved den lettere Forbindelse med England.

5. Handel.

Har Vestjyderne en Lidenskab, som er stærkere end alle andre, saa er det Handelen, og er der noget, der kan sætte vort stilfærdige Folk her ude i Fyr og Flamme, saa er det en god Handel eller en Lejlighed til at gjøre den. Og det gror i Børnene, fra de er smaa; naar de mødes i Skolen eller paa Marken, kan Spørgsmaalet falde: „Haar do not Handelskram?" — Den ene har „not Skralderbast"*), den anden nogle Grifler eller Knapper, eller en „Knyw, der er læng' engelsk", og som kan bide alt det, den ser; saa er Emnet til Stede, og Handelen kan gaa for sig. Den ene Dreng siger til den anden:

Vil do handel, o vil do byt,
vil do haa en Helmes for en Fyt**)?
vil do riffel, vil do raffel,
vil do haa en Knyw for en Gaffel?

havde han aldrig set." — I det hele taget kan Bonden ikke tænke sig en Skjønhed uden Frugtbarhed og begriber ikke, at en Egn kan kaldes smuk, naar den er øde eller ufrugtbar.

*) Bast til at flette Skraldet paa en Piskesnor.

**) daarlig Hest.

„Hwa vil do gi for et?“ — „En Mark, en Spark, en Slaw aa en Unkjæp!“ —

Karlene handler om Kaffjetter, Piber, Ure; Mændene hartad om alt muligt og kun alt for tit efter det Princip, at den, som ikke lukker Øinene op, maa lukke Pungen op. Handelsmanden snor sig saa fra det med en tvetydig Ytring: „Dersom der er en Fejl ve æ Ku, saa vel a ønsk', te a aldrig kommer ind i dette Himmerige!“ og saa slaar han Koen paa Rumpen med en Kost eller med en Pisk; eller han stiller sig foran et Par Heste og siger med store Eder: „A stor for*) aalle Fejler, di er li saa gue i æ Vuen som for æ Plow!“ osv. At gjøre en „Præstehandel“, ja her ude siger man ogsaa en „Fanniker-handel“, er at „komme hjem mæ Fjæt om æ Hwonner**)“, er at gjøre en Handel, som der er aldeles ypperlig Fortjeneste ved. Her gaar en Historie om en gammel Præst i Hvidding, som var til Marked for at sælge en fytten Aars Krik; men han vilde jo selv handle, for han vilde have en Hest, der var ham rigtig „gandelig“. Han folgte sin gamle Hest, fik naturligvis ikke synderlig for den, gik nogle Ærender i Byen og skulde saa til at handle. Der var jo Heste nok at faa paa Markedet, men en af Handelsmændene havde en extra god Hest; den blev ført frem for ham, der var flettet Snore i Mankehaarene, Halen var opstudset, der var „Kjærne“ i Tænderne. „Hvor gammel er den?“ spurgte Præsten. — „Aa, den er en otte, ni Aar!“ — ja, det passede ypperlig; en god Hest var det, og dyrt blev den betalt, og den gamle Præst kjørte nok saa fornøjet hjem fra Ribe om Aftenen. Da de saa havde faaet Nadver, banker Avlskarlen paa Præstens Dør: „Æ tror rigtig, Husbond, vi har faaet vor gamle

*) Indestaar for — staar foran.
**) Hornene.

Krik hjem igjen; den kjendte selv Vejen til Stalddøren, vidste, hvor Vandtruget stod, og fandt selv i sin Baas!"

En anden Præstehistorie hørte jeg en Gang sønder oppe og har Grund til at tro, at den i det hele er paalidelig, og jeg fortæller den her som Anvisning for Embedsbrødre. Præsten havde henvendt sig til en Handelsmand og bedt ham skaffe sig et Par Heste; han kunde give en vis Sum for dem, saa tog han dem paa Tro og Love. Saa kom der Bud en Dag fra Hestehandleren, at nu var der et Par Heste her udenfor, om Præsten vilde komme ud og se dem. „Nej," svarede denne, „træk dem ind i Stalden!" — Et Par Timer senere kom der paa ny Bud, at nu var der et andet Par Heste; Præsten gav samme Svar som før. Endelig kom tredje Gang Avlskarlen selv og meldte, at Hestehandleren havde trukket et Par kjønne brune Hopper ind i Stalden og vilde næste Dag komme og hente sine Penge. At Hestene nu var gode, forstaar sig af sig selv.

Den bedragerisk Handel gjælder navnlig den fremmede, der kommer til Marked; med en bekjendt Mand gaar man nok i Reglen noget ærligere til Værks.

En Mand havde en fullerst Hest; han ønskede at afhænde den og kjørte med den til Marked. Tre af hans Naboer fulgte med og skulde hjælpe ved Handelen. Undervejs fik Hesten et Anfald af Sygdommen, og den ene af Naboerne sagde: „Du skulde skille dig ved den Krik! hvad vil du have for den?" Ja, han „lovede" ham den for saa mange Kroner; den anden „bød" naturligvis under, med andre Ord, de kom hurtig til „Low o Bøj". Handelen varede ikke længe, de var snart „ve æ Mjæning", og de to andre Mænd „slow te Løk" over Sælgerens og Kjøberens fremrakte Haand. Ankomne til Markedet drak de Lidkjøb, idet Sælgeren benyttede den sædvanlige Formular: „Saa drikker a dig en sort Hoppe til; som den er, skal du

have den; gid du maa faa Lykke af Hoppen, som a venter at faa af Pengene, du skal give for den!" og Kjøberen svarede: „Saa drikker a dig 100 Kroner til for en sort Hoppe; som den er, skal a ha den, gid du maa faa Lykke af Pengene, som a venter at faa af Hoppen!" Nu skulde man jo se at faa den syge Hoppe „bonket o jæn", og naar der kom en lysthavende, fortalte den ny Ejer, at han havde kjøbt Hoppen samme Dag og kunde derfor ikke være vidende, om den havde skjulte Fejl. Det var en af Vidnerne ved den første Handel strax rede til at bekræfte. Spekulationen lykkedes, Hesten blev anden Gang solgt for gode Penge, og da Handelen var sluttet, kom den oprindelige Ejer til Stede og fik Pengene, da Sælgeren „ikke havde Plads til dem"*).

At gjøre en god Handel kaldes ogsaa: „o gyer en Konghandel, en Bannes, en Lanter"; den, der gjør den, kommer hjem „o haar faat hans Kraas smur"; den, der er bleven snydt, „har gjort en Kokmarkend", har maattet „spøt i æ Bøs" eller har „gjow i æ Nalderer". En „Drengehandel" kaldes det, naar Kjøber eller Sælger fortryder Handelen og forlanger, at den skal gaa tilbage. I Marts Maaned, Prangermaaneden, handler Vendelboerne alle Vegne om Huse, Gaarde, Jordstykker, men de fire af fem saadanne Handeler er kun saakaldte „Brændevinshandeler", hvis eneste Udbytte er en behagelig tilbragt Aften ved Brændevinsflasken, idet man paa begge, eller i alt Fald paa den ene Side betinger sig Betænkningstid og saa ikke videre bryder sig om Handelen. Stundum begynder man med at handle om Huset, og det ender med, at man kjøber et Jordstykke eller en Ko; til andre Tider kommer man for at kjøbe en Gris, og saa ender det med, at man faar enten en Hest eller selve Stedet; Prutten

*) Fløe, Saml. til Jydsk Hist. og Topogr. III. 312.

og Sludren maa der til, det er en afgjort Sag. En Gang spurgte en Mand paa en Hest; Ejermanden forlangte 70 Rdl. for den, og Liebhaveren slog strax til. Da Ejeren saae, at Kjøberen begyndte at tælle Pengene op, frygtede han for at være bleven snydt, idet han antog, at Hestene ham uafvidende var stegne i Prisen, — der skal jo altid tinges og pruttes —, og saa bød han fem Kroner „i Opslag", d. e. for at Handelen skulde gaa tilbage; det skete jo da ogsaa. Havde Kjøberen blot pruttet, vilde Ejeren have solgt den samme Hest et Par Daler billigere end de 70 med fuldstændig Sindsro*).

Der kunde fortælles Historier uden Ende eller Tal om den lille Handel; jeg maa dog tilføje som en personlig Erfaring, at jeg har intet haft at beklage mig over, naar jeg har bedt en Mand om efter bedste Skjøn at handle for mig; tværtimod, jeg har baade haft Grund til Tak og Paaskjønnelse; jeg kjender min egen fuldkomne Ulyst og Udygtighed til alt, hvad der hedder Handel, men derfor falder det saa meget stærkere i Øjnene, at det for andre kan være en stor Fornøjelse. Jeg har set Folk, mine egne Tjenestekarle, rejse til Marked uden noget bestemt Ærende, kjøbe et Stykke Kvæg, sælge det, kjøbe et nyt osv.; „en maa heller taav en Daaler end læ æ Handel sto stell"; man faar at se, hvorledes „det kan falde ud". Handles der heldig, kan der vel ogsaa tjenes en Dagløn; man kan desuden faa Lejlighed til at være Vidne, mægle et Par imellem, være med til et „Lidkjøb", som er en staaende Afgift ved enhver Handel. Sælges en Ko, gives lidt i „Hornpenge" til den, der trækker den; er det en Hest, betales „Grimepenge" og for et Svin „Halepenge", det er en given Sag. Jeg mindes en Tjenestedreng, jeg havde en Sommer; han ejede et Faar,

*) Gaardboe, Saml. til Jydsk Hist. og Topogr. II. 92.

der blev græsset paa Præstegaardens Lod; det Faar blev solgt og kjøbt mangfoldige Gange; jeg tror nok, at hver en af vore Tjenestefolk havde ejet det en kortere eller længere Tid, men da Efteraaret kom, tilhørte Faaret atter Drengen, og han havde Penge til. Af det Stof tænker jeg, at mere end een af de store kjøbenhavnske Grosserere er kommen. Om Kvinderne ogsaa handler, veed jeg knap; jeg saae en Gang i Toget en midaldrende Kone, som trak midt i en Kreds af unge Piger en stor og tyk Haarfletning op af Lommen; der blev strax en ivrig Snakken og Hvisken —, men jeg skal ikke sladre!

For at have Held med Salget skulde man slaa Koen over Bagdelen med en Lime, som man derpaa kastede fra sig; det skulde ske, naar den blev trukken ud af Stalden hjemme. Havde man kjøbt et Kreatur, blev Mandens Pengepung lagt under Døren, og Koen blev trukket der over, eller ogsaa blev der stukket en Kniv i Dørkarmen og Koen trukket ind der under; vilde man undgaa, at Kreaturet skulde længes eller løbe bort, hviskede man det i Øret, — jeg benytter en Opskrift paa Vendelbomaal:

Hør, bette [Skimmel]!
her skal do gaa, aa her skal do vær,
hvor do kommer fraa, er Gori o',
Folkene dø',
aa Hulse (Huset) nier,
de skat do aalter ker dæ ætter mier! *)

Man kan ogsaa tage Husets Borddug ud og lade Dyret første Gang æde deraf.

Saa vidt om den lille Handel; Studehandelen i det store, den, der gik over Husum og Ibcho Markeder, var af en hel anden Beskaffenhed. Jeg tør vel sige, at der

*) Grundtvig, Gl. d. Minder II. 154. Kristensen, Folkeminder VI. 362 82. Sydste Saml. IV. 162. 149.

herskede en Ærlighed i den, som var storslaaet; deri har den været himmelvidt forskjellig fra den lille. Den fortjente vel sin egen Historieskriver; hverken Tid eller personlige Forhold tillader mig at opspore dens Veje i Middelalderen, og hvad jeg her evner at drage frem, bliver kun sprødte Træk, jeg er kommen til at skylde flere gamle Handelsmænds Velvilje*).

Studene, som udførtes syd paa, samledes fra Thy, Mors, Salling og Vendsyssel. De fødtes og groede op rundt omkring hos Smaabønder og Husmænd; fra dem blev de solgte, naar de var sex Maaneder gamle; saa gik de fra Haand til Haand og blev sjælden over et halvt Aar paa Stedet, efter at de var $1^1/_2$ Aar gamle; ved 4—5 Aars Alderen solgtes de til Marsken. Det sidste Aar, inden deres Drift sønder paa, blev de samlede paa de nordjydske „Studegaarde"; der fik „Staldstudene" noget nær samme Foder som Malkekøerne, saa at man regnede til hver opstaldet Stud omtr. 3 Td. Havre og $1^1/_2$ Td. Byg. Der regnedes, at der i Aaret 1799 har været holdt omtr. 500 Staldstude paa Gaardene i Thyland, tidligere anslaas Tallet til 16—1800**). Fra en enkelt Gaard, Tandrup, anføres, at Ejeren kjøbte i April 1799 110 Stykker Stude for 60 Rdl. Kurant Parret; de blev atter solgte i April 1800 for 95 Rdl. Parret, hvilket gav en betydelig Avance. Studene var ordnede i Stalden saaledes, at „æ Darstud", Dørstuden, altid var en af de smukkeste og bredeste Stude; en „Kongestud" var en stor, særlig smuk og fejlfri Stud, kjøn af Farve og Horn. Den, som kom ind i Stalden, skulde straxt modtage Indtrykket af Gaardens Rigdom og Skjønhed; længere tilbage kom de

*) Afdøde Proprietær Breinholt i Esbjerg, Gaardmand N. Villumsen i Brørup S., afdøde Pastor J. L. Knudsen i Lejrskov.

**) Begtrup, Agerdyrkn. Tilst. VII. 176.

mindre gode og anselige Dyr. Studene solgtes bestandig parvis; man kunde saa udskyde efter Aftale, saaledes at der var een, to eller fire i „æ Skod"; Ejeren undtog ikke de bedste fra Handelen; naar saa „Skodstudene" var satte til Side, ja „saa vaar et godt fræ æ frammer End' o ett skidt obag!" Studehandlerne var Aristokrater, og der kunde blandt dem findes Mænd, der i flere Slægtled havde handlet paa Husum, og det var Slægtens Ære at bevare Anseelsen som en hædret og dygtig Handelsmand. Ikke ualmindeligt var det, at store Gaardmænd sendte deres Sønner sønder op for at lære Plattysk og Studehandel, og Handelen skyldes det vel ogsaa, at de smaa, skidne lybske Skillinger og de prøjsiske Dalere, brunsvigske „Dritler" og „Zweidritler" gjaldt før 1848 lige til Limfjorden som almindeligt Betalingsmiddel i Vestjylland. Da jeg 1849 som Student kom til Kjøbenhavn fra Ribe, varede det længe, inden jeg kunde faa den fremmede Rigsbank-Beregning lært og forstaa en eller anden Værdi derefter De lybske Smaaskillinger taltes i „Kast", fire til et Kast, og atter fire Kast til en Mark, og tre Mark til „en Daaler Kurant" (9 Mk. 10 Sk. Rigsmønt); tit blev en Værdi opgivet i Mark, og man kunde ved Handeler høre Prisen uafladelig skifte saaledes, at der blev forlangt i „Specier", budt i „Prøjsere", og Handelen endelig afsluttet i „Mark".

Men lad mig fortsætte om Handelen. Til hen i Foraaret laa alt stille, Vestjyderne spillede Trekort og drak de forskjellige Arter af Ponse: smaa sorte, Askebakker, Tærter, Teknægte, og hvad de alle hedder, mens Sindet samlede Kræfter til April Maaneds Anstrængelser. Alt laa stille, ingen vilde begynde; men naar det saa rygtedes, at der *var* sluttet en Handel et eller andet Sted, saa blussede Handelsmodet op, og alle Kneb gjaldt for at komme hinanden i Forkjøbet; man kunde kjøbe en fremmed Studestald op for at gjøre en saa meget større Handel

med en af de „store“ Handelsmænd. Men her raadede saa ogsaa en storslaaet indbyrdes Ærlighed; det var ikke sjælden, at et Parti Stude blev solgt paa to eller tre Hænder ene og alene efter den første Kjøbers Ord. Der er et teknisk Udtryk i Kreaturhandelen, eller som den ogsaa kaldes: „æ løwwend' Handel“: „æ Slawiw“, d. e. Slags, Art. En Stud kan være: „aa æ Slawiw“, d. e. af den rette Art; den kan være: „uderle aa æ Slawiw“, saa er den „ett gawen den ret' Vej“, men „haar saat æ Røw ud aa æ Slawiw“; det maa Studegaardens Ejer sørge for, naar han kjøber ind, at det ikke skal siges om hans Stude: „der er ingen Slawiw i 'em!“ Er de holdte for daarlig om Vinteren, kan det ske, „te æ Slawiw er der, men æ Pund mangler“. Naar saa eet Parti var kjøbt, kunde der ubeset handles om andre; „æ Slawiw“ svarer til den eller den Gaards, dette er tilstrækkeligt, og derefter bliver Prisen bestemt; der kan siges: „du plejer at faa en Daler mere eller mindre end han, det maa du ogsaa have nu!“ Saare sjælden blev Handelsmanden narret; „man maa behandle Folk saaledes, at de kommer igjen“. Som en Regel fik Sælgeren først sine Penge, naar Handelsmanden kom tilbage fra Husum eller Itzehoe.

Midt i April begyndte Drifterne at afgaa; den sidste Torsdag i April og den første Torsdag i Maj var de to „store“ Markedsdage i Husum; een af dem havde lige saa meget at betyde som tre andre; der var saa for Resten eet Marked før og to efter i Husum. Til at føre Drifterne blev der lejet „Drivere“, to til 40 Stude, tre til 50—52; de fik Kosten samt 20 Lybskilling i Dagløn, maatte bekoste Hjemrejsen selv; de kunde faa en „Prøjser“ i Gave ved Afskeden i Husum som Rejsepenge.

Der var nu forskjellige Veje, der brugtes som „Drivveje“ eller „slesvigske“ Veje, i Hovedsagen en østlig og en gestlig. Fra Mols gik Vejen over Aarhus, Skanderborg,

Horsens, Remmerslund Kro, Bredal Kro, Vejle, Højenhus Kro, Vinf Kro, Vonsild, Thomashus, Hadersleb og saa videre: fra Hadersleb gjennem Vartenbjærg Kro, Immervad Kro, Toldsted Kro, Pedersborg Kro, Bommerlund Kro, vest for Flensborg, Schæferhus, Bilskov, Helligbæk, vest om Slesvig, Dannevirke Kro, Feldscheide, Sorgbrück, Rendsborg, Jevenstedt, Hohen Westedt, Blauen Lapp til Itzehv. Rejsen med en Flok Stude tog 10—12 Dage fra Aalborg til Itzehv.

Knudepunktet i den vestlige Vej var Foldingbro; dertil kom man fra Vendsyssel over Aalborg, Svendstrup, Binderup, Viborg, Non Mølle, Hvem, Knudstrup, Lille Høllund, Trollerup, Kiddegaard, Ølgod, Hulvad, Foldingbro. Eller ogsaa over Aalborg, Hobro, Randers, Bisbro, Laasby, Ry, Mattrup Ladegaard, Nørre Kollemorten, Randbøl, Ølgod Kro, Hulvad, Foldingbro. Fra Mors drev man ved Gjæstgiverstedet „Pinen" over Sallingsund, fra Thyland over Oddesund; en endnu levende navngiven Mand skal have været en af de sidste, der har gaaet med en Drift Stude paa det smalle Fed, Harbøre, der nu er gjennembrudt af Havet ind til Limfjorden, fra Thy til Lemvig.

Fra Foldingbro gik atter Vejen syd paa over Stenbæk, Arrild, Lygum Kloster, Damgaard, Klinborg Kro, Tønder, S. Lygum, Læk, Soholmbro, Drelstrup, Jæger Kro, Husum; Vendelboerne mødte Vesterboerne i Foldingbro, ellers stødte Østerboerne først sammen med de andre Drifter i Jæger Kro. Fra Husum gik atter Vejen over Ostenfelt, Hollingsted, Guten Rath, Sorgbrück, Rendsborg, Jevenstedt, Hohen Westedt, Blauen Lapp til Itzehv.

Fra Holstebro gik en Drivvej over Agerfelt, Varde, Egerisgaard, Felding, Fullingsholm, Hovborg, Foldingbro; eller gjennem Ringkjøbing, Brejning, Hanning Hedegaard, Marup Kro, Skjern, Tarm, Brosbøl Kro, Blaksmark Kro, gjennem Varde, Ølluvad, Kikkenborg

Kro, Gredstedbro, Ribe, Ulvmølle, Brede Kro, Tønder, S. Lygum, Læk, Soholmbro, Drelstrup, Jæger Kro, Husum.

Lad mig endnu blot tilføje, at Bekostningerne ved fra Thy—Mors at drive op til Husum regnedes (1840) til 2 Daler Kurant for hver Stud; senere blev det dyrere.

Det var sagtens ældgamle Handelsveje. Jeg har færdedes ad Drivvejene flere Gange ind over de store Heder; der er det brede, sandede Veje, der strækker sig, saa langt Øjet naaer i Syd og Nord; tidligere Tider har der været Vadder, ikke Broer, over Bække og Aaer, som de overskar, og man kan tænke sig Færdslen de lyse, kolde Foraarsdage, naar man saae en Støvsky rejse sig i Synskredsen og saa hørte Drivernes ensformige: „hop, howw!" af og til Forbandelser over en Stud, der ikke vilde følge Trop; igjen: „hop, howw!" og de brogede Stude med store Horn drog sønder paa fra de store, sorte jydske Heder til de fede Græsgange i den slesvigske eller holstenske Marsk. Da en enkelt Kjøbmand kunde have Stude i Hundredvis, havde han som Fører af Flokken en „Fordriver" eller en „Foderskaffer"; denne maatte kjende alle Kvartererne paa Vejen, forstaa at „slaa en Stud op" *), om den blev „overdreven", kort, være ansvarlig for at bringe Flokken frem den lange Vej i uforringet Stand. Der udviklede sig i April Maaned hvert Aar et ejendommeligt Liv i disse jydske Hedekroer, hvor man ellers til daglig Brug knap kjendte andre Gjæster end Smuglere og Bissekræmmere, der færdedes i de mest afsides Egne. Foderskafferen mødte en Times Tid før end sine Flokke og meldte, hvor mange der var, bestilte Hø og Kvarter til dem og Folkene. Naar saa Flokkene kom, fik de første, der gjærne indtraf om Eftermiddagen mellem Kl. 3—5,

*) aarelade.

Plads nærmest ved Kroen, de senere ankomne bestandig længere borte, indtil de yderste, naar der var mange, kunde ligge en hel Fjerdingvej fra Gaarden; der kunde ved Hovborg Kro i Lindknud Sogn være indtil 30 Drifter samlede paa een Gang; men da Kromanden ejede 1500 Td. Land, hvoraf det meste var sort Hede, saa var der god Plads; men hvilken Travlhed ude og inde slige Dage! Manden i Huset maatte til Marks og anvise Plads, og Kvinderne fik travlt med at brase og stege til de mange sultne Mennesker. Saa snart en Flok var kommen paa Plads, blev der kjørt Hø ud, et Lispunds-Knippe til to Stude; man vejede ikke, men tog paa Slump; det kostede efter Aarets Priser 24—32 Skilling. Flokkene var mærkede, og det kunde vel behøves, hvor der paa en saadan Dag kunde være samlet op imod 1000 Stykker. Saa, naar alt det nødvendige var besørget, samledes den store Flok Drivere i Kroen; Foderskafferen var gjærne en pæn Mand; men de simple Drivere var tit grove Karle og raa Børster; hen i Aarene 1820—30 lod Kjøbmændene deres Sønner rejse med for at se sig om og lære Handelen. I Kroen var Bordet imidlertid blevet dækket; først blev der skjænket Kaffe, dernæst blev der baaret varm Mad frem, Sødsuppe og Flæsk, eller hvad man havde, og det veed Kvinderne der ude endnu at fortælle om, hvor sultne de Mennesker var, hvad de kunde sætte til Livs, hvilke løjerlige, flabbundede, spidssnudede Træsko de havde, rigtige „Joller", og saa var de endda ikke skoede (beslaaede)! Ja, og endelig deres underlige „nørrede" Snak med den slæbende Udtale af Selvlydene! „Ka do ett gi mæ en Broj te mi Træsk, bette Pig'?" ja, saa kom Pigen med et Søm, men det vakte kun stor Morskab i Driverflokken og Bemærkninger om, hvor Folk var dumme sønder oppe og ikke forstod Dansk og ikke vidste, at „en Broj" er en Halmvisk. Der kunde ogsaa blive forlangt „en Havretvil-

ling" til en „overdreven" Stud; det klang ogsaa underligt i en Egn, hvor man bruger Udtrykket „Tvilling" kun om Børn, ikke om et „To-Reg".

Om Aftenen spillede Folk Kort, drak Ponse, fortalte Krøniker; omsider gjorde Trætheden sig gjældende, og Menneskene søgte Hvile i Senge, Høgulve, hvor der kunde blive Plads, undtagen de enkelte, der skulde holde Vagt, een ved hver Flok. Naar alt ud paa Natten blev roligt, vilde Vagten ogsaa gjærne putte sig i et Høgulv og sove; men saa kunde det ske, at der blev Uro i Lejren; Flokken var bleven kyst op og løb sin Vej, og det var altid Tidsspilde og Fortræd om Morgenen at skulle ud at lede for at faa dem samlede. Det gjaldt nemlig om at komme tidlig af Sted for ikke at skulle tvinges til at overnatte for langt ude paa Marken ved det næste Bedested. Driverne havde derfor altid travlt om Morgenen; de løb ind, slugte en Kop Kaffe, greb en Bunke Mellemmader og rendte. Foderskafferen forlangte Regningen, som han ubetalt puttede i sin Lomme, til han kom igjen, naar Studene var solgte. Det var en gylden Maaned for Kromanden, han kunde tage en 7—800 Rdl. Kurant ind ved Beværtning og Høsalg; 10—12 Lybskilling var gjærne Prisen for Kost og Natteleje til en Driver.

Somme Tider kunde Handelsmændene selv følge med Drifterne, tit 10—12 Vogne i Følge; de samledes med de andre i Kroerne om Aftenen og drev Tiden hen med at spille Klink med Søslinger. De spillede ogsaa Trekort, Polskpas, Solo, men ikke højt, 3—4 Lybskilling til at begynde med; i senere Tider spilledes der dog højere, da der var flere Penge mellem Folk. Det var en magelig Rejse paa kun tre Mil om Dagen.

Man regnede $3-3^1/_2$ Mil som en passende Dagsmarsch for Studene; inde paa Hederne vilde Driverne gjærne „slo æ Stud'" d. e. lade dem græsse paa Lod-

derne langs Vejen. Der er bevaret Mindet om en Mand i Lintrup, — han hed Karsten —, der ej vilde finde sig i dette Overgreb. Saa lagde han sig paa Lur efter Driverne og fangede en Stud, som de kjønt maatte løse; Driverne blev naturligvis vrede og skjældte ud, og der blev en Saga efter dem, som endnu huskes: „Den Tames Kæhsten, han kinder wos, S—sl—mæ, nok, aa saa den Stykke Hærp (Kælling), han haar. Kom hun ikke mæ en Stykke Sluhd (Prygl) in æ Haand, a truer wal, de waa en Furkstaagh!"

Driverne vilde, hvad ikke saa underligt var, gjærne uden om Kjøbstæderne; om det stod i Forhold til gammeldags Toldsteder, at Flokkene passerede Ribe, Varde, Hadersleu, veed jeg ikke. Saa kunde Drifterne mødes, det gjaldt da, at de ikke blev blandede; men midt under Raabene: „Hop holww! aa, mød sawt (sagtens) den Stud!" fik man Lejlighed til at spørge: „Hwems er den Stud?" — „Det er Søren Hansens!" — „Er han sjæl mæj?" — „Nej, han kommer bag ætter!" — „Er de sold?" — „Nej!"

Saa fortsættes Rejsen i smaa Dagsmarscher til Jæger Kro ved Husum. Der begyndte allerede Handelen, og i Aarene 1835—50 kunde der Dagen før Husum Marked sælges indtil 1000 Høveder der; men den egentlige store Handel fandt først Sted paa Kampen uden for Husum, og det kan ikke fejle, at det har været Festtiderne der oppe i de Uger. Der opgives i Aarene fra 1840—50 at være solgt omtr. 18—22,000 Stude om Foraaret, om Efteraaret 12—14,000; efter 1850 tog Handelen svært af, Jyderne begyndte ved den Tid selv at fede.

Her skulde nu Handelsdygtigheden vise sig. Man maatte dømme af Kjøbernes Antal, af Tildrifternes Mængde om Markedets synkende eller stigende Tendens, om man strax skulde slaa til, naar en Handel bød sig, eller om man kunde vente at faa bedre Priser ved at

holde igjen; der blev handlet paa Plattyst, bestandig om Prisen for Parret af Studene, og Priserne kunde svinge til mellem 20—30 Daler mer eller mindre for Parret. Det var ikke smaa Summer, det gjaldt om; var Markedet daarligt, sank Prisen Time for Time.

Eiderstedterne kjørte til et Sted ved Husum, der hed Singelen, hvor der var en Mængde Værtshuse. Sælgerne holdt Øje med Kjøretøjernes Antal; var der mange Bønder-vogne og ikke for stor Tildrift, ventede man god Handel. Kom Marskbønderne samtalende vandrende i Flokke ud til Markedspladsen, var det et slemt Tegn; men kom de enkeltvis svingende med Kjæppene og sprang over Grøf-terne, saa blev „Husum god" det Aar. Det blev altid forlangt opgivet, fra hvilken Gaard Studene kom, om fra Vestervig, Ullerup, Nannerup, Pederslund osv.; løj ved-kommende Handelsmand, saae Kjøberen aldrig mere til ham, den Sag var vis nok. Saa snart en af Handels-mændene havde solgt sin Flok, optegnede han blot Kjøbe-rens Navn i sin Lommebog; Studene blev afleverede og strax drevne sønder paa. En nu afdød Studehandler har fortalt mig, at Drengene der oppe havde opfattet Dri-vernes bestandig gjenkommende Raab: „aa, mød æ Stud!" og hver Gang de saae en af de jydske Drivere med sin Pisk, udstødte de nogle Strubetoner, der skulde efterligne dette Raab. Om Eftermiddagen ventede Sælgeren rolig i sit Kvarter, til Marskbonden kom med Pengene; der var aftalt ved Handelen, „saa mange i Specier, saa mange i Prøjsere og de øvrige i Tutter". Tutter var Papirs-ruller med lybske Skillinger i; de havde omtrent Formen af Cikorie-Tutter, og der var aftalt 10 Daler Kurant i hver; den, som havde lagt Pengene ind, satte sit Segl paa, og en saadan Tut gik aarevis fra Mand til Mand uden at blive oplukket. Kjøberen kom altsaa om Efter-middagen med Pengene aftalte i forseglede Tutter og Poser;

man tog dem, som de blev givne, uden at tælle efter; kun de løse Smaapenge blev talte. Derefter kom „Foderskafferen" med sine Regninger fra Bedestederne og fik Penge til at klare alle Vegne samt sin egen og Drivernes Betaling, og nu kunde Studehandleren tænke paa at rejse tilbage. Sedler blev i ældre Tider lidet brugte, Kjøbmændene (Studehandlerne) havde et svært, jærnbeslaaet Vognskrin, en Kasse med skraa Sider for at passe til Vognens Fading, som tilmed kunde bruges til Sæde; naar „Husum havde været god", kunde den være saa svær, at to stærke Karle havde ondt ved at slæbe den af og paa Vognen. I gamle Dage, da Parret af Studene kun kostede 12—15 Rdl. Kur., kunde Prangerne nøjes med Vognskrinet; men da Prisen gik op til 140 Rdl. Kur., forslog Skrinet ikke længere. Bødkerne i Husum vidste dog Raad; de havde i Markedsdagene stærke Egefjerdinger i Forraad, dem kjørte Handelsmændene deres Penge hjem i.

Marskbønderne, som kjøbte de jyske Stude, fedede dem i Marskfennerne og solgte dem i September—December i Hamborg ligeledes parvis; enkelte solgtes ikke.

Var Husum ikke „god", kunde Driverne faa Lov til at fortsætte Rejsen til „Itzehoiv", for at prøve Markedet der. Holstenerne kunde bruge magrere og daarligere Kreaturer end de eiderstedtske Bønder; derfor blev „Itzehoer" Navnet paa et magert og simpelt Studehøved. Om Efteraaret til „Simon Jur" (27. Okt.) var dog først det store Marked i Itzeho; da samledes Flokkene med deres Drivere i Blauen Lapp og laa ude, tit i Storm og Rusk og Regn; der skulde stærke Mennesker til at taale de Ture. Men om Efteraaret var Driften lidet betydelig i Sammenligning med Foraaret; der angives saaledes, at i 1843 Antallet af de paa een af de „store Dage" ved Husum solgte Stude beløb sig til o. 10,400 Stykker. Sent paa

Aaret gik dog enkelte Drifter sønder op af „Mecklenborg-Kvier"; om dem veed jeg ikke videre noget at berette.

Lykkens Omskiftelser var store ved Handelen. I Efteraaret 1842 udbrød Klovsyge mellem det første Marked i Husum 20.—27. Oktob. og Markedet d. 27.—28. samme Maaned i Itzehoe; de Dage glemmes næppe af nogen, der var med; Handelen gik usselt, Studene var kjøbte for 35—40 Daler Parret paa Mors og i Thy og maatte sælges i Husum for 10 Daler 1 Mark Kurant; mange gik fallit. En enkelt Handelsmand, som havde alt været der oppe om Foraaret med en Drift og ikke ment, at Priserne var gode nok, og derfor havde drevet Studene tilbage til Vendsyssel, var kommen igjen om Efteraaret; han kunde ikke bære Tabet og tog Livet af sig selv. „Ja, saa minsæl vil Studene stikke, min Fa'r, og et Studestik er værre baade end et Slag af en Hest og et Bid af en Gris!"

„Jeg har set mere end eet hjærtegribende Syn i Husum," fortæller en af de gamle. „Jeg har set Handelsmændene staa paa Gadehjørnerne, hvide i Ansigterne som en kalket Væg, tavse, fortvivlede, og jeg har set, naar de havde gjort en god Handel, at tre slog sig sammen om et slot Kjøretøj og saa en Spillemand paa en Hest foran, og saa kjørte de i Firspring ud af Byen, mens Spillemanden tudede i sin Trompet, saa det sang i Gaderne, og de gamle Borgermænd kom ud for at se, hvad der var paa Færde!"

Det gjaldt at være første Mand igjen hjemme for med de vundne Penge atter at kunne spekulere; Talemaaden bruges endnu om et overmodigt Menneske: han spytter saa fedt, som han havde solgt sine Stude. Der blev strax paa ny kjøbt Stude op, sædvanlig paa „Hold", d. v. s., saaledes at Sælgeren skulde beholde dem en vis Tid og fodre dem i sin egen Stald, inden de blev af-

leverede. Dette anſaas for en noget mislig Handel for Sælgeren, iſær naar der, ſom ſke kunde, var et halvt eller et helt Aars Hold; „en ſka waar ſæj for Klatgjaald o laang Hold"; ſælger man paa Hold, „ſkal en fuer ſæj anten te Skaa eller Skamm". Enhver hæderlig Handelsmand vil aflevere Studene i god Foderſtand, ſelv om han ſkulde tabe ved det. Den bedſte Handel for Sælgerne er altid „Skyww Markend"; der ligger i dette Udtryk et Ordſpil mellem Markedet i Skive og Markedet hjemme ved Bordſkiven; naar der er ſtærkt Spørgsmaal om Studene, venter Handelsmændene ikke til Markederne, men ſøger dem op paa Gaardene, og ſaa har Bonden altid den Fordel at kunne handle i ſit Hjem.

Paa Hjemvejen kjørte Kromændene tit Handelsmændene fra Station til Station, at ſige da, naar de ikke ſelv var kjørende. Driverne blev afſtedigede der oppe og maatte ſelv ſørge for Hjemrejſen; de gik atter den lange Vej paa deres fladbundede Træſko med de ſpidſe Snuder. Var der et tykt Stykke Brød iblandt Mellemmaderne, lod de det kjønt ſtaa, naar de drog op; men paa Hjemvejen kunde de nok banke Kropigen paa Skulderen, naar hun ſkar Brød, og ſige: „Skær kun tykkere, dette Jomfru!" — En Dag kom en Driver ſønder fra ind i Foldingbro og forlangte noget at ſpiſe; foran ham blev ſat en hel Skinke; der kom flere Gjæſter, og Pigen vilde ſkære af Skinken til de andre, men Driveren vilde ikke ſlippe den. Han ſagde: „Læ mæ no blyw farre føſt, dette Baan, inden der ſka flier ha!" Somme var blevne hel tyſke i deres Snak, de havde jo været oppe i Holſten; der kom en Aften en Driver ind i Dover Kro tæt ved Nørrejyllands Grænſe og ſagde til Pigen: „Kan a nich hier en gue Kop Tewand fo faa Betalling; a haar, D— ſl— mæ, nich jæn danſk Uer geſprægen, ſin a drow herfræ ſidſt!" Somme ſøgte at forbedre deres For-

tjeneste ved en lille Handel; de kom vandrende tilbage med 4—5 Par Støvler hængende over Skulderen, ja somme Tider helt tilhængte af Støvler; de tiggede gjærne Boghvedegryn, gik paa bare Ben og havde deres fladbundede Træsko under Armen.

Endnu skal jeg fremdrage en Begivenhed fra de Dage, som viser, hvilken Tillid der i Pengesager fandtes Mand og Mand imellem; her er ikke Tale om Kvittering eller noget af den Slags, Pengene gaar fra Haand til Haand, en ærlig Mands Ord er nok. Manden fra Ullerupgaard paa Mors solgte et Parti Stude, 80 Stykker til 85 Rdl. Kurant Parret, til Ejeren af Lundgaard i Salling; slige Handeler blev gjorte paa Kredit. Studene blev solgte om Efteraaret og afleverede rigtig paa Lundgaard; derfra blev de drevne til Husum i Oktober og solgte. Da Lundgaard-Manden ikke havde Lejlighed til selv strax at rejse hjem, bad han en bekjendt, Damsgaard-Manden, at bringe Ullerupgaard-Manden Pengene; han lovede det godt nok, men ogsaa for ham indtraf Forhindringer; saa er han saa heldig at træffe Ejeren af Rolstrup paa Mors og siger til ham: „Kan du ikke nok skaffe de 3400 Rdl. Kurant i Ullerupgaard-Mandens Hænder?" — Jo, det kunde han sagtens; han gjorde i de samme Dage en Handel med Ejeren af Votborg, hvem han afkjøbte hans Stude; Manden fra Votborg var Broder til Ullerupgaard-Manden; saa endte det da med, at Rolstrups Ejer afsendte Beløbet for begge Handeler til Votborg-Manden, Pengene for den sidste Handel i Sølv, Pengene for Studehandelen i Husum i Sedler, alt sammen lagt i en gammel Mantelsæk, som en af Karlene paa Gaarden red over med. Votborg-Manden tog saa Sølvpengene ud, det var alt sammen rigtigt; Sedlerne blev derimod liggende, der har formodentlig ingen ordentlig Besked været med om dem. Karlen fik Vadsækken med tilbage og gav Jomfruen den ved sin

Hjemkomst; gammel og daarlig var den; med en ærgerlig Mine gik hun op ad Loftstrappen og kylede den hen i en Krog. Ullerupgaard-Manden fik altsaa ingen Penge; i Vinterens Løb spurgte han flere i Spøg, om de ikke skulde have faaet Penge hjem til ham fra Husum; der blev svaret som spurgt: han havde vel ikke saa haardt Brug for Penge, eller det jagede vel ikke med Betalingen; og derved blev det til ind i Februar Maaned. Saa kom han til Damsgaard-Mandens Broder Br., at han maatte have de Penge, han kunde ikke undvære dem længere; denne svarer omgaaende, at han har ingen Penge. Saa skriver Ullerupgaard-Manden til Lundgaard-Manden, som han havde handlet med, at han maatte have sine Penge; denne svarer strax tilbage, at Pengene ere sendte for lange Tider siden med Damsgaard-Manden fra Husum, hvorpaa Ullerupgaard-Manden skriver paa ny til Br., at Pengene var sendte med hans Broder fra Husum. Damsgaard-Manden kommer nogle Dage senere ind til sin Broder i Besøg, og denne siger strax: „Det er tordengal, Pengene er borte, du har faaet dem, hvor er de blevet af?" — „Ja, vel har jeg faaet dem," svarede denne, „men jeg flyede Morsingboen dem; nu er det bedst ikke at snakke om Sagen, før vi har talt med ham." Derved blev det saa for den Gang, men knap efter rejste Damsgaard-Manden ind til Rolstrup, og da han vel er kommen til Sæde, fører han strax Sagen frem: „Hvordan hænger det sammen, har du ikke faaet Pengene til Ullerupgaard-Manden?" — „Jo, vel har jeg det!" var Svaret. — „Hvor er de henne?" — „Ja, veed jeg det! Tøv lidt, lad mig se! jo, jeg sendte dem over til hans Broder sammen med Pengene for en Studehandel, jeg gjorde med ham i de Dage; de blev pakket i en Mantelsæk, og min Karl red over med dem." Husjomfruen var til Stede og hørte paa dette; hun udbryder: „Pengene skulde da ikke ligge i den gamle Man-

telsæk der oppe paa Loftet; jeg har været kjed nok af den, og mere end een Gang lovede jeg mig selv, at jeg vilde brænde den!" — Hun løb op paa Loftet og kom efter nogen Rumstering tilbage med Mantelsækken, som blev lagt op paa Bordet; der laa alle Pengene urørte. Saaledes gik det til, at Ullernpgaard-Manden først fik de Penge i Februar, der Aaret i Forvejen i Oktober var sendte hjem til ham fra Husum.

„Men det var ogsaa i de Dage, en Mand kunde gaa over til sin Nabo og laane 500 Rdl. Kurant; det var Sikkerhed nok, naar Konen saae paa det, men kom nu!" sluttede en gammel Mand, der fortalte om de Tider. Gik en Handelsmand bankerot den Gang, som jo nok ske kunde, betalte han ud til den sidste Skilling, han ejede, ja solgte Kjolen af Kroppen, for at hver Mand kunde faa sit; men vilde han saa atter begynde at handle, kunde han blive hjulpen; en ærlig Mand er der ingen bange for at give en Haandsrækning.

Enkelte Studeflokke kunde føres over Bælterne til Kjøbenhavn. „Min ældre Broder handlede af og til paa Kjøbenhavn," fortæller en Mand, „og jeg kan huske, at naar Mads kom hjem fra saadan en Tur og havde været henne med en Flok Høveder, bankede han paa; saa snart min Broder saae ham, tog han ham med op i Overstuen; der knappede Mads først sin Trøje op, dernæst sin Vest, saa sin Undertrøje, og nærmest Skjorten havde han i en skiden, sammenlagt Avis en Pakke Sedler; dem fik hans Husbonde, og saa gjorde Mads Rede for, hvordan Rejsen i stort og smaat var gaaet; men om der havde været Vinding eller Tab, fik aldrig nogen af os at vide."

Hvordan tjente en Mand sig op til de store Handelsmænds anselige Stilling? Svaret maa blive, at en „Svinedrivers" beskedne Stilling jævnlig var Trappetrinnet, der førte til Ærens Højder. Unge Folk, der havde

nogle Skillinger, begyndte paa at handle med Svin; de kjøbte i Marts Svin op langs hele Vestkysten, i Thy, Salling og paa Mors; to og to slog de sig gjærne sammen og drev saa sønder op til Husum ad en af de nævnte Drivveje. De kom i Kvarter Kl. 9 – 10 om Formiddagen; thi det kunde slet ikke lade sig gjøre at drive med Svin i Middagslaget; de fik i Kroen udleveret Havre og Rug, som de blandede sammen og rystede ud paa Grønsværen i smaa Dynger saa store som Muldvarpeskud. Til de store Grise fik de gjærne Brød brokket i Øl. To, halvtredje Mil var det længste, der kunde drives med Svin, og de plejede saa at ligge stille til næste Dags Morgen Kl. 2—3. Marschen var bestandig ordnet saaledes, at den ene Svinedriver gik foran med en Taske fuld af Brød; han blev ved at kaste smaa Stykker Brød bag sig, mens han gik; gryntende og snøftende fulgte hele Flokken saa efter ham. Bag efter gik den anden af Driverne; han havde en Pisk af „Fuchten" (ɔ: russisk) Læder, den var kjøbt i Husum og blev smurt med Fedt, og han smældede uafladelig paa de bageste af Svinene; han førte et Forraad af „Skralderbast" med sig for stadig at kunne forny Smældet paa Pisken. Blev det for varmt i Vejret, rejste eet eller flere af de gamle Svin Børster og sagde: horrr! saa gjaldt det at gribe ind; thi kom Svinene til at bisse, kunde ingen jordisk Magt standse dem. I en Fart greb Driveren da et af dem i et Ben, Svinet begyndte at skrige, alle de andre Svin stimlede deltagende sammen om den skrigende, og Bisse-Anfaldet gik over. Der fortælles om en Svinehandler vest paa, at han havde kjøbt et Parti Svin til Levering; men saa hørte han, at Prisen var sunket stærkt sønder oppe; han fortrød Handelen og mødte ikke for at modtage dem. Folk kom efter Aftale med deres Svin, men maatte rejse hjem med uforrettet Sag; nogle tog deres Svin hjem med, andre lod dem gaa, men Enden paa Sagen blev

da, at de alle maatte hentes hjem, og at den Historie drog vidt om Lande. Nu skete det en Tid efter, at den samme Kjøbmand traf sammen i Østeregnen med en stilfærdig, sindig Vesterbo-Bonde, Peder Krat, som han mente, han kunde over, og han gjorde Forsøg paa i flere Nærværelse at gjøre Løjer med Vesterboen; denne tav en Stund til det alt sammen, omsider sagde han: „A er kommen vester fra; der var en Svinekjøbmand, som havde kjøbt en stor Flok Svin; men da de blev leverede, forsømte han at komme; nu viste de mig den anden Dag hele Flokken, den gik der endnu; de gamle rendte rundt om Gaarden og sagde: Fre-de-rik-rik-rik! de unge grynte: as-bas-bas! og løb bag efter." — Der var en Hentydning til Kjøbmandens Navn i Svinenes Skrig, og denne havde ikke mere, han skulde have sagt.

Man regnede 24—30 Lybskilling i Tilsæt paa et Svin til Husum; der kjøbtes de enkeltvis for at fedes; Marskbønderne beholdt dem sædvanlig et helt Aar, gav dem saa meget, de vilde æde, saa Flæsket kunde blive et Kvarter tykt og Svinet 4—500 Pd. tungt. Det var en Ære for Pigen, der passede Svinet, at kunne levere det saa tungt som muligt til Slagtning.

Men der var ogsaa andre Handelsveje. „A plejede," fortæller en gammel forhenværende Handelsmand, „sidst paa Vinteren at opkjøbe Grise i Nørre-Landet; naar a havde faaet en Flok samlet, drev a sønder paa med dem; saa mange a kunde blive af med, solgte a paa Torvet i Hadersleb, de øvrige drog a til Als med; Grisene lejede a Vogn til, de „Starels" (halvvogne) Svin blev drevne. En Gang passerede det mig ovre paa Als, netop som a kom med Flokken hen ad Vejen ikke langt fra „Gustenborg"*), a gaar og tænker ingen Ting paa uden at passe Svinene;

*) Augustenborg.

hvad sker! — der kommer en stor Vogn kjørende med alle Hertugens Jagthunde paa; de gjøede og de tudede i en farlig Tid, og inden a saae mig for, rejste de store Svin Børster og sagde baade: horrr! og humm! og foer med det samme af Sted, nogle i Øster og andre i Vester, gjennem Hække, Ledhuller, a veed ikke hvor, men a stod alene paa Landevejen og havde ikke mere end eet Svin tilbage; a havde lige grebet det ved det ene Bagben, law de andre rendte. A maatte jo have Folk til Hjælp; vi søgte i hele to Dage fra Morgen og til Aften, men to „Starels" Svin var og blev borte, dem saae a aldrig mere; det var rent ud Tab; men heldigvis havde a to „blaa" Grise af en udmærket Slags fra Kolding-Egnen; dem fik Hertugen Lyst til, og han var en Mand, der kunde betale, saa slap a da naadelig den Gang. Andre Gange drev a over til Vesterhavssøerne og solgte Grisene der; hen ad Sommeren kjøbte a Lam paa List (Sild), der var den Tid en Mand, der ejede ikke mindre end 1500 Faar; Lammene drev a nord paa og solgte nede i Jylland." — „Men hvad gjorde De saa i Efteraaret?" — „Saa gik a med Krampoſen; i Ribe og Hadersleb fik a Varer."

En anden Handelsmand fortæller: „Vi kjøbte Grisene i Varde eller i Egnen norden for; saa kjørte vi sønder op med dem; for at komme over Grænsen gav vi 13 Sk. Rgsm. i Told for hver Gris, vi kunde saa have indtil 40 Stykker paa en Vogn. Men vi skulde passe paa i Kroerne, eller hvor vi bedede, at de ikke blev lukkede inde i et Rum, der var for snævert, eller hvor der var for lidt Luft, for saa kunde de blive skoldede af Heden, og det endte da altid med, at de blev skurvede. Vi kjørte til Daabøl (Dagebøl); derfra blev vi satte over til Før, det kostede 1 Lybsk. for en Gris og 16 Lybsk. for Manden. Vi havde sørget for at gjøre vort Komme bekjendt, saa

ſamledes Folk; det var altid Konerne, der handlede, Mændene ſtod med Hænderne i Lommen og ſaae til; det var en hel Howro (Morſkab) med den Handel. I den Tid holdt ingen Griſeſøer der oppe; de er førſt komne med Danſkere, ſom har boſat ſig der".

Handelen medfører nu een god Ting, — Bonden ſkal leve af ſine Kreaturer, i dem ſtaar hans Rigdom, og jo bedre de paſſes, jo mere Indtægt; altſaa ſkærpes hans Øje for alt, hvad der angaar deres omhyggelige Paſning, og for det ubetydeligſte Ildebefindende iblandt dem. Kalve, Griſe og Føl er Kjælædægger i Huſet. Da en Tjeneſtepige en Gang ſkiftede fra os, var hendes ſidſte Gjerning, inden hun ſagde Farvel, at ſkære en Rundtenom, ſom hun gav den røde Kalv ude i Stalden, den havde hun ſelv paſſet fra lille og altid holdt „ſaa growww møj a".

Manne Hæſt' aa manne Hunnd'
gjør en Herremand te en Bunnd';
manne Stud' aa manne Køer
gjør en Bunde til en Maanſør*). —

Men Handelen fører andet med, der ikke er godt. Jeg har ſaaledes flere Gange mærket, at Forældre, for at hvæſſe deres Børns aandelige Skarpheb, prøver paa at lyve for dem, og ſaa, naar Børnene tror deres Ord, gjør Nar ad dem og viſer dem det urimelige i at tro ſligt, hvorimod de roſer Børnene og glæder ſig over dem, naar et ſligt Forſøg mislykkes. Dette kan man næppe kalde en heldig Opdragelſesmethode.

*) (franſk: Monsieur) Titel til en fin Mand, Herremand.

6. Lidt fra Fællesskabets Tid.

Vi vil kaste et kort Blik tilbage paa Fællesskabets Tid, samle, hvad der endnu kan oplyses, og forsøge paa at danne et lille Billede af de enkelte Brudstykker, der findes.

Byen var sammenbygget; Husene laa der, lave, smalle, hvidkalkede, Gaardene sammenbyggede og skinnende i Sollyset, alt af Bindingsværk med klinede Vægge og Stolperne malede med Brunrødt, Tjære eller rød Aske, udrørt i Kalveblod. For hver Adgang til Byen er en Bom eller et Led, hvorom Mindet er bevaret endnu i de ikke ualmindelige Navne Bom og Ley (en bekjendt Familie hedder Ley), hvilket sidste blot er den jyske Udtale af Led. Byen er inddelt i de forskjellige „Bydelav", ethvert med sin bestemte Begrænsning, der nøje overholdes ved alle selskabelige Sammenkomster.

Samfundets lovgivende Myndighed findes hos „Grandet", et Møde af alle Bymændene. Her og i N. Slesvig gik Bymændene til „Grande", længere nord paa til „Vide" eller til „Gadestævne". I Mellem-Slesvig til „Sankelse" eller til „Nabos". Grande blev stævnet ved en „Grandestok", hvortil der var bundet en lille Seddel med Besked om Tid og Sted; denne kaldtes „Nabostok", „Thingvol" i Mellem-Slesvig. Jeg bemærker i Forbigaaende, at der paa sine Steder endnu var en „Brevstok", der gik paa Omgang, og hvem der havde den inden Døre, skulde besørge offentlige Brevskaber; efter hvert Bud leveredes Stokken til den næste, alt i nøje foreskreven Orden. I Nørrejylland sammenkaldtes Mødet ved Tuden i et Horn (Fig. 40) eller ved Trommeslag med to

Stikker; blev der kun slaaet med een Stikke, betød det Ildebrand. Mændene samledes „paa Gaden"; der var mange Steder rejst en Kreds af store Sten der paa en aaben Plads, een til hver Gaardmand; paa Samø mødte de omkring „Majtræet" og satte sig paa „Majstenene" (Ørby).

Fig. 40.
Byhornet i Hornbæk med indskaarne Navnebogstaver og Aarstal.

Den kommunale Republiks Præsident var „Oldermanden"; det turde være det almindelige Navn, men han kaldtes ogsaa „Videfoged", „Grandefoged", „Knæpfoged" (Vendsj.). Naar „Oldermanden" slog til Lyd i Forsamlingen, — ude ved at banke paa en Tønde, — eller inde ved „Videstaven" slog mod Bjælken eller mod en Kjedel, blev der Tavshed. Saa forhandledes der paa „Byens Bedste", om Lukning af Hegn, om Hyrdens Løn, om naar der skulde begyndes med Møgkjørsel, naar med Sæd, naar med Høslæt, naar med Høst, kort om alt, hvad der angik det lille Samfunds ydre Husholdning. For alle Forsømmelser ikjendtes Bøder, der betaltes, alt efter de forskjellige Egnes Skik, med Penge, Korn eller Øl, og

Fig. 41.
Byfens Kjæp med Forbogstaverne til Gaardmændenes Navne.

Regnskabet blev holdt paa hver Mands „Pind", „Tallestok", „Videstav", „Karvestok" eller „Knæpping" (Vendsj.), ved Skurer. Vedtægten, hvorefter der dømtes, kaldtes „Bylov", „Videbrev", „Grandebrev"; den fik Lovsmagt

derved, at alle Mændene tog om Oldermandens „Pind" eller „Byfens Kjæp" (Fig. 41); havde en Mand Mod eller Penge nok til at gaa fine egne Veje, kunde han jo blive ved „til Pinds Ende", d. e. til hans Pind var fuld af Skurer. Ved den aarlige Opgjørelfe til Mikkels- eller Mortensgrande blev alt nøje eftergaaet, „Stokkene blev klarede", og naar alle Fretteſættelſer var givne, alle Undſkyldninger eller Benægtelſer afviſte og alle Bøder betalte, — ſaa drak man Pengene op og begyndte et nyt Aars Regnſkab.

Her i Darum var der ſex Pantemænd, formodentlig to i hvert Bylav, og deres Beſtemmelſe var afgjørende for alle Markarbejder; naar de erklærede Engene færdige til Slæt, blev der ſlaaet, og naar de om Middagen rakte Leerne i Vejret, var det Tegn til at holde op. Engene var ikke indgrøftede ſom nu, men hver Mand havde alligevel ſit Stykke. Skjellene blev afmærkede med omvendte Græstørv, „Doler", eller med Græstotter; i Mellem-Slesvig derimod blev der i det dugvaade Græs „løbet Skenninger (Skjel) op" og ſaa ſlaaet et Skaar. Naar Rugen ſaae ud til at være moden, ſlog Pantemændene ind i den med en Kaſkjet, og hvis der kom nogle løſe Kjærner i Kaſkjetten, og Kjærnerne hver for ſig kunde ſtaa paa Enden bag paa en Haand, blev Høſten beſtemt.

Under Sognefogeden fungerede „æ Bojfowed" (Budfogeden); han tilſagde Folk til fælles Arbejder, og om Morgenen i Daggry lød hans Røſt raabende gjennem Bygaden: „te Howw! te Howw!" med Tilſigelſe til at møde paa Herregaarden. Saa hedder det i en gammel „Sæjj"*): om Morgenen bar Pigerne Riverne højt, og naar man ſpurgte dem: „Hvor ſkal J hen, lille Piger?" ſvarede de: „Vi ſka' te Howw!" men mødte man dem om Aftenen, ſlæbte de Riverne efter ſig, og til Svar

*) Mundheld, Krønnike.

paa Spørgsmaalet: „Hvor kommer I fra, lille Piger?" lød det: „Fra det forbandede Howw!" — saa var Modet borte.

Byens Kvæg blev vogtet af „Byhyrden" (Byhjorden); han blev kjendt i hvert Hjem; thi han gik visse Dage om i „Mading" i Byen, og Sagnet har kastet en Slags forsoren Glans over ham, som en Mand, der var vel kjendt med Elskovsæventyr.

Knud Hyrde han driver hans Kvæg ad Mos';
I triller, I falder, I kommer ret nu —,
og fjorten skjøn Jomfruer skal bære hans Horn,
for Knud var kommen fra Lejren hjem.

Knud Hyrde han driver hans Kvæg ad Eng,
og fjorten skjøn Jomfruer skulle rede hans Seng.

Dankongen han taler til lidel Smaadreng:
„Sig til Knud Hyrde, han kommer her ind!"

Knud Hyrde kom ind og stilled for Bord:
„Hvad vil Dannerkongen, han sender mig Ord?"

„Og hør du, Knud Hyrde, hvad jeg siger dig,
hvor mange Koner saa haver du dig?"

„Ja, skal jeg sand' sige og ikke lyve,
saa har jeg ni og halvfemsindstyve!"

Dannerkonning han gjorde Kors for sig:
„Og Gud bevare min danske Dronning for dig!"

„I har ikke Behov at gjøre Kors for jer,
danske Dronning, hun er selv een af dem!"

Dankonning han siger til lidel Smaadreng:
„Sig til danske Dronning, hun kommer her ind!"

Danske Dronning kom ind og stilled for Bord:
„Hvad vil Dannerkonning, har sendt mig Ord?"

„Hvilken vil du en Hyrdekone være,
eller vil du en Krone af røde Guld bære?"

„Langt heller vil jeg en Hyrdekone være,
end jeg vil en Krone af røde Guld bære!"

„Ti Tønder Mjød og ti Tønder Moſt,
dem gi'r jeg Knud Hyrde til Barſelkoſt!

Ja, ti Tønder Mjød og ti Tønder Vin,
dem gi'r jeg Knud Hyrde til Barſel ſin!"

Knud Hyrde havde Bugger op paa ſin Gulv,
han havde ſlet aldrig mindre end tolv.

Ja, fjorten Bugger og ſaa en lille Trow (Trug),
— I triller, I falder, I kommer ret nu —,
og de ſynger alle: hurr Børnene ſov',
ſov lov, ſov lov, ſov lov lov lov!*)

Det er ikke helt frit, at noget af denne Berømmelſe ſom Pigernes Jens, og Konernes med, kan jeg tro, er blevet over ham; der mindes endnu et Rim, der ſagtens er en Smædeviſe, hvor det hedder:

Byhyrden med hans højpullet Hat,
de femten Kjæreſter, dem har han haft;
de ti, de har ham rent forladt,
de fem, de elſker ham endnu.
Den førſte, hun hedder: „Grimmiſkovkat",
den anden, hun hedder: „Hvad ta'r du dig fat",
den tredje hedder „Tung",
den fjerde hedder „Let",
den femte, hende kjender jeg ikke ſaa ret;
men nu har han faaet en Kjæreſt paa ny,
og det er Mette Sladders udi Galten By.

Det være, ſom det vil; han var ikke nem at undvære. „Kan Bymændene taale det, ſaa kan jeg ogſaa!" ſagde Filſkov Hyrde, en Vogn kjørte over begge hans Ben; men han har et let Arbejde: „Prokuratorblæk og Apotheker-

*) Kriſtenſen, Folkeminder I. 112. Jfr. II. 151.

vand er dyrt, men dyrere er en Pægl Hyrdesved"; og han veed at sno sig fra Bymændenes ubehagelige Bemærkninger, dem har han ikke Tid til at høre paa, „nær en taal te Hjoren, taar han te haus Kjæp"; han tager sig sit lette Arbejde mageligt. Børnene synger:

Wor broget Kow kom besend' te By;
æ Hjor' han ligger i æ Eng aa sower i Ly;
vi løwtet ham op mæ Pivver aa Tromm',
gi ham en gue Pot sød Grød i hans Læjer Lomm';

Enkelte „Hyrdekald" var særlig gode, saaledes Hasleb. „A holder Folk for mig!" sagde Hasleb Hyrde, han var i Silkeborg at tigge. Hans Hund var haus Hjælper og Ven: „De æ saa stort mæ dem som mæ Per Her' (Hyrde) aa sin Hund", og det er klart: „Der er Høg øwer Høg, aa Her' øwer Krawlund Faar!" Den Pige, der sildig faar sig vasket og pyntet om Dagen, siges det om: „Do smøkke dæ om Awtenen lisom Hjoekjællingen, næ hon vente Hjoren hjem."

Ved Indgangen til Byen var en „Forte", et 20—30 Favne bredt Stykke Mark med Diger ved Siden; derpaa samlede Hyrden Kreaturerne om Morgenen, og der hen maatte Folk føre og der hente deres Kvæg, naar Hyrdens Horn lød, og „den, som ikke tager Tuden vare, kommer bag efter"; Kreaturvejen til Engen kaldtes „Fælløbet" (Randers). Hornet hørtes langt, og da Røverne havde overfaldet Toftegaardskonen, mens hendes Mand var i Kirke, og en af dem opholdt Kirkefolket med Snak paa Hjemvejen, hørte de Hyrden tude vældig i sit Horn og derefter synge:

Sortegraa So ligger i Salt,
alle de smaa Grise
løbe om Rise;
ræk dine Ben, lange Tøger!

Saa kunde Tøger Lang, thi det var Mandens Navn,

nok forstaa, at der var noget galt hjemme; han og Folkene skyndte sig af Sted, saa fort de evnede, og fandt Røverkællingen i Kisten og Knægtene i Risbuskene og fangede og dræbte dem alle*). Hyrden har utvivlsomt brugt en „Hauken", et syngende Raab med Køernes Navne i, som i Norge og Sverrig; jeg har hørt det omtale fra Randers- og Helsingør-Egnen, ligesom det vel endnu bruges paa Bornholm**). Det er ogsaa blevet mig fortalt af gamle Folk inde i Gjern Herred, at naar Nabobyens Hyrder havde noget udstaaende med hverandre, kunde de om Aftenen gaa ud paa en Høj, hvorfra Nabohyrderne kunde høre det, og tude vældig i Hornet; det blev betragtet som en Udæskning og kaldtes „at støde hverandre af".

Foruden Hornet havde Hyrden end videre „Ringlestav" eller „Ranglestok" (Fig. 42), en kort Stav med en tyndere

Fig. 42.
Ringlestav fra Skaane.

Stok, her paa Billedet af Jærn, fastgjort paa Siden; paa den tynde Stok var trukket en hel Del raslende Jærnringe. Naar et Stykke Kvæg vilde forlade Flokken, kastede Hyrden Staven efter det; Kreaturet lystrede den lige saa godt, som det nu om Tider lystrer en Hund; det var ogsaa en svær Alarm, saadan en Stav gjorde, naar den kom susende***). Løb der Køer eller Kalve bort fra Hjorden, var der en „Byfold".

*) Grønborg, Optegnelser paa Vendelbomaal S. 189.
**) Skattegraveren II. 122. 567.
***) Skattegraveren VI. 95. 85. Falster, jfr. Aventyret, Skattegraveren VI. 110. Kristensen, Folkeminder V. 132.

Vi har endnu en saadan i Darum By; der driver Markmanden de ukjendte Høveder, som han træffer løsgaaende,

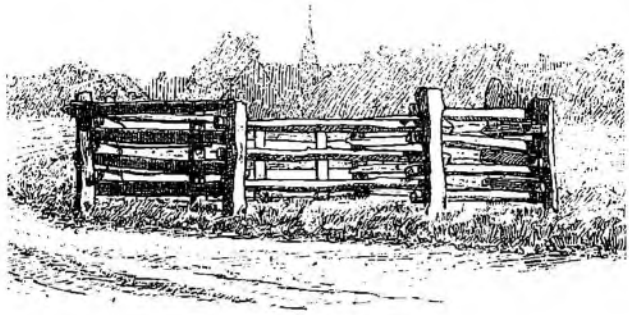

Fig. 43.
Byens Fold i Darum. Efter Mejborgs „Gamle Danske Hjem", 1888.

ind, saa kan Ejeren melde sig. I et af de gamle „Videbreve" siges: „Hvo som driver Kvæg af Folden uden Foldefogedens Tilladelse, skal betale 1 Td. Øl til Granderne."

Hyrden blev fæstet af Oldermanden, to Mænd i Byen maatte love for ham; hans Løn var i Saxild*): 1) en Skjæppe Mel for hver fem Køer, hvert halve Aar, undtagen der er nogle, som ej har lige fem Køer, da skal de give et Fjerdingkar Mel for hver Ko, som er over eller under, hvert halve Aar; 2) en Skjæppe Byg for hver fem Køer, eller et Fjerdingkar for hver, som enten er over eller under; 3) for „Straagfæ"**) en Skjæppe Havre eller og Penge derfor efter Kapitels Kjøb for fem Nød; 4) for Faar, Lam og Kalve et Nanneft (Afgift) i Naturalier, saa godt som 6 Skill. om Julen og et om Pinsedagen eller Penge derfor; 5) et Læs Brændsel af hver Mand om Aaret,

*) Jydske Saml. VI. 267.
**) Fremmed Kvæg, som tages paa Græs.

halve Byen om Vinteren, halve Byen om Sommeren, og skal han igjen stande til Rette, hvissom bliver øde for hans Forsømmelse; 6) hvad Mælken er anlangende, da skal han ikke have Kørnes Mælk før end sex Uger, efter at Koen har baaret, og Faarene maa han malke fra St. Hansdag til St. Mikkelsdag. — Byhyrden i Valsbøl, i Mellem-Slesvig, fik Søndag Morgen Mælken af alle Byens Køer, hvorfor han om Lørdagen plejede at drive hele Flokken ind i et Egekrat; saa malkede de gjærne bedre næste Morgen, end om de havde gaaet i Heden eller paa de golde Marker. Søndag Morgen inden Kirketid gik Konerne „te Hirhus" med deres Maal Mælk, og gamle Folk huskede endnu (1860) en Fortælling om, at al Hyrdens Mælk, der blev øst ud i en stor Tønde, en Gang var bleven til Øst, idet en af Konerne havde kommet Løbe i sin Potte, inden hun bragte ham den, uden at det nogen Sinde blev opdaget, hvem der havde været Mester for det. Mange Steder hørte der Embedsbolig og Jordlod med til hans Løn; en nu afdød gammel Mand i Brørup Sogn har fortalt mig, at Byhyrden havde Hus, Have, Ko og nogle Faar, og at han i en af Byerne i Kolding-Egnen havde set et Hyrdehus, hvor der stod skrevet over Døren: „Tjen tro og ærlig, saa skal du lønnes oprigtig." I Valsbøl bar en Mark Navnet, „æ Hiræng", Hyrdeengen, og mindes jeg ikke fejl, har jeg truffet det samme Navn inde i Angel. Hyrdens Hjælpere var enten „Løbedrenge", som han selv holdt, eller ogsaa „Bud" fra Gaardene i Byen, der paa Omgang mødte hos ham. Sin Kost fik han ved at gaa om i „Mading" fra Gaard til Gaard, et vist Antal Dage i Forhold til Køerne, han havde fra hvert Sted; vilde nogen ikke rettelig „made" ham, skulde der bødes 1 Mark Kurant. Naar Køerne samles første Gang til Græsning om Foraaret, bliver deres Horn efterset; har nogen skarpe Horn, bødes 4 Skill. for hver

Dag, indtil de afskæres; men dølger Hyrden, eller lyver han om Naboens Kvæg, da maa han bøde.

Til alle de forskjellige Kreaturer i de større Byer hørte mange Hyrder. Byhyrden førte Køerne, men saa var der ogsaa tit Hestehyrde til at passe Øgene i Hestehaven efter endt Arbejdstid; om Middagen, og mens Folk sov til Middag, græssede de gjærne løse langs Bygaden paa Grønninger; thi Ledde og Bomme var da lukkede. Saa var der Kalvehyrde, Lammehyrde, Gaasehyrde og endelig Faare- og Svinehyrde. Jeg har selv i Valsbøl om Vinteren (1860) daglig hørt Faarehyrdens ensformige Raab igjennem Byen om Morgenen: „Faar ud!" og om Aftenen: „Faar ind!" naar han gik med Flokken; man jog om Morgenen Faarene ud, men om Aftenen kjendte hver Mands Faar Vejen til egen Fold; blev der ikke straxt lukket op, krøb de sammen udenfor og ventede. I Aarhus-Egnen (Kold S.) raabte Hyrden gjennem Byen: „Oven ud!" eller „Neden ud!" efter som han hver Dag drev den ene eller den anden Vej ud med dem. Men, naar den store Faareflok kom ind ad Bygaden, skulde der være Fred for Faarene; løb en ind blandt Flokken og bragte Forstyrrelse, maatte han bøde 4 Skill. til Byen og andre 4 Skill. til Klageren. I Valsbøl lønnedes Faarehyrden saaledes, at han skulde have 14 Lybskilling af hvert Faar i Penge; for hver to Faar, en Mand havde, skulde han end videre koste Hyrden en Dag. Paa Djursland, i Gjerrild Sogn, fik han af hver Gaard 1 Skj. Korn, 1 Fk. Malt, 1 Fk. Gryn, 1 Brød, 1 Faarelaar samt et Lys i „Skjøn"*) til Jul.

Til Marrebæk By i Væggerløse Sogn paa Falster hører et Stykke Jord med Skov langs Guldborgsund; i gamle Dage laa det naturligvis i Fællesskab. Naar det

*) som Gave.

lakkede henad Høst, saa Nødder, Olden og Agern var modne og begyndte at falde af, kjørte Folk deres Grise til Skovs; der gik de og sankede deres Føde til langt ud paa Vinteren. Fra hver Gaard blev der dog daglig sendt Karl eller Pige ud med en „Stipose" til Grisene; det var, for at de ikke skulde blive helt vilde, men hver kjende sine Folk. Det, de fik, var kun museskaaret, svangt Korn, altsaa ikke synderlig til Føden, men hver havde sin bestemte „Stiplads" og sit bestemte Raab, der kaldte Grisene sammen; een raabte: „Gris gaa-aa!" en anden: „Gris o-o!" Et Rim, som finder sin Forklaring herved, mindes endnu:

„Jeg gruer!" sagde den lille Gris,
„lidt i Pose og langt til Stis!"*)

Her passede altsaa Gris og Svin sig selv; af Videbrevene kan ses, at der mangesteds har været Svinehyrde; han har ogsaa faaet nogen Løn i Penge eller Korn og skulde efter en Byvedtægt have Kosten een Dag for hver tre store Svin, fødte før Jul, eller for hver sex Grise, fødte efter Jul, og har saaledes ogsaa gaaet rundt i „Mading".

Paa de forskjellige Steder har alt dette dog været saare forskjellig ordnet, efter som Folks Lejlighed og Vilkaar har været.

I ældre Tider er Kvægsygens hærgende Sot flere Gange draget over Landet; naar den indtraf, var der kun eet Raad: at skaffe ny Ild til Veje ved Gnidning, „aa draw Ild". Først maatte hver Ildgnist slukkes i Byen; man gjorde dernæst en Læsmedstang saaledes fast, at den med den ene Ende gik ind i et Hul i en Egestolpe; der blev slaaet Tov om den, nogle Mænd holdt

*) Skattegraveren V. 188.

i hver Ende af Tovet og trak det taktfast rundt frem og tilbage; ogsaa paa tværs over Stalddørens Karm drev man et Stykke Træ, en tør Gren eller lignende, ind i to Huller og halede den rundt ved at trække vexelvis i Hold uden for og inden for Huset. Lykkedes det ikke at skaffe Ild i et Hul, forsøgte man ved Siden af; man kan i Lindum Skoles Køkken se et Pandetræ*), hvori der er fire Huller ved Siden af hverandre. Der fortælles om, at Folk har „draget Ild" en hel Dag, uden at Arbejdet lykkedes; saa blev der sendt en Mand rundt i Byen for at se nøje efter alle Steder. Han fandt ganske rigtig nogle uslukte Gløder paa en Arne; da de var slukte, begyndte man paa ny, og saa lykkedes det strax. Denne friske Ild, der saaledes var skaffet til Veje, blev der tændt et Baal med i en „Drift" eller en Hulvej med høje Diger eller Brinker, og ad den skulde Byens Kreaturer drives. Dette var ingen let Sag, thi Dyrene er angst for Ilden, og det lykkedes kun derved, at Mændene stillede sig op paa begge Sider af den snævre Vej, mens Kvinder og Børn med Skrig og Skraal drev Dyrene fremad. Naar Høvederne lykkelig var komne over, tog hver Mand en Brand hjem med sig og tændte ved den paa ny den slukte Ild paa sin Arne**).

Lad os dvæle et Øjeblik ved Smeddene; thi Smedden er en Mand med „Videnskab"; han forstaar meget og mange Slags, baade at aarelade en Hest, og om det skal kniber, læse over en syg Ko eller maale for „Modsot".

„Hvordan gik det til, har De gjort Svendestykke, Søren?" — „Ja, det forstaar sig! Seer De, jeg kom i Lære som Dreng, og saa snart jeg mødte, maatte jeg betale et Par Mark i „Hønsepenge"; saa skød de andre Drenge noget til, der blev kjøbt noget Kaffe og Hvede-

*) en Tværbjælke ved Arnestedet.

**) Kristensen, Folkeminder VI. 205. 283.

brød og maaske ogsaa noget Pons, og det skulde fortæres i Smedjen, som det da ogsaa blev, kan jeg tro; thi vi kogte selv Kaffen. Saa gik jeg min Tid ud, ja let var Tiden ikke; Arbejdet var strængt, men det kunde være det samme, for jeg var en stærk Knægt; værre var det, at vi sultede; det har tit været i mine Tanker siden, hvilken Uret voxne Folk gjør mod Børn og unge Folk, naar de ikke giver dem Mad nok. Kjender De ikke det Ordsprog: den Knyw haar nok æ Smæjs Dreng gjor, den skjær tyk' Støkker! ja, jeg vilde kun have ønsket, at vi selv havde faaet Lov til at skære, men nej! Nu var der uden for Ribe et Sted, de kaldte Rakkerkulen, ja, der var da egentlig to, een sønden og een norden for Byen; der fandt vi paa at gaa ud Søndag Eftermiddag, naar vi havde fri, med en Pose og Spade, og saa gravede vi Ben. Dem vilde Englænderne den Gang have, og naar vi kom med dem, vaade og tunge som de var, kjøbte Kjøbmændene dem strax, og vi hen til Bageren og kjøbe runde Sigtebrøds Boller, „Fumper" kaldte de dem; det kan nok ellers være, at de smagte; saa fik vi dog een Gang om Ugen Livet fuldt.

„Omsider skulde jeg da gjøre Svendestykke, det var et Par Hesteskо. De skulde slaas saa nøjagtig, at der ikke var et Straas Bredde Forskjel paa dem, og man maatte ikke kunne se Spor af Hammerslagene. Det var dog ikke det værste, men saa skulde Hullerne være lige langt fra hverandre og lige langt fra Hagerne, hvad der var umuligt at gjøre paa fri Haand; og naar Skoene blev lagte sammen, skulde alle Hullerne være blanke. Der mødte den Dag to fremmede Mestere, „Skuemestere", i Smedjen for at se paa, at det gik rigtigt til. Da saa Skoene var slaaede, sagde min Mester: „Ja, nu er det bedst, at vi gaar ind og faar os en Pons!" Han vidste nok, hvad han gjorde, thi de blev borte en god

Stund, og imidlertid fik jeg Cirkelen frem, Hullerne afmærkede og slaaede igjennem, og da Mestrene kom tilbage, var Skoene færdige. „Vil du ikke gjøre mere ved dem?“ spurgte den ene af Mestrene. „Nej,“ svarede jeg. Saa tog han dem og stak et Søm igjennem to Huller paa dem. — Jo, alle Hullerne var klare. Skoene blev forseglede, og saa kunde jeg jo ikke gjøre mere ved dem.

„Paa den bestemte Dag blev de forevisste Borgmesteren i Ribe og antagne. Jeg kom op paa Herberget med mine Sko under Armen, bankede paa Døren og gik ind, men Jøsses Kors, som de tog imod mig! Hvad jeg vilde der, og saa ævlede de saa meget op, at det var forskrækkeligt. Omsider spurgte de mig, om jeg havde affundet mig med Drengene. Nej, det havde jeg ikke. — Ja, saa kunde jeg gaa den Vej, jeg var kommen. — Udenfor var alle Smeddedrengene samlede. Da jeg havde givet dem et Par Mark, gik jeg atter ind. Nu blev jeg budt at sidde ned, og saa skulde jeg give noget ud til Svendene. „Hvor meget?“ spurgte jeg. — „Saa meget som din Formand,“ svarede de, og derpaa blev en stor Pokal fyldt. De kaldte den „Velkom“. Der var Brændevin i den og Rum og Mjød, jeg veed ikke alt; men saa meget var der da af hver Slags, at det kostede en Specie. Den gik rundt, og jeg drak ogsaa af den. Men de vilde have endnu mere klemt ud af mig, og saa kom de frem med en lang Kridtpibe, pyntet med Silkebaand. Om jeg ikke vilde ryge Tobak? „Nej, ejsen mange Tak!“ — Om jeg aldrig før havde røget? Det havde jeg jo vist, men jeg tog mig vel i Agt for at svare Ja; thi Drengene maatte ikke ryge, saa der snub de mig ikke. Kort at fortælle, vi drak og holdt os lystige. — Aa, det er mange, mange Aar, siden jeg blev Svend paa

mine Hesteſko; men Mesterſtykke har jeg aldrig gjort, det behøves ikke for at nedſætte ſig paa Landet."

Smedden var ganſke ſikkert en af den gamle Kommunes meget anſete Mænd; „enhver Smæj haar ſi Sæjj" (Mundheld), hedder det; hos ham og i Kroen kan det meſte nyt ſpørges, og der ſtaar nok desuden i „Danſke Lov", at ingen Mand ſkal ſtaa til Regnſkab for, hvad han ſiger paa Kro og i Smedje. Han var kommunal Embedsmand. Sagen var ſaaledes ordnet, at Bonden bragte Jærn, Tørvekul og et Par ſtærke Arme til at føre Forhammeren, Øl, Brød og Brændevin med den Dag, der var „Smæjjſtøwn" for ham; ſaa arbejdede Smedden, men Bonden trak Bælgen og ſlog med Forhammeren. For at faa noget udrettet ſkulde Smedden holdes i Humør med rigelig Brændevin, hvoraf atter Følgen blev, at mangfoldige af de gamle Smedde, der ikke til dagligt Brug kunde taale at gaa med en Hat for meget, gik til Grunde af Drik. Ordſproget er ondſkabsfuldt: „Smæjjbrænd'vin er godt for Reſtſyg'"; Brændevin, der levnes i Smedjen, helbreder Koldfeber, at ſige, naar det kan faas, men det kan det aldrig; thi: „en finder letter' Brø i en Hund'hus end Brænd'vin i en Smiddes". Brændevinen er derfor jævnlig med i de gamle Hiſtorier om Smeddene. To Bønder havde faaet noget Arbejde gjort, det var netop det ſamme Stykke til en Plov, men det ene Plovſkær var blankt og ſmukt afarbejdet, det andet groft og ſkjødesløſt. Det gav Anledning til Omtale og Forundring, men en erfaren Mand ſkilte Trætten ad: „Det ene Plovjærn er nok hærdet i Brændevin, det andet ikke!" Det ſamme lyder i en gammel Smeddeviſe:

Hvo ſom vil til Smedden gaa,
han ſkal baade blæs' og ſlaa,
hente Vand og trække Sten,
give Smedden, hvad han fortjen';

Hvo som Smeddens Ven vil være,
maa en Pægl Brændevin med sig bære.

„Hvor sier en en Smæj, der ett drikker Brænd'vin, aa en Skræjer, der ett er stuerhowe?"

Ja, saaledes skrev jeg for nogle Aar siden i en lille Opsats, men fik saa Brev og Hilsen fra en Smed nord paa med Spørgsmaal om, hvorfor jeg alene havde talt om Smed og Skrædder og glemt at give andre den Ret, som deres var. Jeg kjendte dengang ikke Talemaaden, nu kjender jeg den, og her er den i sin Helhed: Hvor ser man en Præst, som ikke er pengegjerrig, en Degn, som ikke er ærgjerrig, en Smed, som ikke drikker Brændevin, og en Skrædder, der ikke er storsnudet?

Smedden var da nu klog som et Menneske og vidste at gjøre Forskjel paa Folk; den Bonde, der var nøjeregnende og knap, skulde ikke let faa Kul med tilbage; det gik med Kullene som med Brændevinen. Naar Dagens Arbejde var endt, og Smedden gik fra Smedjen, sørgede han altid for at tage Hammeren af Ambolten, „Ildspeddet"*) blev stukket ind i Bælgens Tud, og Sandskeen blev lagt over Kors dermed, saa havde Trolde ingen Magt over dem.

Smedden var, som sagt, fæstet af Kommunen som „Byssmed". Der fortælles, at „Byssmedden" og „Byhjuleren" en Tid skal have været fri for Militærpligten; om dette kan jeg dog intet oplyse, heller ikke om Hjulmanden var Embedsmand. Vester paa har jeg ingen Smeddeakkorder truffet; øster paa er de derimod, saa vidt jeg veed, endnu almindelige. Jeg skal gjøre Rede for nogle enkelte.

Foruden fri Bolig og Smedje fik Smedden i Borum ved Aarhus: 1) 1 Td. Rug og 1 Td. Byg af hver Helgaard; 2) 2 Køer frit græsset, saaledes at de gik $^1/_2$

*) Jærnstangen, hvormed der stikkes i Ilden.

Dag paa en beſtemt Ager hos hver Mand; 3) et lille Læs Hø af hver Gaardmand; 4) 12,000 Tørv; 5) lidt Risbrændſel; 6) Koſten og en Mand til Hjælp ved Arbejdet; for denne Løn blev alle Reparationer gjorte, men hvad der ſkulde Fil eller Klub paa, maatte betales ſærſkilt. En anden Akkord fra Skanderborg-Egnen blev ſluttet Valborg Aften og beſtemte til Smedden: 1) Smeddelod, o. 4 Td. Land, med Bolig og Værkſted; 2) et Læs Tørv af hver Gaardmand at levere til Mikkelsdag; 3) et Læs Skovbrændſel af hveranden Gaardmand at levere om Foraaret; 4) en Skjæppe Rug og en Skjæppe Malt fra hver Gaard. I Laasby fik Smedden ſin Lod, ſom han ejede, frit drevet; Byen holdt hans Bolig og Værkſted ved lige; i Løn fik han ſaa: en Skj. Korn, halv Rug, halv Byg, af hver Td. Hartkorn, tre Havretvillinger, ſamt et lille Læs Tørv og et lille Læs Hø fra hver Gaard; Kornet blev leveret Søndag mellem Jul og Nyaar, da blev der gjort „Smeddegilde", og var man paa en af Siderne ikke tilfreds, kunde der forhandles om en ny Akkord.

Fra Randers-Egnen har jeg faaet meddelt, at Smedden i et Sogn, hvor han ſelv ejede Lodden, gjorde Akkord med Bymændene om, at han ſkulde have ſin Jord frit drevet, Kjørslerne gjorte, ſamt en Tønde Rug af hver Gaardmand og en Skjæppe Malt, fordi de brak Øl hos ham. Naar ſaa Smedden en Gang om Aaret modtog ſin Løn Kyndelmiſſe, eller Søndag mellem Jul og Nyaar, eller naar det ellers var, trakterede han jo godt, og det endte gjærne ſom et „villele Svirgilld".

Saa klinker Smedden lyſtig paa ſin Ambolt fra den tidlige Morgenſtund af. Hans lille Dreng er klogere end Præſten; thi denne lod ſig narre til at tage et Stykke Jærn op, der endnu ikke var blevet koldt, mens den lille Knægt forſigtig førſt ſpyttede paa det, og da det ſnurrede, tog det med Tangen. Og Moderen ſidder

med det lille Barn paa Skjødet, slaar det under de smaa Fødder og siger:

Sko min Hest,
hwæm kan bedst?
— det kan æ Præst!
nej, kan han ej,
det kan æ Smæj,
som buer ve æ Vej;
han kan ett ha hans Kuwen i Frej,
for aal di smo Swænn,
der drejer astej;
den jænn vil ha Kjød,
den aaen vil ha Flæsk,
den tridde vil ha haus Kuwen.

For at holde Slibesten til Byens Brug fik Smedden af hver Bonde en Kjærv Korn, som kaldtes „Slibekjærv", ligesom Degnen i sin Tid fik en „Ringekjærv" for at ringe.

Som man havde Smeddestævne, saaledes brugtes der ogsaa „Mølleſtævne", d. v. s. der blev aftalt en bestemt Tid, til hvilken Mølleren skulde male for en Mand. Her kan med det samme anføres nogle mindre bekjendte Forhold. Der var kun faa Møller, og Vejene var tit meget lange; naar man nu saae Vingerne paa Vejrmøllen, thi kun om dem er her Tale, staa „i Kløwt" eller „over Kryds" som et opreist latinsk X, betød det, at Mølleren af en eller anden Grund ikke kunde male; stod de derimod i et lodret Kors, kunde Folk trøstig begive sig paa Rejsen. Kjørte et Ligtog forbi, blev Vingerne halede lidt til højre eller til venstre ud af den lodrette Korsstilling, hvilket betød Sorg; til Ære for et Brudefølge blev de derimod krydsede eller halede lodret, hvilket Svendene nok skulde passe, da der saa altid vankede en Drikkeskilling. — Man taler ogsaa om Næbbestævne: „at staa til Næbbestævne" for noget, hvilket vil sige, at maatte mod-

tage en Irettesættelse for noget, man har sagt, uden at kunne svare dertil.

Fattigforsørgelse gik for sig uden kgl. Anordninger. De indensogns fattige „gik rundt i Mading" hos Bønderne, hver een eller flere Dage efter Gaardenes Størrelse, ligesom Skolemesteren og Byhyrden i sin Tid og nu om Tide Markmanden. Ved Bryllupper, og maaske ogsaa ved andre Forsamlinger, mødte de fattige ved Kirken og modtog en Gave af Brud og Brudgom. Senere blev det affkaffet, i det mindste her i Byen, og i det Sted blev de tilsagte til Gildet tredje Dag og fik saa der Mad og hver to lybske Skillinger. Det var desuden Sognets fattige tilladt at gaa med Mælkekrukken, og mange Steder vilde man endnu anse det for en stor Uret at sælge Mælk til fattige og en lige saa stor Skam at nægte et fattigt Menneske en Krukke Mælk, naar man selv havde den. Ligeledes gik fattige om og tiggede Uld i Klipningstiden, Hø i Høbjærgningstiden, og behøvedes der et Knippe Halm til en Seng, blev det lige saa lidt nægtet.

Tiggeri var for øvrigt ligefrem et Haandværk. Med deres Poser strejfede Tiggerne om fra Sted til Sted og samledes, som Ravne samles om et Aadsel, naar de et eller andet Sted lugtede et større Gilde, og Gilderne var paa de Tider mægtige. Blandt Tiggerne var især Taterne frygtede; de kom som Skærslippere og stjal og tiggede, alt som Lejligheden faldt. En af de gamle i Malt Herred har fortalt mig om, hvordan det en Gang gik ved en Brudefærd, som han mindedes. Paa den anden Gildesdag mødte en stor Flok „Stakler" (Stavkarle) i Brudegaarden. En svær, stor Betler, rigtig en plump Karl, stod saa frem som Anfører, gjorde en lang Tale for Manden i Gaarden og lod ham vide, at vilde han kun beværte dem godt, skulde der ingen Uskjel ske. Manden, som var temmelig paaholden, syntes slet ikke

om dette og stod derfor hele Tiden, medens Tiggeren talte, og skuttede sig og kløede sin venstre Arm. Dog, der var ingen Hjælp for det, og saa samlede han da forsigtig alle Sølvskeerne fra Bordene og lod derpaa Borde og Bænke bære ud i Gaarden og fik „Staklerne" bænkede. Men han havde været for karrig med Maden. Tiggerne fandt, at der var for lidt Kjød paa Benene, og saa varede det ikke længe, før de begyndte at kyle Benene i Hovedet paa ham, saa han til sidst ligefrem maatte flygte ud af Gaarden.

Der kunde ved Gilderne let opstaa Slagsmaal, og der fortælles, at en blev slaaet ihjel paa Gjelsbrogaards Mark ved en saadan Lejlighed; Drabsmanden blev aldrig opdaget. En Gang døde en Tigger i Aarup; der skulde han jo saa være begravet, men ved Nattetide flyttede Sognefolkene Liget og stillede det op i Yderdøren paa Gjelsbrogaard i Nabosognet. Da Folkene om Morgenen kom og lukkede Døren op, faldt den døde ind i Forstuen til dem; det skulde jo se ud, som om han havde siddet i Døren og var frosset ihjel. I Gram Sogn blev han begravet, men Historien kom dog ud, jeg veed for Resten ikke, hvordan det endte.

I Nordslesvig, fortalte en anden Mand mig, drev Tiggerne om i Flokke fra Sted til Sted, og det var ikke blot gamle eller svage, men mangen en Gang unge, arbejdsdygtige, kraftige Mænd og Kvinder. Børnene blev baarne, mens de var smaa, i Poser paa Ryggen; Tiggerne var i det hele svært godt forsynede med Poser; de bar Rygposer, Hofteposer, Lændeposer, Tværposer, foruden Haandposen eller Tiggerposen, der bares i Haanden. Det var naturligt, at fredelige Folk ræddedes for dem; stjæle gjorde de som Ravne, og var der ingen Karlfolk hjemme paa ensomme Gaarde, truede de jo Kvinderne med Vold og Mord, til de fik, hvad de vilde.

Hvad de saa tiggede sammen om Dagen, gik til Brændevin om Aftenen; Smaafolk kjøbte for en billig Penge Brød, Flæsk og Gryn af dem. Var Vejret godt, kunde man se dem ligge i hele Flokke og holde Hvil i en Lavning, hvor der var Skygge eller Ly.

I hver By havde man en „Bettelpind"*), det var en firkantet omtrent 2 Tommer lang Fyrrepind med en Læderstrop i den ene Ende, saa den kunde hænges op; paa dens ene Side var indskaaret B, paa den anden P. Bettelpinden gik paa Omgang i Byen, og med den fulgte en Bog med Opgivelse af, hvor mange Dage hver Mand skulde have den, og der blev skrevet i den ved Modtagelsen og Afsendelsen. Saa snart een eller flere Tiggere kom til Byen, spurgte de om Bettelpinden; hvor den var, havde de Nattekvarter og kunde fordre Mad; de fik om Aftenen gjærne Byggrynsgrød af store Gryn: havde de selv Æg og Flæsk med, kunde de faa lavet en Æggekage; om Morgenen fik de Øllebrød med Smørrebrød til. Der blev anvist dem Nattely i Stald og Lader; i Stalden blev en Klapning (Knippe) Halm henkastet i en tom Baas og noget gammelt „Bredsel", eller de kunde faa en Pjalt af et Hestedækken at brede over sig, og disse Stykker blev omhyggelig gjemte fra den ene Gang til den anden; thi Tiggerne plejede at være saa vel forsynede med „graa Stude", at alt blev besmittet af dem. Navnet paa en af de mest berygtede Tiggere den Gang var Krumme-Kristen; han havde mange Børn, som alle var store og stærke Karle og alle Folks Skræk, hvor de kom. En af Gaardmændene forstod dog at omgaas ham. Naar saa Tiggerflokken kom, og de skulde have Nattely paa Gaarden, plejede Søren at sige til ham: „Kræsten, do er da forstande aa den gamleste

*) Kaldes i Nørrejylland „Stakkelsstjæl".

a jer aall, aa dæ har di anner Reſpekt for; læ mæ ſe, do holder Styr aa dem!" — „Det ſkal æ nok!" ſagde Kriſten, og ſaa ſlog han med ſin Kjæp i Bæsningen*), ſaa det ſvarede igjen, og raabte: „Vil J no vær rolle, J Kjæltringer!" Han følte ſig ſmigret ved, at man viſte ham Tillid. „Man ſkal gjør' en Skarn godt for it aa ha undt a en, aa en Dannemand for aa faa en Tjenneſt!"

Tiggerne var hjemløſe. Saa udkom der i Frederik den ſjettes Tid en Lov, at hvert Sogn ſkulde ſørge for ſine trængende, og at hver havde Hjemſtedsret der, hvor han i 15 Aar havde haft faſt Ophold. Fra den Tid af blev der i hvert Sogn anſat en „Stodderkonge"; ſomme Steder havde de et mindre fornemt Navn til ham og kaldte ham „Prakkerfoged": han var ſom en Slags Politibetjent, der et Par Gange om Ugen til ubeſtemte Tider ſkulde gjennemvandre Sognet, gribe alle udenſogns Tiggere og aflevere dem til Sognefogden mod en Godtgjørelſe af 4 Lybſkilling for hver; denne ſkulde ſaa igjen føre dem til Herredsfogden, der for det meſte kun ſkældte dem dygtig ud og derefter lod dem løbe. Foruden disſe uviſſe Optagelſespenge havde Stodderkongen en Pengeløn paa omtr. 20 Rigsdaler Kurant og ſelv Lov til at tigge. Et Tællelys tog han i Haanden med hjemme fra; det var Tegn paa, hvad Ærende han kom i; og ſaa gik han fra Gaard til Gaard og ſamlede ind Brød, Kjød, Flæſk, Lys; ingen var dog forpligtet til at give ham noget.

Naar Brudefolk gik i Kirke, ſtod Stodderkongen der, ſkuldrede med ſin Hellebard og fik to gamle Skilling for ſin Ulejlighed med at holde Tiggere borte.

I Nørrejylland nævnes blandt Tiggerne for-

*) Skillerum mellem Baaſe.

uden Natmandsfolk, Tatere og Kjeltringer, som jeg dog ikke videre skal omtale, temmelig almindelig „Nordmænd“ og i Vendsyssel tillige „Finlapper“; begge Slags Folk var bekjendte for deres Dygtighed i at signe og mane. En omvandrende „Norremand“ blev af en Mand i Ellehus i Nordslesvig spurgt om Raad til at fordrive Mus, som de i høj Grad var plagede af paa Stedet; han var strax villig til for gode Ord og Betaling at læse over dem, men da han saa næste Morgen var borte, stod der skrevet med Kridt paa den ene Port:

Hør du Mand i Ellehus,
hold du flere Katte, saa har du mindre Mus!

hvilket ikke synes at være saa forkert et Raad endda.

Jeg kan dog ikke helt slippe Tiggerne uden at nævne brandlidte Folk, der gik om til gode Mennesker og tiggede „te Braand'“ og bad om lidt i Guds Navn. I det hele taget blev Udtrykket „at gaa i Guds Navn“ ensbydigt med at tigge. „Hvad kommer du efter i Dag, Søren? du faar ingen Ting, du var her jo den anden Dag!“ — „Nej,“ svarede Søren, „i Daw kommer a ett i Guds Navn; a vil blot spør', om do ett wanter nowwer Tyrstagger*)!“ Nu, men det var „Brandstødmændene“, dem har vi kjendt lige til vore Dage; de gik ganske sikkert aarevis efter Ildebranden og bad om Hjælp til at faa Huset rejst, længe efter at det stod der; andre gik før Branden, hvorom Historien fortæller, at en deltagende Mand spurgte slig Stakkel, der bad om lidt i Guds Navn til det brændte Hus: „Naar brændte det da for dig?“ — „Ja, de er ett brænd ino; men, vil Guj, ska hun fyt' o tekommend' Wonsda Attermeja!“

For dette lille Samfund, Bykommunen, behøvedes saa for Resten ingen Herredsfoged. Trætter Mand og Mand

*) Tojrepæle.

imellem om Hegn og slige afgjorde Grande og Videbrev, og skete der et Tyveri, udøvede man selv Dommermyndigheden. Endnu bruges Udtrykket at „bøsse til Tyvetønden", men uden at Sagen selv har kunnet oplyses af nogen, jeg har truffet. Jeg tillader mig derfor at benytte en Meddelelse fra Skaane, da den uden Tvivl i alt væsentligt ogsaa passer her*). Vilde Tyven ikke tilstaa, blev han først pryglet halvt ihjel, og naar han saa omsider vedgik sin Brøde, maatte han betale til Bymændene et vist Kvantum Øl og Brændevin efter Formue og Lejlighed; det var at bøde til Tyvetønden. Den bodfærdige Tyv modtog altsaa sine Gjæster med Glas i Haand og holdt omtrent følgende Tale: „God Taar, Brødre! jeg er nu en Gang kommen i denne elendige Forvildelse, men det skal, minsæl, aldrig ske oftere, og hvis du, Bror (den bestjaalne), vil tilgive mig for denne Gang, saa kan du lide paa, at du skal have dit i Fred for mig fra denne Dag af. Vil I nu alle sammen tilgive, saa at vi kan blive lige saa gode Venner som før, skal I ikke komme til at fortryde derpaa!" — Herpaa svaredes: „Ja!" — Værten, som herved havde faaet Æresoprejsning, sagde: „God Taar alle sammen, sid ærlig, drik kjærlig!" Det var at drikke Tyveskaal. Men, tilføjer Meddelelsen, Tyven fik gjærne tredobbelt Straf, først Prygl, dernæst Ølbøden og endelig Tab af sit gode Navn. Havde han stjaalet Havre, fik han for Livstid Navn af „Havre-Ole", og hans Børn kaldtes „Havre-Ungerne". Maatte han saa tilmed drikke af Tyvekruset, fik han endda endnu en Straf. Tyvekruset var nemlig et Fixerbæger, forsynet med et lille Hul for oven og saaledes

*) Illustr. Tid. 1879 Nr. 1054, „Minder fra Fællesskabets Tid" af B. O. Se ogsaa „Sverrig Land og Folk", „Folkel." Nr. 82. S. 168—170. (Nicolovius).

indrettet, at, naar det Hul var ſtoppet, gav Bægeret intet af ſig; han maatte ſidde med tør Mund og klinke, medens de andre drak. Fra Gjern Herred fortælles, at, naar en havde ſtjaalet i anden Mands Skov, maatte han gjøre et Gilde og gjentage hver Gang, inden han drak: „Nu drikker Tyven". — Ogſaa kan nævnes, at der kunde bødes en „Skvaldretønde", naar en Mand havde løjet om en anden. Den, ſom havde forſet ſig, holdt da følgende Tale: „Hvad jeg har ſagt om N. N., er ſkammelig Løgn og Bagtalelſe, hvorfor jeg tager Løgnen i mig igjen!" Derpaa drak han, men maatte ellers holde ſin Mund under hele Gildet.

Som betegnende for Almuens almindelige Retsbevidſthed kan maaſke endnu bemærkes, at det har været en ſædvanlig Tro, at man havde Lov til at ſlaa „en Tremarksmand" ihjel imod at betale 3 Mark. Ligeledes forſikres det i ramme Alvor, at der her og der ſidder ſtore Folk, ſom er dømte til Slaveriet, eller med et formildet Udtryk „til at ſpiſe Kongens Brød" eller „til at kritte", d. e. kjøre med Trillebør, men ſom har betalt en anden for at gaa i deres Sted. Undertiden har den dømte ikke kunnet kjøbe ſig helt fri og maa da en Gang om Aaret paa Kongens Fødſelsdag møde i Tugthuſet og trække i Klæderne; men har han betalt nok, faar han Lov til at bære Lænkerne og Fangedragten hjemme i ſin egen Stue den Dag. Lænkerne plejer at være godt gjemte, men uforvarende er dog ſomme komne til at ſe dem.

End videre mener Almuen, at det ikke er let at have noget at gjøre med Loven, thi „der er lige ſaa mange Kroge i Loven, ſom der er Kroge i Skoven", Prokuratorblæk er dyrt; de dygtigſte Prokuratorer har faaet Samvittigheden ſkaaret ud af ſig, ſaa den Slags Folk maa man helſt holde ſig borte fra; et magert Forlig er bedre end en fed Proces.

I Kjøbenhavn er et Fangehul, der hedder „Blaa Taarn", og det er nok deri, at den „blaa Jomfru" findes; store Forbrydere dømmes til at kysse hende, og naar de træder op paa det første Trappetrin, der fører til hende, smiler hun; sætter Synderen Foden paa det andet Trappetrin, breder hun Armene ud, men paa det tredje slaar hun Armene om ham og kvæler ham. Naar Kongen skal dømme, maa han have sin Krone paa, uden den kan han ingen gyldig Dom afsige*). Saa er der nogle Mennesker, der vel nok er endnu ringere end Tremarksmænd, det er „Frimurerne". De har solgt deres Sjæl til Fanden og bærer hans Billede paa deres Bryst; Penge har de nok af, men de faar dem alle sammen af den Onde; i en Skaal Blod, som de har, svømmer der et Menneskehjærte, og naar man stikker med en Knappenaal i det Hjærte, kan man dræbe hvem som helst; men værre endnu end det alt sammen er, at de sælger Menneskekjød til „Tyntyrken", der kaldes saaledes, fordi han har Snude til at snøgre med ligesom en Hund. Ja, der kunde drages endnu flere æventyrlige Forestillinger frem, der ligger gjemte i Krogene af Almuens Sind, men det faar at være nok hermed.

Endnu blot et Par Træk, der skildrer gamle Dages Retstilstande i Vestjylland. Byfogeden i Lemvig holdt ikke af at skrive Domme, det var ham besværligt, og naar derfor Parterne havde udprocederet, anmodede han gjærne den Prokurator, som skulde vinde, om selv at skrive Dommen. Det gik nu særdeles godt. Men saa kommer ved en Lejlighed den ene Prokurator i Tanker om, at han vist denne Gang skulde tabe, og det vilde han nødig; han havde Udsigt til et svært godt Honorar, om han vandt; saa skrev han da selv en Dom,

*) Jfr. Æventyret hos Kristensen, Folkeminder VII. 54.

der gav ham Ret i alle Ender og Kanter og hans Modpart Uret. Han lod sin Fuldmægtig paa Tingdagen kalde Byfogeden til Side, imens han tog den anden Dom ud af dennes Mappe og lagde sin egen i Stedet. Byfogeden kom atter ind, fremtog af sin Mappe Dommen, læste den op for Parterne, mere og mere forundret, indtil „thi kjendes for Ret", og saa udbrød han: „Det er minsæl da Fanden til Dom!" — Ja, og saa havde Byfogeden i Holstebro for Skik at bruge Fangerne til Arbejde i sit Hus og Have, eller hvor det behøvedes inde eller ude. Kræn Nawr var kommen noget i Forlegenhed med Øvrigheden og var bleven puttet i Hullet. „Synes du ikke, Kræsten, at det er mer howres (morsomt) at grave i min Kaalgaard, end at sidde her og kukkelure og hverken se Sol eller Maane?" sagde Byfogeden. Jo, det syntes Kræsten. „Ja, men saa maa du ikke rende din Vej!" — Nej, det skulde han ikke. En Dag kom saa Byfogeden ud til ham med et stort Brev og siger: „Jeg vanter sikkert Bud til Borgmesteren i Viborg, kan du ikke bringe ham dette herre Brev?" — „Jo vel kan a det!" sagde Kræsten. Han fik sig dannet og gjort i Stand, tog Brevet i Lommen og vandrede nok saa strunk af Sted i Øvrighedens Ærende. Inde i Viborg leverede han, som han skulde, Brevet i Borgmesterens egne Hænder, og da denne havde læst det, udbrød han: „Do skal ad æ Togthus, Kræsten!" — „Ja, lindt a ett nok o æ Spel!" svarede denne, og det blev til et Ordsprog: „a lindt o æ Spel!*)" saa' han Kræn Nawr, han skuld' ad æ Togthus. Kræsten trøstede sig i øvrigt med, at sidst, han var i „Viborghuset", havde han ikke opført sig ringere, end han kunde komme igjen, og trak, uden at mukke, „Kongens Klæder" paa.

*) Jeg blev mistænksom ved Sagen.

„Men nu skal De høre Løjer!“ fortalte en Mand. „Der var en Dag to Mænd ude fra Husby Klit, der havde været i Ringkjøbing; saa siger den ene, Jens Pedersen hed han: „Nu skal vi hjem, Hans, men a tykkes reele, det kunde være en Plaseer at gaa ind til Amtmanden og faa en Resdram!“ — „Er du gal, Mand?“ sagde Hans. „Amtmanden smider os jo ud!“ — „Lad du mig om det!“ — „Ja, kan du skaffe os en Dram hos Amtmanden, skal a give en, naar vi kommer til Tim Mølle!“ — Saa gik de ind paa Kontoret. „Kan vi faa æ Amtmand ve æ Taal?“ spurgte Jens. Fuldmægtigen vilde, de skulde sige ham Besked, men det forstaar sig, det vilde de ikke; Jens forlangte bestemt, at han vilde tale med ham selv, ingen andre kunde gjøre det ud. Der gik da Bud ind til Amtmanden, og denne kom strax. „Hvad godt?“ spurgte han. „Vil han ett kjøv' Vin?“ sagde Jens. „Hvad for Vin?“ — „Ja, hvad det hedder, det veed a ikke, men fint er det, og godt smager det; der er Staaltraad om Proppen, og naar man faar den listet af, saa suser det oven ud af Flasken.“ — „Hvor mange Flasker kan jeg faa, og hvad skal det koste?“ — „Han kan faa et Dusin, og a har tænkt, at 20 Skilling for Flasken var ikke for meget!“ — „Det er godt, jeg tager dem, kom saa med dem!“ — „Ja, men naar en gjør en Handel, skal en ha Lidkjøb; mæ og min Nabo vi skal ha en Dram!“ — „Jeg giver ingen Lidkjøb!“ — „Ja, saa beholder a min Vin selv!“ — Det forstaar sig, Mændene fik en Dram og gik, og Hans maatte give en Pons i Tim Mølle. Saa gik der en Tid, da træffer Amtmanden Jens Pedersen ved en større Strandauktion; der var en Russer løbet paa Grund. Aldrig saa snart ser Amtmanden ham, før end han raaber: „Du har ikke bragt mig Vinen, din Æsel!“ — „Ja, a har ikke strandet den endnu, men han kan være vis paa, at,

saa snart a strander den, skal a bringe den!" — Amtmanden truede ad ham, men Jens havde faaet Drammen, og den beholdt han.

Men vi maa atter tilbage til den gamle Kommune.

Alt i alt faar man Indtrykket af, at saadan en lille Bondekommune var et helt afsluttet Samfund, en Stat i Staten, med selvstændig Regering og Dommermyndighed, og man faar tillige det Indtryk, at det var en god og human Aand, der gik igjennem det lille Samfund. Hjælpsomheden var og er endnu stor, thi ikke blot staar Venner og Naboer hverandre bi i Høslætten og ved Kornhøsten, hvorved Arbejdet bliver langt billigere; men der bliver ogsaa altid Raad til at gjøre en Kjøretur for Smaafolk Søndag Morgen eller ved anden Lejlighed, naar det passer, og sjælden betales slig Villighed med andet end en Gjentjeneste. Indtræffer alvorlig Sygdom i et Hus, behøver man i Reglen heller ikke at bede om Hjælp, f. Ex. til Nattevaagen eller til at hente Doktor; Tilbudene kommer af sig selv, og Hjælpen er saa trofast og kjærlig, at man strax føler, at Menneskene her ikke blot bor Side om Side, men lever med hverandre og deler fælles Glæde og Sorg.

Den samme Hjælpsomhed gjenfindes i „Bydelavet". Hvert Sted har sit bestemte og begrænsede Bydelav, det vil sige et vist Antal Gaarde og Huse til et vist Grænseskjel, hvis Beboere skal indbydes til alle officielle Festligheder, og det baade Indsiddere, Husmænd og Gaardmænd. Saaledes kommer de smaa og fattige ogsaa med, og om de muligen ikke bliver bænkede i den fornemste Ende af Storstuen, faar de dog deres rigelige Del af den gode Mad og Drikke og af Daus og anden Lystighed.

Nu er hele dette gamle Samfundsliv imidlertid i Færd med at omdannes. Paa sine Steder er der brudt

med Bydelavet. Hvor Mejeridrift og Smørproduktion kommer op, ophører Gaverne af Mælk; Tyvene kommer nu paa Vand og Brød, og uforsigtig Tale bliver straffet med Injurieprocesser. Her paa Egnen holder vi dog fremdeles fast ved Bydelavet, Grandelavet, Nabolavet — om hvilket Ordsproget siger: En god Nabo er bedre end en Broder i en anden By —, og Stodderkongen har vi da ogsaa endnu. Han er alle gode Borgeres trofaste Forbundsfælle og holder de tiggende Bursher („Bosser") fra Døren.

I Sammenhæng med, hvad der i det foregaaende er fortalt om Landsbykommunen, kan her maaske endnu tilføjes et Par Ord om Lavsgilderne, og blandt dem den gamle Skik, som i Sjælland og paa Fyn kaldes „Igangsgilde", et Gilde, der blev holdt, naar en ny Mand flyttede ind i Byen, og som den nyankomne gav, vistnok oprindelig for at vise sin Erkjendtlighed mod det hæderlige Lav, han traadte ind i. Her paa Egnen er Skikken glemt, men i Mellemslesvig har jeg selv set den i Hævd.

Bymændene udgjør et sluttet Lav. Træder ved Kjøb og Salg en ny Mand ind i Lavet, maa han give en „Velkomst" ud med 5 Kander Brændevin og en halv Tønde Øl til Byen, og der skjænkes nu frit for gamle og unge, som deraf tager Anledning til at holde sig lystige med Dans og Musik, lige til Morgenen gryr. Vil nogen unddrage sig denne Forpligtelse, vanker der først Stikpiller, Manden faar Prædikatet „Nymand" føjet til sit Navn, og hjælper dette ikke, finder han en skjøn Dag et Vers skrevet paa sin Dør med Hentydning til hans Forsømmelse, eller og anbringes det paa Broen ved Landevejen, hvorover Færdslen gaar, eller paa en Fjæl, som rager op af Skorstenen paa hans Hus, og Enden bliver, at han maa give tabt og betale „Velkomst"

Skikken omtales hos Molbech*) saaledes, at Betalingen af „Igang er Vilkaaret for Lavsretten, det er Retten til at møde efter Hornet paa Gadestævne og til at faa Bud fra Oldermanden Byens Sager angaaende". En Tale, som ved slig Lejlighed blev holdt af Oldermanden i Fyn, er opbevaret**).

„I godt Folk alle sammen, Dannemænd, unge Karle, Drenge, Piger, skulle alle sammen være denne Mand og hans Hustru ganske velkomne hid til dette Hus og Sted i Aften; saa skal I og alle vide, at vi har faaet en Tønde Øl og to Kander Brændevin og et Pund Tobak, som skal være disse Folks Igang, om samme er eder fornøjeligt, hvis ikke, da lover de heller at ville forbedre det end høre nogen slet Snak og Tale derom i Fremtiden. Saa vil vi allerførst bede for vor egen Sjæleſørger og Sognepræst N. N., at han saa kunde prædike og lære Guds hellige og saliggjørende Ord rent og purt, at det kunde ske Guds allerhelligste Navn til Ære og os arme Syndere til Trøst og Glæde, men fornemmelig til Sjælens evige Velfærd og Salighed; for vor allernaadigste Arveherre og Konge, Kong Frederik den sjette, Gud hannem naadelig spare og bevare til Liv og Sjæl; desligeste Deres udvalgte Dronning, kongelige Prinser og Prinsesser, dem ville vi dig Gud under din trygge Beskjærmelse troligen befalet have; for Rigets Raad, at de kunne give de Raad, som kan være dig, o gode Gud, behagelige og os arme Undersaatter til Gavn og Glæde, men fornemmelig til en bestandig Fred og Rolighed; for alle Ægtefolk, som Gud haver i Ægteskab tilsammensøjet, at de kunne ære og elske hverandre, indtil deres sidste Stund og Dødstime; for alle

*) Dialekt-Lexikon S. 245.

**) Nyerup, Alm. Morskabsl. for den danske Almue, S. 283.

dem, som ere paa deres retfærdige Rejser, enten de ere til Lands eller til Vands, at Gud vil sende dennem did, hvor de gjærne ville, med hel og holden Rejse; for den ønskelige Kornsæd, som i Jorden er henlagt eller herefter skal nedlægges, at den maa opvoxe og bære hundredefold Frugt, hvoraf vi arme Mennesker kunne nyde vort naturlige Ophold og Livets Føde. Skjænds Viser og Skjænds Snak vi lyse af vort Lav; vort Gildes-Hus og Gildes-Sted ønsker jeg af alle og enhver at holdes udi Fred; er der nogen, som opper Klammeri og kommer Trætte afsted, da er det vores Vide og Vedtægt og Lavs Paalæg, at en Mand eller Karls Person skal bøde en halv Tønde Øl, en Dreng en Fjerding; er der ingen, som bryder, tør heller ingen betale."

Der omtales fra Falster eet Gilde, som nævnes „Kyrads": det giver hver ny Mand i Laget til sine Bymænd, ved dette faar han saa sit Tilnavn, til Brug i den Kreds, han lever i. Herom veed jeg dog intet videre.

Det var eet af Gilderne, men der var mange foruden; har det været trange Tider for Bonden udad til, synes det, at han har kunnet more sig brav inden egne Døre, og der er en forunderlig Blanding af Gudelighed midt i Festlarmen; men det var næppe synderlig andet end en Form; thi Sagnet gaar, at man jævnlig Dagen efter talte op, hvor mange Gange der havde været Slagsmaal, og hvem der havde faaet Prygl*).

Nedenstaaende Skildring, der er bevaret til vore Dage, vil give et klart Indtryk af de Tiders **festlige Møder**.

Først slaas der til Lyd: „Giver Lyd, I gode Folk, mens en Dannemand taler et Ord!" Saa bliver alt stille, enhver tager Hatten af, og Oldermanden begynder:**) „I

*) Skattegraveren V. 221.

**) Refsvindingen Gildeskraa hos Suhm, Nye Saml. til den danske Historie III. 91. 1730.

godt Folk, forlader mig, at jeg tager jer af med jer Snak og Tale; I skal snart komme til jert Glædskab igjen med Guds Hjælp. Ellers er det saa, hvor vi samles eller sankes, hvor Guds gode Gaver er at hytte, som vi nu for Haanden har, da skal I vide, vi har det ikke af os selv, men af den almægtigste Gud, som alting formaar, som er Gud Fader, Søn og Helligaand; saa vil vi ogsaa bede Gud Fader om, at han vil udgyde sin Hellig Aand over os som Vand paa det tørre og Strømme paa det tørstige. Thi Kristus Jesus siger selv, hvor to eller tre er forsamlede i hans Navn, der vil han selv være midt iblandt. Nu er vi mange flere samlede; efterdi vi er forsamlede i Jesu Navn, saa lader os ogsaa love og prise Jesus. Gud skabe rene Hjærter i os og give os en ny viis Aand; forkast os ikke fra dit Ansigt og tag aldrig din Hellig Aand fra os! Hvo dette med mig ønsker og begjærer, han beder af Hjærtet en god Bøn til Gud i Himlen, saa bønhører han os."

Herpaa læser enhver et Fadervor.

„Saa vil vi ogsaa ydermere bede for Tid og timelig Vejrlig og for den velsignede Jordens Grøde, som nu er hensaaet eller herefter skal saas, at Vorherre give hende sit benedidede Vejrlig, at hun maa komme vel i Huse i sin Tid, at vi kan nyde vor daglige Næring deraf. Saa vil vi ydermere bede for Kongen og for Fyrster og for dem, som skal styre Lande og Riger, at Vorherre vil give dem samdrægtige Hjærter, at vi kunne nyde Fred indtil vor Død. Saa vil vi heller ikke forglemme at bede for vor egen gunstige Øvrighed: Gud give dem en kristelig Tro og Taalmodighed indtil Enden. Saa vil vi ogsaa bede for Kirker og Skoler, for vor gode Sognepræst og Sognedegn, som skal prædike og sjunge Guds Ord for os i den kristne Kirke: Gud lad dem saa prædike og synge, at vi kunne mærke og gjemme, at de med

os, og vi med dem kunne alle bekomme Himmerig og det evige Liv paa den yderste Dag. Saa vil vi ogsaa bede for Enker og faderløse Børn, Gud være deres Fader og Forsvar! Og vær i lige Maade hos alle dem med din Hjælpers Haand, som er paa deres retfærdige Rejse til Lands eller Vands. Saa vil vi heller ikke forglemme at bede for os selv, for vore egne Gildesbrødre og gode Venner. Gud give os en god Aften i Aften og hver Aften, og hertil vil vi bruge den samme Bøn, som vi havde tilforn; beder alle af Hjærtet Fadervor, saa mange som skjønne kan, saa bliver der nogle af os med Guds Hjælp bønhørte."

Her læser atter hver sagte Fadervor.

„Efterfom vi har begyndt vor Bøn med Tale og Paakaldelse, saa vil vi ære Gud i Himlen med en smuk Lovsang; vor Stolsbroder eller en anden god Ven, giv os det første Vers!"

Herpaa synges: Som sig en Fader forbarmer.

„Nu har vi læst og bedet det bedste, vi har kunnet, Gud antage vores Bøn og Lovsang bedre, end vi kan fremføre den! — Saa skal I gode Folk ogsaa vide, hvad det er for Øl, vi har til Stols i Aften, da er det et Par Tønder Øl, som den gode Herre, Hr. Justitssekretær Sechmann, vor velbaarne Husbonds Broder, har foræret os at drikke hans Skaal udi. Gud i Himlen velsigne og bevare ham og alle hans fra al Vaade og Ulykke, og at han maa længe leve og lide vel! Ellers siger han saa, eller jeg svarer paa hans Vegne: dersom nogen skulde klage enten paa Øl eller Tønder, da lover han heller at bedre i Aften end nogen Tid; mig tykkes for min Part, Øllet er meget godt, enhver svarer for sig!"

Her raaber Folk højt og lydelig alle sammen: „Øllet er godt, Øllet er godt!" — Er der nogen Brøst paa Øllet, saa klapper Oldermanden til Lyd og siger: „Gaa

ud, I otte Mand!" og de skal paalægge Straffen, som skal betales for Brøsten; men er Øllet godt, fares fort.

„Gaar I ud eller gaar I ind, da taler venligen og vel til hverandre! Af gode Ord og Tiltale, deraf kommer godt Gjensvar; af Spe og Gloser kommer kun Kiv og Trætte. Gud bevare os derfra! Den, som intet bryder i Aften, han har intet at afbede i Morgen. Vores Gildeshus og Gildesvej den lyser jeg i Førm*) og Fred, saa vidt den er bred, at hver ærlig Mand og Ungkarl maa komme vel hjem til sit Hus foruden nogen Forhindring, Fare eller Skade i nogen Maade. Dersom der er nogen, som sidder med ulovligt Værge, da melder jeg det hen i Husbondens Forvaring til i Morgen eller til en anden Tid, saa skal hver bekomme sit lige godt igjen. Dersom der er nogen, som enten klamres, skjældes eller slaas enten her i Huset eller paa Vejen, saa skal de fylde os Tønden med saa godt Øl, som vi nu har. Dersom der er nogle af vore Lavsbrødre borte, som har rette Gang til samme Øl, da kan de lade deres Kande eller Gjæst komme, den Stund her er klart Øl i Tønden; om saa er, de enten er syge eller i Husbonds Forfald, saa skal de nyde den Ret, som vi vilde have, om vi var borte, og de var her; forsømmer de det selv, saa skal de have Skade for Hjemgjæld. Er her nogen fremmede Gjæster til os komne, da forfremmer dem til det bedste, at de kan se den Skik paa os, som god er, at de lyster hellere at være vore Gildesbrødre end vore Gjæster. Er her nogle fattige Mennesker, som beder om en Drik Øl, da giver dem den; thi Herren siger selv: Almisse-Del forarmer ingen. Saa melder jeg ud fra os alt det, som ondt er, og ind til os alt det, som godt er, Guds Naade og Venskab. Nu vil jeg have vor Stolsbroder formanet, som det sig bør,

*) Skaansel, Hævd.

at han skaffer os klart Øl i Skaalerne, som det sig hør. Naar Tønden ikke mere formaar, og I har hørt Lyden paa den, saa veed enhver sig derefter at rette; og dermed sidder i Herrens Fred alle sammen, og forlader mig, jeg kan ikke tale for jer, som jeg skulde!"

Her raaber saa alle i Munden paa hverandre: „Du taler som en ærlig Mand; gid du ikke leve længer, end du kan tale!"

Efter denne Indledning fulgte nok saa den meste Tid et dundrende Drikkegilde.

Fra Bornholm nævnes i Begyndelsen af dette Aarhundrede, som Bestillingsmænd ved Gilderne, først „Oldermanden", der sidder for Bordenden; hver Gang han med sin Stok slaar i Bordet, tager alle tilstedeværende deres Hat af. Dernæst en „Skraaherre", som har Lovene, Justitsvæsenet, i Selskabet at bestyre; han er tillige Sekretær, Notarius og Bogholder. Saa er der to „Stolsbrødre" eller Øldirektører, der skal tappe Øllet af Tønden og drikke Forsamlingen til. Endelig en „Fyrbøder", der slaar Ild, hver Gang en i Forsamlingen vil ryge sig en Pibe Tobak. End videre fortælles der, at der blev givet i Fæste for en „Gildesgaard" $1\frac{1}{4}$ Tønde godt Øl, 24 Potter Brændevin, 2 Pd. Tobak samt 3 Rdl. i Penge; i aarlig Landleje: 4 Td. godt Øl, 2 slette Daler, 1 Pd. Tobak.*)

Som det ovenfor er beskrevet, gik det til ved Gilderne: ved „Afgangsgilde", „Arveøl", naar Gaardmand eller Gaardkone var død, ved „Oldermandsgildet", som den gamle Oldermand gjorde Afkeonsdag for den tiltrædende**), ved „Trommegildet", naar Bytrommen blev flyttet, ved „Tyregildet", naar Tyrens Fortjeneste blev drukket op, ved „Tjæregildet", naar en indkjøbt Tønde Tjære blev for-

*) Skougaard, Beskr. over Bornholm 1804. S. 199. 202.
**) Grundtvig, Gamle danske Minder II. 251. Fyn.

delt blandt Bymændene, ligeledes naar der var „Jævnings-gilde", og Gadejorden blev udlejet. Jeg maa indskyde den Bemærkning, at Byen ogsaa havde sit Apothek, men alt var i høj Grad gjort simpelt og let; thi man holdt kun eet Lægemiddel, „Teregel" *), men det bestod af en Blanding af ikke mindre end 60 (tresindstyve) enkelte Stoffer, med betænksomt Hensyn til alle forskjellige Legemsdele og deres Sygdomme. Dette kostelige Universallægemiddel gik ogsaa paa Omgang i Byen ligesom Bytyren og fik aarlig et nyt Kvarter ved Smeddegildet. Det heldige ved Brugen af dette Middel var, at Misbrug ubetinget var umulig; det var jo godt for alt.

Ved Opgjørelsen af fælles Regnskaber holdt man ogsaa Gilde, og man havde hartad alt fælles, fælles „Gadebrønd", „Gadekær", Lergrav, Sandgrav, ja inde i Gjern Herred fælles Pottegrav, d. e. Lergrav, hvoraf Potteleret toges; i det mindste et enkelt Sted i Fællesskab Bede til Kaalplanter. Herom er følgende at fortælle. Paa Nordsams ligger der en stor, tæt sammenbygget Landsby, Nordby; i den er der et Torv, og paa dette er atter et stort Mastetræ rejst, en „Majstang". Rundt om denne indtog Bedene til Kaalplanter noget nær hele Torvepladsen i gamle Dage, senere kun den Halvdel, der ligger vest for Hovedgaden. Hver Gaard havde Ret til et Bed paa Pladsen. Naar saa Kaalfrøet skulde saas, blev det tillyst, og hver Parthaver mødte paa bestemt Dag med et Fjæl og en stærk Pæl for at hegne Pladsen. Ligeledes blev det tillyst, naar Planterne maatte tages op og Hegnet bortskaffes; var nogen forsømmelig med Lukkelsen, fik han en Bøde paa 4 Skilling, og brød han Gærdet, „før end af den menige Mand vedtaget", kostede det en Skjæppe Byg til Byen.

*) Theriak.

„Det har været meget anderledes fremst (fremfor) nu," fortæller en af de ældgamle Mænd fra Nordslesvig; „om Gaansager har der i gamle Dage været en høj Jordvold; somme Steder, maaske hvor Jordbunden var lav, var der dog nok et Risgærde i Stedet. Jordvolden tjente ikke blot til at samle Kreaturerne i Byen, men ogsaa til at beskytte mod Ulve; min Fader har en Gang set en Ulv i Nærheden af Gadediget, og det er slet ikke utænkeligt, for Byen ligger i en Udkant af store Mose- og Hedestrækninger. Jeg har i min Drengetid hørt fortælle om, at der en Gang havde været Barsel i Gaansager, og en Mand fra Spandet var budt med; men undervejs blev de angrebne af Ulve, som kom saa nær, at de sprang over Hammelstokken og vilde fare op i Vognen til dem. Manden var lige ved at give tabt, men Konen sagde: „Vi er kjørt ud i Guds Navn, og vi færdes i lovligt Ærende; fat Mod, Gud raader for Udgangen!" Han slog saa Ulven med det tykke af Piskeskaftet over Hovedet. Hestene var jo vilde og gale; levende kom de da alle sammen fra det; Manden vidste knap selv bag efter, hvordan det var gaaet til. Birkelev og Vinum har der ogsaa været en Jordvold om. Jorden inden for Volden kaldtes „Gaden"; der gik Svin og Gæs; de fik i hensatte Truge lidt Foder, maatte saa for Resten bjærge Føden, som de kunde. Byhyrden vogtede Køerne, Hestene derimod blev passede af Bønderne selv paa Omgang. Køerne gik paa den høje Mark mod Nord, Ungkvæget gik paa Heden mod Sønder og Øster og blev passet af to Drenge, som Hyrden skulde koste og lønne. Ved Middagstid drev Drengene Unghøvederne hen paa en Banke, der kaldtes „æ Stand"; der laa de saa og hvilte, mens Dagen var hed; der var to: Østre Hvilbjærg og Sønderstand; den første er kjendelig nok endnu, den ligger i Hvilbjærg Mose og har altid et rigeligt Græslag paa sig. By-

hyrden var jo den Tid en vigtig Mand, han havde større Indtægter end Degnen i Vodder. Han havde frit Hus og Brændsel og desuden Græs til to Køer. Penge fik han ogsaa, dernæst paa en bestemt Dag i Ugen et Maal Mælk af alle Byens Køer; i Korn fik han et Fjerdingkar Rug af hver „Stald" i Byen; ja, De maa forstaa mig rigtig, „Stald" er det, de andre Steder kalder en Baas til to Køer. Ved Juletid havde han saa Ret til at gaa Byen rundt og bede om Flæsk, Kjød, Brød, Smør, Tællys. Saa tog han sin Kone og en Tørvekurv med og samlede „æ Revenyrer" ind; naar Kurven var bleven fuld, gik de hjem og tømte den. Hvert Sted blev de skjænkede med Snaps og Øl, Bønderne brændte jo den Gang selv Brændevin, men for ikke at faa for meget og heller ikke at lade staa havde de Flasker med og fyldte deri, hvad de ikke orkede at fortære, saa kunde de jo have „Ligen" saa meget længere af det hjemme. I Byen var der saa 2 Treottingsgaarde, 7 Toottingsgaarde og 2 Enottingsgaarde eller ialt 22 Ottinger. Derefter var Marken inddelt; hver Treottinggaard havde i hvert „Slag" (Tægt) halvanden Ager eller en 6 „Skar" Ager; en Toottingsgaard eller en Halvgaard en 4 „Skar" Ager og en Enottingsgaard i hvert andet „Slag" en 4 „Skar" Ager; det kaldte de, at Forden „laa Ager om Ager". Al Agermarken var inddelt i otte Tægter; der toges tre Kjærve, først Boghvede, eller som vi siger „Tadder"; til den blev Jorden pløjet om Efteraaret, det forstaar sig da, at det var Grønjord, der blev fælget; om Foraaret, naar Furerne begyndte at grønnes, vendte man dem, og naar Boghveden endelig skulde saas, pløjede man tredje Gang, men noget dybere, saa at frisk Muld kom op. Naar Boghveden om Efteraaret var bjærget, blev der kjørt Gødning ud og nedpløjet, derpaa saaedes den første Kjærv Rug, Gøderug eller Møntrug; næste Efteraar

pløjedes atter Rugstubben, og anden Kjærv Rug saaedes uden Gødning. Kvæget kom ind ved Mortensdagstider eller mellem Mortensdag og Jul, og var Jorden snefri, maatte Unghøvederne allerede ud i Marts; Køerne blev naturligvis holdt længst inde. Et Aar gik Høvederne ude til Jul, men Juleaften blev de taget ind, de skulde dog have deres Julenadver; ja, der er truffet de Aar, da Unghøvederne og golde Køer kun har været fjorten Dage i Hus. Naar saa Foderet for tidlig slap op for en Mand, spændte han for og kjørte rundt til hver Mand i Byen og bad om en Klapning Halm; vi plejede da at sige, at han kjørte med „æ Hungervuen"; jeg har hørt fortælle, at de i Birkelev en Gang slog Kreaturerne ud Kongedag; det var Byhyrden helt ilde tilfreds med, den Dag vilde han dog nok have haft fri. Til Faarene holdt Byen om Sommeren en Hyrdedreng, men om Vinteren maatte Hyrden passe dem. Som fortalt er, har der ogsaa om Birkelev været et Dige. Ved hver Vej, der førte ud af Byen, var der et Led, der skulde lukkes op og i, hver Gang en Vogn kjørte igjennem. Naar Bønderne kjørte Korn hjem, var der en bestemt Mand i Byen, der først skulde kjøre ud af Leddet. Hvem der kom før ham, maatte blive holdende, og man kunde somme Tider se en hel Skare, der holdt og ventede paa Formanden. Naar han først var kommet ud, kjørte hver Mand, som han vilde. Skulde Folk vester ud, kom de gjennem „Balle-Led", og skulde de sydvest ud, maatte de gjennem „Ting-Led"; skjønt disse Led for mange Tider siden er ude af Verden, bruges Navnene endnu."

Da Bylodden saa blev udskiftet, — før den Tid havde jo Smaafolkenes Køer gaaet med Driften, — overlod Gaardmændene hver af Husmændene saa meget Jord, at han derpaa kunde græsse og fodre en Ko; de betalte ingen Kjøbesum og svarede ingen Skatter eller Afgifter deraf

paa Amtstuen, men betalte aarlig til Byen en lille Sum hver, „Gjengift", paa een eller to Daler Kurant. Saadanne Smaasteder kaldtes andre Steder „Forbedelser" eller „Byfens Kod"*).

Jeg kan ikke ret vel slippe Fortællingen om den gamle Kommune uden endnu at nævne en af dens vigtige Embedsmænd, det er Bytyren; „Bytyren aa Smejen er Embedsmænd", siges i Aarhus-Egnen. Husker jeg ikke fejl, er der i et af de fynske Videbreve en Bestemmelse, hvorefter Herregaardens Enkefrue holdt Tyr for Bønderne; dette er dog sikkert en Undtagelse; Reglen har været, at Gaardmændene selv holdt den; Skikken har enkelte Steder bestaaet lige til vore Dage. I Vostrup, i Lønborg Sogn, tilhørte Tyren Bylaget til 1874; den solgtes og kjøbtes for fælles Regning og lønnedes med fire Havrekjærve af hver Mand og to Skilling lybsk af hver Ko, som den betjente. I Tarm Sogn og flere Steder nævnes „Tyrholm" eller „Tyreng" som Marknavn, i Sønderjylland „Boleng", hvilket nokfom tyder paa, at der har været henlagt et Stykke Jord i Skiftet til dens Underhold. Det sædvanlige var nok ellers, at hver Mand havde Tyren et Aar; saa „skulde Tyren fødes ustraffelig efter fem Mænds Dom; vanrøgtes han, saa han ej kan stige Køerne, lide han Tiltale, som ham føder; han skal holdes inde fra Mikkelsdag eller 14 Dage derefter til Valborg, Hyrden ellers tage vare paa ham eller bøde"**) (1681). Tyren skal beses Juledag og Fastelavns Søndag, maa ikke bortlaanes til udenbys Køer; Husmændene skal betale 2 Skill. og en Fjerding Øl for at bruge hans Tjeneste***) (1693).

*) Husmandssted, der i Mellemslesvig oprindelig synes at have haft Jord til to Køer; meget ofte holdes tillige en Hest; tit er Stederne dog mindre.

**) Bjerregrav Byret, Hist. Tidskr. IV. (1843).

***) Østrup Byret, Hist. Tidskr. I. (1840).

Den, som føder Tyren, skal have 16 Skj. Byg vel maalt Midfaste Søndag for hans Foder, desuden 2 Skj. Byg og Græs til en Ko, men skal saa give Bymændene, naar han annammer Bygget, 1 god Tønde Øl, som han kan forsvare og de være fornøjede med (1705)*). Foruden Bytyr har der ogsaa været holdt Byorne, men dens Funktion har ganske sikkert været mindre fremtrædende og mindre paaskjønnet end Tyrens.

Det tør vel anses for givet, at Fællesdriften i sin Tid har været et nødvendigt Led i Landbovæsenets Udvikling; men, at Forholdene i Tiden var blevne saare brogede, og at det gamle maatte og skulde vige for en ny Tingenes Orden, viser f. Ex. følgende Brudstykke af en Indberetning fra Sognepræsten i Darum 1767.

„I Store Darum blev 1766 med alle Lodsejeres Samtykke foretaget en almindelig Udskiftning af hele Byens Mark. Samme var saa meget mere fornøden, som den gamle Inddeling var meget ulige og for mange fornærmelig. Efter den i gamle Dage brugelige Maade var Byen inddelt i 8 Bol, men i Matrikelen inddelt efter Hartkorn. Hver Gaard havde sin Part i Bol, f. Ex. et halvt, et tredjedels, et fjerdedels Bol og saa videre; men mellem Bolparten og Hartkornet var ingen Lighed. En Gaard af 5 Td. Hartkorn kunde have en Tredjedel i Bol, en anden af samme Hartkorn en Ottendedel i Bol. Agermarken var tvende Slags; en Del saa kaldet „Gribsjord", mulig fordi enhver i fordum Dage havde grebet til at opbryde af Heden, hvad han lystede; en Del var „Bolsjord", hvor et Stykke Jord først var delt i otte lige Dele, og hver Del igjen siden inddelt efter enhver Gaards Part i Bol. I nogle Bol var 5 til 6 saa kaldte Bolsbrødre, i andre 10 til 12. Disse Bol adskiltes fra hverandre ved

*) Saxild Bylov, Jydske Saml. VI.

visse Mærker, f. Ex. et Anker, et Kors, en Husgavl osv. Ja endog een og den samme Gaard kunde have Part i to til tre Bol tillige, f. Ex. en Fjerdepart i „Anker", en Sjettepart i „Kors" osv. Var der nu mange Bolsbrødre i et Bol, blev Agrene til stor Skade følgelig ganske smalle. Endnu var ved den gamle Inddeling en anden ikke mindre Ulejlighed. Foruden en saakaldt „Alsædtægt", havde Byen 5 andre Tægter. Tre af dem var Gribsjord, to Bolsjord; men Uligheden i Tægternes Inddeling var stor. I een Tægt f. Ex. havde en Mand 2 Td. Sædeland, i en anden havde den samme Mand 6 til 7 Tønder; deraf flød, at Manden det ene Aar ikke havde Jord nok til sin Gødsel og det andet ikke Gødsel nok til sin Jord. Just dette havde nødt Byen til at indtage fuldkommen en Fjerdepart af Marken til Alsæd til kjendelig Skade i Avlingen; thi Erfarenhed viser, at Alsæd-Jord, som altid bruges, kan langt fra, hverken til Trave eller Skjæppe svare imod den hvilte Jord. Ved den nye Inddeling derimod, som ikke blev vedtaget efter Bolpart, men efter Hartkorn, fik hver Td. Hartkorn lige meget, saaledes at enhver, uden at følge Tægt med andre, kunde bruge sin Jord, saa længe og hvor paa Marken han vilde. Engen var ligeledes tvende Slags; noget kaldtes „kjendt Eng", hvor enhver vidste sit Skifte, andet, hvilket var det meste, kaldtes „Bols-Eng", som hvert Foraar ved Lodtrækning blev delt i otte Bolsparter, og siden hver Bolspart igjen delt mellem Bolsbrødrene, saa mange som fandtes i Bolet. Disse Bolskifter var saa vildsomme, at de fleste, endog gamle Mænd, som var fødte i Byen, ikke vidste at udvise dem. Her var heller intet Forhold efter Hartkorn; nogle havde meget „kjendt Eng" og dog stor Part i „Bols-Eng", andre havde saa godt som intet „kjendt Eng" og dog derfor ikke større Part i Bol.

„Ved Udskiftningen mødte vel den Vanskelighed, at

hverken Ager eller Eng var paa alle Steder lige gode. For at afhjælpe dette brugte man en dobbelt Methode: enten gav man den, som traf et ringe Skifte paa et Sted, Frihed til at tage først uden Lodkastning paa andre Steder, eller og gav man ham Overmaal, indtil Skaden efter Billighed syntes at kunne været oprettet."

Naar Gaardenes Drift paa ovenstaaende Maade var kommen i Vilderede, er det at undre sig over, at ikke alle greb til, da en ny og redere Orden blev budt.

---

7. Toldgrænse og Smugleri; Bisfekræmmere og Markeder.

I gamle Dage var der Toldgrænse ved Kongeaaen; den Gang ansaa man det for klogt eller fordelagtigt at indrette kunstige Grænseskjel mellem Rigets enkelte Dele. Som en Følge deraf var Smugleriet noget nær blevet en Institution, og jeg mindes meget vel fra min egen Barndom, hvorledes alle Hænder og alle Tanker i Ribe-Egnen var mod de stakkels Toldbetjente, der dog kun gjorde deres Pligt. Der var ikke een Kjøbmand, uden at det hed sig, at han smuglede, og han var nødt til at gjøre det, sagde man, thi ellers vilde han blive undersølgt af alle de andre. Jeg mindes, at man om en navngiven Kjøbmand, for hvem der var blevet konfiskeret et Fad Spiritus, fortalte, at han havde svoret en dyr Ed paa, at Toldvæsenet selv skulde komme til at betale det; og dette Løfte indfriede han derefter ved at udføre og atter indsmugle et Fad Spiritus saa længe, indtil han i Toldgodtgjørelse havde faaet fuldt Vederlag for den lidte Skade. Inden jeg for Smuglernes Vedkommende fremdrager enkelte Træk af denne lille Krig mod den borgerlige Lov og dens Haandhævere, maa jeg forudskikke en

Bemærkning. Grænsen mellem Sønder- og Nørrejylland dannedes af et Tolddistrikt, der som et bredt Baand strakte sig en Mil nord og en Mil syd for Kongeaaen. Syd for Aaen kaldtes det „Brændingsdistriktet", fordi alle Kreaturer der var indbrændte med Toldvæsenets Mærke, — norden for „Optællingsdistriktet". Hver Mand havde her en Optællingsbog med Rubrikker for hvert Stykke Kvæg, hvoraf atter Toldvæsenet i Vilslev havde Kopi i sine Bøger; naar Folk vilde til Marked i Ribe, maatte alt anmeldes ved Toldstedet; handlede Bønderne i Varde, skulde en Mand i Forvejen til Vilslev og anmelde kjøbte eller solgte Kreaturer, deres Farve, Alder og Mærker, inden vedkommende naaede sit Hjem. Solgtes et Kreatur herfra til Sønderho, hvad der i de Dage tit skete, sendtes først Bud med Melding til Kontrolløren i Vilslev; Budbet fik et Bevis med hjem her til Darum; dette skulde atter i Forvejen sendes til Toldvæsenet i Sønderho, der paategnes og atter til Vilslev, hvor Koen eller Stuben eller Hesten saa blev udslettet i Toldvæsenets Protokol for derefter at blive streget i Gaardmandens Optællingsbog. At slig Forretningsførelse gav Anledning til endeløse Sinkelser, Fortrædeligheder, Drillerier, Mulkter, naar Toldvæsenets Protokol ikke stemmede med Bondens Optællingsbog, siger sig selv, og det er ikke at undre sig over, at Bønderne hjalp sig, som de kunde bedst, snart ved Bestikkelse, snart ved Smugleri. En af de gamle her i Byen har fortalt mig, at man stadig de første Nætter efter Markederne i Varde i Stilheden kunde høre den knækkende Lyd af Kreaturernes Klove og den hvinende Lyd af Piskeslag. Saa blev der sagt: „De æ groww, som æ Pisk gor i Nat!" Ingen brød sig videre om det. Flokken blev dreven ned til Stranden, langs „æ Udgrov'", jaget ud i Kongeaaen; Driveren greb den sidste Ko i Halen og blev trukken

med over; det gjaldt i Ly af Natten at naa en Mil ſyd for Aaen, ſaa var Faren forbi, og de kunde driſtig benytte Landevejen. Mangen Gang ſkal de ſtore nørrejydſke Handelsmænd, der førte Kvægdrifter til Huſum, have baaret ſig ligedan ad; andre Gange tingede de med Toldbetjentene og fik dem mod en Duſør til at nedſætte Tolden til det halve eller en Tredjedel.

Der er næppe en eneſte af de ældre Mænd en Mil eller to nord for Kongeaaen og formodentlig heller ingen i ſamme Afſtand ſyd for den, uden at han har været med at ſmugle, om ikke til Stadighed, ſaa dog nu og da. Sagen var tillokkende; thi vel maatte man ud, naar Vejret var værſt og Natten mørkeſt, men ſaa kunde man til Gjengjæld frit drikke ſaa meget Brændevin, man vilde; der tjentes for en Nat 2 M. til 2 M. 8 Sk. Kurant (Kr. 2.16 til 2.64), hvilket var noget uhørt paa den Tid. Der nævnes da ogſaa adſkillige nu velſtaaende Familier, ſom efter Sigende har lagt Grunden til deres Velſtand ved Smugleriet. Det maa ikke glemmes, at det i den almindelige Mening var en ſtor Ære for en Mand at bedrage Toldvæſenet; jo driſtigere hans Farter var, jo mere blev han beundret og omtalt.

Vi maa her atter til Hovborg Kro, ſom for disſe Skildringer er et hiſtoriſk Sted. Der var nylig kommet en ung Kromand paa Stedet, og da han var en meget dygtig Mand, var han tillige bleven udnævnt til Sognefoged. Han hed Kriſtoffer Sørenſen. I ſenere Dage har han indſkrevet ſit Navn, hvor det gjaldt ſtorartede Vandings-Enganlæg, og efter ſelv at have plantet den førſte lille Lund paa en gold Hedeſkrænt blev han Sjælen i alle Hedeplantningsforetagender der i Sognet, og de var ikke ſmaa. Har nogen tjent ſit Dannebrogskors med Ære, ſaa var det ham. Selv mindes jeg ham

med stort Venskab og uskrømtet Højagtelse. Han døde for et Par Aar siden.

Stillingen som Kromand og Sognefoged var vanskelig for ham. Greb han ind, maatte han omtrent arrestere hele Sognet, foruden at han jog nogle af sine bedste Kunder paa Døren; thi Smuglerne pruttede ikke og gav gode Drikkepenge, tit en Rigsdaler pr. Mand til Karlene paa Gaarden. Han lod altsaa alle „Kræmmerne" sige, at han ikke vilde høre noget som helst om deres Sager, saa kunde de for Resten skjøtte sig selv. Helt oppe fra Nordlandet, fra Mors og Thy, kom disse Handelsmænd, som bestilte deres Varer i Tønder og Flensborg, hvor der formodentlig atter var smuglet Hamborger Alenvarer ind. „Bærere" eller „Sjowere" mødte efter Aftale med Varerne syd for Aaen, og nu gjaldt det om at føre dem over ved Hjælp af Broer og Baade, der laa skjulte i Sivene eller ved Badestederne, og saa naa en vis Grænse norden for Aaen for at være sikker for Toldvæsenet.

I Kroen samledes ofte store Flokke af disse Bærere rundt omkring fra, mangen Gang 40—50 Mand; deres Varer havde de i al Stilhed gjemt i Udhusene eller paa Heden, saa de saae ud som almindelige Krogjæster og vejfarende Mænd, og om Natten eller i den tidlige Morgenstund gik der saa Bud ud til de omboende for at skaffe Vogne til at føre Varerne videre. En Gang var hele Flokken bleven „udspidset" af en eller anden Forræder, og ligesom Solen var kommen op, mødte Herredsfoged og Toldbetjente mandstærke i Kroen, hvor der var helt fuldt af Kræmmere. De fik dog kun en halv Snes Pakker; de øvrige var blevne godt gjemte, og Smuglerhandelen var saa indbringende, at kunde blot af tre Oxehoveder Sprit de to frelses, var intet Tab lidt.

Ude ved Vesterhavet gik aldeles lignende Ting for sig. Rigtignok var Aaerne der bredere og Egnen fladere, men saa havde Smuglerne til Gjengjæld Hjælp af Havet; thi ude paa Vadderne var der ikke godt at færdes i den mørke Nat uden for Mennesker, der havde fisket der fra deres Barndom, og kunde Smuglerne ikke komme forbi Grænsen og Toldopsynet ad andre Veje, drog de til Havs, og saaledes gik Farten videre, til Faren var overstaaet.

Bærerne gik i lange Rækker; den første bar kun en Ubetydelighed, de øvrige hver en Varepakke eller et 20 Kanders Spritanker. Saa snart den første Mand mærkede Uraad, gav han Tegn ved at hoste eller fløjte, og blev han taget, gav han sig til Trods for Betjentens Hyssen til at raabe for at advare de andre. Rundt omkring i Bøndergaardene blev saa Pakker eller Ankere hengjemte for at vente paa Leilighed.

„Hør, Søren, hvor skal du hen?" — „A skal til Jedsted Mølle at have malet." — „Aa, saa kan du sagtens tage noget med hjem for mig; der staar to Grise hos Peder Krænsen, bring mig dem hjem." — „Ja, saamænd," siger Søren, „men du skal selv staa Risikoen og betale Mulkten, om Skade sker!" — „Det forstaar sig!" — Grisene var nemlig ikke et Par uskyldige Dyr, men to 20 Kanders Spritankere. Vel, Manden kjører, faar „Grisene" og gjemmer dem under Kornsækkene, som han kan bedst; men hvad sker? Idet han kjører ud af Gaarden, hvor et Par Karle og Drenge havde hjulpet ham at læsse, opdagede disse en af Kontrollørens Karle, der var ude til Hest for at patrouillere. „Jeg vilde endda være sluppen fra ham," fortæller min Hjemmelsmand, „om ikke de skidte Drenge var blevne staaende der ude og havde peget og kiget efter mig. Det blev Karlen vaer, rejste sig i Stigbøjlerne,

og da han opdagede mig, der kjørte hen ad Vejen, var han ikke sen med at ride efter mig. Da jeg saae det, tænkte jeg, nu kan det ikke nytte at prøve paa at kjøre fra ham, det kan jeg ikke. Altsaa jeg holdt, stod af og gik ved Vognen, som andre Bønderfolk, der har Læs paa. „Hvorfor kjører du om ad den Vej?" sagde Karlen, da han naaede mig, „skal du ikke til Sønderby?" — Jo vel, men jeg havde lovet at tage noget Korn med til en Mand i Nørreby. Naa, vi fulgtes saa ad, og Snakken gik, som den kunde, indtil vi kom tæt ind til Byen. „Nu," sagde han til mig, „maa du have Farvel for den Gang!" og saa red han forud; men lige i det samme vil Ulykken, at jeg kjører op paa en Knold, Hestene rykkede til, og det ene Hammelreb sprang. Kontrollørens Karl, som kun var kommen et lille Stykke bort, blev vaer, at der var noget galt, og raabte til mig, om han skulde hjælpe mig. „Aa nej, det betyder ikke noget!" svarede jeg, fik Rebet knyttet igjen, og det kan nok være, at jeg lod Hestene rykke forsigtigt. Naa, det gik, og jeg kom vel af med „Grisene". Et Par Dage efter mødte jeg atter Karlen paa Vejen. Han holdt stille og sagde til mig: „Havde jeg vidst, hvad jeg nu veed, skulde du ikke have sluppet saaledes i Mandags"."

En Gang imellem stod der ogsaa formelige Slag mellem Betjente og Smuglere, hvor der vankede braadne Pander; kommer de gamle først til at fortælle herom, er det et hartad uudtømmeligt Æmne.

Bisekræmmerne hørte ogsaa til de gamle Dages kjendte Skikkelser, der nu vist helt er forsvundne; jeg har i alt Fald ikke i mange Aar set nogen. I sønderjydske Byer, Tønder og Flensborg, ja selv i Hamborg kjøbte

de deres Varer, Tøj, ſom Bønderfolk ønſkede det. Pakkerne blev paa ſædvanlig Maade ſmuglede over Kongeaaen, og naar Faren var forbi, vandrede Kræmmerne omkring med deres tunge Kramkiſte paa Ryggen fra Sted til Sted. Her og der havde de deres Oplag i Forvaring og kunde hente friſk Forſyning. Det gjaldt altid at give ſig god Tid, hvor de kom ind; „en duelig Tigger og en doven Kræmmer tjener godt". En gammel Kræmmer, der om Sommeren handlede med Svin og Lam, men om Vinteren gik med Kramkiſten, har fortalt mig, at han gjærne ſatte ſig ned, naar han kom ind et Sted, tog Kiſten af Nakken og ſpurgte, om der var noget, de ønſkede. Blev der ſvaret, at de intet vilde have, lukkede han op for ſine Sager og ſagde, at det ikke koſtede noget at ſe, hvad han havde; „og vil De tro," føjede han til, „a har mer end een Gang ſaadan et Sted, hvor de ingen Ting vilde have, ſolgt baade for 20 og 30 Daler!"

Til Bisſekræmmerne hørte ogſaa Hoſekræmmerne fra Hammerum Herred; de gaar endnu omkring og ſælger „bundne" Varer. Det var nok af og til nogle løjerlige Fyre. Der fortælles et Sagn om en ſaadan, at han en Juledag kom med ſin Bylt forbi Funder Kirke, juſt da Klokken ringede ſammen; han havde nok ikke været i Kirke i de ſidſte ti Aar af ſit Liv. Salmebog havde han ikke; det var „et Barn er født i Bethlehem", der blev ſunget, men han var ikke forlegen, han ſtemte op:

Et Barn er født mellem Birklund og Tem,
thi glæder ſig alle de Funder Mænd.

Diſſe to Linier huſkes endnu, mens hans øvrige Kvad er glemte, og han tog fat med ſaa vældig en Røſt, at Kirkefolket i Forundring forſtummede, og han og Degnen til ſidſt var ene om Kampen, hvem der ſkulde føre an med Salmetonen.

En anden Gang hedder det om den samme, at han lod sig trille ned ad en Høj ude paa Heden til stor Forfærdelse for nogle Hyrder, der løb hjem og fortalte, at Fanden var løs ude paa Heden. Bønderne væbnede sig saa med Øxer, Høtyve, Forke o. lign. og drog, førte af Hyrderne, ud paa Heden. Der kommer Hosekræmmeren frem oppe paa Højen, iført en Frakke med store Sølvknapper, Knæbuxer og en rød Hue paa Hovedet, og raaber spottende ned til Bønderne: „Nu kan I gaa hjem og sige til eders Koner og Børn, at nu har I set Per Hessel, Per Skjævmule og Per Djævlekonge!" Dermed gik saa Bønderne*).

Kniplingskræmmerne, der fra Tønder-Egnen førte Kniplinger omkring; Pottemændene, der kjørte med de sorte Jydepotter fra Varde-Egnen lige til Hamborg og Berlin; Krejlerne, der ladede Smaaskibe med al Slags Handelskram og sejlede langs Limfjordens Kyster, hører alle sammen med til de gamle Dages omstrejfende Handelsfolk. Alle disse er noget nær ogsaa forsvundne; Sagn gjemmes, saa om een, saa om en anden, ikke sjælden om Kræmmere, der er udplyndrede og ihjelslagne**).

Vesteregnen har været saare langt borte fra det øvrige Land, Vejene var lange og skaarne dybt ned i den sorte Hede eller med Vognspor, hvor Sandet, naar Vognen knirkende og langsomt var kommen forbi, atter rusede sammen; her og der et Vindbrud, hvor Blæsten havde faaet fat og blæst Sandet op, saa der var blevet en stor Lavning med stejle, underhulede Brinker paa Siderne, hvorfra Rødderne af Græs og Sandstar hang ned, og om Vinteren samlede Vandet sig der og blev

*) Skattegraveren II. 168. 747.

**) Se f. Ex. Kristensen: Folkeminder III. 177. 249. 189. 261. IV. 124. 172. VIII. 227. 302.

staaende, da det ikke kunde trænge ned gjennem Alen i Bunden.

Naar man færdedes ad disse Veje med en Vesterbokusk, hvor gik det saa jævnt og betænksomt, „Fod for Fod"; kun sjælden drev man det til et lidet Luntetrav, thi „det var Synd for Bæsterne" at drive dem for haardt. Kjøretøjet var saare simpelt. En ældre Bonde har fortalt mig, at, da han efter sin Fader fik Gaarden, medfulgte alt Redskab, Vogne, Plove, Harver o. desl. Harverne havde Trætænder, paa Ploven var Muldpladen af Træ beslaaet med Jærn, Plovskæret var ligeledes af Træ med en Jærnspids, og mindre end fire Heste havde ondt ved at trække den. Hjulene paa Vognen var helt af Træ, thi Jærnringen om Hjulet er her ude af temmelig ny Oprindelse. Forud for den gik flere eller færre løse Jærnskinner, der med svære Søm nagledes til Fælgerne, saaledes at de dækkede over deres Sammenføjninger; men dette var for mange en stor Luxus, og det sædvanlige var Arbejdsvogne uden Jærnbeslag, hvor Hjulene alene holdtes sammen af Trænagler eller „Døvlinger". Saaledes ogsaa her, og da den unge Mand, fuld af Iver, vilde tage fat paa Arbejdet, skiltes hans Arbejdsvogn ad, første Gang han i Foraarstiden skulde til at læsse Gødning paa. Den anden Vogn kom frem; men med den gik det ikke en Smule bedre, den faldt fra hverandre for ham, mens han selv stod grædefærdig tilbage. Gamle og daarlige var Vognene, og nu havde de tilmed længe staaet inde i tørt Vejr. Næsten lige saa usle var Hestene, de kaldtes „Vildlapper" eller „Vildsmækker", thi de blev holdte ude saa længe som muligt, og tit kom de ind med Sne paa Ryggen. Det havde mindre at sige, at de ikke var skoede, men kun lidet evnede de at trække. Skulde man en Gang „te Stajs", ind til Kjøbstaden, var der et Knippe Halm eller et Agefjæl at

sidde paa, og kom det højt, et Vognskrin, en Kasse, der gik smallere nedad og passede til Vognsjælenes Skraaning. Selve Vognene var lavere og smallere end de nu brugelige, og Hjulene ikke holdte paa Axen med Skrue, men med „Lundstikke", en Nagle med bredt Hoved eller Dække, der gik igjennem Axen. Man slog sig flere sammen for at spare paa Kjøretøjet, hvilket kaldes at lægge „Bynning" eller „Byntlag" eller „Vognlag", saaledes at een gav Forvogn, en anden Bagvogn, to Mand atter hver sin Hest, og saa drog man af Sted. Langsomt gik det hjemme fra og betænksomt, tilbage derimod gjærne rask; thi „det fremmer mere at give Kusken en Pons end Hestene en Skjæppe Havre". Folkespøgen har gjort Løjer hermed. Naar Bonden kjører til Kjøbstaden, siger de pibende og knirkende Hjul ganske langsomt: „No ska vi te Ri—i—i—v!"; men, naar Hestene faar af Pisken, og det gaar rask hjem ad: „No ska vi hjem, no ska vi hjem!"; eller paa Udvejen: „Vi kommer der aal—l—l—er!", paa Hjemvejen: „Saa tit som a skal!*)"; eller: „Sæl Tørre, kyev Tjær!", men paa Hjemvejen, naar Tørvene er solgte, og der er kjøbt Brændevin i Stedet, saa klager Hjulet: „A tænkt et nok, a tænkt et nok!"

Her paa Stedet har der i gamle Dage været en Ladeplads, hvorfra Fanø blev forsynet med Tørv og Korn, og der har til sine Tider af Aaret været stærk Færdsel ved Dag og Nat til Havet.

Dette er nu alt sammen nær ved at være et Sagn, og naar de gamle ved selskabelige Sammenkomster fortæller herom, lytter Ungdommen forundret og vil knap tro Fortællingen; thi nu ser man overalt store og fede Heste og pyntelige Fjedervogne, og der er næppe een

*) Hvor tit jeg dog skal!

Hjulplov at finde i Byen. Det har været gyldne Tider for Bonden, og Fremskridtet er uhyre.

Et Led og det et saare nødvendigt Led i Samfundslivet har Markederne været, baade Kvæg- og Krammarkeder. Bonden bor ensomt, han har nok Blæk og Pen i Huset, men skriver, selv nu om Tide, sjælden og ugjærne og i tidligere Dage vel slet ikke. Men ingen af os kan leve uden et Forhold til Slægt og Venner, ogsaa til dem, der ikke bor Dør om Dør med en selv; saa mødes man ved Kirken om Søndagen; der ses Slægt og Venner, som bor inden for samme Sogns Grænser, man faar en Passiar, slutter en Handel og faar lidt nyt hjem med sig. Men Markedsmøderne er dog noget andet, det er en Afbrydelse af Livets sædvanlige Gang; der staar ikke en alvorlig eller stræng Kirkebygning bag ved og holder Ungdommens Lystighed i Tømme, der er mange samlede, der er Musik og Dans, der er Lystighed og Kommers, og der faar man ligesom et Puft fra en anden og større og rigere Verden end den, inden for hvis Omraade det sædvanlige daglige Liv falder. Naturligvis bliver der først handlet, thi Handel er vistnok ogsaa Mændenes bedste Adspredelse; men saa bliver desuden tusende af det daglige Livs smaa Forretninger afgjorte, der spørges nyt fra Slægt og Venner, Dødsfald, Barnefødsler og Bryllupper; hvad der i senere Tider bringes til offentlig Kundskab gjennem Breve og Aviser, føres her frem i Samtale. En spørger til en Hest, en anden til en Ko, som han har solgt; der bliver gjort Aftale om Tjenestefolk, og ægteskabelige Forbindelser indledes, idet man nemlig træffer Bestemmelse om, at Vedkommende skal komme hen og se Gaarden.

Markedstiden var saaledes delt, at den ene Dag hørte de gifte Folk til, som da mødtes og afgjorde deres Sager, medens den anden tilhørte Ungdommen; men alle

var de lige begjærlige efter at komme til Marked, og selv de gifte Koner, der ellers sjælden kom uden for en Dør, maatte til Marked, om det var muligt; almindelig er Talemaaden her omkring: „Ses vi ett far, saa ses vi te Worbasse Mærkend". Ogsaa Børnene fik deres Del af Glæden; de, som ikke selv kom med, laa paa Lur efter Markedsvognene og raabte: „Mærkendsgjaww!" og fik saa tilkastet Hvedebrød, Kringler, Hjærter eller andre Smaating. Fra Randers-Egnen anføres følgende Vers, som Børnene tilraabte de hjemvendende:

Hej, belte Mand, gi mæ Markendsgjaww!
Ellers faar a ondt i mi Maww,
aa det er en sur aa en Satans Plaww,
aa den ka waar i fjorten Daww.

Dette er nu Markedets fornøjelige Side; det har en anden, der er lidet lystelig. I Januar Maaned holdes der et Marked i Holsted, som endnu kaldes Drikketingsmarked, og mere end een Gang har jeg med Forundring staaet og set paa Brændevinsbodernes Antal; hvor mange der var, tør jeg ikke nævne, jeg frygter for at overdrive. Og saa Vorbasse Marked —; i hvert Hus i Byen en Kro, og i hver Kro en syngende, larmende Flok! Vand solgtes i Spandevis for dyre Penge, men Ponsene strømmede som en mægtig Flod over alle Bredder. Det er der i Egnen en jævnlig Bestemmelse i Aftægtskontrakter, at de unge paa Gaarden skal yde Aftægtsfolkene een eller flere Markedsrejser; de anskaffer sig saa et Telt, indkjøber en Del Brændevin, gammel Vin, Sukker og Kaffe med et forholdsvis lille Udlæg, faar Bevilling til Udskjænkning, og saa gaar det med Ponse. Man begynder med tre Snapse for Vejret; den heldige Handelsmand giver en Omgang rundt for at give sin Glæde Udtryk, og den uheldige giver en

Omgang for at glemme sin Sorg, Venner drikker paa gammelt Venskab, Uvenner paa ny Forsoning, og „Glarvognen" kjører atter og atter rundt, til Menneskene sansesløse eller døddrukne falder under Bordet. Gaar en ud for at kaste op, hedder det, „at han faar en Kalv", saa spøges der med, at der er et „Spejlskind"*) paa den, og at den kan blive god til at gjøre en Pose til en Fiol af, og til Slut faar den fulde Mand, om han ellers evner at gaa, et Par „Brudepiger" med, der følger ham hjem, om det ellers lykkes dem at finde Vejen, — Erfaringen har noksom viist, at Aaer og Spange er saare farlige ved slige Lejligheder.

Og saa Hjemvejen fra Markedet! Langs Vejen hvert et Krosted oplyst, mens Musikken lyder ud, saa, er ikke den sidste Skilling borte, maa og skal den jo springe. Saaledes lægges der Baghold for Markedsgjæsterne, og det er derfor ogsaa gansk sædvanligt efter de store Marketer i Vesteregnen selv i de senere Aar at høre om løbske Heste, væltede Vogne og kvæstede eller ihjelslagne Mennesker.

8. Fester.

Gjæstfriheden er, som alt omtalt, saare stor i Vestjylland, og der er megen Selskabelighed. Et stærkt Udtryk for at byde en Velkommen her ude er: Kom, vi skal tage imod eder med Katten paa Skjødet, eller paa Knæet; andre siger: med Katten paa Spid. Bag det Udtryk gjemmes sagtens en Forestilling, jeg ikke kjender, hvorved Katten kommer til at spille en Rolle ved en

*) Skindet af en ufuldbaaren Kalv.

Velkomst. Her hedder en selskabelig Sammenkomst „en Forsamling", i Angel „et Øls" (Ølhus), ellers almindeligt „et Gilde", nord paa „en Bojel" (Budøl) og i Vendsyssel „et Bal", og saa er der af „Ballerne" igjen flere Arter: „Parbal" (et Betalingsgilde), „Dansebal" og „Siddebal" eller „Spisebal". Ord kan undertiden faa løjerlige Betydninger i Tidens Løb! En „Bakkelarres" (Baccalaureus) er saaledes bleven til en forløben Driver, omtrent det samme som „Fageløjter"; „en Hoppegist" (Hoboist) bruges om et løjerligt udseende Fruentimmer; en sær Mand kaldes en sær Drabant eller en sære Apoteker, og „skalu" bruges om usselige Børn.

a. Thomasdag.

Det arbejdsomme daglige Livs Ensformighed maa afbrydes, og jeg tænker, jo mere ensomt og stille Mennesker til daglig Brug fører deres Liv, jo mere vil ogsaa Trangen til en Afbrydelse af Stilheden gjøre sig gjældende, og jo mere larmende og urolige vil Adspredelserne blive. For at faa en Oversigt over Aarets folkelige Fester, er det bekvemmest at slippe Almanakkens Nyaar og begynde med Vintersolhvervets Nyaar, Thomasdag, den korteste Dag i Aaret (21. Decemb.). Det gamle Aars Arbejde i Skolen var til Ende og sluttede med en Fest. Afdøde J. Kr. Lindberg skriver i sine efterladte Papirer*): „De eneste glade Barndomsminder, jeg har tilbage fra min Skoletid, var Thomasdag, en Barnefest (Ribe), hvorpaa der bragtes Skolelæreren Juleoffer, og hvilken Stads min Skolekammerat Ørbech har beskrevet i hans „Betragtninger og Bønner" med megen Naivitet."

Af Ørbechs Beskrivelse**) skal jeg fremdrage følgende.

*) Historisk Maanedsskr. I. 45. (1883).

**) Ørbech: Betragtninger og Bønner, Haderslev 1823.

Aftenen før Thomasdag fik de ſmaa Drenge og Piger deres Haar klippet og gjort pænt; hver fik to Lys og nogle ny Toſkillinger til Skolemeſteren; Faderen viſte dem de nye Stadsklæder, de ſkulde have paa; alt dette gjorde, at Børnene ikke kunde ſove om Natten. Næſte Morgen drog ſaa Børnene af Sted med Lyſene i Haand og Pengene i Lommen. Alt var imidlertid gjort rent i Skoleſtuen, hvor Børnene bragte Læreren deres Gaver; man ſatte ſig paa Bænkene, maatte tale frit, „Læreren ſagde ej hys eller hvys, om vi end var temmelig højrøſtede", Riſet blev forvaret, „ſaa klappede vi ſtundum alle af Glæde paa Bordene med de ſmaa Hænder". Naar alle var ankomne, traadte „Præceptor" og Frue ind, den ene med Pebernødder og „Goderaad"*), den anden med Mjød; hver fik en Haandfuld af de førſte og et Glas af det ſidſte, og dette ſtod i en liden Stak udfor hver, alle var glade, „vi klappede igjen i Bordene paa de ſamme Sæder, hvor vi i forbigangne Dage havde ſiddet med Smerte og fældet Taarer. Saa legede vi med Nødder: „Gæt en Gang hvor mange?" eller: „Under hvilket Træ ligger min Gris?" Saa ſtod vi op, ſprang paa Borde og Bænke, gjorde en Vending i Samfund ned i Gaarden, naar Vejret tillod det, ſaa kom vi ind igjen, begyndte at lege Blindebuk og andre Lege; vi ſatte os atter til Bords, fik Reſten af Thomæ Godt og løb med et Stykke Goderaad hjem." —

Dette Udſagn af en af de gamle, at Thomasdagen har været en Feſtdag af førſte Rang for Skolebørnene, bekræftes nokſom af nulevende, der ſkildrer den ſom Aarets gladeſte Dag med ubunden Frihed i Skoleſtuerne; maaſke har det nok givet Feſten et eget Krydderi, at Friheden netop raadede den Dag der, hvor Lærerens ſtrænge Tugt og Tampens taktfaſte Slag ellers til daglig Brug kuede

*) En Slags flade Kager.

enhver Rørelse af den personlige Frihed. „Vi Børn," fortæller en midaldrende Mand, „stod jo op, ja længe før Dag, saa tidlig vi kunde vaagne, og saa i Klæderne og af Sted til Skolen, det gjaldt om at være den første, der kom; den, der kom sidst, maatte ride paa Træhesten. Ved Brønden vesten for Præstegaarden var der en gammeldags „Sule" og „Brøndvippe", og der slæbte vi den af Drengene hen, der kom sidst, og satte ham op at ride paa den. Saa foer vi omkring i Byen og raabte Folk op, dunkede paa Vinduer og Døre. Imidlertid havde nogle af Drengene flyttet Borde og Bænke ud af Skolestuen, og naar det var bleven lyst, kom Degnen og hans Kone; hun med Kager og Mjød til Pigerne; han havde en Flaske med sammenrystet Brændevin og Sirup til os Drenge og Fiolen under Armen; saa snart vi saa havde afleveret vore Offerskillinger og faaet en Gang at drikke, begyndte Dansen, og den fortsattes da med smaa Hviletider, til Skumringen indtraadte, men saa var vi rigtignok ogsaa tidige til en god Mellemmad, naar vi kom hjem. Ja det forstaar sig, Tampen blev brændt, eller ogsaa kunde vi gaa alle ud og binde en Sten ved den og drukne den i et Vandhul; men naar vi saa kom igjen i Skole i det nye Aar, havde Degnen altid en ny Tamp; den var da nu endelig ikke saa svær at overkomme."

Saadan omtrent har Skikken været i en Del Sogne, V. Vedsted, Hvidding, Rejsby, Vodder, Døstrup, Meolden og vel længere syd paa. Somme Steder, hvor Skolebordene var fastgjorte til Gulvet, modtog Læreren Børnene i sin egen Lejlighed; Traktementet var i Vodder Sogn til hvert Barn: en Simle, en Kringle, fire, fem Kovringer, og Degnen tillavede en Drik, der bestod af Øl, Sirup og Brændevin, hvori der var blandet itubrokkede Kovringer; det blev baaret omkring i et Fad, og Læreren

madede deraf Børnene med en Ske; ſenere fik de Brændevin og Sirup i Kopper, og nu er hele Skikken nok nær ved at uddø. I Skoler i Skads Herred er det endnu i Mands Minde ſket, at den, ſom kom ſidſt i Skole Thomasdag, af de andre Børn er bleven kaldt: Tammes*).

Hermed ſtaar utvivlſomt den veſtjydſke Skik „at drikke Skolen op" i Forbindelſe, kun at dette ſkete, naar hele Vinterſkolen var forbi. „Det var i den Tid, vi havde Omgangsſkole, at det var Skik at drikke Skolen op; den holdtes omkring i Gaardene, og hvert Sted var vi en Ugc ad Gangen. Den ſidſte Dag paa Stedet fik vi ſaa gjærne Vafler eller Æbleſkiver; men det var dog førſt rigtig Gilde, naar vi ſkulde til at opdrikke Skolen; dette fandt Sted den Dag, Vinterſkolen ſkulde ophøre; vi gav hver et lille Indſkud af Penge, og derfor blev der kjøbt en Potte Mjød. Hjemme fra fik vi naturligvis bedre Mellemmad med den Dag, og Folkene i den Gaard, hvori Skolen var ſidſte Dag, og hvori vi altſaa ſkulde opdrikke den, gav os Vafler, derſom de havde et Vaffeljærn, ellers Æbleſkiver; vi var fri for Skolen, og ſaa ſkulde vor Mjød jo drikkes til Vaflerne. Skolemeſteren drak naturligvis ſelv med, og naar Mjøden var opdrukken, ſkulde vi lege, danſe, eller more os paa anden Maade. Vi anſtillede os jo gjærne, ſom vi var bleven beruſede, og mange af Drengene blev det ogſaa i Virkeligheden; thi Mjøden var gjærne gammel. Naar det ſaa blev hen paa Eftermiddagen, ſaa ſkulde vi jo hjem, men førſt ſkulde vi hen til Folkene i Gaarden og takke dem for god Beværtning og takke Læreren og tage Afſked

*) I Weſtfalen kaldtes endnu i Trediverne det Barn, der ſidſt kom i Skole Thomasdag: „Thomasæſel"; ſe Reinsberg Düringsfeld, Das feſtliche Jahr S. 370; jfr. Schütze, Holſt. Idiotikon IV. 248 tamſen; Grundtvig, Gl. d. M. III. 174. 141.

med ham for den Vinter; hertil benyttedes ofte en gammel Ramse eller Visestump, men den kan jeg ikke huske"*).

Det har nu forekommet mig, at Aarets Fester kan samles om de to Solhvervsdage, ikke dog saaledes at forstaa, at de store Fester netop fejres paa disse Dage, men saaledes, at der i dem er et vist Forhold til Solens Bevægelse, med andre Ord, at der ved Siden af kristelig Paavirkning endnu kan spores Træk, der viser tilbage til ældgamle hedenske Forestillinger. Ved Julefesten har de kristne Minder langt Overtaget; anderledes turde det forholde sig med Valborgsgildet og Midsommersfesten. Dette, haaber jeg, skal blive klart i det følgende.

b. Julefesten.

Julefesten er sikkert i mange Egne Aarets store Højtid og noget nær den eneste af de kirkelige Fester, der stærkt sætter sit Præg paa Almuens daglige Liv. Dette er Tilfældet i disse Egne, om det i Østeregnen ogsaa er det paa samme Maade som her, veed jeg ikke. I lang Tid forud samles Tanker og Arbejde om Juleaften: „Om æ Or er alder saa laang, er Ywlawten i traang **)." Grisen fedes med Juleaften for Øje; der gjøres rent, pudses og pyntes i Huset; Karlene har et stort og besværligt Arbejde for med at feje Spindelvæv ned og gjøre rent alle Vegne i Stald og Udhuse (Mors); Ploven bliver hentet hjem fra Marken, — om den er bleven der ude; Jerusalems Skomager kunde man vel unde et Hvil paa den, men Manden vil nødig have Prygl af sin Kone i det kommende Aar, og det risikerer han, om han lader Ploven staa Juleaften paa Marken. Smaafolk gaar omkring og beder om „Julleft" og faar Gryn, Flæsk, et Brød, eller

*) Skattegraveren. V. 173, S. Omme.

**) jo trang.

hvad man har. Paa Fanø gik „æ Sjøngbøn", blandt hvis Skare dog ogſaa ſandtes voxne, omkring fra Sted til Sted; de ſpurgte: „Maa vi ſjøng'?". Fik de Lov til det, ſang de en Salme og modtog Gaver af Fødevarer til Tak. Der har i tidligere Tid været en hel Udvandring af Smaafolk fra Byerne, f. Ex. fra Ribe, til det omkring liggende Landdiſtrikt; der gik de rundt til alle Gaardene og bad om lidt til Jul, og vendte i Reglen hjem med vel forſynede Poſer. Ingen veſtjydſk Husmoder afſlaar let et fattigt Menneſkes Bøn om Fødemidler, allermindſt i Juletiden. Diſſe Hærtog ſynes dog nu næſten helt ophørte. Travlheden i Huſene bliver ſtørre, ſom Juleaften nærmer ſig; der ſkal vaſkes, ſlagtes, bages en Julebægt med Pebernødder til Børn og Smaakager, „Smaabrød", til Gjæſter, og, det maa ikke glemmes, mange Steder bages en Sigtekage til hver af Huſets Folk, ogſaa til Arbejdsmændene i Høſt og Slæt og deres Koner (Gjern H.); i Angel bagtes nogle ſmaa Brød, „Leve", til Fattigfolk; man ſøger efter fattig Lejlighed at hjælpe Smaafolk til ogſaa at holde Jul med nogenlunde god og rigelig Mad og Drikke. Lille Juleaftensdag er gjærne ſaare travl, men Juleaftensdag ved Middagstid klarer det ſig; Husmoderen bliver atter til at faa i Tale. I forbigaaende nævner jeg blot en Skik, der omtales, at en Mand ſkal ud og „trille Julen ind" i Byen, hvilket ſker ved, at han triller et Vognhjul øſter ind ad Byens Gade*). I Ribe-Egnen, V. Vedſted og flere Byer ſyd for, mødtes Byens unge Karle op til Heſt for at „ride Julen ind"; de plejede at aftale et beſtemt Mødeſted, hvor de ſamledes, det var kun Bønderſønner og enkelte af de unge Mænd, og ſaa red de i Følge fra Gaard til Gaard, tog Hatten af, ønſkede glædelig Jul, og Huſets Folk kom og

*) Molbech, Dialekt-Lexikon under Jul, ſagtens fra Mellemſlesvig.

skjænkede for dem Mjød eller Brændevin med Sirup, hvad de havde, med en Kage til; undervejs red man om Kap, og det var naturligvis den villeste den, der havde den raskeste Hest. Naar Juleklokkerne begyndte at kime, red hver til sit. Det samme plejede at ske Nytaarsaften. Som Skikken har været enkelte Steder i Landet, skulde man lille Juleaften tage Ovnskjødselen, efter at Julebægten var færdig, gaa ud med den i Haven, slaa tre Slag paa hvert Frugttræ og sige: „Fryd dig, Kvist, Kristus er født!" saa var man vis paa, at Træerne bar godt; det kunde ogsaa gjøres saaledes, at man bandt et Halmbaand om sine Frugttræer Juleaften, idet man sagde: „Nu klæder jeg dig, men saa skal du ogsaa føde mig, i Navn Gud Faders, Guds Søns, Gud den Helligaands*)." Ved disse Skikke skal jeg ikke dvæle længere.

Juleaften og Juledag.

Alle Husets Kreaturer skulde have rigeligt Foder Juleaften, ikke blot Heste og Køer, men ogsaa Hund, Kat, Ænder, Høns, Gæs; Bindehunden blev løst; han skulde have noget med af alt, der var paa Bordet, om det saa var en Draabe Brændevin og et Stykke Lysetaue (Tudse H.). Køerne blev gnedne om Tænderne med Salt og Sod, at Trolddom ikke skulde faa Magt med dem**); i Tærskeladen blev der kastet Kornknipper ned, den maatte ikke staa tom i Juledagene (S. Hald H.); et Neg blev sat ud til de vilde Fugle, Tjærekors tegnet paa Stald- og Ladedøre, Kors ridset i Korndyngerne paa Loftet, og naar saa alle disse Udenomssysler var forbi, samledes Husfolkene pyntede inde ved det dækkede Bord i Mørk-

*) Grundtvig, Gl. d. M. II. 110, Falster, Skattegraveren III. 154, 850, Skanderb. Egn.

**) Skattegraveren III. 123. 570. VII. 46. 156.

ningen. Der stod Julelysene i et Par blankt polerede Messingstager og omvundne med udtunget Papir, eet for Husbond og eet for Madmoder; i Vinduet, der vendte ud mod Marken, et lignende tændt Lys, der skulde vise en ensom Vandringsmand Vej til et gjæstfrit Hus, om nogen var saa ulykkelig at maatte færdes en saadan Aften borte fra eget Hjem. Husfaderen istemte en Salme, Juleevangeliet blev oplæst, atter blev der sunget een eller flere Salmer, og saa kom Maden paa Bordet. Her i denne Egn bruges først Suppe og Steg, i Randers-Egnen sættes et Fad ind med Flæsk og Ribben i Bunden, der ovenpaa er dannet en Rede af Pølser, i hvilken der troner en stegt And; paa et andet Fad ligger et halvt „Svinehøs" (=hoved). I Angel blev der om Middagen spist „Mullebrød", Brødstumper, overhældte med Suppefedt, om Aftenen kogt Skinke. Jule-, Nyaars- og Kongeaften tog Husbonden Brødet og Kagen, der laa paa Bordet, gjorde med Kniven Korstegnet der over, skar Endestiverne af; disse, sex ialt, blev lagte paa Skabet og gjemte til Foraaret, da de blev blødte i Vand tillige med Rug, Byg og Havre til at blande i det sidste Foder, Hestene om Foraaret fik, før de blev spændte for Plov*). Naar Maaltidet var til Ende, gav Manden og Konen hinanden Haanden med Tak, de andre tilstedeværende ligesaa**), og derefter begyndte gjærne Julemorskaben med Pebernøddelege og Kortspil. Her i Egnen blev spillet Trekort eller Femkort, saaledes at den, der tog sidste Stik hjem, vandt Indsatsen; ogsaa „Brus" eller „Hunder o jæn". Husmoderen kom med et Maal Pebernødder til hver af Husets Folk; det var dels de sædvanlige smaa, dels ogsaa nogle store, der i Hammerum H. kaldtes

*) Skattegraveren VII. 71, 418. Sjælland.
**) Skattegraveren V. 6. Sydfalster.

„Konger" eller „Nonnevædre", her i Egnen „Gjeldevædre", og gjaldt i det mindste en halv Snes af de smaa. Saa blev der spillet „effen eller ueffen", man skulde gætte, om der var et lige eller ulige Antal Pebernødder i Modpartens Haand; til Afvexling knytter en af Pigerne Haanden, i hvilken hun har gjemt en Pebernød, hun viser den knyttede Næve til Karlen og siger: „Mi Sow læver ad æ Skow!" — „Min læver mæj!" svarer han. — „Hva Træ ligger en under?" — „Det bedste Træ i Skoven er!" — „Hva er det for en jæn?" — „Den!" Dermed peger Karlen paa en af hendes Fingre; er det den rette, faar han Nødden, ellers maa han lægge een i den tomme Plads. Saa kan han tage en Nød i sin ene Haand, knytte begge Næverne, rask snurre dem om hinanden og sige:

Hjort springer øver Hus;
derætter kommer lille Pillerimus,
Pillerimus o Pinnd,
under hvilket Træ ligger Hjorten innd?

Gætter hun saa rigtig, faar hun Nødden, hvis ikke maa hun lægge een. Ja, og saa havde vi en „Put" eller en „Ponnipind", det var en lille firsidet Tærning med en Pind igjennem, saaledes at den kunde snurres rundt; paa den ene Side stod A (alt), den anden havde et H (halvt), det tredje P (put til), den fjerde N (Nix); man gjorde hver sin Indsats og snurrede saa Putten rundt, efter det opad vendte Bogstavs Betydning fik enhver af Indsatsen eller maatte lægge til. Saaledes gik Aftenen saare fornøjelig. Naar Nadvergrøden var fortæret, havde Folk i Vendsyssel en Leg for med Levningerne: der blev i Koppen af en Ske taget en stor Klat Grød, Skeen blev lagt med den fyldte Kop midt i en flad Tallerken, hvorom alle samlede sig i Kreds; saa greb en af de tilstedeværende Skeens Skaft, snurrede det rask om, saa det be-

vægede ſig langs Tallerkenens Rand; den, ſom Skaftet pegede mod, naar Skeen ſtandſede, ſkulde ſpiſe Grøden, hvad der kunde være ſvært nok, naar man havde ſpiſt rigtig tæt i Forvejen; men Fyden har nu engang Plads til en vældig Mængde Grød.

Inden man ſkiltes ad, kunde man tage Varſel om det kommende Aars Grøde. Husbonden tog tre Klatter Grød, lagde dem paa Gulvet og ſagde, idet han lagde den ene: „Det er Rug!“ den anden: „Det er Byg!“ den tredje: „Det er Havre!“ Dernæſt kaldte han Hunden ind og viſte den Grødklatterne; den Kornſort, ſom betegnedes ved den Klat, Hunden førſt greb, ſkulde blive bedſt i Aarets Løb*). Ved Sengetid plejede Smaabørn i Mellemſlesvig at ſætte en tom Tallerken op i Vinduet til „Kingken“**) og ventede ſaa om Morgenen at finde den fyldt af Sirupskager og Pebernødder; i Nørrejylland har jeg ikke truffet det ſom en ældre Skik, at enten Børn eller Voxne ventede eller fik Gaver i Julen.

Saa gik man til Hvile Juleaften, man læſte ſin Aftenbøn og ſov trygt ind; men ſaa ſnart det leende og larmende Menneſkeliv tav, og der var ſtille i Huſene, begyndte det Liv, der til daglig Brug var ſkjult for Menneſkeøjne. Naar Klokken ſlog 12, rejſte Kreaturerne ſig i Stalden og hilſede Herrens Fødſelstime ved at knæle; de fik ogſaa Magt til at tale; men den, ſom vilde prøve paa at lytte, kunde komme ſaare ilde afſted***). Efter Midnat begyndte tavſe, hvide Skikkelſer at ſamles ved Kirkedøren, Alterlyſene blev tændte, og Sangen lød dæmpet ud i den ſtille Nat; Præſten gik paa Prædikeſtolen; ſelv en Dødning talte han til de forſamlede Død-

*) J. Kamp, Danſke Folkeminder 170. 53.

**) d: Kindchen, Jeſusbarnet.

***) Henlægges ogſaa til Natten før Kongedag, Skattegraveren III. 154. 847.

ninger. Det er sket, at levende Mennesker ved et Tilfælde er komne ind i de dødes Kreds; de er kun slupne levende bort ved efter en af de dødes Raad at løsne et Klædningsstykke ved Udgangen af Kirken*); dette laa saa splittet og skilt ad bagefter.

Første Juledag tilbringes i Stilhed; Husfaderen pakker omhyggelig Offerpengene til Præst og Degn ind i et Stykke Papir og gaar i Kirke. Jeg mindes endnu fra Barndomstiden i V. Vedsted Julens stille Højtid; de store Lys brændte paa Alteret, Julesalmen lød, og naar saa alle Mændene gik op at ofre, trak Organisten et Register ud paa Orgelet, saaledes at en Stjærne drejede sig rundt, mens der lød et Klokkespil; havde saa Degnen gaaet om med „Klinkpungen" for de fattige, og den sidste Tone i Kirken var forstummet, skiltes man ad med Ønsket om en glædelig Fest. De pyntede Mennesker gik hver til sit Hjem, og der var ikke en Hytte saa usel i Sognet, uden den jo havde noget af Festens milde Tanker og dens Lys og Fred over sig.

Stefansdag.

I den nordlige Del af Landet, Mors, Thy, Vendsyssel, Himmerland, fik Stefansdag, anden Juledag, et ejendommeligt Præg. Karle og Piger gik om Aftenen i Seng paa Skrømt; lykkedes det dem at holde sig vaagne, stod de op ved Midnat; Karlen skulde saa have Stalden fejet og muget, og Pigen var ude om at faa hans Møgbør skjult, mens han søgte at tilvende sig hendes Fejekost og gjemme den. Kunde han overraske Pigen, tog han hendes Klæder, lavede en Dukke deraf, som blev sat op i Skorstenen, hende til Forsmædelse, naar hun kom op. Saa snart Huset var fejet og rengjort, var „Sta-

*) Kristensen, Folkeminder VIII. 378. 682 flg.

fen gjænt ud" (Thy). Er der rent og pænt hjemme, gaar de unge paa Æventyr hos Byfolk, og hvor en Karl eller Mand kan overraskes sovende, spærres Stalddøren derved, at man binder Klinken fast, eller man kaster Gødning op foran den, saa ingen kan komme ud, og saa gjør man for Resten al Slags Taabelighed, stopper Skorstenen, skiller Vogne ad og slæber deres enkelte Stykker op paa Tagene. Et Sted i Thy blev Tværgangen, der skilte Kostald og Hestestald ad, helt fyldt med Sne. -- Kort, man bedriver den lystigste Raadhed, Ungdom og et godt Humør kan finde paa, og holder sig helst i Nærheden for at se, hvorledes Sagen spænder af. Den, som kommer sidst op, kaldes „Stefan" eller „Stefansnar" Aaret rundt. Oven paa den lystige Nat gaar saa Ungdommen i Kirke, vistnok kun med liden Andagt til at høre paa Evangeliet om det første kristne Blodvidne. Naar de atter kommer hjem, har Husmoderen en stor, firkantet „Stefanskage" til hver i Huset.

Mellem Jul og Nytaar eller Kongedag.

Der er nu meget, som skal varetages i Juledagene. Der er Varslerne for det kommende Aar: Julemørke gi'r Sommertørke; Julesommer gi'r Fastevinter; en hvid Jul gi'r en grøn Paaske, en grøn Jul en fyldt Kirkegaard, en mørk Jul en lys Lade (daarlig Avl); bugner Træerne af Rim i Julengen, skal Kornet bugne paa Marken af fulde Kjærner næste Sommer. Saa har de gamle haft for Skik at tegne med Kridt tolv smaa Kredse paa Bjælken, een for hver af de tolv Juledage, regnet fra første Juledag; det var „Julemærkerne". Som Vejret var i disse Dage, skulde det i Hovedsagen blive i Aarets tolv Maaneder, saaledes at Formiddagen gjaldt for Maanedens første, Eftermiddagen for dens sidste Halvdel; Kredsen blev saa delt ved en vandret Streg; indtraf der

en hel eller halv Dag Sne, Taage eller Regn, blev den tilsvarende Kreds eller Halvkreds mærket med tætte Kridtstreger, og saa ventede de gamle, at Julemærkerne nok skulde sæde. Man maatte undgaa, at noget gik rundt; ingen Karl maatte slibe paa en omdrejende Slibesten, ingen Pige maatte spinde, saa fik man „Navlegæslinger"; man maatte ikke vaske og klæde Træer med Linned, thi saa skulde man komme til at klæde Lig til Faste; somme siger ogsaa, at man ikke maatte smøre Sele- eller Skotøj i Julen, saa skulde man komme til at „smøre" Øvrigheden inden Paaske. Nævnede man Lus, Rotter og Mus ved deres rette Navn i Juletiden, skulde de i Aaret yngle over Maade. — Endnu kun eet. Der er blevet fortalt om en endnu levende Mand øster paa, at han var truffet tidlig Julemorgen fejende uden for Kirkedøren; naar et Menneske tre Aar i Træk Julemorgen fejer uden for Kirkedøren, gjør han Bod for en stor Synd, der saa bliver ham tilgivet.

Dagene mellem Jul og Nytaar eller vel egentlig mellem Jul og Kongedag, ja somme Steder regnes der nok helt til Kyndelmisse, er en halv Helg, hvor kun det nødvendigste Arbejde udføres; man spiser Sigtebrød, ikke Grovbrød, og Kreaturerne faar bedre Foder end sædvanlig.

Men hviler Arbejdet i denne Tid, saa er Lystigheden med Dans og selskabelige Sammenkomster, „Julegilder", levende; Naboer besøger hinanden, ingen maa „bære Julen ud", enhver Gjæst skal smage Husets Julegodt og skjænkes. Der er endnu bevaret Minder om Julestuerne, dog kun om faa og af meget gamle, som det synes mest paa Sjælland*). Der fortælles fra Uby-Egnen, at Folk mødte udmajede paa det lystigste i Legestuerne. „Julebukken var klædt ud som en Djævel, kikkede ind ad

*) Grundtvig, Gl. d. M. II. 273.

Døren for at skræmme Gjæsterne, men, naar man saa vilde gribe ham, dansede han omkring oppe paa Taget." „Saa legede vi Julelegen „Havfruen"; hun kom ind for at danse med os og var indhyllet i et Lagen, der gik helt op over Hovedet; naar hun bød os op til Dans, nejede hun for Karlene, saa Vandet øste ned over dem af Ølkanden, hun havde paa Hovedet skjult under Lagenet." En anden Leg var „den rige Hr. Randsbjærg"; han var svært udpyntet; og for det meste havde han Klokker paa; han hoppede og sprang og havde en Flok Svende med sig. Bag efter ham kom „fattig Per Eriksen" med alle sine lurvede Sønner. En anden lystig Leg var „Præsten og Degnen". Det gik saaledes til, at en af de vittigste Karle fik en stor Kofte paa og en Præstekrave af Halm, en anden blev udpyntet som Degn, og Præsten og Degnen havde hver en grøn Tørv i Haanden at læse op af. Saa snup en en Dreng og slog med hans Ben mod Stuedøren; det var at ringe sammen. Karle og Piger kom strømmende ind i Stuen for at blive viede. En tredje Person i Legen blev kaldt „Seppeltut"; han parrede de unge Folk sammen og helst saa ravgalt, som han evnede; en rigtig knibsk Pige fik en Dreng eller en gammel sær Støder; de stiveste Karle fik de Piger, ingen kunde lide, Kjæresteſolk blev skilte ad. Præsten holdt saa en Tale for hvert Par, det galeste og taabeligste Tøj, han kunde hitte paa, og naar han var færdig, sagde Degnen: „jammen"*). Fra Horsens-Egnen fortælles, at Karlene lavede en „Julebuk" af Halm i en Mands Skikkelse; den blev pyntet med forskjellig farvede Baand og holdt i Ære hele Julen igjennem. En Pige, som i Kaadhed dansede med ham og sang til for at vinde et Bæddemaal, blev taget af Djævelen og splittet og skilt ad, saa hendes Tøj, Blod og Kjød var klistret paa

*) Grundtvigs Samlinger.

Vægge og Bjælker hele Laden igjennem*). Man ſkal aldrig gjøre Løjer med aandelige Magter.

Af de gamle Sanglege, der brugtes i Juleſtuerne, er ikke ſaa helt faa bevarede; nogle er blevne Børnenes Ejendom, ſom „Munken gaar i Enge den ſommerlange Dag"; andre bruges endnu meget almindelig, hvor unge Folk ſamles til Dans, ſaaledes ſom „væve Vadmel" og da for Reſten mange flere. Et Par af de ſjældnere nævner jeg. Karlene og Pigerne opſtiller ſig i Rækker lige over for hinanden; Pigerne gaar frem mod Karlene og ſynger:

Nu kommer de kjække Nonner,
Hr. Dominik!
ædru, ædru, ſandelig, Hr. Dominik!

Derpaa gaar Karlene frem og ſynger:

Hvad vil de kjække Nonner?
Hr. Dominik oſv.

Og Vexelſangen fortſættes:

De vil med Paven tale!
— Paven er ikke hjemme.
De vil med Biſpen tale!
— Biſpen er ikke hjemme.
De vil med Præſten tale!
— Præſten er ikke hjemme.
Hvor monne han da være?
— Han er paa Skrivekontoret.
Hvad gjør han paa Kontoret?
— Han ſkriver de Kjærlighedsbreve.
Hvad ſtaar der i de Breve?
— Der ſtaar, de to ſkal ſammen!
Hr. Dominik!
ædru, ædru, ſandelig, Hr. Dominik!**)

*) Skattegraveren V. 111.

**) Grundtvigs Samlinger. Iſr. Arwidsſon: Svenſka Fornſånger III. S. 188.

Dernæst danser det øverste Par ud, og de øvrige følger.

En anden Leg er følgende. De legende stiller sig i en Kreds og holder hverandre i Haanden; en (A.) gaar rundt om Kredsen, og nu synges:

Der gik en Gang et underligt Dyr
alt i vor Herres Have,
det gik der baade Nat og Dag,
det gjorde saa stor en Skade;
Jægeren i Skoven, han lurer derpaa,
han vil det gjærne fyde, men kan det ikke naa!

Du liden Smaadreng,
tag mig fat paa den!
han løber paa Bakken
med Sækken paa Nakken;
han løber i Lunden
med Flæsket i Munden,
han løber som en Hare,
tag du dig vel i Vare!
han løber som en Hind
og slipper vel ind.

Ved Ordene: Jægeren i Skoven osv. jager alle de legende Hænderne om paa Ryggen og lukker Øjnene, A. giver tre Slag med sit Lommetørklæde paa en af Hænderne; Haandens Ejer og A. løber raskt hver til sin Side, naar de mødes, giver de tre Nik til hinanden og søger at naa Hullet i Kredsen. Den, der kommer sidst, skal i næste Leg blive udenfor *).

Endelig nævner jeg Pantelegene, af hvilke der var mangfoldige; alt gik ud paa at faa de legende til at forse sig mod Legens Orden; skete det, maatte man give Pant, og dette skulde atter indløses; man maatte „hænge", „falde i Brønden", „gaa polsk Tiggergang", og hvad veed jeg alt. En meget almindelig Form var den, at en lang

*) Grundtvigs Samlinger, Salling, Sjælland.

Remse blev udstykket, saaledes at man begyndte med at sende en enkelt Sætning rundt i Kredsen, den øgedes saa for hver Omgang med en ny, indtil man i haabløs Forvirring tumlede med en halv eller hel meningsløs Remse, som man hvert Øjeblik kjørte fast i; en saadan var Remsen om de tolv Juledages Gaver, den begynder: den første Juledag min Herre han mig gav en skjøn Jomfru at sove hos; og nu fortsættes med den anden, tredje og følgende Juledage, indtil den hele lyder:

Den tolvte Juledag min Herre mig gav: 12 Sogne, 12 Kirker i hvert Sogn, 12 Altre i hver Kirke, 12 Præster for hvert Alter, 12 Kjoler paa hver Præst, 12 Bælter om hver Kjole, 12 Ringe om hvert Bælte, 12 Punge ved hver Ring, 12 Skilling i hver Pung; 11 Byer, 11 Gaarde i hver By, 11 Huse i hver Gaard, 11 Stuer i hvert Hus, 11 Kamre i hver Stue, 11 Kærlinger i hver Vraa, 11 Rokke til hver Kærling, 11 Tene til hver Rok, 11 Totter til hver Ten; 10 Søer, 10 Grise i hver So; 9 Køer, 9 Kalve i hver Ko; 8 abildgraa Heste, der staar i Kongens Stald med forgyldt Sadel og Bidsel paa, alle er de rumphalet og stumphalet, giver du Agt derpaa, kan du slaa din Næse deri; 7 Hopper, 7 Føl i hver Hoppe; 6 Faar, 6 Lam i hvert Faar; 5 Gæs, 5 Topper paa hver Gaas; 4 fede Galte, So, Svin; 3 Traver gyldne Korn; 2 smaa bitte Horn og en skjøn Jomfru at sove hos.

Denne Remse er med mangfoldige Ændringer kjendt over hele Landet.

Nyaarsaften og Nyaarsdag.

Juledagene gaar hurtig, saa kommer Nyaarsaften; det er i det mindste her i Egnen den uroligste Aften i hele Aaret. Næppe er Nadveren spist, før Ungdommen skal paa Farten, ud at skyde Nyaar ind. Først skydes

der uden for Vinduerne; det er en høflig Maade at sige: God Aften, glædeligt Nyaar! paa; saa bliver man budt ind, faar Skjænk og Smaakager, kan vel ogsaa spille et Slag „Sorteper" og komme hjem med en Streg i Ansigtet, af Lysetaue var det i gamle Dage, i Nutiden med dens mere forfinede Sæder bruges en sveden Prop. Imens er det galt med Kaffekjedlen; vores forsvandt og blev af Husmanden, der saae efter Vejret, opdaget næste Morgen paa den ene Skorsten. Alle Kneb gjælder, og somme Tider er en af Husets Folk med i Sammensværgelsen. Andre Steder bliver Grødgryden stjaalet, ligesom Grøden skal sættes paa Bordet. „I Mørkningen kom Mads Degn*) springende ind til Lavst Persens med en Gryde varm Grød, og idet han stak Hovedet ind ad Døren, siger han: Lavst, her er Per Søes Nadvergryde; spring ind til Niels med den og sig, at en kom og havde knebet den; vil de, saa kan de jo bære den ind til Pers! — Ja nok, siger Lavst, det kunde der være Løjer ved, og han griber Gryden og vilde have været til Spring, men saa siger Maren, hans Kone: Det maa du Skam ikke, for saa faar du Skyld for at have stjaalet deres Grød! — Ja, du siger noget, svarer Lavst, Mads er ikke til at stole paa! — og saa sætter han Gryden ind paa Storstuegulvet. En halv Times Tid efter kommer Maren ud i Stegerset og vilde se til Nadveren. Først rørte hun op i Suppegryden, og saa vilde hun til at tage Grødgryden, men da var den rent borte. Hun grunder lidt over dette, hvor Gryden kunde være bleven af, men saa med eet løber det hende i Hovedet, og hun raaber ind ad Døren: Lavst, havde du nu lydt Mads Degn og gaaet ind til Niels med vor egen Nadvergryde, saa er jeg vis paa, at vor Grød havde været hele Byen rundt inden i Morgen Aften,

*) Øgenavn.

og du havde nok faaet Lov til at følge med den!*)" — Lykkedes det en at stjæle en Mands Grødgryde om Aftenen, blev den sat uden for Døren næste Morgen, og saa var der som Bod gjort et Smørhul i den og lagt en Klat Smør i (Thy). Paa Hedeegnen i Mellemslesvig hørte „Rumlepotten" til Nyaarsmorskaben; det er en eller anden lille Krukke, der er stramt overspændt med Blæreskind; midt paa er befæstet et Rør eller en Pennepose; naar man med fugtige Fingre gnider op og ned ad Røret, frembringes en Lyd, omtrent som naar man gnider Vinduesruder af med en fugtig Klud. Den kjendes vist over hele Landet, kaldes østjydsk „Guffepotte", „Buddipotte" eller „Wokkepotte"; Rim, der skulde følge den, har jeg forgjæves efterspurgt i N. Jylland. Her paa Egnen er den for længe siden gaaet af Brug; men sønder oppe gik Drengene flokkevis omkring med den. Jeg mindes en Nyaarsaften for mange Aar siden i Valsbøl, vi hørte en løjerlig tudende Lyd udenfor og mange skrigende Drengestemmer. Jeg kaldte hele Flokken ind; Forsangeren stemte op, Rumlepotten tudede Bas til den ensformige reciterende Melodi, hvormed et halv højtysk, halv plattysk Rim blev sunget, og Ungerne stemte op, saa Vinduesruder og Træværk i Stuen klirrede derved. Det var en Koncert!

Paa Sams gaar unge Folk forklædte omkring, store Drenge klæder sig ud som Piger, Piger som Drenge; de fører tit Rumlepotten med sig og slaar Potter paa Dørene.

Ja, Potteskaar er lagte til Side til Nyaarsaften; man lister sig forsigtig til Naboens Dør og kaster Potten med al Magt derimod og løber sin Vej det bedste, man evner; somme Tider kan Potten være fyldt med tør Aske. Røgen og Dampen, der opstaar af den, gjør saa,

*) Grønborg, Optegnelser paa Vendelbomaal, S. 33. Vendsl.

at Knægten lettere kan undslippe. Man har i senere Aar her ude vester paa hjulpet sig noget nemmere til rette. Børnene havde først Kjæppe eller Køller med en tilfilet Sømstump, hvorpaa der kunde fæstes en Fænghætte, den kunde jo knalde, men var ikke uden Fare; nu kommer de blot med en simpel lille Kølle, slaar et Slag eller to paa Dør eller Dørtrin, saa bliver de budt ind og faar Pebernødder og Smaakager. „Har du noget at tage dem i?" — „Ja, val haar a de!" — og med det gladeste Ansigt af Verden ruller Tøsen en Skjæppesæk op; endnu er der jo ikke synderlig i den. „Mener du, du kan faa den fuld?" — „Det tænker a nok!" Jeg saae en Nyaarsdag i et rygende Snefog en hel Flok Børn, der hartad bugnede under Sækkene, vade af Sted gjennem Snedriverne; de hilsede nok saa fornøjet. Nyaarsaften og -dag er en Fest her i Egnen, der nu ikke har sin Lige for Børnene. Den første Tid i det nye Skoleaar har de Lommerne fulde af Pebernødder; de har først kun liden Værdi, de bliver liggende paa Gulvet, de knaser under Fødderne; men ved Fastelavnstid er en Haandfuld Pebernødder en Formue og en „Gjeldevæder" knap til at betale.

Hvor man kommer ind, hilser man og ønsker: „Glædeligt Nyaar!" — forsømmes det sidste, faar vedkommende sit Navn til Skræk og Advarsel skrevet med Kridt paa Bjælken (Vendsj.); Børnene raaber: „Godaw Nøjorsgaw!" og bliver trakterede med Kaffe og Æbleskiver (Gjern H.); her ude kan man høre sige til de unge: „Godaw, o en gleele Nyor o en Kjærreſt ve æ Lor inden en anden Or!" — Saa drives for Resten alle mulige Kaadheder og Spilopper som Stefansdags Morgen. I Fjends Herred skæres en Kaalrabi eller en anden stor Rod ud som et Menneskeansigt; den bliver udhulet, og man sætter en tændt Lysestump i Hulningen; kan man

saa saa Held af det, anbringes denne Figur paa anden Mands Mødding*); hvad dette skal betyde, kan jeg ikke oplyse. I Sundeved gik Børn rundt i Gaardene og sang:

En Sang jeg eder sjunge vil
— Gud give os sin Naade!

Kom hele Verden og hør til,
saa sandt det er Nyaarsaften.

Kristus, vor Frelser, han er født,
og al Verdens Sorg er helt forødt!

Marie er hans Moder kjær,
og foruden Mand hans Fødsel er!

Kristus ned paa Jorden kom,
og han kommer igjen for at holde Dom.

Naar Børnene havde faaet en Gave, fortsatte de:

Eders Gave jeg annammet har,
Gud eder fra alt ondt bevar'!

Nu siger jeg jer Vær' og Tak,
og ønsker jer en rolig Nat.

Ret gaar jeg nu ad Døren ud,
— Gud give os sin Naade,

og det Hus bevar den store Gud,
saa sandt det er Nyaarsaften!**)

Indtil Slutningen af forrige Aarhundrede gik unge Karle og Piger paa Als Nyaarsdags Aften omkring med „Ploven" for at samle til Gilde. En af Karlene var „Præst", han styrede Ploven; en anden var „Degn", de øvrige spændte sig for og trak Ploven om fra Gaard til Gaard, hvad der næppe kan have været vanskeligt med en af de gamle Hjulplove,

*) S. Müller, Julebog 1884, S. 64.

**) Sst. S. 65. Ordene synes at tyde paa, at det maa have været et Juleaftensrim, der saa ogsaa har været brugeligt Nyaarsaften.

om man hindrede Skæret i at gaa i Forden. Naar de saa gjorde Holdt et Sted, spillede en „Musikanter", der fulgte med; „Degnen" førte an, og hele Flokken stemte op:

I lukke op jer Stuedør,
lad Nyaar ind til jer gaa!
Velkommen Nyaar og velkommen her!
Vi er velkomne i Herrens Aar og velkomne her.

Med Glæde og med Gammen,
med Helbred alle sammen.

Med Plommer og med Pærer,
som Sommeren frembærer.

Med lange Rug paa Hjolde (Stænge)
og favre Foler i Stalde.

Med Fisk udi vor Fænge (Fangst)
og smukke Piger i Senge.

Saa Buggen den kan gange
med dejlige Børn og mange.

Nu har den Vise Ende,
alt ondt Gud fra os vende!
Velkommen Nyaar og velkommen her!
Vi er velkomne i Herrens Aar og velkomne her.

Derefter holdt „Præsten" følgende Tale:

„Giver Rum her i Huset! Husbond og Hustru maa ikke fortænke os i, at vi bruger den gamle Sæd og Sædvane, som de unge Karle plejer at bruge Nyaarsaften. Saa vil jeg sige, som den gamle Bernhardus haver sagt: Hvo, som giver en lille Del, ham giver Gud en fuld Del igjen. Vi er alle Slags Haandværksmænd, Skræddere, Skomagere, Sudere*), Perlestikkere, jeg er selv en Suder, jeg har en Syl i min Fik, og vil I ikke tro det, kan I faa den at se. Vi rejste alligevel fyrre-

*) Skomagere.

tyve Mil, før vi fik et Sting syet paa vore egne Sko. Vi rejste igjennem Rysland, Tysland, Roland, Poland, Rotland, Skotland, og efter disse fyrretyve Mils Rejse kom vi til en Mand:

Han gik og saaede over Pyt og Dige,
han fik ikke et Straa i et helt Kongerige.

„Det var en slem Mand, det var Plumprian; han var dog saa from og god, at han viste os til det lille Land Fyn.

Vi kom til Kjertemind',
der var godt Øl og favr' Kvind',
de holdt vos længe ind'.

„De gav os Bøster Flæsk og Brimpler*) Smør, Specіesdaler, Halvtredjemarkstykker, Tyveskillingsstykker, Tiskillingsstykker og Femskillingsstykker. Det gav de os, fordi vi var saadanne Karle. Men saa kom vi til en anden Mand:

Han gik og saaede af en Kande paa en Ble**),
han fik hundrede Fold at gaa med til sin Le,
han saaede en Nævfuld
og høstede en Klævfuld***),
han saaede en Haandfuld
og høstede et Land fuld.

„Det var en smuk Mand; det var saadan en Mand, som jeg er, og havde saadant et Skjæg, som jeg har. Leder I efter ham, saa tag Kynd' paa mig, saa veed I, hvem I leder efter. Nu vil jeg ogsaa saa min Sæd: jydsk Sæd, tysk Sæd, hollandsk Sæd og lollandsk Sæd, og før min Sæd skal forgaas, da skal før aall' æ Biffer (Biber) og Kragger forgaas, der fløjer i æ Skorsten."

Herpaa spillede „Musikanteren" op til Dans, og

*) Lille Smørtræ til 16 Pd. **) Lagen. ***) Sine fuld.

Karlene danſede med Huſets Piger eller med ſig ſelv indbyrdes; Husbonden gav ſaa Taleren en Pengegave, derpaa ſang „Degnen“ og hele Skaren til Spillemandens Fiol:

Nu vi alle ſammen vil
vores Tak yde
med lyſtig Sang og Frydeſpil.
Gid vi alle leve vel
og os tilſammen fryde!

Giv Sundhed, Helbred, Ro og Fred
— vi vores Tak vil yde, —
ledſag' enhver udi ſit Sted!
Gid vi alle oſv.

Nu vi ud ad Døren gaar,
-- vi vores Tak vil yde, —
og ønſke vil et godt Nyaar.
Gid vi alle leve vel
og os tilſammen fryde!

Saa ſluttede „Præſten“: „Saa er J ſaa goi Nyaarsdaw om æ Awten aa kom te vos ve Jes Minkus i Flæſkdamsmai. Hop, høj! aall' min Hæſt!“ *)

Tilſvarende Skikke findes i Storbritannien, i Omegnen af Paris, i Kärnten, i Østerrig, ja lige inde i Hjærtet af Rusland ved Moſkva.**)

Nyaarsaften er ſom Juleaften en Tid, hvor Varslerne faar Røſt. Gaar man om Aftenen uden for Vinduet, lægger en Græstørv over ſit Hoved og ſer ind, ſidder de uden Hoved, der i Aarets Løb ſkal dø. Ogſaa bredes Aſke paa den aabne Arne; om Morgenen kan der findes Mærket af en Fod deri; den, til hvis Fod dette Mærke paſſer, ſkal dø i Aaret. Eller man kan lægge en lille

*) Grundtvig, Gl. d. M. III. 166.
**) Mannhardt, Baumkultus der Germanen I. 553 flg.

Dynge Salt paa hver Plads ved Bordet; den, hvis Dynge smelter til næste Morgen, skal dø. Gaar man Nyaarsaften op til Kirkegaardens Port, kan man faa Held til at se Skarerne, der kommer til Kirke, og som varsler Bryllup, Barsel og Død i Aaret. Kommer man Hviden af et Æg i et Glas Vand og lader det staa Natten over, viser dens æventyrlige Former næste Morgen, hvad der skal times et Menneske i det kommende Aar. Antallet af Hanegal Nyaarsnat varsler Kornets Pris, og stikker man tre Knive i et Rugbrød om Aftenen, een for Rug, een for Byg og een for Havre, vil den mest anløbne næste Morgen spaa om, hvilken Kornsort der bliver bedst. Pigerne vil ogsaa gjærne tage Varsler for deres egen Fremtid den Aften; en Pige vælger fire Skaale, den ene hvælver hun over noget Jord, den anden over en Ring, den tredje over en Kam, men den fjerde staar tom; hendes Medtjener kommer saa ind og vælger for hende eller sig selv; Jorden betyder Død, Ringen Trolovelse, Kammen Bryllup, den tomme Skaal, at man skal vedblive at være, som man er. Man kan ogsaa skrælle et Æble saaledes, at Skrællen hænger sammen i eet Stykke; kaster man det baglængs over sit Hoved, vil Formen af dets Slyngninger danne Kjærestens Forbogstav. Kaster man sin Sko baglængs over Hovedet mod en Dør, saa betyder det, at man skal flytte, naar Skoens Taa vender mod Døren; vender Hælen mod Døren, skal man blive. Endelig nævner jeg endnu, at Karlene paa Sjælland tidlig Nyaarsdags Morgen driver Hestene til Gadekæret for at vande dem, saa faar de „Fløden" af Vandet og trives derefter hele Aaret.

Helligtrekongers Fest.

„Kongeaften blev Lyset med de tre Arme sat paa Bordet; der, hvor Armene samledes, var der gjærne støbt

noget Krudt ind, og Børnene ventede med Længsel paa Øjeblikket, da Exploſionen ſkulde komme; det var i vor Barndom ſaare fornøjeligt; i ældre Tider, da den enfoldige Tro var bevaret, ſaae man paa disſe gamle Skikke med ſtille Andagt.

„Af den egentlig ſtore Helligtrekongers Feſt," fortælles der i Morgenbladet 1888, Nr. 4, „var det lidt nok, Thilda (en gammel Kone) havde ſet, men hendes Moder og Farmoder, hvad havde de ikke kunnet fortælle fra deres Ungdom! I den blaalige Aftenſkumring ſaae man de hellige Kongers Tog komme hen ad Vejen, ned mod Landsbyen. Forreſt gik de tre viſe Konger, Kaſpar, Melkior og Balthaſar; den ſidſte var ſværtet i Anſigtet, thi han fremſtillede Kams Æt; ellers var de hvidklædte, idet de yderſt bar hvide, nyſtrøgne Skjorter; paa Hovedet havde de høje, ſpidspullede Huer, der ſkinnede af Perler, Baand og Guldpapir. En af dem bar Stjærnen, et tændt Helligtrekongers Lys, der var faſtgjort paa Enden af en lang Stang og anbragt ſaaledes i et Tøndebaand, overhyllet med Papir, at det ikke ſlukkedes i Vinden. Efter Kongerne fulgte deres ſtore Følge. Der var Jomfru Marie, en kjøn, ung Bondepige, klædt i rødt og grønt og blaat og ridende paa et lille Æſel, der blev laant paa Herregaarden. Hun havde en Sivvugge paa Skjødet, ved Siden af gik Joſef, Tømmermanden, der var pukkelrygget og havde Øxe og Sav i Haanden. Der var ogſaa en Judas, en grim, latterlig udſtafferet Perſon med Narrefagter, der vakte Folks Lyſtighed; han bar Pengekatten og ſkulde modtage Gaverne. Saa fulgte Herodes, det gamle Par, Simeon og Anna, med Krykke og Stav, og endelig alle Kongernes Svende og Drenge, der havde klædt ſig, ſom de kunde bedſt, og gjorde Muſik med Violiner, Fløjter, Skalmejer og Baſuner.

„Sognet rundt drog de, fra By til By, fra Gaard

til Hus. Musikkens brogede Virvar af Toner klang, Judas gjorde Løjer, Kongerne stemte op paa deres gamle Vise. Den begyndte saaledes:

God Aften, god Aften baade Mand og Kvinde,
Husbonden med al hans Husgesinde,
Gud give eder et lykkaligt Nyaar,
fra al Ulykke eder Gud bewaar!

„Børnene var halv ængstelige, halv glade, men altid fulde af Forventning, naar det hed sig, at Kongernes Tog var i Nabolaget og snart vilde svinge ind ad Porten. De unge morede sig og drillede Judas og trak gamle Simeon i hans lange Frakkeskjøder. Men i Døren stod Husbonden og skjænkede en hjemmebrygget dansk Kornbrændevinssnaps for Majestæterne og udnævnte Judas til Klørknægt, idet han lagde en Skjærv i Pengekatten."

Der er af al den Herlighed kun dunkle Minder tilbage. Det synes, at „Stjærnefolkenes" Tog er gaaet ud fra Kjøbstæderne; i Omegnen af Ribe var det en Skorstensfejer-Familie der fra, som besøgte Landsbyerne; i Reglen naaede de kun een By rundt om Aaret, da de først kom sildig, efter Nadvertid om Aftenen, og blev saa ved til Sengetid. De bar et Hjul paa en Stang, og dette var beklædt med Papir i forskjellige Farver og dannede en Stjærne, bag ved den atter et Lys, og naar de saa kom ind i en Gaard, blev Stjærnen drejet rundt, dens Arme slog imod en lille Klokke, og de istemte Sangen:

Med denne her Stjærne, som vi nu har,
vi vil kuns alene erindre
om Stjærnen, de Vise af Østerland blev vaer,
der de søgte Jesum at finde;
og klarlig de saae

den Stjærne at ſtaa
over Huſet, hvor Jeſus var inde.

Alle ſyntes, det var dejligt at ſe paa Stjærnen, der ſtraalede i mange Farver, at høre paa Klokkeklangen og Salmeſangen, og Folkene, der bar „Syvſtjærnen" om, var derfor ſaare velkomne og modtog rundelige Gaver; til Tak ſang de ſaa:

Vi ønſke eder alle et glædeligt Nyaar,
med alt, hvad ſom eder kan fornøje,
med Lykke, med Ære, med Velſtand, med Flor
fra Himmelens Gud i det høje;
vi ſige Dennem Tak,
vi ønſke Dem god Nat,
Gud Dennem ſin Naade tilføje!

I Vendſyſſel kaldtes det at „gaa med Morgenſtjærnen".

Naar ſaa Huſet var kommet til Ro, ſtod Pigerne op i den ſtille Midnatsſtund; de gik tre Gange rundt om Gaarden fra Nord til Syd, modſat Solen, og læſte hver Gang Verſet:

A be'er de hellige Konger tre,
at de i Næt mæ i Drømm' vil la ſe,
hvis Kjæreſt a ſkal vær',
hvis Navn a ſkal bær'
hvis Seng a ſkal re',
hvis Dug a ſkal bre'!

Saa gik de i Seng, lagde et Spejl under deres Hovedpude og ventede ſaa paa i Drømme at faa Bud fra ham, „hvis Ægteviv de ſkulde være med Ære"; ſomme ſtillede tre Glas ved Sengen, eet med Vand, eet med Vin og eet med Mælk; var der næſte Morgen drukket af Vandet, ſkulde han være fattig, af Vinen rig, af Mælken velſtaaende.

Det var Julens ſidſte Helligdag, ja man kunde jo nok ſtrække den længer:

Ved Kjørmeſſe Knude
er Julen ude,
men ingen kan den laſte,
der holder Jul til Faſte.

Og i Danſelegen ſang de unge overgivent:

Nu er det Jul igjen,
og Julen varer ved til Paaſke!

Men ellers var det dog Sankte Knud (7. Jan.), der drev Julen ud; i Hedebo-Egnen paa Sjælland blev Julen St. Knuds Aften „piſket ud"; i Veſteregnen ſkulde den „ſpilles i Jorden" Kyndelmiſſe Aften; i Vendſyſſel blev den ſamme Aften „trampet ud" af Børnene, der ikke to Gange lod ſig bede om at ſtampe af al deres Magt i Gulvet*).

Har man ſaa Kyndelmiſſedags Morgen (2. Febr.) baaret en Armfuld Hø ud i Gaarden, kan man, naar Julen er jaget paa Døren, ſe efter Høet; er det blæſt bort, behøver man ikke at ſpare paa Foderet; men ligger det endnu ved Aftens Tid, maa man ikke bruge mere Hø hver Gang, „end man kan gnide af Høgulvet med ſin Ryg", ſaa lang og ſvær vil Vinteren blive.

c. „At gjøre Vejr".

Om alle diſſe Skikke, ſom hører Juletiden til, kan nu ſiges, at de ere fælles nordiſke, ja, vel i det hele og ſtore, fælles evropæiſke; i alt Fald findes der mange Skikke andenſteds, ſom kan ſættes ved Siden af diſſe. Men anderledes forholder det ſig med Skikken: „at gjøre Vejr", den har jeg hidtil ikke truffet andenſteds, trods

*) Jfr. Skattegraveren V. 10. 161. 224.

ſket Efterlysning. Den findes paa Djurslund, Sams, Sejerø, Nexelø og i Kallundborgegnen. Konerne i Byerne gjør ſom Regel „Vejr“ i Februar, Mændene i Marts, alt ſammen i en beſtemt Orden, der har været overholdt i umindelige Tider. Mange Steder gaar det efter Matrikelnummeret, ſaaledes at Præſten og Præſtekonen har den 1. i hver ſin Maaned, dernæſt følger Byens øvrige Beboere; kan Mændene ikke fylde Dagene i Maaneden, gaar Turen en Gang til om og begynder med Karlene, ſaaledes for Ex. at Karlen „gjør Vejr“ om Formiddagen, Drengen om Eftermiddagen ſamme Dag, ligeſaa med Kokkepigen og Lillepigen. Paa Sejerø bruges det Udtryk derom, at vedkommende „har Dag“, og Februar hedder „Huſtrumaaneden“; der begyndes med Kirkebyen, Udflytterne beholder Pladſen efter deres gamle Bopæl i Byen, ſaa følger den anden By; den ſidſte Kone i Krogſtrup kan kun faa Dag hvert fjerde Aar; i Maſtrup faar Konerne aldrig Dag. Det hedder om Konerne: er Vejret daarligt, raſer de; i Storm ſkjælder de ud paa Pigerne, i graat Vejr og Taage er de gnavne, i Solſkin ſer de mildt, i Regn græder de, og i Snevejr ryſter de Blaar.

Skal en Samſing rejſe eller til Søs, kan Samtalen falde: „Bare vi faar godt Vejr!“ — „Hvem ſkal gjøre Vejr?“ — „Jørgen Hanſens Kone.“ — „Saa er der kun daarlige Udſigter, hun er gal for det meſte!“ — Der er jo langt bedre Haab, naar Konen er mild, kommer der ſaa en ſtille, ſmuk Dag med Solſkin og klart Vejr, berømmes den, ſom har gjort det kjønne Vejr, „hvad mon der kan have gjort hende ſaa glad!“ — Nabokonen kan hitte paa at bære Kage eller Pølſe eller Kaffe ind til hende ſom Tak for Vejret.

„Hvad kan være gaaet Hans Lund imod, ſikken Storm vi har i Dag!“ — Saa tager Manden fra

Nabogaarden en Murſten og en Tallerken, og han ſkjuler begge Dele forſigtig under ſin Trøje og gaar ind til ham.

Han lægger Murſtenen paa Tallerkenen og ſiger: „Du er maaſke forlegen for noget til at tørre dine Øjne paa, værsgod!" — Saa bliver der lidt Løjer af, han bliver budt at ſidde ned og faa en Dram og en Bid Brød for ſin gode Vilje. — Sidſt i Februar bliver det Tøſne en Dag, det er „Lammeſneen, der ſlaar de gamle Heſte ihjel", og det er Mikkel Hanſens Kone, ſom gjør Vejr. „Aa," ſiger hendes Nabo, „Giv mig lidt Blaar; hun ſkal have at vide, at vi har lagt Mærke til det, ellers har hun ingen Fornøjelſe af at være vred!" — Han faar ſaa Blaarene, kryber forſigtig langs med Gærdet i Skjul og fæſter Blaarene til Klinkefaldet paa Køkkendøren, vender atter tilbage og ſtiller ſig paa Vagt. Datteren der ovre lukker Døren op, bliver Blaarene vaer, ler og løber ind; „ſaa maa hun ſgu ſe paa Blaarene, hvor ſpejet og uredt alting er for hende i Dag!*)". Fra Nordby paa Sams fortælles, at der blev ſtukket en Fejekoſt med en Tot Skageblaar udenfor op mod Mandens Vinduer, naar han gjorde daarligt Vejr; var det derimod godt, blev Koſten pyntet med røde Baand; i Slud og Sne kunde der ſiges til Konen: „Du ryſter nok Blaar i Dag!" — til Manden hed det: „Du karter nok Svinebørſter!"

„Hvordan hænger det ſammen med jer Koner her paa Egnen, gjør I ikke Vejr?" ſpurgte jeg en ældre Kone i Gjerrild nord for Grenaa. „Jo vel gjør vi; Mændene har hos os Vejr i Januar, vi i Februar. Naar nu Konen der ovre gjør Vejr, og det er lyſt og mildt, ſaa tager vi andre Koner Sommertøj paa,

*) Nord. Maanedſkrift 1872. I. 319.

Solhat og hvidt Forklæde, og saa besøger vi hende og roser hende for hendes kjønne Vejr og venter, at hun skal tage godt imod os og traktere os med Kaffe og Kager. Er Vejret derimod daarligt, saa møder vi vinterklædte, maaske har en af os taget et Reb med; saa slæber vi hende ud og binder hende ved en Pæl eller ved Brønden, at hun kan faa sit eget Vejr at prøve. Det andet Aar gjorde Præstekonen Vejr, det var netop den 1. Februar, og et rent forrygende Vejr var det, Himmel og Jord stod i eet af Sneknog! vi havde en Vandkjælke til at lægge en Tønde paa, den tog jeg og fik det gamle Øg forspændt, og saa kjørte jeg først en Gang frem og tilbage uden for Præstegaarden og derpaa ind i Gaarden op for Døren og slog det bedste Smæld med Pisken, jeg evnede. Folk kom jo og skulde se, hvad det var; jeg vilde naturligvis tale med Præstekonen. Hun kom jo da ud, og jeg var ikke sen til at kjøre frem og foreslaa hende at faa en Kjøretur i hendes eget Vejr, saa kunde hun faa at prøve, hvorledes det var. Hun lo naturligvis; jeg fik fraspændt og maatte ind at drikke Kaffe hos hende." — Er Vejret slet, kan det ske, at Naboerne kommer ind og sætter vedkommende i Hønsehuset (Kallundborg) eller i Storkereden (Hvilsager S., Hald H.); derfra maa man løse sig med et lille Traktement; den, som har Vejr d. 25. Marts, skal hente Storken.

Hvordan skal saa denne Vejrskik tydes? — Jeg veed det ikke og skulde sige Tak, om nogen kunde lede mig paa Sporet.

d. Fastelavn og Faste.

Fasten, naar den kommer, siger til Julen:

„Jul, Jul, du er skiden og ful!"

Men Julen svarer:

„Faste,
du tør mig ej laste,
du kommer med Dagene lange,
med Bugene smalle,
med Fadene smaa
og lidt godt derpaa."

Men, inden de lange Fasteuger kommer, er der et Par lystige Dage, Fastelavnssøndag og -mandag. Om Søndagen er der mange Steder øster paa Ringridning. Karlene er pyntede paa det smukkeste i hvide Skjorter, som foran er hæftede op som Frakker og kantede med røde Baand. Saa er der desuden paasyet Sølvknapper, Spænder, Guldgaloner og Stads, saa pyntelig og fantastisk som vel muligt. Paa Hovedet bærer de en trekantet Paphat med flagrende Baand. Ringen er hængt i en Galge. Den skal tages, idet Hesten løber i Galop, ellers betales Mulkt; den, som griber Ringen tre Gange i Træk, bliver „Konge", den næste, som griber den tre Gange, bliver „Prins"; „Kongen" udmærkes ved et hvidt Klæde om Armen, og Kongen og Prinsen udnævner tillige hver sin „Tjener". Saa drager de om med Musik i Spidsen til alle Gaardene; de rider ind efter at have indhentet Tilladelse, ordner sig foran med Front mod Stuehuset og synger:

Musikken lyder, vi vil springe
paa denne store Glædesfest;
thi vi er alle raske og unge
og haver Munterhed i Bryst;
derfor vi alle som een Mand
istemmer her en Frydesang.

Vi Fastelavn velkommen byder,
derfor vi saa pyntet er,
den hele Ungdom sig nu fryder,
og Glæden flammer hos enhver.

Gid at vor Sang var til Behag,
da var vi glad paa denne Dag!

Vi synger højt til Kongens Ære
og om den tapre Landsoldat!
thi han Geværet haver ført
og haver stridt for Danmarks Sag;
Hurra, Hurra vort Fødeland,
vor Konge lever og holder Stand*).

Efter Sangen bliver der trakteret med Æbleskiver, Smaakager og Brændevin; Husbonden giver en Skjærv til Gildet, derefter afsynges til Tak et nyt Vers:

Ærbødigst vi takker for Gaven, I gav,
det gjør vi alle med Glæde,
I har os trakteret og skjænket saa brav
af Flasken, som her er til Stede;
og nu vi omvender og siger Farvel
og ønsker, at alting gaa lykkelig til,
Hurra, og Farvel vil vi sige!

Saa synges Værtens og Værtindens Skaal; der gives Befaling til at forlade Stedet, og man rider til Nabogaarden. Saaledes fortsættes, til hele Byen har nydt Æren af Besøget; saa følges „Kongen" hjem, og Omridningen er forbi.

Om Aftenen har Ungdommen Dans; mange Steder møder ogsaa de gifte Mænd med deres Koner. „Kongen" vælger sig en „Dronning", „Prinsen" en „Prinsesse", „Tjenerne" „Tjenerinder", og saa gaar Dansen til den lyse Morgen.

Drengene følger med liden Forandring den samme Skik, rigtignok med den Forskjel, at de maa bruge deres Ben som Rideheste. De har deres Kaskjet pyntet med Baand, Papir, Perlekrandse, smaa Papirsfaner og Faste-

*) Ø. Tørslev.

lavnsris. For at faa Plads til det alt sammen er der paa Kaskjetten fastsyet Bøjler, saa at den pyntede Kaskjet tit har en Højde af en halv Alen og, naar det er Blæst, undertiden er saare brydsom for de smaa Knægte. Over den venstre Skulder, tværs over Bryst og Ryg, har de et hvidt Klæde, der er fastgjort paa højre Side ved Hoften; et andet hvidt Klæde er bundet som Skjærf om Livet; og saa bærer den lille Fyr en Sabel af Træ, der er stukket ind gjennem en paa venstre Side af Trøjen fastsyet Lap, der tjener som Skede. Drengene slaar saa Katten af Tønden; der er et Sted i Byen ophængt en Tønde, derhen drager Flokken, to Mand høj i taktfast Marsch. Paa Festpladsen har „Raadet" Kommandoen; dette bestaar af tre Drenge, „Gadebassen", hvorom mere senere, „villeste Dreng" og „ringeste Dreng". I Tønden er der undertiden en død eller udstoppet Kat, men der har ganske sikkert en Gang været en levende. Drengene ordnes nu saaledes, at den største Dreng med sin Slagvol slaar første Slag, den næststørste derefter og saaledes nedefter, til de allermindste smaa Purke, der har ondt ved at løfte Kniplen, og saa fortsættes der, til den sidste Splint af Tønden ligger paa Jorden. Den, der gjør det sidste lykkelige Slag, er „Kattekonge"; Gadebassen raaber: „Længe leve Kongen!" og alle Drengene svare med et tre Gange gjentaget rungende Hurra. Saa marscherer Flokken om fra Gaard til Gaard, efter at „Kongen" har faaet en Sparebøsse hængt om Halsen; han træder hen til Døren, og Flokken synger:

O hør I gode Venner,
o hør nu een og hver,
en Vise vil jeg sjunge
for eder fjærn og nær.
I Fastelavn vi sik
alt efter gammel Skik

en Kat udi en Tønde;
ſaa banked vi paa Tønden,
men Tønden gik itu,
og alle ſammen blev vi naturligvis ſjalu*).

Vi derfor eder beder,
om I vil hjælpe os,
ſaa vil vi eder give
den allerbedſte Ros.
Vi Penge beder om;
thi Pungen den er tom,
og vi nu juſt ſkal have
til Ballet os lidt Rom.

Naar de ſaa har modtaget en lille Gave, ſynges atter:

Ja, Tak ſaa ſkal I have,
og Tak ſaa ſkal I ha'
for denne lille Gave;
ſaa raabe vi Hurra!
Hurra for Gaven god
vi ſjunge med frit Mod!
Farvel! — ſaa vil vi ønſke
et godt og frugtbart Aar**).

Derefter indbydes Manden i Gaarden til at gjæſte Drengene ved deres Gilde, og Skaren marſcherer til næſte Gaard under Afſyngning af alle Slags Fædrelandsſange, f. Ex. „Den Gang jeg drog af Sted", eller: „Ser I, hvem der kommer her", og, naar Turen er til Ende, ſamles Børnene til ſidſt i Skolen, hvor Pengene deles, enkelte Steder, f. Ex. i Kriſtup By, efter en ejendommelig Regel: „Raadet" deler ud; nogle faar „hele Penge", andre „halve Penge", atter andre 1 Kr., 50 Øre eller 25 Øre, alt efter ſom de har betalt til ved Legeſtuerne Aaret i For-

*) valgt mere efter Rim end Mening; ſjalu el. ſkalu er den, der ikke kan ſige noget af Undſeelſe eller Overraſkelſe.

**) Verſet er fra Grenaa-Egnen.

vejen; „halve Penge" er gjærne Kr. 1, 25. Naar disse Penge saa er uddelte, kan Resten uddeles som „hele Penge", hvoraf de berettigede undertiden kan faa indtil 5—6 Kr. hver.

Naar alt dette er overstaaet, gaar Drengene hver til sit og møder Kl. 7 i Dansesalen. „Kongen" skal naturligvis danse den første Dans, og der er altid tavs og nysgjerrig Forventning, indtil han har valgt sin Dronning; naar det er sket, fortsættes Dansen ved „Kattegildet" som i de almindelige Legestuer.

Jeg kan dog ikke slippe Fastelavnsdagenes Omridt og Skuespil uden at omtale visse Skikke fra Falster; der synes at være bevaret meget mere af det gamle. Hvad der andre Steder i Europa spiller en stor Rolle i Optogene under Foraarsfesterne, Kampen mellem „Sommer" og „Vinter", er her bevaret et udvisket Minde om.

I Skjelby og Gjerdsby Sogne kan Folk ikke oppebie Fastelavnen, men holder den en Uge forud for den rigtige; hvordan det er kommet i Gang at holde „den gale Fastelavn", kan ikke oplyses; der er gjort Forsøg paa at faa det forandret, men det har ikke kunnet lykkes. Hvor mange Spillemænd vi end her har, kan de dog ikke overkomme at spille alle Steder paa een Gang, og da Fastelavns Mandag, Torsdag og Fredag er Gildesdage i alle Egnens Byer, er det jo meget hensigtsmæssigt af Sønderlænderne at tage deres i Forhaanden. I nogle af de større Byer bruges endogsaa alle Dagene, saa de gamle har de to første Dage og de unge Resten; tit lader de gamle dog Spillemand være Spillemand til „Regnskabet" om Tirsdagen og lader sig nøje med Brændevin, Kortspil og anden Morskab; de unge har da heller ikke altid Musik til Regnskabsaftenen om Lørdagen. Danse to, tre Dage og Nætter i Rad bliver dog trættende i Længden, og man aftaler derfor i Forvejen, hvad man i øvrigt vil

tage ſig for, om man ſkal „ride til Rings“, have „Kongelegen“, „Bjørneſtadſen“ eller „Bakkus paa Tønden“. Hvilken af Delene det nu bliver, ſkal det først gaa for ſig den anden Gildesdag; den første bruges saa til at „pynte“. Pigerne bringer alle deres brogede Baand og Tøjblomſter, Konerne udlaaner ogſaa villig deres Stads fra Ungdomsdagene; det bliver saa fæſtet paa Karlenes Huer eller Hatte, Frakker, eller hvor det ſkal bruges. Ringridningen er omtalt før.

Til „Kongelegen“ vælger man ſig en Konge og en Dronning; de øvrige fordeler ſig ſom Hoffolk, Løbere og Soldater, en Nar ikke at forglemme, og saa drager hele Forſamlingen ud paa Gjæſteri: Muſikanterne i Spidſen, derefter Kongen og hans Følge til Heſt, saa Dronningen og hendes Damer og til ſidſt den ſtore Tilſkuerhob, der har ſamlet ſig fra de omliggende Byer og trofaſt følger fra Gaard til Gaard. Hvert Sted gaar Skafferen først ind og melder Herſkabets Komme og ſørger for at berede det en god Modtagelſe; naar han kommer ud igjen, drager hele „Stadſen“ ind under fuld Muſik. De kongelige bydes gjærne ind i Huſet og ſættes til Bords, mens der til Følget udenfor bydes Kager, Øl og Brændevin. Narren løber ud og ind alle Steder, gjør alle de Narreſtreger og ſiger alle de Vittigheder, han kan finde paa; han er ved ſlige Lege altid forſynet med en „Prisdaaſe“, ſom han jævnlig byder Folk tage ſig en Pris af; naar de saa har gjort det, ſiger han: „Jeg har een Daaſe til, vil du ikke ſe ham?“ I den er der Plads til de Skillinger, vedkommende vil give til Gildet. Naar Kongeparret har ſpiſt, bliver der danſet nogle Danſe, hvorpaa man drager videre; men Skafferen kommer tilbage og takker i velvalgte Ord for den gjæſtfri Modtagelſe.

Hovedperſonerne i „Bjørneſtadſen“ er Bjørnen, Bjørnetrækkeren, hans Oppaſſer, Abekatten og „de hæſte“ (pyntede),

i Reglen to Par, og saa naturligvis Narren. Spillemænd har man jo ogsaa og nogle til at bære deres Instrumenter, Fanebærere osv. Bjørnen spilles i Reglen af en før, ikke for høj Karl, som paa Hovedet faar en laadden Hue og om hele Kroppen bliver indviklet i Halmbaand, det ene tæt ved Siden af det andet; paa Hænderne har han uldne Vanter og om Livet et Reb, i hvis løse Ende Bjørnetrækkeren holder, mens Bjørnen danser. Abekatten er gjærne mere klejn, og hans Tøj skal sidde stramt om ham; han har sorte Strømper paa, som er trukne op over Buxerne, og en Trøje, der slutter godt om Kroppen; han bliver sværtet i Ansigtet og faar en lang Kohale fæstet i Buxerne. Han har ogsaa et Reb om Livet, deri holder Bjørnetrækkeren, mens Abekatten gjør sine Kunster; men til sidst faar han Rebet snoet om Livet og faar Lov til at gaa fri og hjælpe Narren at gjøre Spektakler, især blandt de talrige Drenge; Bjørnen derimod bliver som et mere farligt Dyr overgivet til Oppasseren. Bjørnetrækkeren møder i trekantet Hat, lang Frakke, Støvler op over Knæerne og Sabel ved Siden, et mægtigt paaklistret Overskjæg, og ser saa udenlandsk ud som muligt.

Narren skal helst være broget, jo mere, des bedre, med een sort og een hvid Strømpe og en Koklokke fæstet bag i Buxerne. De øvrige pyntes med Baand og Blomster, saa smukt ske kan. Naar nu „Stadsen" kommer ind i en Gaard, holder Bjørnetrækkeren en Tale til Gaardens Ejer, skildrer med mange Ord, hvor han kommer fra, hvor han har faaet eller fanget sine Dyr, og beder om Lov til at forevise deres Kunster. Det faar han naturligvis, og Bjørnen, som ellers gaar paa fire, maa nu op paa Bagbenene og trampe rundt, bære Bjørnetrækkerens Stok over Forbenene o. lign.; Abekatten er mere „alat" til at springe omkring. „Ja

mine Børn kan ogſaa danſe!" ſiger Bjørnetrækkeren; ſaa maa „de hæſke" paa Brædderne; de øvrige Deltagere og nogle Tilſkuere danſer lidt med.

„Bakkus paa Tønden" kræver mange virkſomme Deltagere. Der er først Bakkus, en lille Tykſak med vide Klæder, der er udſtoppede med Halm; han rider paa et Anker, hvori der er Vand, ſom han jævnlig tapper af og hælder ud over de omſtaaende. Ankeret ligger paa to ſammenbundne Stænger, ſom to ſtærkt pyntede Karle bærer paa Skuldrene, med fire Mand til at løſe af. Bag efter kommer Ole Lukøje, en udpyntet Straadukke i en Barnevogn, ſom trækkes af to Karle, af hvilke den ene er karleklædt paa Overkroppen, kvindeklædt om Nederdelen; den anden er kvindeklædt paa Hoved og Overkrop og karleklædt for neden.

Saa er der „Sommer" og „Vinter", to Karle, af hvilke den første er lyſt og luftig klædt og pyntet med Blomſter og Baand; den anden er iført en Skindpels med laadden Hue, der er trukken helt ned over Ørene; han har Træſko paa og ſer ud, ſom han fryſer. Narren byder ſin Prisdaaſe, Æggepigen ſine Æg; denne er en Karl i Pigeklæder, han har en Kurv paa Armen med Æggeſkaller i og tager mod Haandpenge paa de Beſtillinger, han faar; det ſamme gjør „Hvedebonden" og „Jeruſalems Skomager", begge klædte ſom gamle Mænd med hvidt Haar; den første har en Poſe med Kornprøver, den anden et Knippe Læſter, og hver ſnakker for ſin Æſke det bedſte, han har lært. Der bruges ogſaa Skaffer til denne Leg, og naar Optoget kommer ind i Gaarden, ſynger Bakkus en lyſtig Viſe.

Har man ikke beſtemt ſig til nogen af disſe Lege, forſlaar man Tiden om Fredagen med „at ſkære Flæſk ned", „ſko Heſte", „krybe igjennem en Riveſtage" o. lign., eller man har Bæddeløb, ſaa at en ſkal løbe et viſt Stykke

Vej, mens en anden skal løbe et „Bagreb" fra en Høstvogn om en oprejst Høtyvs Skaft og af igjen; men Karlen skal hele Tiden holde Rebet stramt, mens han løber rundt om Høtyven og ruller det op eller af*)".

Det kan man kalde at holde Fastelavn, saa det forslaar noget! Jeg skal nu blot nævne andre Fastelavnsmorskaber. Fastelavnssøndag hed Fastesøndag, man stjal hinandens Flæskeskinker Fastelavnsmandag, man stak til Straamanden, foretog Omkjørsel med Skibet, dystedes fra to Baade paa Vandet, slog en Potte i Stykker, „traadte Trobeæg", piskede op, rykkede Hoved af Hane eller Gaas, eller hvad andre Morskaber der endnu findes, og som hører til at „løbe Fastelavn" eller „narre Fastelavn".

e. Paaskeu.

En Bemærkning kunde der, før jeg nærmere omtaler Paaskeu, være Anledning til at gjøre: hvori ligger det, at mens der samler sig et hartad endeløst Virvar af Folketro og Folkeoverlevering om Julefesten, er det rent ubetydeligt, hvad der knytter sig til Paaskeliden? Jeg tænker mig, Grunden er den, at i Julen har Evangeliet taget en ældgammel hedensk Fest i sin Tjeneste. Julen er Solhvervstid for Naturen og kristelig forstaaet „Solhverv for Hjærterne bange"; men Paaske er en ren kristelig Fest uden noget Tilknytningspunkt til Folkets ældgamle hedenske Overlevering. Foruden nogle Varsler om Vejr og Vind Langfredag og Paaskedag veed jeg kun at anføre, at Børn gik i Paaskeugen rundt og tiggede Æg og sang:

Naldkong' aa Flø'rskek (Flødeskæg),
æ gek rundt aa saanked Ek,

*) Skattegraveren V. 25.

jo mer' æ saanked, jo sler' æ sik,
halleluja mit Paask-ek!*)

I Sjælland har man sunget:

Else, Belse, Fibelskjæg
gik omkring og sang for Æg;
et Andeæg,
et Mandeæg,
et Dueæg,
et Frueæg,
et Hesteæg og et Præsteæg,
en gammel Mand med et graat Skjæg,
jeg takker for et Æg!**)

Noget Folkeliv har dog været knyttet til Paasketiden. Saaledes fortælles, at i Hoptrup syd for Hadersley samledes første og anden Paaskedag gamle og unge, Mænd, Koner, Karle og Piger om Eftermiddagen, naar Vejret var godt, til „Paaskeleg" paa en grøn Mark et eller andet Sted nær ved Byen; her legede de voxne saa alle de Lege, vi kjender fra vor Barndom: Hund efter Hare, holde op for Sol og Maane, Enke, Gaasetyv o. fl.; man slog Bold, drev So, kort alt var Liv og Lystighed, til Aftenen kom og jog denne voxne, glade, gamle Ungdom hjem; Skikken skal først være gaaet af Brug 1848***).

Mulig er her en dunkel Levning af en gammel Fest, thi ogsaa andensteds fra omtales Sammenkomster første Paaskedag.

En halv Fjerdingvej nordvest for Thisted, i Nærheden af Vintersmølle, ligger der en Kæmpehøj eller Kove, som vel er 200 Skridt lang, og som kaldes „Lang-

*) Mellemslesvig.
**) Grundtvigs Samlinger, Ishøj.
***) Grundtvigs Samlinger.

dos"; paa denne har der atter været tre mindre Høje, hvoraf endnu ſes Spor. Her har fra umindelige Tider første Paaſkedags Eftermiddag været Samlingsplads for Thiſted Indvaanere, baade unge og gamle, høje og lave. Enhver plejede at ofre en Knappenaal til „Langdosmanden" eller Kæmpen, ſom der menes at ligge begravet, og dette Offer blev kaſtet ned i en Fordybning i veſtre Hjørne af Højen; Hullet var altid fuldt af Vand og Mudder. Derefter tilbragtes Tiden med Langbold, So og andre Lege. De gamle tog forhen ofte Del i diſſe, navnlig i den meget yndede Spillen So, hvilken Leg beſtaar deri, at enhver faar en faſt Plads ved en af de mange ſtore Stene, der omgiver Koven, og denne Sten kaldes da hans Gaard. Han har en Slude (Kjæp) i Haanden, og en ſaadan rigtig Sokjæp ſkal helſt være lidt krum i den nederſte Ende, men i Mangel af andet kan en ſtærk, lang Grønkaalſtok være brugelig. Sodriveren udtages ved Tælling:

Elle mælle, du fortælle;
Skibet gaar uden Ror,
Ryg i Rend, tag i Spand,
en, to, tri,
nu er du fri.

Vil en af Deltagerne en kort Tid forlade Legen, raaber han højt: „Der er Ild og rød Lue i min Stue!" og lægger ſaa ſin Slude paa Stenen, da maa ingen tage hans Gaard, mens han er borte.

Legene fandt endnu 1861 Sted, Ofringen af Knappenaale er ophørt, Koven og den tilſtødende Mark er opdyrket, og Rummet, hvor man tør færdes, er langt mere indſkrænket end tidligere*).

*) Grundtvig, Gamle danſke Minder, III. 174.

I Sjælland lever Foreſtillingen om, at Hexene Skærtorsdag farer til Bloksbjærg eller Troms Kirke i Følge med Skaderne og holder Gilde; derfor tager Bonden det fjærmer Hjul af ſin Plov, at de ikke ſkal bruge den til deres Kjøretøj; han kaſter ogſaa Øxer og Jærnkiler ud paa de tilſaaede Marker, for at „de gamle Kærlinger" ikke ſkal ſkade ham; og ſaa har der været den Skik, at Drengene, inden de gik rundt og ſang for Æg, ſkulde „raabe Hexene ud". De ſamledes ved Solnedgang, gik en Gang frem og tilbage i Byen og raabte: „Tut, herut ſkal de alle, ikke tælle forgjæves! Somme ſidder i Køklingshullet, ſomme ſidder i Bryggerkjedelshullet, ſomme ſidder i Bagerovnshullet: Herut ſkal de alle, ikke tælle forgjæves! De ſkal ride paa Koſt og paa Rage, paa Grisſel og paa Stage til Bloksbjærg; hvo ſom ikke vil høre, maa ſtoppe deres Øren med røde Klude!"*) — Saaledes lød Beſværgelſen; havde Drengene forſømt at raabe Hexene ud, fik de ingen Æg. Skærtorsdag kunde Hexene kjendes i Kirken af den, der ſig ſelv uafvidende havde et „Hønnikeæg" i Lommen, det førſte Æg, en ung Høne har lagt; han ſer da Hexene ſidde med Mælkefade paa Hovedet.

f. Pinſen.

Jeg har en Gang ſet en Bemærkning om, at Digterne i Middelalderen i ſaa forunderlig ſtærke, jublende Toner priſte Sommerens Komme, og at Grunden dertil maatte ſøges i de kolde og flette Boliger, i hvilke man ſelv paa Borgene kom til at lide af Vinterens Kulde, endſige da i Bønders og Haandværkeres fattige Hjem, der ſagtens den meſte Tid var, hvad vi nu vilde kalde Røgſtuer, uden Skorſten, med Lyre i Stedet, uden andet Dagslys

*) Grundtvigs Samlinger, Præſtø.

end hvad der faldt ind gjennem Hullet i Taget eller den aabent ſtaaende Dør. Under ſaadanne Forhold bliver det let forſtaaeligt, atSommeren er den lyſe, dejlige Tid, da ikke blot Naturlivet vaagner af Dvale, men Menneſker ryſter Vinterkulden og dens Tyngde af ſig, fryder ſig i den varmende Sols Straaler, holder Feſt paa Feſt, der alle ſkal udtrykke det ſamme: ſom Naturen ſtaar Menneſkehjærtet Brud i jublende Livsglæde. Man trættes ikke ved atter og atter at udtrykke og afbilde det ſamme: Livet, der vaagner og rejſer ſig i ſin Rigdom og i ſin Fylde. Jeg ſkal drage enkelte Træk frem; det er ſikkert dunkle Minder om ældgamle hedenſke Skikke.

Her i Egnen og ſagtens i en Del af Veſtſlesvig blev „Pinſebruden“ ſmykket. Det ſkete gjærne i et Hjem, hvor der var Børn i Forvejen, at Byens andre Børn mødtes førſte Pinſedag; der blev ſaa valgt et Par, en lille Dreng og en lille Pige, gjærne blandt de ſmaa Børn; hun blev pyntet ſom Brud med en Krone af friſke Blomſter og røde og hvide Baand, han blev med Blomſter, Sløjfer og Baand gjort ſaa kjøn, ſom ſaadan en lille glad, rødmuſet Dreng kan blive. De øvrige Børn pyntede ſig alle med Blomſter, Engroſer og Kabbelejer. To Smaapiger gik foran ſom „Brudepiger“; efter Brudefolkene, der holdt hinanden i Hænderne, fulgte to ſmaa „Brudekoner“ og derefter det lange Følge, to og to; men forreſt paa vældige Kjæpheſte de „ridende Svende“, der maatte galopere foran hen til Gaarden, hvorhen Følget agtede ſig, vende om, komme tilbage, holde og tage Hatten af for Brudefolkene og igjen fare af Sted ſom rigtige Brudeſvende. Naar de kom ind i en Gaard, ſang de:

Her kommer Offer, her kommer Adelig,
her kommer ſyv Mands Adelig,
her kommer Kongens Bønder alle!

Saa traadte to Smaapiger, der bar Kurve, frem og bad om en Gave til Gildet; Konerne saae gjærne efter, hvad de alt havde, for at kunne hjælpe paa Manglerne; der blev givet Smør, Æg, Sigtekager, Fløde, malet Kaffe, Sukker, Tællelys; især maatte Brudefolkenes Faddere give lidt rigelig; enkelte gav ogsaa Penge, og det mindes endnu, at, da en Pinsedag Følget drog ind i Præstegaarden, gav den gamle Præst den lille Brud en Lybskilling for hvert Barn, der var med. Naar saa Omgangen var forbi, hjalp de voxne Børnene med at lave til Gilde, og der holdtes Dans og Lystighed, saa længe de smaa Ben kunde holde ud i den lyse Sommernat; men „Jakob Løj" kom jo omsider og strøede Sand i Øjnene, og naar Fuglene sang Solen op, gik de sidste Børn i deres Seng. Det var en Glæde uden Lige, dog hvor Kravene var smaa! de dansede med Træsko eller Trætøfler paa Lergulv, og det kunde ske, at to Drenge havde eet Par Støvler til fælles; saa skiftedes de til at danse med dem.

Men det var ikke blot blandt Børnene, at en Pinsebrud blev smykket. Pinselørdag Aften eller Nat drog de unge Karle til Skovs og udsøgte sig da et passeligt Bøgetræ eller i Mangel deraf en rank Birk; de huggede uden videre Træet*), førte det hjem til Byen og plantede det forsvarligt paa en fri Plads, alt sammen i Stilhed, uden at nogen fik Nys om det; i Toppen af Træet var fæstet et Par Krause, i dem atter løst hængende Skaar af Glas og Flasker, der „tinklede", naar Vinden greb i dem. Næste Morgen var Forventningen stor, om Træet, „Pinsemejen", skulde være bleven plantet. Anden Pinsedag om Eftermiddagen gik de unge Piger i Skoven for at flette Brudekrause af Skovmærker og Blomster;

*) Rødding Sogn, N. Slesv.

Kranſene var forſynede med to opſtaaende Halvbuer, der krydſede hinanden, ſaa at de lignede Kroner. Karlene gik Pigerne i Møde, naar de kom fra Skoven, og ſluttede danſende Kreds om det forrige Aars Pinſebrud. Hun greb da den ene Krans og kronede dermed den Karl, ſom hun valgte til Pinſebrudgom; nu ſluttede alle Pigerne Kreds om Karlen; han valgte ſaa ſin Brud ved at ſætte den anden Krans paa en af de danſende Pigers Hoved. Muſik var til Stede, Brudefølget ordnede ſig med Brudepigerne i Spidſen, derefter parvis Brud og Brudgom og det øvrige Følge. De drog hen til „Pinſemejen", hvor de traadte en Dans om Træet, og ſaa for Reſten fortſattes Gildet i Kroen, eller hvor der kunde blive Plads. Efter otte eller fjorten Dages Forløb blev Træet rykket op og ſolgt af Karlene: hvad der ſaa indkom for det, blev gjærne brugt til en lille Lyſtighed.

Et Par enkelte Træk fra Pinſen maa jeg endnu fremdrage. Mange Steder, naar Kirkeklokken kimede til Feſt Pinſelørdag, ſamledes unge og gamle paa Kirkegaarden, dog ſagtens meſt Kvinder. Gravene blev opſatte, Kanterne blev afſkaarne, der blev hentet Sand, ſom deres Flade blev dækket med; nu bragte Kvinderne Blomſter af forſkjellig Farve; de blev rodløſe nedſtukne i Sandet, tit i Figurer, der dannede de afdødes Navnetræk. Naar ſaa alt var færdigt, gik Folk om og ſaae paa hverandres Arbejde og roſte det: „Nej ſe, hvor pænt du har ſmykket din Grav, det er let at ſe, at du forſtaar det (Skanderb.)!" Samtidig blev Kirken ſmykket med nys udſprunget Løv. Pinſemorgen „leger Solen", og da ſkal „Gammelkonen" i Huſet først op og give alle, ſelv Hyrdedrengen, Kaffe paa Sengen (Stadil); første eller anden Pinſedag efter endt Gudstjeneſte har det rundt om været Skik, at gamle og unge ſamledes til Dans paa en Plads uden for Byen, indhegnet ved Smaadiger; naar denne i nogle

Aar havde været brugt, indrettedes en ny, hvorved der efterhaanden dannedes en hel Klynge; Indgangen var altid i Øst, og Pladsen blev smykket med Blomster*); der er endnu Spor af en saadan i Østerby, Stavning Sogn.

g. Gadelamsgilder og „Sommer i By".

Jeg vender atter tilbage til Foraarsgilderne, men maa gjøre et Tilbageskridt for at samle under eet en Oversigt over Gadelamsgilderne, og hvad dertil hører; jeg maa dog nøjes med enkelte Hovedtræk. Egnen, hvor disse Gilder holdes, eller holdtes blot for faa Aar siden, synes at maatte begrænses af en omtrentlig Linie mellem Horsens i Syd, Skanderborg i Vest, og saa ned til Randers og nogle Sogne med nord for denne By; hvor langt Skikken ellers rækker mod Nord, veed jeg ikke. I Juletiden, Søndag før Jul (Kousted), anden Juledags Aften (Øster Tørslev), Nyaarsdags Aften (Kastbjerg) holdes der Legestue, og henved Kl. 8 gaar saa de, som skal dele „Nyaarsgaverne" ud, tre Piger og en Karl af de villeste, ud i Byen for at raadslaa. Det er ingen let Opgave, og mange Hensyn skal tages, naar man da nogenledes vil prøve paa at stille Folk tilfreds. Men Enden kommer omsider, og de gaar saa tilbage til Danselsalen, stiller sig midt paa Gulvet med Tintallerken i den ene Haand og en Nøgle i den anden, hvormed de slaar til Lyd paa Tallerkenen; saa synges der:

Der stander et Træ i min Faders Gaard,
jeg frygter, det bliver en Persilje,
tilsammen gro i Rod, tilsammen gro i Top,
tilsammen gro i Elskovens Vilje**).

*) Fløe og Nielsen, Hist. Efterretn. om Lønborg og Ekvad Sogne 1878, S. 4; jfr. Blicher, Topographie over Vium Præstekald, S. 200.

**) Melodien se Skattegraveren VI. 33.

Den unge [Karens] Hjærte det brænder saa hedt,
slet ingen den Brand kan udslukke
undtagen [Søren Hansen] i hvor han saa gaar;
Gud raader for begge deres Lykke.

Nu haver hun spundet det røde Guld i Aar
og ladet den Silke indtvinde;
men kommer de ej sammen i Dag om et Aar,
saa ganger de hinanden ud af Minde.

Dette Vers er det ældste, der mindes brugt (Kastbjerg); senere er sunget:

Nu er vi kommet for jert Land,
fryder eder, Venner!
den gode [Karen] skal du ha'
og saa det rige Holland.

Nu synges:

Det vistnok dig fornøjer, at vi dig binder til
en rask og munter Pige, der gjærne giftes vil;
hendes Navn er [Karen Jakobsen], om hun behager dig,
hun stræber vist at gjøre dig glad og lykkelig.

Er du nu vel fornøjet, saa er vi vel tilfreds,
vi alle os skal glæde i denne muntre Kreds,
men er du misfornøjet med det, som her er gjort,
da trøst dig med: Forbindelsen den varer ingen Aar.

Naar Uddelingen er forbi, tager hver Pige sin „Nytaarsgave", den af de unge Karle, hun tilfaldt, med hjem; det træffer vel ikke saa sjælden, at de rette ved denne Lejlighed følges sammen:

„. . . hun bløw mi Gajilam aa a hind Nøjorsgaw da,
de Gaang te di djelt Kjærreſter ud i Kaal- aa Pigilaw da!" *)

*) Blicher, Vinndſtouw.

Karlen bliver trakteret paa bedſte Maade, og naar han atter indfinder ſig nogle Aftener ſenere, giver hun ham Æbler og Pebernødder, jo flere, jo bedre. Den første Legeſtue, der holdes efter Nytaar, kaldes „Pigelegeſtue", den gjør Pigerne, og den holdes to Dage i Træk; hver af dem bringer ſkaaret Smørrebrød med til ſin Ven, byder ham ſelv op til Dans hver Aften. Skikken naar ogſaa Børnene, hver lille Pige faar ſin „Nytaarsgave" blandt Drengene, og det paahviler de ſtore voxne Piger, ſom de ſmaa, at pynte deres Ven paa bedſte Maade til Legeſtuen og Ringridningen i Faſtelavn, hvorom der tidligere er talt.

Forbindelſen mellem Pigen og hendes „Nytaarsgave" varer ikke længere end til Valborg Aften; da knyttes der nye Forbindelſer, og ſaa „byttes der Gadelam".

Ved Faſtelavnsgildet bliver „Raadet" udnævnt. Det forløbne Aars „Gadebaſſe" har i Stilhed gjort Aftale med Karlene om, hvem der ſkal vælges, og midt under en af Danſene, paa et givet Tegn, griber Karlene fat paa den Karl, de har udſet, og løfter ham op imod Loftet, ſom han ſkal berøre, for at Valget kan være gyldigt. Gaar alt, ſom det ſkal, er vedkommende det nye Aars „Gadebaſſe"; han ſkal ſtaa for Legeſtuerne, uddele „Gadelammene", være den villeſte og ved Gilderne den meſt pyntede blandt Jævninger; han har til Hjælp en „Svend", der ved Gilderne ſkal tænde Lys, tappe Øl og Brændevin, og en „Dreng", der beſørger alle de løbende Forretninger. Det første, Gadebaſſen faar at gjøre, bliver at ordne alt til Blusſet Valborg Aften, ſamt i Hemmelighed med ſine Hjælpere at faa „Gadelammene" uddelte, ſaaledes at hver Karl faar ſit, hvori der jo tit er noget Drilleri, ofte dog et alvorligt Forſøg paa at parre dem ſammen, der gjærne mødes. Alt ſkrives op, for at der ingen Fejltagelſer ſkal ſke. Nu er der ſtor Forſkjel paa,

hvordan „Bytningen" af Gadelam bliver offentliggjort. Somme Steder er det en af de sidste Aars Konfirmander, der kryber op i et Træ Valborg Aften og raaber, mens Ungdommen er forsamlet rundt om:

„Hej, gammel Kælling, kom ud og se Blus! Og det skal være for (Mads Jensen) og (Dorthe Nielsen)! Det skal holdes og knoldes og aldrig forglemmes! Høj!"

Men de Karle, der ikke før Valborg Aften har faaet Muldskuddene paa Marken jævnede, og de Piger, der ikke har faaet de gamle Kaalstokke rykkede op i Haven, faar ingen andre Gadelam end de ujævnede Muldskud og Kaalstokkene.

Andre Steder skete det ved Blusset. Det blev tændt paa en Høj, Gadebassen skaffede en Tjæretønde; i Skovegnene var det ikke vanskeligt at samle tørre Grene; vester paa, — thi Blus Valborg- eller Midsommersaften tændes over en stor Del af Landet, — nøjedes man med Lyngknipper, som Karlene løftede op paa Høforke og svingede, saa Gnisterne fløj langt bort. Men naar Blusset var udbrændt, dansede Pigerne med hinanden i Hænderne, rundt om Baalet, Karlene uden om dem; hver af dem vidste, hvem han skulde have til „Lam", og naar han kom forbi hende, gav han hende et let Slag paa Ryggen og løb sin Vej; hun raskede efter for at gribe ham, og naar hun naaede ham, kyssede hun ham til Tegn paa, at hun kjendtes ved ham.

Andre Steder endelig skete Offentliggjørelsen Kristi Himmelfartsdag i Skoven. Paa en bestemt Dag i Forvejen havde Karlene været samlede i en af Gaardene og hver faaet Navnet paa sit „Lam" at vide. Pigerne var naturligvis forfærdelig nysgjerrige og benyttede alle Slags Smaakneb for at opdage Hemmeligheden. Da Karlene en Aften skulde mødes i en Gaard, anviste Husbonden dem sit store Bryggers til at forhandle deres

Sager i; men i Forvejen var tre af Byens Piger krøbne ind i Ovnen for at lytte. Det gik alt ſammen godt en Tid, men da bliver en af Karlene et Par miſtænkelige Kvindetræſko vaer uden for Ovnens Mund. „Hvad er dette her?“ ſagde han, „der ſkulde da ingen være puttet i Ovnen?“ De ſtimlede alle ſammen, fik Ovndøren taget fra og halede under endeløs Morſkab Pigerne ud. — Naar ſaa Kriſti Himmelfartsdag kom, ſamledes de unge i Skoven, og ſaa ſnart Kundgjørelſen var ſket, løb Pigerne og ſkjulte ſig mellem Buſkene, og hver Karl maatte nu oplede og fange ſit Lam; henad Aften fulgte Karlen ſin Pige til Byen.

Karl og Pige var hinandens „Lam“, men Gadebasſens Lam hed „Gadinde“ og ſkulde ſtaa for at brygge og bage til Pinſegildet; hver Pige maatte ſkaffe omtrent 1 Fjerdingkar Malt til Øllet, mens Karlene ſkaffede det øvrige til Veje ved deres Omridt.

Naar Blusſet var ſlukket Valborg Aften ved Sengetid, delte Karle og Drenge ſig i ſmaa Hobe og drog Byen rundt og ſang i hver Gaard „Valborgviſen“:

Al Verdens Skaber med god Beſked,
hør det, ſom vi bede!
du haver alting vel bered;
vær os alle naadig Gud med Glæde!

Den Vinters Trang du drev af Land,
lad Sommeren os gaa til Hand!

Velkommen hid, Majmaanedstid,
Gud glæder os med Sommer blid!

For dig vi bære Maj i Vy,
og love dig med Salmer ny.

Fordi vi bar dig Maj i Gaard,
velſign os med et frugtbart Aar!

Vi pløjer i vort Ansigts Sved
og saar gødt Korn i Jorden ned.

Giv Korn og Kjærn' paa Agrene
til Brød og Øl i Laderne!

Giv Frugt paa Træ'r i Haverne
til søden Most i Tønderne!

Ved Bier og Vox giv Honning sød
til Lys og Lægedom, Mad og Mjød!

Lad Hønen gjøre Æg paa Fad
til Pandekage og Æggemad!

Bevar vore Gæs for Skade og Nød,
gjør Kaalen fed og Dynen blød!

Vor Sang vi slutte endrægtelig,
og Amen sige hver for sig.

Dermed gik omtrent hele Natten, og nu passede hver sit Arbejde til anden Pinsedag Kl. 6 om Morgenen. Da samledes alle Karlene i Byen, nogle af dem bragte store Halmkurve med til at modtage Gaverne, som de ventede at faa; de delte sig i smaa Hobe og drog om paa ny fra Gaard til Gaard og sang „Pinsevisen“:

Nu ønsker vi eder en Pinsefest,
fryder eder, I unge Folk!
Den Herre Jesus vær' jer Gjæst!
Fryder eder, I gamle og!

Nu kommer vi igjen paa ny,
vi gaar omkring den ganske By.

Vi har jo været her een Gang før
at sjunge og tvidre for jer Dør.

Vi har en Kurv baade ſtor og vid,
der kan gaa ſyv Ol Æg deri.

Vi har og een til godt Rugbrød,
Gud unde os det indtil vor Død.

Vi har og een til Oſt og Smør,
den ſamme er til Flæſk og Kjød.

Vi har en Pung, baade ſtor og vid,
der kan vel gaa hundrede Daler i.

Vi har ikke ſmagt en Brændevinstaar,
ſiden vi gik fra eders Nabogaard.

Jeg er ſaa tør udi Halſen min
alt efter det klare Brændevin.

Jeg er ſaa tørſtig, jeg kan ikke ſpylt',
o, hent os Flaſken og giv os lidt!

Nu har vi ſjunget oprigtig og vel,
ſaa veed I nok ſelv, hvad der hører til.

Naar nu Folk havde bragt deres Gaver, en Snes Æg, en Pølſe, et Rugbrød eller maaſke endnu mere, ſaa fortſatte Karlene:

Saa takker vi for Gaven god
og ønſker eder et frugtbart Aar.

Saa beder vi Mand og Kone om,
I til vort Pinſegilde vil komm'

at faa godt Øl og Brændevin,
fryder eder, I unge Folk!
ja, Spil og Dans, til Dagen ſkin';
fryder eder, I gamle og!

Ved Middagstide kunde de være færdige med Omridtet og Sangen, og alle ſamledes da i Gaarden, hvor

Legestuen skulde holdes. Alle Fødevarerne blev der afleverede, og et stort Middagsgilde blev anrettet; „Gadinden" og hendes Hjælpere, „Svendens" og „Drengens" Lam, besørgede Kogning og Opvartning. Retterne var Risengrynsvælling og Æggepandekage; hver Pige skulde give sit Lam en saadan; den skulde være stor, ikke ret vel under en Snes Æg, være tillavet med Rosiner og Krydderier og bestrøet med Sukker. De fortærede den, om de orkede det, Karl og Pige i Fællesskab, i Løbet af Natten, kunde ogsaa byde en fremmed Karl, der intet Gadelam havde, Plads ved Fadet; hvad der ikke kunde fortæres, tog Pigen med sig hjem. Det indsamlede Kjød, Pølse, Ost, Smør og Brød blev brugt til Mellemmader, der blev spiste denne og den følgende Dag. Saa snart Maaltidet var til Ende, begyndte Dansen; enkelte ældre kunde møde til Middagsmaaltidet, men de fleste kom dog først om Aftenen. Naar Solen stod højt paa Himlen næste Morgen, skiltes man og gik hver til sit; tredje Pinsedag Klokken 12 fortsattes Gildet, og alt gik til som den første Gildesdag.

Lørdagen derefter samledes man i Reglen igjen „for at gjøre Redelighed". I Mørkningen mødte Folk; der blev budt Kaffe, og Pigerne havde atter medbragt skaaret Smørrebrød. Saa bliver Regnskabet opgjort; Pigerne betaler „Kaffetøwet", Kaffe og Cikorie; Karlene betaler Sukker, Brændevin, Punsch, Musik samt Stuen, hvori Gildet er bleven holdt; vil en Karl tillige betale for sit Lam, er det en privat Sag. De unge bliver sammen til ud paa Aftenen, spiser Levninger fra det store Gilde, om slige endnu findes, saa bliver der danset til Kl. 2—3, og saa er Pinsegildet til Ende. I nogle Sogne ophører dermed Karlens Forpligtelse mod Lammet, i andre skal han være hendes Kavalleer ved alle Legestuer i Aarets Løb til næste Valborgdag.

Drengene har ogsaa deres Del i Pinsens Festlighed; de begynder som de ældre med Omgang i Byen Valborg Aften og synger for alle Døre:

God Aften, I, her inde bor,
god Aften hver og een,
vi var her ved den Tid i Fjor
at sjunge det, vi meen':
om hvad os fryder inderlig,
der om vi sjunger glædelig
med Stemme hver for sig.

Os fryder Aarets Tid og Dag,
det Maj i Morgen er,
den kommer alle til Behag
alle baade fjærn og nær;
vi alle glædes ret derved,
thi den frembringer Frugtbarhed,
som Gud har os beredt.

En skjønne Sommer lystelig
frembringer alle Ting,
og Solen varmer mildelig
og lyser rundt omkring,
ja rundt omkring i alle Land'
til Glæde baade for Kvinde og Mand,
det siger jeg for sand.

Om Sommeren saa lystelig
der alting fryder sig,
og Kornet smukt paa Marken staar
og voxer priselig,
og Engene de staar i Flor,
og Græsset meget frodig gror
til hver Mands Ko og Faar.

Om Sommeren saa lystelig,
saa er jo alting glad,
og Træerne i Haven staar,
og flyder Knop og Blad;

ja, de udskyder Blomster smukt,
som voxer til en dejlig Frugt,
der giver Smag og Lugt.

Om Sommeren saa lystelig,
naar Høsten den gaar paa,
da stræber alle trøstelig
at gjøre, hvad de formaa;
med Glæde udi Hu og Sind
de høster og de samler ind
og give hver sin Tind*).

Saa gives vi vel og i Aar,
som vi er vant at faa,
lidt Flæsk og Æg, i hvor det gaar,
ja Smør og Brød ogsaa;
ja Penge, om ej andet er
ved Haanden, vi har kjær,
og takker hver især.

Nu standser de med Sangen, og en af dem træder frem og siger:

„I Aften er vi saa mange Drenge forsamlede baade store og smaa,
paa Pinsedag ville vi rundt om i Byen gaa,
om I ville give os lidt til Ære,
hvad I selv synes bedst kunde være.
Flæsk og Æg I maa ej skone,
thi vi synger med vor Tone,
vi synger, som vi kaa,
aa ekki som vi skuld',
saa vi haae saa manne Høst aa Kuld',
aa Vejen, den æ saa lang aa saa skien (skidden),
saa hvæm dæ haae saa stakke no Vien."

Derefter fortsættes med Sangen:

Om I vil vide Tiden ret,
naar Gildet det skal staa,
paa Pinsedag vi haver sat,

*) Tiende.

vel kan I lide paa,
ſaa kommer vi og tager an
den Gave, Kvinde eller Mand
os villig give kan.

Nu ønſkes eder rolig Nat,
og vi gaar til vort Hjem;
paa Pinſedag, ſom vi har ſat,
ſaa kommer vi igjen
og tager Gaven, ſom er ſat
til os i Skabet, og nu god Nat!
vi hilſe med vor Hat.

Pinſedag ſamles atter Drengene i den Gaard, hvor Gildet ſkal ſtaa; en Del af dem bliver forſynede med Kurve, een faar en Smørbøtte, og ſaaledes udruſtede gaar de atter rundt; hvor de kommer ind, ſynger de:

For os er kommen en glædelig Pinſedag,
og alle vi ſmaa Drenge ſkulle have os et Lag;
ſaa frydelig, ſaa frydelig alt udi den Sommer ſaa grøn.

Her ſtander vi Drenge, baade ſtore og ſmaa,
Og venter os en Gave, før vi monne gaa.

I give os en Gave alt udi Guds Navn,
ſaa ville vi tage eders Piger i Favn;
ſaa frydelig, ſaa frydelig alt udi den Sommer ſaa grøn.

Naar ſaa Husmoderen har bragt dem Æg og Flæſk, — ſomme Steder faar de ogſaa Penge, — og naar alle de gode Gaver er blevne omhyggelig gjemte, fortſættes:

Takſigelſen den maatte vi dog ikke forglemm';
vor Herre bevare eders Huſe og Hjem!

Vi takke for Gaven og bede Farvel;
ſaa ønſke vi eder alle baade Lykke og Held!
Saa frydelig, ſaa frydelig alt udi den Sommer ſaa grøn.

I Gildesgaarden ſørger Husmoderen for at gjøre

Levnedsmidlerne i Gavn for Børnene; om Aftenen er der saa Dans.

Alle disse Fester udtaler hos store og smaa Glæden over Sommerens Komme; klarest udtales dette ved Navnet paa Festen i Sjælland: at ride Sommer i By. Der smykkes, ja jeg maa sagtens nu sige smykkedes, to „Blus"; Kvinderne smykkede eet, Pigerne et andet alt blev holdt hemmeligt; thi der var en Kappestrid om, hvis der kunde blive smukkest. „Blussene" var lange Stænger med Tværtræer; paa disse var to Ringe rundt om Stangen fastgjorte, saaledes at den nederste var større end den øverste; de var behængte rundt om med kostbare Tørklæder i spraglede Farver; ogsaa Korstræerne var overtrukne med broget Tøj; paa hver Bue var atter fire smaa Fløje eller Vimpler befæstede; over den øverste Bue var en Krone, øverst paa Stangen en stor Fløj eller Vimpel, alt sammen kostbart og broget pyntet med Snore, Baand, Sølvlænker osv.

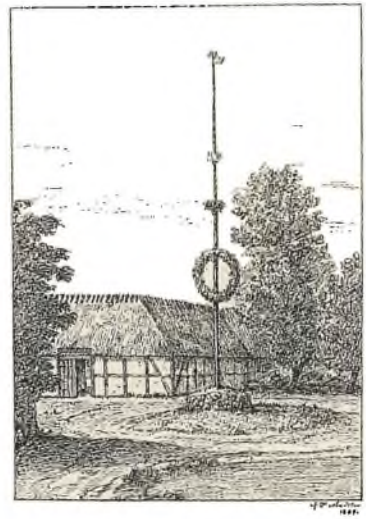

Fig 44.
Majstang fra Avernakø. Efter Mejborgs „Gamle Danske Hjem", 1888.

Paa den bestemte Dag iførte Karlene sig deres bedste Pynt, smykkede sig med Baand og Tørklæder; Hattene var bedækkede med Snore, Baand, Sølvlænker, Hovedvandsæg, og Hestene var naturligvis pyntede. Saa red

de af Sted parvis, paa to nær; den ene, „Skafferen", red i Spidſen, han medførte en koſtbart pyntet, halv Alen lang Stok, „Skafferſtokken", og ſkulde, hvor Skaren drog ind, bære Talen frem. Den anden „Aftakkeren", red forud for at melde Togets Komme og ſpørge om Tilladelſe til at ride ind i Gaarden. Saa ſnart denne blev given, red han ud mod Folkene og holdt ſaa ſtille, mens Karlene med Blusſene i Spidſen red forbi ham ind paa Gaards-pladſen. Der var plantet et grønt, pyntet Træ, ſom Skaren nogle Gange rider rundt om til Muſik af Klari-net, Violin og Tromme. Naar det er gjort, rider Skaf-feren hen til Gangdøren, hvor Manden i Huſet har taget Plads, hilſer og ſiger:

„God Dag, god Dag, vil I ſkue vores Lag,
alle vores Sommerkarle, vores Skaffer og Skafferſtok,
vores Blus og Blusførere,
vores Kurve og Kurveførere,
vores Muſikanter og Trommeſlagere,
vores Forridere og Bagridere, alle ſaa mange ſom vi er?
Majgreve har vi, Majinde søger vi efter;
maaſte De har en at meddele os, da er det os kjært;
maaſte De har et Par Piger eller Koner
at lade os faa at danſe med i Dag,
da er det efter vores Behag, thi vi holder os lyſtig i Dag.
Behager De at høre et Par Vers af Sommerviſen,
da ſkal vi være Dem til Tjeneſte."

Naar Husbonden ſvarer Ja, ſynges nogle Vers af

Alverdens Skaber mild og blid;

helt til Ende med alle 40 Vers bliver Sangen dog først ſungen, naar de om Aftenen holder i Gildesgaarden, efter at Omridtet er færdigt, og inden de ſtiger af Heſten. Der bliver ſaa budt Rytterne Skjænk og Beværtning; derefter danſer de nogle Gange rundt med Huſets Kvind-folk, ſtiger til Heſt, rider atter omkring Træet i Gaarden,

Skafferen holder en Afskedstale, Manden giver ham nogle Penge til Hjælp til Gildet. Efter at det er skeet, rider Aftakkeren hen foran Gangdøren og holder følgende Tale:

Mange Tak skal De have for Skjænk og Gave,
for al den Godhed, De os bevist have,
imod os og vores hele Lag; derpaa vil jeg bede, at De
vil have den Godhed at møde i vores Gildesgaard hos [Søren Hansen],
da skal De den samme Ære faa;
haver De nogle smaa, da lader dem kuns medgaa,
de skal da den samme Ære faa!
Men vil De sidde blødt, skal De tage Hynde med sig,
ellers skal De sidde paa bare haarde Bænke;
saa maa vi, hvor vi kommer frem.
Adjø og mangfoldige Tak!

„Majgreven" er Karlenes Fører, han er pyntet med to Kranse, der hænger over Kors paa hans Bryst fra Skulderen og ned under Armen; den ene af dem er anbragt løst, saaledes at den let kan tages af; naar han i Gaardene byder en Pige op til Dans, sker det ved, at han tilkaster hende en Krans; saa snart Dansen er til Ende, giver hun ham nogle Penge til Gildet. Om Aftenen i Gildesgaarden vælger han en Pige til „Majinde" ved at hænge begge Kranse paa hende; hun kaster atter en Krans til den, hun ønsker at danse med, og modtager Penge af sin Kavalleer til „Majindegildet", der holdes nogen Tid efter Sommergildet.

Om Aftenen samles saa alle de indbudte Gjæster og bespises med, hvad Kurvebærern har indsamlet af Fødemidler, Sigtebrøds-Smørrebrød, Kaffe, Brændevin; saa danser man, til Solen staar op. Nogle Dage senere er der „Sommergilde", hvortil Folk bydes til Middag; der trakteres med Risengrød, Bergfisk med Smør og Sennep; om Natten faar Gjæsterne Plukfisk og Kaffe, og Kvældsnadver ved Daggry.

„Majindegildet" holdes atter ſenere hos Majindens Forældre for de Penge, hun har ſamlet*).

Jeg kan ikke ſlippe Sommerfeſterne uden at drage et lille Billede frem endnu. Der er andre Egne i vort Land end dem, hvor de mørke Skove danner Ramme om frugtbare Marker, der bugner af tung Sæd. Langs Veſterhavets Kyſt bor der ogſaa Menneſker, et ſtærkt, haardført, nøjſomt Folk, Fiſkerne. Paa Fiſkeſtederne, f. Ex. ved Udløbet af Ringkjøbing Fjord, reiſer de ſig „Boder", der kan danne hele ſmaa Byer. Boden er opført af Tømmer, omtr. 6 Alen bred, den danner en aflang Firkant; i den ene Ende findes to Senge, der vender Fødderne mod hinanden, i den ene ligger to Piger, i den anden to Karle; foran Sengene er et faſt Bord, midt for Bordet ind mod Sengene er en „Sule" befæſtet; den bærer tre til fire Hylder, der er pyntede ſaa kjønt med Billeder og Stads, ſom Pigerne formaar det; til begge Sider af Bordet mod Væggen ſtaar Kiſter med Klæder; foran Bordet er en Kaſſe, paſſelig til at ſidde paa; paa den ene Langvæg er en Køje. Døren er anbragt i Bodens ene Gavlvæg, modſat Sengene; oven over den er Rummets eneſte Vindue; ved den ene Side af Døren er Plads til „Bakkerne", Linerne med Krogene, ved den anden Side er Arnen, hvis lave Skorſten ſtaar uden for Bodens Væg. Til hvert Baadlag hører 3 Boder, i de to bor fire Menneſker, i den ene fem, i alt 6 „Eſepiger" og 7 Fiſkere, hver af dem ſørger for ſin egen Føde, men de har en „Pandebuddike" med Smør til fælles for at have noget at ſtege Fiſken i.

Hver Dag, naar det er muligt, gaar Fiſkerne til Havs i Foraarstiden og Eſepigerne til deres beſværlige Syſſel, at rede, renſe, ſkure, ſmøre 700 Kroge hver og

*) Grundtvigs Samlinger, Vordingborg.

sætte „Es", Madding, paa dem, tit to Gange i Døgnet. Omsider kommer saa Majdag, det er til at mærke, at Vinden ikke blæser fuldt saa koldt; Søerne slaar, som de plejer, op paa den flade Strand, men Braaddet er ikke længere saa svært ude paa Revlen; kort, der er Foraar i Luften. Men Klitten har ingen brogede Foraarsblomster, den har kun det stride, blaagraa Marehalm (Elymus) eller Klittaget (Psamma), der med sine lange, sindelte, trævlede Rødder kappes med det knygende Sand, bliver skjult af det, gror atter op, ja lever kraftigst, hvor Sandet sættes i Bevægelse af hvert et Vindpust; jeg tror, det er lettere at faa Bjærget klædt end den rygende Klit ved det store Hav. Saa en Dag, der kan skaffes lidt Tid, gaar Esepigerne ind i Klitten og søger efter de smaa, krybende Graapil, det kan somme Tider være svært nok saa tidlig paa Aaret at finde Smaagrene med Blomsterknopper, „Gæslinger", men de findes omsider; saa binder de en Krans —, ved Hjælp af et strandet Tøndebaand, om det behøves —, Kransen pyntes med kulørt Papir og bringes ned til Havet og gjemmes der i al Stilhed, til Fiskerne kommer hjem. Pigerne vader ud imod Baaden, bærer Kransen skjult med sig, og nu gjælder det at faa Held til at kaste Kransen over Hovedet paa en af Fiskerne; lykkes det, skal han gjøre et „Kransebojle" for Pigerne. Traktementet er ikke stort; man venter, til det en Dag er „Opblæst-Vejr", saa holdes der Gilde med Sjov og Lystighed, mens Stormen gjør Musik, og Havet med sine drønende Søer spiller Bassen.

Foruden disse Lag er der her en hel Række andre selskabelige Sammenkomster, der knytter sig til Aarstiderne og deres Gjerning. Først Julegilderne (Julebesøg, Ywlbojler); de begynder kort efter Mikkelsdagstide og varer, idet de gaar fra Sted til Sted, til hen imod Paaske. Dernæst „Ungbojel" for Ungdommen; end videre „Hestebojel",

der gjøres af den, som holder Hingst, for hans Kunder iblandt Bønderne; i Fiskeregnene „Hwælbojel", der holdes den Dag, Baaden bliver trukket i Land og „hvælvet", d. e. vendt med Bunden i Vejret. Ja, der er „Græsgilde", „Enggilde", „Høstgilde", „Opskjør" og vistnok flere endnu, om man fik rigtigt fat efter, saa det er ikke saa underligt, at somme Folk „bojler" saa længe, at de bliver helt „bojlesyge", saaledes som det spottende hedder i et gammelt Vers:

Bojler aa Gilld
det helst a willd,
Harve aa Plow kommer aaller i min How,
Swøb aa Tæm will a saa gjar forglemm.

Ejendommeligt er det, at Kvinder aldrig tager Haandarbejde med, naar de gaar i Byen eller til Selskab, og det anses ligefrem for upassende at gjøre det: „Kunde du ikke faa Tid til at pregle din Hose færdig hjemme?" I Valsbøl, i den mellemste Del af Sønderjylland, har jeg vel i gamle Dage om Vinteren set Konerne gaa i Byen med deres „Spindehjul" under Armen og en „Staaf" (Ildgryde) i Haanden, men Rokken var kun Skalkeskjul; thi „Madam Brun" kom snart paa Bordet, og saa var der lumskelig gjemt et Spil Kort i Lommen; de kom frem, og det blev til et Slag „femten Streger" i Stedet for en Tenfuld Garn.

---

9. Fra Familielivet.

a. Bryllupsskikke.

Det er i og for sig saare naturligt, at de større Begivenheder i Menneskelivet særligt udmærkes, og for-

nemmelig om Bryllupsfærden med alt, hvad dertil hører, har dannet sig en rig Kreds af Vedtægter og Skikke, af hvilke jeg her skal drage enkelte frem. Af hvad der har hørt til den unge Karls Frieri til Pigen, er vistnok meget svundet nu til Dags, de unge gjør det naturligvis hyppigst af paa egen Haand, og her er da Kjærlighedens Veje lige saa mangfoldige som i noget andet Samfund og undertiden saare romantiske. Herom skal jeg ikke sige noget; hvor derimod en Forbindelse indledes mere formelt, kunde der være adskilligt at fortælle.

Skal Frieriet bæres frem, er Paaskuddet gjærne en Handel, ved hvilken der da ikke fra Frierens Side, som ellers Skik er, tinges eller pruttes; dette forstaas uden videre Antydning af Pigens Fader som Indledning til, hvad der kommer. Ellers gaar Forslaget som ved de fyrstelige Forbindelser gjennem en Mæglers Haand. Saaledes har jeg hørt fortælle om en ung Mand øster paa, der efter sine Forældres Død sad med Gaarden. En Dag stod han i Vedkasten og arbejdede sammen med en Husmand. Saa begyndte Samtalen. Gaardmanden savnede en Kone, Husmanden vidste, hvor der var en at faa, som rigtig var hans Husbondes „Ganning“*); thi hun havde baade en Gaard og Penge paa Rente. Sagen blev nærmere drøftet, og Husmanden fik Løfte om 12 Rdl., hvis han bragte Forbindelsen i Stand. I al Stilhed gik han nu Bud og snakkede de unge imellem saa længe, til Gaardmanden en skjøn Dag rejste over for at se paa Gaarden, og da han syntes om Pigen, kom Sagen i Orden. Saa vidt gik alt godt; men nu kom Mægleren og forlangte sine Penge; 6 Rdl. havde han faaet, 6 Rdl. stod tilbage, men dem nægtede den unge Mand at betale, sigende, „han havde vel faaet

*) Som rigtig passede til Kone for Husbonden.

nok for sin Ulejlighed". En Trusel om at sætte hele Historien i Kolding Avis klemte dog de sidste Penge ud af Gaardmanden.

Lad mig drage en anden lille Skildring frem af det virkelige Liv. En ældre Pige, Karen, tjente paa en Bondegaard, der laa noget fra Byen, ikke saa meget langt fra Landevejen. Ugentlig kom en Fragtmand forbi; han havde spurgt, at den nævnte Pige fandtes der paa Gaarden, og at hun havde en Del til bedste, baade noget Porcellæn, to Senges Klæder og en Sparekasfebog. Han bad da en af sine Venner i Byen at være Mægler i den Sag og fri til Pigen for ham. Men Vennen viste sig at være en „Træring"; han talte sin egen Sag i Stedet for Fragtmandens. Karen blev overrasket og sagde Ja. Og saa stod det hen en lille Tid, indtil Pigen en Dag gik ind til sin Husbonde og sagde til ham, om han dog ikke kunde hjælpe hende ud af den Fortræd, hun var kommen i; hun havde grædt Nætter og lyse Dage, og hun kunde ikke have den Karl, i hvad det saa skulde koste. Husbonden hjalp hende til rette, og nu gik der atter nogen Tid hen, indtil Avlskarlen paa Gaarden en Dag kommer ind og siger: „Karen, der er en, der vil tale med dig, oppe i Kroen!" — „Nej, a vil ikke høre en eneste Ord!" var Svaret. Men der kom atter og atter Bud, og omsider blev det saaledes, at Avlskarlen skulde en Søndag rejse ud og se Stedet. Da han om Aftenen kom hjem igjen, sagde han blot: „Det kan gaa an, Karen!" Et Par Dage senere mødtes Karen og Fragtmanden oppe i Kroen, alt blev afgjort til fælles Tilfredshed, og hun har været hans trofaste og dygtige Mage til denne Dag. Men det forstaar sig, „Stedet" skal eftersés; som rimeligt er, har ingen Lyst til at gaa ind til den sorte Armod.

Forlovelser plejer at holdes meget hemmelige; først i de senere Aar brydes Skikken, mest af unge Folk, der

har været paa Højskole; men hvor hemmelig sligt end holdes, kan det dog aldrig i Længden skjules. Kjæresteskolkene giver hinanden Fæstensgave, og naar hun har faaet Uret, maa det jo være sandt. Hun giver ham atter en Urkjæde eller et Silketørklæde. Er Forlovelsen efter Folks Mening noget usikker, hedder det: „De kunde trænge til at have Præsten bag Døren!" Jævnlig ser man paa Landet, at unge Karle af den tjenende Klasse tager ældre Piger, og forhører man sig om Grunden, vil det i Reglen komme frem, at de ældre Piger har noget mere til bedste, ligesom og at de er mere forstandige og betænksomme i Huset end de helt unge.

Forlovelsesdagene afsluttes omsider ved „Lovnsøl", naar Forloverne gaar til Præsten for at bestille Tillysning. Dette er Forlovelsens officielle Deklaration. Somme Steder (vester paa) er det Skik, at Brudefolkene ikke kommer i Kirke, saa længe Tillysningen staar paa; i Malt Herred og vist mange Steder øster paa hører det sig derimod til, at begge Brudefolk skal møde i Kirken paa Tillysningens anden Søndag. Naar der er lyst tredje Gang, „er Brudefolkene faldne ned fra Prædikestolen", og saa staar Brylluppet for Døren, om de da ikke bliver uens, saa en af Parterne noget ilde til Pas kommer til Præsten med Anmodning om „at lyse tilbage". Dette, at et nær forestaaende Bryllup gaar over Styr, sker jo nok imellem Stunder, men betragtes da ogsaa som en stor Skam.

Det mest storartede, jeg kjender af Bryllupsfestligheder, er en sundevedsk „Kost"; ved Siden af de hartad fyrstelige Tilberedelser hertil*) staar alt andet, jeg har set, i Skygge. Der behøves over 100 Hjælpere og

*) Se Dsk. Maanedskr. 1859, II. S. 350 ff.: G. C. Lorenzen Et Bondebryllup paa Sundeved.

Hjælperſker under Forberedelſerne og ved Gildet, Gjæſternes Antal ſtaar i Forhold hertil, og Feſtlighederne rækker ikke blot „tre hejle Dage til Ende", men hele Ugen rundt. Mærkeligt er det, at Brylluppet ſtaar hos Brudgommen, hvor Bruden er flyttet ind i Forvejen. De forſkjellige Beſtillingsmænd og Kvinder er: Brudeſmykkeren, Brudgomsføreren, Kogekone og Skaffer, hvilken ſidſte møder 8 Dage i Forvejen og foreſtaar hele Arrangementet. Til Brudefølget hører, eller hørte, to „Tromtrækkere" og to „Krutſtrøere"*) ſamt 10—12 Par „ridende Svende", naturligvis foruden Muſikken og Gjæſterne. Til Køkkenet hører „Køkkenfolkene", gifte Naboer eller Slægtninge til Brudefolkene, en „Vinfaalaader" (plattyſk Wienverlaater, Vintapper), en „Fadekone", en „Øltapper", der tillige er „Skrawmand" og ſlaar Bænkene op. Saa er der end videre 6—8 „Dækkepiger", ſom bringer Dækketøj og Lagener til at beklæde Laden med, hvor Gjæſterne ſidder, og ſyr Himlen der inde; der er „Kaffepiger", ſom ſkaffer hele Tilbehøret af Kopper og Kander, og ved Bordet „Oppaſſere" og „Skjænkere", „Brudepiger" eller „Krutpiger", der byder Bagværk om, „Bydeſvenden", der byder Gjæſter, og mange „Ledeſvende", der gaar „Bydeſvenden" til Haande og ſkjænker i „æ Brujſtow".

Otte Dage før Brylluppet i Sundeved indbydes der; om Tirsdagen ſlagtes, og Husbonden gjør en Byrejſe; Onsdag hentes Udſtyret og modtages Gaver til Hjælp

*) Smaa Piger, der gik i Spidſen for Brudefølget til Kirke. Tromtrækkerne gik den første Dag allerforreſt, den anden Dag bageſt i Følget, Krutſtrøerne tidligere bag efter Tromtrækkerne, nu foran Bruden og ſkulde ſidde foran Brudefolkene ved Bordet og „ſtrø Krut", d. v. ſ. uddele Sukkerkager. Navnene ſtammer muligvis fra det plattyſke „Trumme", en Trækaſſe til Opbevaring af Kager og Hvedebrød, og „Stroverkruut"=Krydderi.

til Beværtningen; om Torsdagen har man travlt med Forberedelserne, og Byens Piger bringer Mælk; om Fredagen staar Brylluppet, og om Lørdagen er Folk saa trætte og søvnige, at de maa have lidt Hvile for at kunne være med til anden Dags Bryllup om Søndagen, da de nygifte gaar i Kirke; om Mandagen lever man højt af Levningerne, det er „Knaaggildet", og saa rydes Huset omsider baade for Gjæster og fremmed Ejendom, og „Tøjpigerne" kommer for at hente Skeer, Knive, Gafler m. m. hjem, men saa er ogsaa Ugen gaaet rundt. En Pige, der tjente hos os, og som gjorde „stor Kost", har fortalt mig, at hun som Brud maatte være paa sin Plads tidlig og silde, ved Dag og ved Nat, saa at hun til sidst rent overtræt og sanseløs flygtede ud i Sommernatten under et Hegn for at ligge og sove; men hun blev funden, og der var ingen Barmhjærtighed; hun maatte atter paa Plads.

„Bydesvenden" vælges i forskjellige Egne paa forskjellig Maade. I Raabjærg Sogn ved Skagen er det Brudgommen selv, i Ringkjøbing Brudens Fader og i Ribe en Broder til Brud eller Brudgom. Ved selve Indbydelsen gjenfindes visse fælles Træk; alle Husets Folk skal saaledes være til Stede, og man prøver paa at forstyrre Bydesvenden, der maa være sikker paa sin Remse. I Sundeved lyder denne saaledes: „Godaw aa Guds Frej! Her er nower a æ Folk, hvor er di anner?" — saa samles hele Husets Besætning — „A skuld hjels fraa N. N. aa sin Kjærrest, om I vild vær saa goi aa kom te Kost i Daw aat Daaww, aa kom aa følle mæ te Kirk aa kom mæ hjem aa faa lidt te Onden, æ Piger aa gaae faar ve æ Bruj, æ Kal aa æn Hæst*)."

*) Remsen er ikke fuldstændig.

Nøje maa det passes, at Svenden frembærer Indbydelsen i „æ Dønsk", i Stuen, og ikke i Køkkenet.

I Ringkjøbing-Egnen lyder Indbydelsen*): „Jeg skal hilse fra Kristen og Mette og mig (Brudens Fader) og min Kone, om I ville være saa god at komme hen til os paa Torsdag Morgen Kl. 8 og faa eders Kaffe og noget til Frokost, følge med til Kirken og høre Brudevielsen, følge med tilbage igjen og faa noget til eders Middagsmad og blive hos os et Par Dage."

En gammel Formular, som jeg har faaet meddelt fra Harbøre-Egnen lyder: „A haar en flittig Helsen te jer alle sammel, baade stower og smaa, baade den jæmn aa den aaen, fræ N. N. aa M. M., som no ska gywtes, om I vild vær saa gowe aa kom hen te N. N's o Frejda, naar æ Klok æ ni, aa faa en Bej Wost aa Brø aa en Dram aa hwa ant Knaverinask, der ka faald aw; aa om I vild saa gjør dem den Fornywels aa følle mæ dem te Kjerk aa hør en dejle Brojviels aa saa følle mæ hjem ijen aa faa en Skefuld te jer Ouden aa saa en Skaal Kaffe aa saa blyw der saa læng, som I sjel løjster!" — Bydemanden der i Egnen mødte i Knæbuxer, blaa Strømper, Sko med Sølvspænder og med Hatten i Haanden uden at nyde enten vaadt eller tørt og forrettede sit Hverv paa staaende Fod; men han skulde passe nøje paa ikke at „forhjappe sig" i Talen; skete det, gav det Anledning til megen Bysnak og slet Omtale.

Mærkes kan, at Folkevittigheden har grebet Indbydelsesremserne og gjort Løjer med dem i store Maader. Her til Exempel en lille Prøve. „A skuld helsen fra Jakob Gulerod og Md. Skorrehat, om du vilde ett være saa gowe og kom op te wos te Brøllup te Nat; men du faar ett uden to smaa Retter, og de kommer ind paa

*) Se P. Flyes Afh. i Saml. til Jydsk Hist. og Topogr. III. 299 ff.

to sort Sætter (Lersade), og det er Æggehvide og Storkesk—, og naar du ser, de kjører til Kirk, saa maa du ha mæ undskyldt, a saa dæ ett i Tidlighed, saa du baade kund' faa storret (kruset) og stywet, pudset og blanket, saa du kund' kom i al Høslighed."

Juden selve Brylluppet er Brudesengsdagen den vigtigste; somme Steder bydes der ligefrem til den, bydes til at komme og tage ved „æ Høwn (Hjørnet) aa æ Brujdyn" eller „rede Brudesengen". Det sker med Skinker, Æg, Kager, Fløde m. m., Gaver, der kaldes i Sundeved „Skikkende", her og mange andre Steder „Fon"*), i Ringkjøbing-Egnen „Send" og synes at betragtes som et Laan, der ved en lignende Lejlighed skal tilbagebetales, saa der endogsaa holdes Bog over, hvad der modtages.

Paa selve Bryllupsdagen bliver Brudgommen „taget ud" fra hans eget Hjem og hans Slægtninge (Ringkjøbing); i Mellemslesvig hørte det med til den gamle Skik at de Mænd, der kjørte med Brudens Udstyr, skulde fanges og halvt tvinges til at deltage i Brylluppet. Bruden pyntes af Brudesmykkeren (Sønder-Jylland og Vest-Jyll.) eller af Skrædderpigen (Raabjærg); og efter Almuens Smag er Brudesmykket meget broget, det synes at naa sit højeste i den Retning paa Fanø, hvor det kaldes „Bore".

Naar Toget satte sig i Gang gjennem Byen, kjørende med Musikanterne foran**), eller gaaende, og da efter vestjydsk Skik parvis, Mand og Kvinde, blev der skudt,

*) Jfr. islandsk forn, Tempelgave.

**) Det morsomme traf en Gang med et Par gamle Brudefolk, at, da vi gik i Kirke, spillede Musikken foran os Krøyers Melodi til „Livet skal nydes, ja Livet er herligt!" og ved Udgangen alter, ved en Spøg af Tilfældet, den bellmanske Melodi: »Nu lunka vi så småningom«; jeg kunde knap tvinge et Smil ved Erindringen om Ordene: »Den skönste nymf, som åt dig ler, inunder armen tag«.

saa det undrede, hvilket voldte de ridende Svende saa vel som Kuskene i Brudeskaren adskilligt Besvær, thi Hestene slog op og stejlede, og de usikre Ryttere faldt af. Svendene skulde ikke blot naa Kirken først, men der vende, atter ride Brudeskaren i Møde og om muligt gjøre dette to, tre Gange, og ligesaa efter Vielsen først naa hjem og saa atter ride Skaren i Møde. Gjæsterne modtoges ved deres Komme med Musik af Spillemændene, som stod uden for Døren.

I Kirken ofres ikke blot til Præst og Degn, men sine Steder (Ringkjøbing, Fanø) ogsaa til Bruden. Brud og Brudgom kjører til Kirke, hver siddende alene paa sit Sæde, Bruden uden Overtøj og med ubedækket Hoved, selv om det er Snefog og klingrende Frost; hjem ad kjører Brudefolkene sammen paa eet Sæde.

Ved Bordet bringes Gjæsterne til Sæde efter Slægtskab, Alder og Anseelse, hvorved der er meget at iagttage, om alt skal sømmeligt passes. Retterne er: Sødsuppe og kogt Skinke eller Suppe og kogt Kjød og til sidst Risengrød. Der fortælles fra Raabjærg Sogn, og jeg har ogsaa været Vidne til det inde paa Heden i Malt Herred, at Gjæsterne kastede efter hverandre med Sveskestenene, men passer nøje paa ikke at ramme Brud eller Brudgom. Bliver et Fad tomt, klinkes ivrig med Skeerne paa Kanten, hvad der er en stor Skam for Pigerne, der gaar for Borde, men en overmaade stor Morskab for Gjæsterne, saa der bruges allehaande Kneb for at naa det.

Mod Slutningen af Maaltidet gaar Tallerkener om, een til Fordel for Køksen, „som har haft Uheld med at brænde sit Forklæde", og een for Spillemændene; paa hendes Tallerken ligger en Smule Salt, paa Spillemændenes en Stump af en Violinstræng. I Sønder-Jylland gaar der ogsaa en Kop rundt til „æ Bajmor", Jordemo-

deren. Som Exempel paa Talen, der holdes, naar Spillemændenes Tallerken gaar rundt, anføres fra Ringkjøbing: „De ønskede at give godt „Send", og da de hørte, der var en Hjort oppe i Heden, vilde de skyde og „sende" den, men de tog fejl og skød Peders graa Stud. Peder vil nu have Betaling for Studen, dette falder lidt haardt for Spillemændene, hvorfor I bedes give en Skjærv til Hjælp. Er det ikke Løgn, skal I faa Pengene igjen."

Efter Bordet gaar Pigerne hjem og skifter Klæder, inden Dansen begynder, for ikke at slide for meget paa deres gode Tøj, thi — „der er en grow Klæjsled ve de Daansen". Kan en Ungkarl, naar der tages af Bordet, lokkes til at holde ved Dugen et Øjeblik, rejser der sig en ustandselig Morskab, thi det bliver da ham, som næste Gang skal have Selskab; især er Lystigheden da stor, hvis det er ved et Barselgilde. Dansen begynder med, at først Bruden og saa Brudepigerne „danses op". Ja, jeg mindes det for en 20—30 Aar siden, hvilken Lystighed! Uden for Vinduerne i Gildeshuset Børnene samlede for at se til og indenfor Latter og Larm, medens Violiner og Klarinetter kappedes om Prisen i de høje, skingrende Toner; men det kunde ogsaa nok behøves, thi Polskdansen gik, nej, gik forslaar slet ikke, den snurrede, larmede, hvirvlede, suste hen over Gulvet, først til den ene Side, et vældigt Stamp i Gulvet, et Huj, et Slag i Bjælken, saa Støvet drysfede ned, saa til den anden Side, rundt, saa Kvindernes Skjørter stod ud som en Fane, og man kunde ikke følge Føddernes raske Trin paa Gulvet; et nyt Stamp, en ny Hujen, et nyt dundrende Slag i Bjælken, Par fulgte paa Par, Dans paa Dans, indtil Musikanterne ikke længere kunde holde ud. De havde den Gang endnu hverken lært „æ Polka" eller „æ Masjok", saa lidt som at danse Wienervals til Marseil-

laisen, Kvinderne lagde deres Hænder paa Meddansernes Skuldre, og Karlene tog dem med begge Hænder om Livet, alt efter den gamle Stik. Ligeledes skete det i gamle Dage (blandt andet i Malt Herred), da næsten hver af Mændene havde sin Polsk, at Danserne traadte frem og opgav et Vers eller Rim, der var ligesom Text til Dansen. En af de gamle har opgivet mig flere saadanne — f. Ex.

Vil du tigge Mel, saa vil a tigge Saalt (Salt),
saa mødes vi paa Lindebjærg Holt,
det lille Dæggelam vi omrende.

Enkelte Rim udmærkede sig ved stor komisk Kraft, men var til Gjengjæld lovlig grove.

Saa kom Skjænkeren med sin Bakke, hvorpaa der stod fire Glas; tre af Karlene tog hver sit, hvorpaa den første drak den anden til, og den anden den tredje, men den tredje bestandig en af Spillemændene, som saaledes fik Broderparten af Drikkevarerne, og derfor ogsaa let til sidst for meget. Hvad de gamle har fortalt om Traktementet ved Gilderne, at der for Kvinderne uden for Døren stod en Spand Vand med en Øse, og at der til Karlene gik et Fad rundt med Brændevin og en Sølvske i, har jeg ikke set og maa antage, det er noget, der hører med til Legestuerne; dog fortælles det samme ogsaa inde fra de store Heder midt i Landet, hvor rimeligvis Kaarene har været meget fattige og Skikkene mere gammeldags end paa den forholdsvis velstaaende sønder- og nørrejydske Vesteregn.

I Sundeved blæses der efter den sidste Ret Mad ved Middagsbordet „til Gjaw", men da Maaltidet er langt, med Pusterum mellem hver Ret, sker dette først ud paa Aftenen. Der sættes en stor, hvid Skaal eller

Terrin foran Brudefolkene, og heri ofres først af Brudesmykkersken og Brudeføreren, saa af Familiens Medlemmer og dernæst af de øvrige Gjæster i Orden. Gaverne bestaar i Penge, indlagte i forseglet Konvolut med Navns Underskrift, Sølvtøj osv. Hver række først Bruden, derpaa Brudgommen Haanden og bydes saa en Snaps af Brudeføreren eller et Glas Vin af Brudesmykkersken, alt som de ønsker det. En lignende Skik nævnes fra Raabjærg, og baade derfra og fra Ringkjøbing omtales den Skik, at Bruden skulde græde; i Ringkjøbing-Egnen skete dette ved anden Dags Bryllup, naar Kagen blev skaaret i Stykker.

Saa blev der spist og drukket, danset og tumlet til den lyse Morgen. Skulde nogen af Gjæsterne rejse, blev de spillede til Døre, og naar de sad paa Vognen eller Ryttereu paa sin Hest, blev det sidste Glas budt og drukket.

I Vesteregnen (Ringkjøbing) skjænker Bruden ved anden Dags Bryllnppet Kaffe til alle, og Brudgommen gaar for Borde i Skjorteærmer. Dansen begynder strax om Formiddagen, og Kl. 2—3 danser de nygifte en Dans sammen, den unge Mand med Hat paa Hovedet for at vise, at han er Herren. Medens Bordene dernæst dækkes i Bryllupsgaarden, bevæger hele Forsamlingen sig dansende „Tospring" hen til den nærmeste Gaard: gamle og unge stiller sig op i en lang Række, Haand i Haand, Brudens Fader med Bruden paa højre Fløj, derefter Brudgommen og siden, som det kan træffe sig, dog sædvanlig de ældre paa højre, de yngre paa venstre Fløj; Spillemændene gaar baglængs i Spidsen og gnider paa Violen. Melodien er ejendommelig, og de ældre udfører Dansen alvorlig og ikke uden Ynde.

Melodien er følgende:

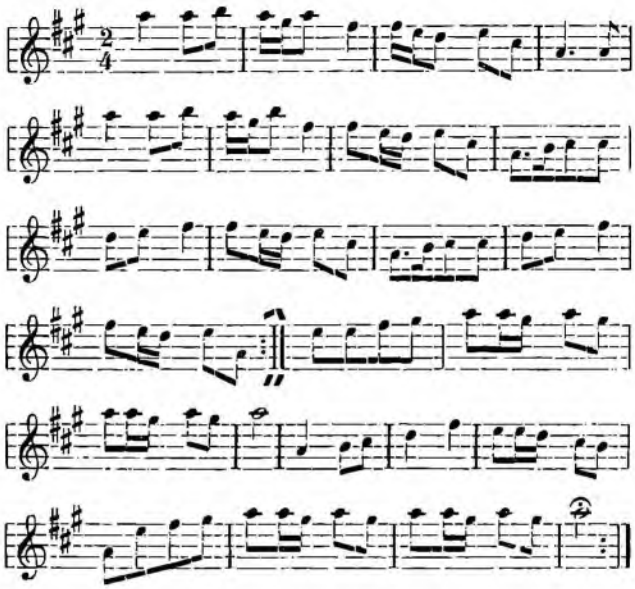

Jeg ſkal ikke tøve længere ved dette rige Æmne, men blot omtale et Par Forhold, ſom her finder deres naturlige Plads. Ved en Skoleexamen blev der for nogle Aar ſiden fremlagt af en lille Pige en omhyggelig og ſmukt ſyet Skjorte. Det oplyſtes under Samtalen, at det var hendes Faders Ligſkjorte; han var ſelv til Stede. Det oplyſtes fremdeles, hvad jeg den Gang ikke vidſte, at det hos de mere gammeldags Familier i Egnen (Malt H.) var almindelig Skik, at Ligtøjet laa rede, og at det Linned, Brudeparret havde baaret deres Bryllupsdag, i Reglen fulgte dem i Graven. Paa ſine Steder kjøbes ligeledes Ligkiſten i Ægtefolkenes levende Live, og den følger dem, hvor de flytter hen (Lemvig), ja, bliver hos Smaafolk deres Børns Seng. Saa underlig dybe Tanker kan Almuen bære paa!

Har Bruden tidligere været gode Venner med en anden, har det vel kunnet ske, at den forsmaaede Bejler næste Morgen paa sin Skorsten kunde finde en Kurv med Klude, bundet sammen i Bylter i Lighed med Smaabørn, een rød og en anden sort; den sorte har et Stykke Flor i den ene Haand og en Teglsten i den anden til „at tørre Øjnene paa". Undertiden forsødes denne Gave ved et medfølgende Stykke Sølvtøj eller anden Foræring, og Modtageren maa da takke Giverne ved et Gilde. Skikken har rimeligvis strakt sig over en større Del af Landet, thi den omtales baade fra Fanø, her fra Darum Sogn, fra Sønderjylland og fra Samsø.

Er der ingen Skikke, der knytter sig til den unge Kones Indtog i det ny Hjem? — Jeg har ikke sikkert kunnet opspore nogen, hvor jeg har været kjendt, hvad der har undret mig, da det jo er en af de store Begivenheder i en Husstand; men mulig ligger Forklaringen deri, at Bruden i tidligere Tid drog ind i sin tilkommende Mands Hus, allerede naar Tillysningen begyndte; dette er nødvendig gaaet mere stille af end Bryllupets Festligheder, hvorfor Skikkene i Tidens Løb er glemte, om der ellers har været nogle.

b. Barselgilder.

Ved Skikkene, der samler sig om det lille, nyfødte Barn eller Moderen, skal jeg ikke dvæle længe. Først er der at mærke vel de hundrede Ting, som den frugtsommelige Kvinde skal vogte sig for, at hendes Barn ikke skal blive blindt eller skeløjet, og at Drengen ikke skal blive kvindekjær, Pigen ikke karlekjær eller faa en af de mangfoldige Lyder, der klæber aandelig eller legemlig som en Smitte ved vor Slægt. Det er, som om Almuen forestillede sig, at Ulykkerne laa paa Lur ved Dørtrinnet i Stuen og bag Gærdet paa Marken, saa at en

Kvinde kun ved det ſtørſte Held eller den meſt anſtrængte Aarvaagenhed kan undgaa at forſe ſig mod ſit uføbte Barn ved at give ſig blot i en ubevogtet Stund. Naar ſaa Barnet er føbt, kommer Barſelpotterne i Gang i Nabolaget. Retterne er Smørgrød eller Sødſuppe, og dermed følger en Kjøbenskage og en Flaſke Vin. Konerne, der overbringer Madgaven, bliver trakterede med Kaffe og Ponſe. Derefter følger „Konegildet“, „Kvindegildet“, ogſaa kaldet „Konebarſel“, naar Konerne ſamles til Selſkab hos Barſelkvinden, en Skik, der ſikkert har ſtrakt ſig vidt; ſelv kjender jeg den fra Sproggrænſen mod Syd til langt nord paa i Jylland, og i alt Fald ſom et gammelt Minde findes den formodentlig i alle Egne af vort Land.

I Balsbøl brugtes den endnu 1860, og jeg var paa et hængende Haar nær en Gang ſelv kommen ind i den vilde Skare. Konerne drak om Kap, og ſom det i Reglen ved ſaadanne Lejligheder gaar Kvinder, vidſte de hverken Maal eller Grænſe. Naar de ſaa ikke kunde længere, foer de af Sted ſom den vilde Jagt. Ethvert Karlfolk, de mødte, maatte øjeblikkelig tage Hatten af; inde i Skolen gav de Læreren en Svingom og hujede og tumlede med Børnene, inde i Kroen væltede de Borde og Bænke; Smedden jog dem bort med ſit glovende Jærn, men den tykke Skrædder maatte danſe en Polſk rundt med dem paa Byens Gade; Heſte kyſte de løbſke, men ſomme Tider lykkedes det vel ogſaa en Mand at „faa Far“ paa (faa Magt med) dem og kjøre dem ud i en Dam, ſaa de maatte vade i Land. Fortællingerne om alt dette er ſaa fuldſtændig bevidnede, at der ingen Tvivl kan være derom, men forunderligt er det, at et ſaa ſtilfærdigt og undſeligt Folkefærd ſom jydſke Bønderkvinder kunde gribes af et ſligt bakkantiſk Raſeri. Hvor

den Skik har sin Forklaring eller sine Sidestykker, er mig for Tiden ganske ubekjendt; mærkelig er den.

I gamle Dage var Gilderne, som alt nævnt, Ølgilder. Derom kan ingen Tvivl være, naar man lægger Mærke til Navnene: Bøjl (Budøl), Rejseøl (Rejsegilde), Barsel (Barnsøl), Lownsøl (Forlovelsesgilde), Øls (Ølhus-Gilde), Arrel (Arveøl, Begravelsesgilde). Nu om Tide burde Kaffen sættes i Stedet for Ølket, thi det er utroligt, hvilken Mængde Kaffe der bruges. Sønder oppe var (1861) „Retten" gjærne tre Kopper Kaffe som en Indledning, derpaa „et Kraakop," „et Nødekop" og til sidst „et Gevalt Kop"; Nr. 6 maatte ned, der hjalp ingen kjære Moder. Kaffen har sin Historie; den begynder med, at en Kjøbmand forærer en Bondekone $^1/_2$ Pund Bønner med den Besked, at de skal brændes, males eller knuses og koges, og saa smagte de ypperlig. Konen gjør samvittighedsfuldt, som hun faar Besked om, hælder det brune Vand i Vasken og anretter Grumset i en Tallerken og „æder det, efter at have sat et Smørhul i Midten, med Øl til", uden dog at denne nye Ret gjør synderlig Lykke. Til Trods for dette mislykkede Forsøg fandt Drikken Indgang, og Brugen bredte sig, dog næppe uden Modstand fra de gamles Side; til Bevis kan anføres en Stump Samtale fra „Beskryuels øuer et faalæ villelæ Basel" (1835). Deri hedder det: „Læ wos saa so de iband Kaffertøweri ind! Gi D— han haad et, de lie Pargaas (Snavs)! Herren han weed, hwem de Spøgels ha wot, dæ ha sonnen de gremm Kram op? Nej, da laar (mener) a, te godt Øl aa Brændwin æ bejer faa Tøw. De weed Folk, hwa' er! . . . a sejer som do, pøj! te Kafferet." Saa bydes en gammel Mand Kaffe: „Hwa' er de saa nød? Pøj! de wil a ett ha; ejsen saa manne Tak! En Dram, den kinner a."

Der findes her i Pastoratets Arkiv et snurrigt Doku-

ment, som en god Ven har gjort mig opmærksom paa; det lyder som følger: „Efter naadige Herres Ordre af 27. hujus at give Betænkning, hvorledes „Coffe-Drikken" blandt Almuen paa Landet ved passende Straffe kunde hæmmes efter Kgl. Allerh. Forordning af 18. Marts h. a., da i hvorvel den største Del af Gjørding Herred ved lidet af „Coffes" Brug, og deres Uformuenhed nøder dem til ej at spilde Penge derpaa, og for de faa, som det synes at være en Herlighed at kunne traktere baade sig selv og deres gode Venner ved en Besøgelse undertiden med „Coffe", da de paa et halvt Fjerdingspund kan koge en Thekedel paa 2 Kander fuld, at der kan blive en halv Snes Kopper fulde til hver, og kan det ej forslaa, gives det en Opkogning, der endnu kan holde sin sorte „Coleur" og smager dem lige godt, kan det ej heller anses for synderligt Tab. Jeg har været her i 6 Aar, men tror næppe at have faaet 6 Gange Bryllups „Coffe", da jeg ved deres kjærlige Anmodninger har været nødt til at give dem den Ære at drikke et Par Kopper, da jeg heller vilde give dem Penge for at slippe fri, dog har set, at Gjæsterne med synderlig Appetit har fortæret den vel tvende Gange spædet med Vand. Men da der maaske paa andre Steder blandt Bønderne øves større Overdaadighed med „Coffedrikken", og disse Egne efter Tiden kan falde paa samme Daarlighed, og Hs. Majestæt ønsker at faa det forebygget, og en taalelig Mulkt, som Almuen kan udrede, virker mere end stor Pengestraf, som rent vilde ruinere dem, synes, naar en Gaardmand, Møller, Kromand drak eller skjænkede „Coffe", han da skulde bøde 8 Skill. dansk for hver Person, og en Husmand 4 Skill. for hver Person, og „Coffe-tøyet" at være forbrudt.

Men at der kan ske Indseende derved, synes, at Herredsfogeden eller Birkefogeden til Tinge skulde beskikke

tvende ærlige Mænd i hvert Sogn, som tillige med Sognefogeden skulde dette opagte, og de samles en Gang om Ugen og overlægge med hinanden, paa hvad Tid og Klokkeslæt enhver af dem skal møde ved de Forsamlinger, de ved, der skal holdes i den Uge, saasom ved Bryllupper, den første Kl. 2, den anden Kl. 4, den tredje Kl. 6 om Eftermiddagen, begge Bryllupsdagene, ved andre Samlinger to Timer efter Kirketjenestens Ende, ligeledes paa visse Tider efterses, om nogen bruger „Coffe" i deres Huse, og anmelde det efter Forordningen, ligesom de ogsaa ved hvert Aars Udgang til Tinge anmelder dem, som de have befunden i Forordningens Overtrædelse, og hvad Bøder derfor er eller skal erlægges. Hvilke mine ringe Tanker indstilles til de naadige Herrers højere Indsigt.

Darum Præstegd., d. 16. April 1783.

Underdanigst

D. Grønlund.

Hvad hermed er udrettet, veed jeg ikke, meget har det næppe været. Under en Rejse (1872) langs Otte-Elven i Norge med den senere afdøde norske aandelige Stormand Ejler Sundt kom jeg ind paa en Bondegaard der oppe og fik Øje paa en lang Række Kaffekjedler, der hang ved Skorstenen. Jeg gjorde min Rejsefælle opmærksom paa dem, og da Pigen kom ind med Maden, spurgte han, om de drak megen Kaffe her. „Nej da!" var Svaret. Imidlertid kom det ud under den fortsatte Samtale, at Pigen havde *sin* Kjedel, Budejen sin, Karlen sin, Tjenestegutten sin, saa der blev nok ikke drukket saa lidt endda. Med det samme fortalte Sundt mig, at der, om jeg mindes ret, i Østerdalen var Bygdelag, hvor den endeløse Kaffedrikken havde bragt Mennesker i Hobetal paa Fattigvæsenet; Konerne trakterede deres Mands Formue op i Kaffedrik og Tjenestefolkene deres Løn.

Saa vidt har vi aldrig drevet det her nede, skjønt Kaffen saaledes er kommen ind i Husenes daglige Økonomi, at den vilde være saare vanskelig at undvære. Nu er den en Trøst baade for gamle og unge. Kommer der uventet fremmede, og „Madam Brun" ikke er i Kog, hedder det strax: „Stræv sawt o swerp*) æ Kiel!", og den sorte Kjedel møder op paa sin „Frø", en lille Træbakke, der kan bøje sig, naar man skjænker, eller den pyntelige Porcellæns Kaffekande, der er bleven fyldt i Køkkenet, møder op og husvaler Husets Gjæster med dets Beboere, „for æ Kiel ska aaltier vær' saaen, te en ka løj si Baaghaand po en, saa er en let o swerp".

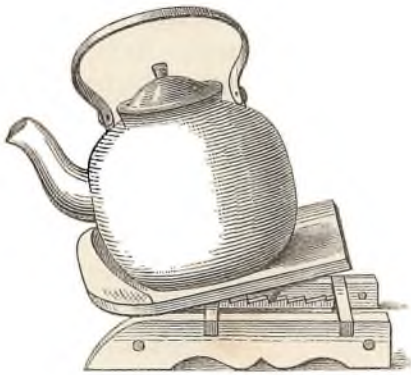

Fig 45
Kaffekjedel paa „Frø".

Jeg kan dog ikke slippe Kaffen helt uden at omtale, hvor nøje den kan bruges, saa alt i den kommer til sin Ret. En Husmand af mit Bekjendtskab, som er ugift og holder sin egen Kost, bliver ved at komme Bønner paa Kjedlen og koge Kaffe paa dem, til Kjedlen er noget nær fuld af Grums. Saa samler han Grumset, slaar koldt Vand paa og rører rundt i det; det giver altid nogen Kulør og Smag paa det „tørre" Vand, der saa bruges som Øl. Kan Grumset saa ikke mere, varmer

*) varme i en Fart.

han det i et Fad og spiser det som Grød med Sirup og Fedt i Smørhullet. Det kan man kalde at tage Nytte af et Pund Kaffebønner.

Men det var Barselgildet*), jeg forlod. Naar det ikke er „Kaffebarsel", saa gaar Selskabet omtrent som ved Bryllup; de samme Retter møder frem, Kaffe om Eftermiddagen, Dans om Aftenen til den lyse Morgen, glade Mennesker, der spiser Mellemmad ved Midnatstide og Nadver i den tidlige Morgenstund og skilles ad for at gaa hver til sit Arbejde, naar andre Folk staar op af deres Senge. Det maa være et hartad ubegribeligt Besvær i et Hus, og jeg har tit undret mig over, at Folk vil underkaste sig det; men Skikken, Vedtægten er det Baand, der holder Samfundet sammen, og der skal baade Fordomsfrihed og Mod til at bryde med den. —

Det første lille Barn i Huset nævnes efter Mandens Fader eller Moder, ogsaa vel efter Moderens, især da, om nogen af dem skulde være død. En streng Vedtægt raader i øvrigt næppe længere i saa Henseende; først opkaldes dog Slægten, senere andre og da især de, man er i Familie med „o æ Sølvsi", d. e. som man staar i Pengeforhold til, har modtaget Penge af til Laans eller til Gave.

c. Børnenes Opvæxt.

I Barndomstiden præges Mennesker jo i Reglen og modtager Indtryk saa dybe og stærke, at de ikke mere kan udslettes. Skal man forstaa Bondens Livs Ejendommelighed, maa man begynde med at lytte til Barnets

*) Ejendommeligt er, at i Malt Herred ønskes Gudmoderen til Lykke, naar hun og Fadderne kommer hjem fra Kirken til Gildeshuset.

Tale og se paa Legen; der kunde findes det der, som bebuder Fremtidens Syssel. Det første, som bliver viist et lille Barn her ude, er Dyrene, Ænder og Høns, Ællinger og Kyllinger og ovre i Stalden Køer og Kalve og saa de smaa „Lambær", og Barnet ikke blot ser dem, men faar tillige et Indtryk af, at der er Husets Rigdom gjemt. Saa kan den lille Dreng faa sit eget Lam, et Lam, der skal dægges op med Mælk inden Døre, fordi Moderen er død, og det lille Dyr løber ud og ind i Foraarstiden som en lille Hund, og har Katten faaet Killinger, kan der blive den fornøjeligste Leg at se mellem Lammet og Killingen, som tumler lysteligt omkring med hinanden. Men ovre i Stalden følger den lille Dreng med, naar Moderen giver Kalve og Grise Ædе, og det varer ikke længe, før han kjender hvert eneste Dyr. Hestene hedder Klaus og Grete eller Lotte og Lise, og Køerne hedder Hjelm, Krummelhwon, Brogilet, Broginet, Brogidanmark, Grobspringer, Rønne, Ravn, Gulerose, Silketop, Swaan, Jænhwon, Stjøwn*), Bles, Blomme, Gulles, Graas; Faaret hedder Mette, Bukken Mads Ronnevær; Ræven, der tager de smaa Lam, Mikkel; Haren Morten; Musen, der om Natten skraber i Sengehalmen, Sissel, og Storken Pejer. Kort sagt, alle Dyrene faar deres eget Navn, deres egen Personlighed, og Barnet voxer op i Forstaaelse med hele dette lille, velordnede Samfund og lærer efterhaanden selv at gjøre Nytte deri. Naar Drengen gaar i sin lille Seng om Aftenen, — ja, her kan jeg lade en lille Hyrdedreng, der nu er bleven en stor, klog Mand, selv føre Ordet. „Jeg kan ikke huske, — fortæller han, — naar min Moder lærte mig at bede Fadervor; saa langt tilbage, min Erindring gaar, har jeg kunnet den Bøn. Naar jeg var kommen

*) Stjærne.

i min Seng, lagde min Moder sin Kind til min eller trykkede mig op til sit Bryst og bad mig læse mit Fadervor. Det gjorde jeg saa. Derpaa spurgte hun mig: „Hvem har skabt dig?“ — Jeg svarede: „Gud Fader!“ — „Hvem har gjenløst dig?“ spurgte hun videre. — „Guds Søn!“ — „Hvem har helliggjort dig?“ — „Gud den Helligaand!“ — „Hvor blev du et Guds Barn?“ — „I Daaben.“ Derpaa læste jeg nogle Smaavers, som jeg mindes at have lært efterhaanden:

Jeg er et lille Barn,
og al min Kraft er svag,
jeg ønsker kun at være
min Frelser til Behag.

eller:

Gud, som Børn haver kjær,
tænk paa mig, som lille er,
hvor jeg mig i Verden vender,
staar min Lyst' i dine Hænder!

og flere andre. Derpaa lyste min Moder Velsignelsen over os paa den Maade, at hun sagde: „Herren velsigne os og bevare os!“ — Hun har for Resten tit beklaget sig over at have lært os for lidt, hendes Moder havde lært hende meget mere.“ Saaledes siger en from Moder Godnat til sine Smaabørn ude i en ensom Gaard paa den sorte Hede.

Om Morgenen kommer hun og „taler paa“ sin lille Dreng:

„Op, lille Jes, op, lille Jes, no synger æ Lærker!“

hvorpaa han svarer:

„Nej, lille Mo'r, nej, lille Mo'r, de er æ Hjulmand, der knerker.“ —
„Op, lille Jes, op, lille Jes, no bræger æ Lam!“
— „Nej, lille Mo'r, nej, lille Mo'r, de er æ Pajter i æ Dam.“
„Op, lille Jes, op, lille Jes, no ska do op aa ha Dower!“
— „Tak, lille Mo'r, tak, lille Mo'r, gi mæ lidt Sødmjælk aa Skower!“

Dette lille Rim er sønderjydsk, men det samme Stykke bruges længere ned ad Vestkysten, i det mindste til Limfjorden.

Børnenes første Leg er med „hvolbore*) Køer", Smaastene med et Hul igjennem, som man kan finde paa Marken; der laves Tøjrer af et Stykke „Tvinde" (Seglgarn), naturligvis med tilhørende Tøjrestage; der bygges Stald af Pinde og Græstørv, og Børnene driver saa Legen, som de ser de voxne drive deres Arbejde: Køerne flyttes, vandes, kobles for at drives hjem og sættes ind om Aftenen for atter at føres ud om Morgenen. Under al deres Syslen med Dyr udvikles et skarpt Øje for hvert Husdyrs Ejendommelighed, for dets Sundhed og Sygdom, og det bliver nu ikke længer saa helt ubegribeligt, at baade Børn og voxne kjender hvert enkelt Faar i en stor Flok, eller at en Mand kan kjende sin gamle Ko efter en Række Aars Forløb, naar han tilfældigvis møder den paa en Vej eller et Marked.

Lad mig standse her et Øjeblik for at fremkalde Billedet af den gamle Skole og den gamle Degn, — om Sommeren var han „Murmejster", om Vinteren „Skvolmejster", og lige god var han til begge Dele. Skolemester sad paa sin Stol med sin „Lue" med Dusken i paa Hovedet. Den indbyrdes Undervisning raadede med sine Hjælpere i Skolestuen, og ved „Sandbordet", et Bord, dannet som en flad Kasse, bestrøet med tørt, fint Sand, sad de smaa Drenge og Piger og skrev Bogstaver og Tal i Sandet med Pinde; lod man saa en Skyder gaa over det, var alt igjen jævnet og brugeligt til en ny Omgang. Naar Mesters skarpe Øje saa opdagede en forsømmelig lille Knægt, greb han sin Lue og kylede den hen i Stuen for at ramme Synderen, og somme Tider kunde man se

*) hulborede.

to, tre, fire smaa Knægte komme bærende den tilbage, hver holdende i sin Snip, og hver fik de et Rap af Tampen tillige med en Formaning og kunde saa gaa igjen. Datidens Lærere havde et Arbejde, som Nutidens vel knap forstaar, nemlig at skære Penne, hvorfor en velsleben Penneknib hørte med til deres Attributter. Saa vidt jeg mindes, naaede den første Staalpen her ud til Vesterhavet o. 1840 og blev da falbudt for 2 lybske Skilling (c. 13 Øre); det første Cylinderur saae jeg et Par Aar senere.

Og hvilke Optøjer og hvilken Tummel var der ikke i vor gamle Skole! En af de store Drenge havde en Gang forset sig haardt og fik af Tampen, saa Støvel stod i Taage om ham; saa skultrede han sig og udbrød med et Udtryk af Velbefindende: „A ja, a ja, de gøhr da growiw godt, de kløj jawwn*)!" — En anden Gang kom Smedden ind med en gloende Jærnstang, vred som en Tyfker, fordi der var gjort Uret mod hans Søn, og gjorde Jagt paa Degnen over Borde og Bænke, indtil denne til sidst frelste sit Liv og sin Krop ved at fare ud igjennem et Vindue og tage Karmen med sig. Vi havde Aftenskole, og en af os havde opdaget, at Krudt i et Lys var saare adspredende; det blev straz forsøgt, og jeg ser endnu for mig den gamle Skolemester, som han sad der med foldede Hænder og fuld af Forbavselse saae Lyset gaa ud efter en Række større og mindre Explosioner, uden at han var i Stand til at begribe, hvad der var i Vejen med det.

Var der Orgel i Kirken, blev mellem Stroferne af Verset altid indskudt smaa, lystige Mellemspil, naar Degnen ellers kunde spille med noget mere end een Finger, og det var helt højtideligt paa Højtidsdage, naar Klokke-

*) det løede nelop.

spillet gik med Stjærnen paa Orgelet, Offersalmen blev sungen, og Folkene gik i en lang Række op til Alteret og lagde deres Gave. Var der intet Orgel, sang Degnen for, disse gammeldags, gyngende Kingoske Salmetoner med indskudte Mellemtoner i alle Intervaller, men altid passede han paa at beholde den sidste Tone og slaa Knude paa Melodien. Bragte en ny Degn de mere snorrette Koralmelodier med sig og forsøgte at indføre dem, fulgte deraf tit en Sangkamp med en eller anden vældig Sanger i Forsamlingen, hvorved Degnen tit trak det korteste Straa, saa han maatte opgive sine nye Toner. Under Prædikenen eller efter den gik han med „Klinkpungen", en lang Kjæp med en lille Pung med Bjælde paa Enden, og man hørte det ensformige Klink af Bjælden, indtil der blev givet en Skilling, saa rystede han med Stangen, og Bjælden bekjendtgjorde: her er en Mand, som giver. Kvinderne havde Hovedvandsæg med i Kirken, hvori en Svamp med Salmiakspiritus; i Foden fandtes et lille Gjemme, der kunde rumme en lybsk Skilling eller to. Disse Lugtedaaser gik rundt fra Bænk til Bænk, og de søvnige fik „en Snøk", der satte Liv i dem igjen. Ellers brugte Kvinderne „Kridthuse" (Fig. 46), smaa cylindriske Bildaaser med et Rum i hver Ende til at gjemme Smaaskillinger i, og Mændene havde og har som oftest endnu en stor Lærreds- eller Læderpung. Der var en Slags smaa Hamborger Sølvskillinger, som gjaldt $^1/_3$ lybsk Sk. (2 Øre), om jeg husker ret, og de kaldtes „Degnelus", formodentlig fordi de holdt sig til Degnen, hver Gang der blev ofret. Nu er Navnet næsten glemt, og jeg har ikke i mange Aar set en af dem.

Fig. 46: Kridthus.

Skolegangen bragte ny Leg og nye Indtryk. Det er fornøjelige Øjeblikke om Middagen, naar Læreren spiser sin Middagsmad, og Mellemmadskasserne kommer frem, og Snakken gaar, mens Legen er i Vente, og der er baade Drenge og Piger nok, saa den kan gaa lystig.

Lad mig blot tage en enkelt Leg frem blandt de mange; den er kjendt vidt om. „Marie" sidder ned paa en Sten, paa hendes Skjød et andet Barn, paa dettes Skjød igjen et tredje og saaledes en lang Række, den ene bestandig paa Skjødet af den anden. Saa kommer „Frieren" til den yderste af Børnene og siger: „God Dag, Marie!" — „Tak, Sofie!" — „Hvor bor Marie?" — „Næst ibag!" — Saaledes gaar det hele Raden igjennem, indtil han kommer til Marie, mens alle Børnene bliver siddende. „God Dag, Marie!" — „Tak, Sofie!" — „Maa jeg faa din yngste Datter at danse med?" — „Hvis du vil give hende et Par Guldsko og et Par Sølvstøvler og føre hende godt og vel til Himmerig." — Frieren svarer Ja og siger til „den yngste Datter", at han vil danse med hende, men hun maa hverken vise Tænder eller le, thi saa kommer hun i Helvede. Der fortsættes med den næstyngste osv., indtil han til sidst danser med Marie. Der er to Steder, det ene „Helvede", hvor de samles, som viser Tænder, det andet „Himmerig" for dem, som bestaar Prøven. Nu vil Marie omkring og se til sine Døtre. Hun spørger dem, hvad de har faaet til Middag; de, der er i „Himmerig", har altid faaet rare Sager: sød Suppe og Pandekage, de andre derimod har faaet Snoge og Skruptudser. Da hun hører Svaret fra „Himmerig", takker Marie først Frieren, fordi han har været saa god ved hendes Børn, men da hun hører den ilde Behandling, der bliver dem til Del i „Helvede", løber hun efter ham og vil fange og prygle ham, og hermed ender Legen.

Det var dog ikke altid Spøg og Lyst alt sammen. Degnen kan blive vred over Børnenes Optøjer; dette er maaske endda ikke det værste, som nys fortalt, men de store Drenge er paa Spil, og de smaa maa tit holde Lyset for dem. „Kan du sige Nis med æ Knæben, Rokkemand med æ Fod?" Fælden ligger jo i at sige med Knæet eller Foden, og den lille bliver udlet. Eller: „Ka do sæj trej Gang: Nar Nystrup Tyr?" Det mener den lille, det kan han sagtens sige, og saa begynder han, mens den store spørger ind imellem: „Hvæm æ di Faar?" — „Nar Nystrup Tyr!" saa ender det gjærne med Graad eller Næveslag. Endeløse er de Ærender, Drengen bliver sendt i, baade af de store Drenge, og naar der er Haandværksfolk hjemme i Huset; han maa gaa i Byen efter: Nebbersax, Møddingskraber, Gesimshøvl, Tagsax, Brosax, Klynemaal, eller for 4 Sk. Haandlag, efter en Stenhøvl, Læderfritte, Simelægn, et Træræk, Flintestensfrø, Hesselfedt, Pukkelfedt, Pølsemaal, Dukatfrø og andre saadanne Mærkværdigheder, og den elendige Dreng faar et eller andet at slæbe paa, og der bliver let ad ham paa alle Kanter, saa det sidste Grand af barnlig Enfold svinder, og han faar at mærke, at han er i en Verden, hvor det gjælder at se sig overmaade nøje for, og hvor Latter og Spot er en Magt.

Derefter kommer den Tid, da saadan en lille Fyr bliver 10 Aar og skal ud at tjene, — ja, der er saamænd dem, der kommer hjemme fra, naar de er 6 Aar gamle; thi hvor Kaarene er smaa og Børnene mange, er der ikke længe Plads i Hjemmet. En midaldrende Kone har fortalt mig, at hun kom hjemme fra første Gang, da hun var 6 Aar gammel; hun skulde passe et mindre Barn. Om Dagen vuggede hun den lille eller gik ellers til Haande, om Aftenen gik hun hjem til sine Forældre. Hendes smaa Søskendes første Spørgsmaal

var da altid, hvad hun havde faaet til Middag; de smaa Stakler var vante til at nøjes med en Kop Kaffe og et Stykke tørt Brød eller ogsaa med Kartofler og „Mjølduels", og fersk Suppe var for dem som et Eventyr.

Tjenesten for Børn er altid enten som „Kuhjøwer" eller, som det ogsaa i Spøg siges, som „Baanhjøwer", Kohyrde eller Barnehyrde. Vi vil følge den lille Kohyrde.

Det er ud paa Vinteren, den „store" Dreng staar der hjemme og rokker ved Vuggen; han er ellers ingen „Flæbekande", men i Dag kniber det; de klare Taarer dryppер ned fra hans Øjne; men det kan ikke gaa an, at saa stor en Dreng græder, det veed han nok, og derfor gjør han et rask Kast med sit Trøjeærme og tørrer Taarerne bort. Det er „Pæjersdag" (22. Febr.), og han skal i Tjeneste, og det er første Gang, han skal hjemme fra. Gaardmanden har tilbudt at tage ham saa tidlig, da han vidste, der var smaa Kaar i Hjemmet. Hans Klæder bliver pakkede i et Bundt, Faderen er i Færd med at trække i Klæderne, de smaa Søskende tilbyder ham hver sit af det bedste, de ejer, deriblandt en „Solring", som han skal have med for at kunne passe paa Klokken, og han giver dem Haanden hver især; men han kan ikke sige noget, thi Øjnene staar fulde af Taarer, og da han til sidst kommer til sin Moder, bryster det for ham, han bryder ud i lydelig Graad; han vilde saa gjærne have kysset hende, men det er ikke Skik og Brug, og saa faar han lade det være. Afskeden er svær nok for hende ogsaa; hun beder ham ikke glemme sit Fadervor og saa for Resten være en god Dreng, som hun kan have Ære af.

Undervejs fortæller Faderen sin Dreng, at han maa være tro og altid flink til at svare „Ja", thi det ser saa kjønt ud, naar en Dreng er villig; og han maa

nøje passe at holde sig gode Venner med Kvindfolkene, thi de har altid meget over Drengen at sige og kan, naar de vil, hjælpe ham paa mange Maader. Saa snart de kommer til Gaarden, bliver de budt ind og beværtede, og imens faar Drengen at vide, hvad der er af Besætning paa Gaarden, og hvad der er Hyrdedrengens Pligter; hvor Faarene maa gaa, og hvor de ikke maa komme; thi Faarene skal nu først passes, der er længe, til Køerne kan komme ud. Det bliver atter en svær Afsked, naar den lille Knægt følger sin Fader paa Vej, men saa trøster det igjen noget, naar hans Fader lover at komme igjen om fjorten Dage og tage et Par af de smaa Søskende med.

Saa kommer det daglige Arbejde. Der er nu først Hønsene. Han faar to Skilling for hver Snes Æg, han skaffer Husmoderen, og lige saa skarpsynet som nogen Indianer paa Krigsstien opsporer han Hønsenes skjulte „Brøvle". Kan han saa finde en rigtig stor Rede og komme ind med en Kaskjetfuld Æg, kan det nok være, at han er „stor Karl", og der er et overlegent Smil om hans Læber, naar vor Mo'r skjænker ham en Kop Kaffe, mens hun roser hans Dygtighed og giver ham et stort Stykke brunt Sukker tillige med en Sigtebrøds Mellemmad; thi Drenge kan jo altid spise. Hønsene er for Resten et Stridens Æmne. Bonden er vred paa dem, thi de skraber omkring og gjør Fortræd paa Møddingen, i Stalden, paa Kornloftet, i Laden, paa Marken og mange andre Steder, og Karlene bander dem; men Husmoderen holder sin Haand over dem, og hendes Vilje rækker længst. Hun bekymrer sig ikke om Ordsproget, at „mange Høns og mange Døtre gjør en arm Bonde", men ved, naar det kniber, at forsone Manden med en rigtig velsmagende Æggekage, og den kan en Vesterbo-Bondekone lave som ingen anden i den hele Verden.

Faarene kommer nu daglig ud, og dem faar den lille Dreng sin Hyre med. Det ene efter det andet føder sine Lam paa Marken, og han maa da af Sted hjem med et lille, nyfødt Lam under hver Arm og Moderen brægende bag efter, thi det er endnu saa koldt, at Lammene fryser ihjel ude paa Marken. Saa længe Lammene svarer deres Moder, gaar alt godt; men tier de, løber hun tilbage for at søge efter dem paa Marken, og brægende for at lokke Faaret eller grædende, eller begge Dele skiftevis, maa den lille Fyr atter tilbage. Flere Gange kan det saaledes gaa om, og er han endelig kommen til Hjørnet af Huset, saa bliver Faaremoderen for det meste klar over, at der har hun ikke født sit Lam; kan han saa ikke faa lokket hende der forbi, begynder det gamle Spil paa ny, og han maa finde sig i at løbe tilbage efter Faaret til det Sted, hvor det har født, for atter at begynde den besværlige Hjemrejse for fra. Lammene har han svøbt ind, som han bedst kan, og ligesaa vogter han sig for at tage paa dem med Hænderne, hvad de ikke kan taale. Har han nu faaet dem hjem, maa han ogsaa se at faa dem til at patte, forfrosne som de er blevne, og saa iler han atter ud til de andre „Fimmerhaler", der naturligvis imidlertid har været ude „at gaa til Skade" paa Rugen eller andensteds. Medens han endnu er langt borte, raaber han: „Puds Hallo!" som om han havde en Hund med, eller „Haj dæ! Graaben!" og saa sætter hele Flokken af Sted i Galop og græsser et Øjeblik efter nok saa uskyldig paa Marken, hvor de maa være.

Naar det lakker ad Aften, siger Lammet: „Aften koldt, hjem, bæ—æ!" og Faaret svarer: „Rusk en Busk eller to, saa skal a følle hjem med dæ—æ!" Men til sidst raaber Hyrden: „Hushjem! Hushjem!" samler Flokken

og driver den hjem til Gaarden, og dermed er den Dags Bekymring og Arbejde til Ende.

Tiden nærmer sig imidlertid, da Lammene begynder at lege, og Ungkvæget skal med i Flokken. En skjønne Dag melder der sig 30 Stude og Kvier, større og mindre, til Tjeneste; det er jo nok en stor Flok, men jo større Flok, jo større Ære, og Æren maa der lides noget for, det veed enhver Dreng. Saa tager han Hyrdekjæp og Pisk, somme Tider „en Klontkjæp" eller „en Kylkjæp" med sig, d. e. en Kjæp med en Knub paa Enden, som han kaster efter de gjenstridige Kreaturer, og saa slaar han videre ud paa de store Hedestrækninger, indtil han naar Grænsen for Lodden og en smuk Dag træffer en anden Hyrdedreng, der fra en af de nærliggende Bakketoppe ser ud over den mørke Hede. Dette er et højtideligt, stort Møde! Efter at de første Hilsener er udvexlede, sammenlignes Undersaatternes Antal og Tilbøjeligheder, Farve og Styrke; den, der har den smukkeste og stærkeste Stud i sin Flok, er begribeligvis selv den dygtigste, og det ender saa med, at Flokkene drives sammen, og Studene ægges mod hverandre for at prøve Styrke; derved hænder det tit, at der gaar et Horn i Løbet, hvad der just ikke er saa heldigt. Undertiden driver Hyrderne ogsaa deres Flok ud at svømme, om der er en større eller dybere Vandsamling i Nærheden.

Men det er kun en Gang imellem, at Drengene kan gaa sammen inde paa de store Heder. I Reglen er Hyrden alene, og Ensomheden er overmaade stor og kan for en lille Knægt paa 10—12 Aar næsten være knugende. Træffer det saa tilmed ind med ondt Vejr, Regn og Blæst, kan det nok blive ham for meget, og med Graad i Halsen synger han:

Det regner og det blæser,
og Vinden gjør os kold;

Guj naade vi arme Hjøwrer*)
vi krøkker**) til en Knold!
A faae til æ Sol,
mi Maw var faa hol;
a faae til æ Maan,
a var færdig til aa daan;
a fornam i mi Lomm,
der er aldrig en Kromm;
æ Mælmader er faa fmaa,
æ Mælmader er faa faa,
æ Daww er faa laang,
æ Træfko er faa taang,
Guj naade vi arme Hjøwrer,
vi fkal jo altid gaa!

eller:

Klar op i Sky, læ ræn i Thy!
Klar op hos wus, læ ræn i Mors!
Læ Fowlen flyww, læ Togen dryww,
læ rig Mands Bar***) fej****) hwot i Dy†),
læ fatte Mands Bar kom tar††) te By,
howw, gi wus arm Høwrer en bette Kor†††) Ly!

Men fkinner Solen, og Kreaturerne er medgjørlige, iftemmer han maafke:

Kom hid lille Pig' med di Ku og di Kalv!
Her er Ly, her er Læ, her er Gres til æ Knæ;
her er Piger, fpinder Guld,
her er Drenge, fpiller Buld,
her er oprej Sænge og fmukke Piger aa dans mej!

faa er Sorgen glemt, og han giver fig til at føge efter Fuglereder. Der er nu førft Viberne, fom ved deres ftærke Skrigen forraader, hvad de helft vilde fkjule; end videre Hjejlerne, af hvilke den ene ruger, medens den anden løber omkring ved Reden og lader fine førgmodige

*) Hyrder. **) krybe fammen. ***) Barn. ****) fidde. †) Dynd. ††) tør. †††) Korn.

Fløjtetoner høre; og saa den snu „Tinksmed", enten han flyver eller sidder stille paa en Knold, „tinker" han, som om han vilde lege Skjul med hvem som helst. Først tror man, hans Rede er der, saa flytter han sig og „tinker" paa ny, saa man tror, den er der, men Enden paa det bliver gjærne, at „Smedden" har skjult sin Rede saa godt, at Drengen ikke kan finde den. Det kan ogsaa være fornøjeligt nok at se Mikkel Ræv komme luskende eller at se et Par Harer danse af Sted, men Hugormene, — ja, de er alle Hyrdedrenges fødte Fjender. Hører han en sammenrullet Hugorm hvæse, er gjærne hans første Tanke hurtig at trække Benene til sig, men derpaa følger han lige saa hurtig sin næste Indskydelse, og med et velrettet Slag af sin Kjæp knuser han dens Hoved. Dette er imidlertid en farlig Idræt, thi derved faar han Hugormekongen til Uven, og en skjønne Dag, mens Drengen sidder ved sin Mellemmad, kommer saa denne — der har en Guldkrone paa Hovedet — med en hel Hær af sine Undersaatter og overspytter ham med Edder, indtil det er ude med ham. Derfor bør man passe paa at slaa Hugormen, inden den kan komme til at „fløjte" for at kalde sine Kammerater til Hjælp (Vendsj.), og somme Steder slaar man aldrig en Hugorm ihjel, men bærer den forsigtigt bort fra Husets Nærhed, om den findes (Malt H.). Bliver man bidt af en Hugorm, gjælder det, hvem der kommer først til rindende Vand, og derfor tager Hugormen sin Hale i Munden og ruller af Sted hurtigere, end en Mand kan ride paa den raskeste Hest; thi kommer den sidst, dør den, inden Solen gaar ned.

Kommer en Mariehøne, „Vor Herres Kokkefowl"*), flyvende, sætter Drengen den paa sin Haand, — saa mange Prikker der er paa Vingerne, saa mange Rigs-

*) Coccinella.

daler vil Rugen komme til at koste ved Mikkelsdags Tid, — og saa siger han:

O Maan ska vi baag,
saa ska du ha en sød Honningkaag,
slo Ving, slo Ving!

og fanger han en „Mellemmads-Tyv", en Løbebille, saa tager han den i Hænderne, klemmer den og siger:

Mellemmads-Tyw,
haar du Mued i di Lyw,
haar du Haar i di Mau (Maake),
haar du Lyst, saa kom au,
spøt Blo, ejsen ska du mist di Lyw!

saa spytter den sin brune, ildelugtende Vædske ud, og Drengen er tilfreds.

En god Mellemmad er altid meget værd, men fornøjeligst er det dog at spise Mellemmad i Selskab med en Kammerat, og saa byttes der gjærne om, saa de deler hverandres Mad. Først maa det dog afgjøres, om det er den rette Tid; den ene kaster saa Kjæppen til den anden, som griber den og med Haanden lukket om den siger: „Snews"; den første sætter sin Haand ovenfor, fatter om Stokken og svarer: „Snaws", og nu fortsættes Remsen:

Melmaddaws.
Nej, er et ej!
Jow er et saa!

Det Ord, som den faar, der sidste Gang fatter om Enden af Kjæppen, gjælder; men skulde det træffe paa „Nej, er et ej!" saa bliver der gjærne taget om igjen.

Efter Maaltidet følger saa en Kraftprøve. De tager „hel Tægt" eller „halv Tægt", forskjellige Udtryk om Maaden at gribe hinanden om Livet paa, eller de tager „Vendetag", griber hinanden i Selerne (Bender) foran

paa Bryſtet, omtrent hvor Nøglebenet ſidder, og prøver at kaſte hinanden med Ryggen paa Jorden. Den ſejrende er naturligvis „ſtor Karl", men der er for ſaa Kammerater til, at man har Raad til at ſpolere Venſkabet med nogen; den overvundne rejſes, og begge er lige gode Venner her efter. Eller ogſaa prøves der, hvem der bedſt kan ſlaa „Baagſkrald" med ſin Piſk, ſlaa Skraldet ved at ſlaa bag ud med Piſken; at gjøre det godt er en ſtor Ære. Kommer der en Regnbyge, vil de ikke ſøge Ly, ſkjønt de jævnlig har bygget ſig Smaahuſe af Lyng og Tørv, thi, ſiger Hyrden: „A er ett kommen til Verden for aa krøk', „Krøkily", det er ingen Karl!" Og ſaa ſynger han:

Naar det vil rejn,
ſaa vil alle Piger dejn,
ſaa vil alle Piger baag,
ſaa faar a en Baagerkaag,
ſaa faar du en Skrald aa æ Raag*)!

Saa, naar det lakker ad Aften, holder Hyrden Haanden op med udſtrakt Arm mod Solen og maaler, at Solen er en Time fra ſin Nedgang, – en Haandsbredde over Synskredſen er en Time, en Finger et Kvarter, — og ſaa iſtemmer han en ſkingrende Viſe, ſaa „de gjaller ſaa vidt øwer Moſer og Kjar":

Gid det haaj væt Awten,
aa a haaj væt i mi Sæng,
aa a haaj haaj en Kjærreſt,
aa a maat leg ve den!
I Morgen er et Mikkelsdaa,
ſaa kan a ſo, hwa a ſka haa,
aa ſaa kan a res aa!
Skam ſka bo imell di Byſens Kjæltringer,

*) Ovurage.

tille op aa filde i Sæng,
Fanden ſkal være Per Madſens Hjøwerdreng!

Jeg anfører her endnu et Vers, ſom minder om Ulven:

Mæns a var en lille Dreng,
uted (vogted) For aa Fæj i Eng,
og de lille ſmaa Lam;
Ulven var mig altid gram,
han kom og vild ta en Lam,
a tow til aa græde,
raabte til den næſte By,
ſaa det ſkingred højt i Sky:
Ulven vil mig øde, Ulven vil mig øde!
Rasmus med hans røde Haar,
han kom liſtend med Fork ved Laar,
Konen med hind' Rage,
nu ſkal Ulven først faa Skam,
han maat til aa ſlæng æ Lam.
og ej ſe tilbage, og ej ſe tilbage!

Saaledes inde paa de ſtore Heder; i de mere beboede Egne veſter paa finder Hyrderne lettere hverandre, og der er altid en eller anden Samlingsplads, hvor de kan mødes og lege eller drive anden Tidkort. Først jager de Faarene trætte, hvilket let gjøres ved at rende efter dem et Kvarters' Tid, og, naar det er beſørget, er der mere Ro. Saa ſkal der handles. En har et Stykke udmærket „Skralderbaſt" til at flette en „Skralder" til en Piſkeſmæk med, en anden har en Kniv. „Det er nok af den Slags, der bider alt, hvad den ſer!" — „Det er det ſamme, a har netop ſkaaret i en Sømm med den, det er en gowe Knyw, naarenſtid en blywer hwædt! hwa vil do gi faar en?" — ſaa kan ſvares i Løjer, ſom fortalt er: „Jen Mark o en Spark, o en dø Gris o en Ullefis o ti Slaw aa en Unkjæp!" Sælgeren roſer, og Kjøberen dadler, det er ſom ved enhver anden Handel. Bytte-

midlet er Penge, som Hyrden altid veed at faae fat i; har haus Husbond „Tægtehøveder", d. e. anden Mands Kreaturer i Græs, saa faar han altid et Par Skilling i „Hornpenge", og nu og da atter et Par Skilling for at se til med dem. I gamle Dage gik Handelen med Knapper; der var „Bjænn" og „Metals", der var „øwerkle" (overtrukne), og der var „taappe" (toppede); men særligt kostbare var de store, flade, tommebrede Metalknapper, „Howeldrejer-Knap"*) med en Top i Midten, og som lignede en Skjoldbukkel i formindsket Maalestok; „hvløs Knap" derimod var de mindste Skillemønter**).

Men ogsaa adskillig Haandgjerning dreves. Drengene plukkede „Haarkamper", Stængler af en Sivart (Juncus squarrosus), skrabede dem og flettede Snore og Reb og undertiden et Stykke til Hovedlaget paa en Hest. Nælder kunde ogsaa benyttes til sligt. Nu og da morede de sig med at tænde Baal; har man et Brændeglas, gaar det nemt, men Staal og Sten tillige med et Stykke Fyrsvamp kan ogsaa gjøre det. Er der først Ild i Svampen, tager man en tør Hestepære, kradser et Hul i den, og anbragt i dette bliver den brændende Svamp holdt oppe i Vejret med en Tot tørt Græs eller Tang derom, og Baalet er tændt i et Øjeblik; inde paa Heden faar man saa undertiden en vældig Hedebrand i Tilgift. Een har medbragt Gulerødder, en anden løber til den nærmeste Kartoffelmark og „vrader" ved et Par „Stammer", og, hvad den, der selv har været med, vil bevidne, saa-

*) Huldrejerknap.

**) Andre Steder nævnedes Knapperne efter Værdien: Jenneser, Toeser, Fireser; i Vendsyssel var „Norskere", gammeldags, konvexe Metalknapper, rare og gjaldt 3, medens Øjet og Bunden smeltedes af en anden større Slags Knapper, og det halvkugleformede Stykke, der blev tilbage, kaldtes „en Kube" og gjaldt 2.

ledes ſtjaalne og ſaaledes ſtegte, nydes Kartoflerne med dobbelt Velbehag.

Saa bliver der vel ogſaa Lejlighed til Leg. En er Bjærgmand, de andre plukker Græs paa Bjærgmandens Høj og ſynger:

Bjærremand, Bjærremand blind,
er du her ind?
A ſka før dæj ud med ſejſten Egepind,
fir ofaar aa fir obag,
aa fir ved hver en Si!

Bjærgmanden kommer ud farende, og Børnene flygter hver til ſin Side; fanger han en, gjælder det for ham at vriſte Fangens Haand op og tage Græsſet; kan han det, er han fri, og den anden tager hans Plads. Eller ogſaa „klinker" de, leger Tagfat over Grøfter eller Søjepytter*), og der er ſtor Fryd, naar en ſpringer for kort og med et Klaſk falder i Vandet. En anden yndet Leg er „at kaſte Kniv". Hele Flokken ſætter ſig i en Kreds, een har en temmelig ſtiv og ſpids Lommekniv, ſom han tager frem og lukker op, og Legen begynder. Som Indledning ſiges: „Edel fedel ſtedel, ſtik i Jord!" Det gjælder at kaſte Kniven ſaaledes, at den bliver ſtaaende med Spidſen i Jorden. Førſt gribes Kniven ligefrem ved Skaftet, og man kaſter den med Spidſen ned foran ſig til følgende Rim, een Gang for hver Linie:

Kniw,
ſto ſtiw,
ſto lig op!

Dernæſt lægges Kniven løſt oven paa den udſtrakte flade Haand og kaſtes atter, idet det hedder:

*) Søjer: Strand-Vejbred (Plantago maritima).

Jen o æ Haand,
tow te en Aand (Aud),
trej te en Andering (Andrik)!

Tredje Gang lægges Kniven oven paa den knyttede Næve og kastes til Rimene:

Jen o æ Næw,
tow te en Tæw,
trei te en Hammelstok!

Saa sættes Knivens Od paa den lille Finger, idet Opgaven bestandig gjøres vanskeligere med at faa Spidsen til at fæste sig i Jorden, og kastes saa atter:

Jen o æ Finger,
tow te en ligger,
trej te en stor op igjen!

Dernæst gribes Kniven med Tommel- og Pegefingeren om Odden og skal nu kastes saaledes, at den vender sig i Luften; denne Gang gjentages det fire Gange:

Snap jen,
snap tow,
snap trej,
snap op snap!

Endelig holdes Kniven med 3. og 4. Finger over Skaftet, Pege- og Lillefinger under, og nu siges:

Skrøw vidt,
skrøw tit,
skrøw aaller mier,
skrøw naak en Gaang,
skrøw jen Gaang te,
skrøw mi Oldemor op,
skrøw Opskrøwt!

Hver Gang et Kast mislykkes, begynder den næste. Den, der bliver sidst helt færdig, skal „have Græs". En Haandfuld skæres saa fint som muligt, Drengen skal

staa og gabe saa højt, han formaar, og maa med Kniven skjærme sin Mund, medens en af de andre kaster ham med et rask Greb hele Gabet fuldt af det smaatskaarne Græs, saa at han hoster og spytter, og saa kan Legen begynde for fra.

Er Børnene trætte af at lege, fortælles der „Gætelser", f. Ex.:

Her Si æ O,
der Si æ O,
med Krys og med Kras og med Kringler o!*)

Opløsning: en Kobbersøsling.

Eller ogsaa er det „Æventyr" eller „Remser". Som f. Ex.:**)

„Jeg var endelig ogsaa med. Det var langt ud paa Natten, inden jeg gik derfra, og de vilde for enhver Sag have beholdt mig noget længere. Jeg fik dog ikke Lov til at rejse, inden de havde givet mig noget med af Bryllupskosten. Jeg fik Øl i et Klæde og Brød i en Flaske, og saa gav de mig en Papirskjole og en Smørhat og et Par Glas-Træsko paa mine Fødder. Den Gang jeg saa kom uden for Døren, smeltede min Smørhat, saa det løb ned om Ørene paa mig, og da jeg kom ud paa Stenbroen, gik Træskoene i Smadder, og da jeg kom ud i Blæsten, saa blev min Kjole helt splittet ad. Saa vilde jeg have en Bid Brød at styrke mig paa, men da jeg slog Flasken i Stykker, faldt Brødet i Skidtet paa Gaden, og da jeg vilde drikke mig en Taar Øl og aabnede for Tørklædet, saa løb Ølket ud i Rendestenen. Saa stod jeg der, nøgen og barfodet og sulten og tørstig, men i det samme skød de med Kanoner for Jesper og Prinsessen, og som jeg nu stod der, kom der en Kugle

*) Denne Side af Aa,
hin Side af Aa.

**) Kristensen, Folkeminder V. 82.

flyvende forbi, men jeg var kvik paa det og sprang op paa Kuglen, saa jeg blev skudt lige her hjem til jer andre for at fortælle denne her Historie."

Eller Remsen om Manden, der tæller sine Faar og skjælder sin Kone ud:

Kommer du nu? — jen!
Hur haar du væt henn? — tow!
Du lover imell — tre!
aa fir!
besteller ett — fem!
for æ Fø, — sæjs!
Suj naa mæ, — syw!
om a — aat!
ret læng — ni!
ska behold dæ! — ti!
Men, bi du te imaan, — olle!
a ska slaa dæ, — tøl!
te du ska leg, — tretten!
te du ska kryv faar mi Færrer! — sjowten!
Aa du vil forby mæ — femten!
aa go til Kroes — seisten!
aa drek, — søten!
aa du gor sjæl i æ Bøj — atten!
aa slarrerer, — nitten!
Skam ska sættes i di Lyw! — tyw!

Een Byderemse har jeg alt nævnet, men der er saare mange foruden.

„At Køerne bisser hjem, naar det er varmt Vejr, det er ikke saa ubegribeligt," udbrød Manden, „men at de netop bisser hver Søndag Formiddag Klokken 10, det begriber jeg ikke!" Hyrdedrengen kunde nu saa godt have forklaret ham det. Der er nemlig et Hyrderim saalydende:

Gulleros aa Silkitop aa Rønn,
di eder aalle Hawer op, der gror i waar Grønn;
bes i æ Kuwen,
bes aa æ Kuwen,

bes hjem i Klowww*),
læ Høweren sowww,
læ Downen**) blwww,
læ Fowlen flywww,
halow, halow, halerrrrr,
Skiterrrre!

Dette Vers synger Knægten, snurrer dygtigt paa r'et, efterligner de store Bremsers Summen, og det varer saa ikke længe, før end Køerne begynder at løfte paa Halen. Først sætter een af Sted og river Stagen op, saa hele Flokken bag efter, og Drengen faar da Lov til at binde dem ind hjemme og være fri den Gang; thi Køerne kommer i Vesteregnen hjem hver Middag og hver Aften, ikke løse i Flok, men „koblede", tre eller fire i Rad. Den forstandigste og paalideligste er „Haandko" eller „Ledeko", som fører Koblet og tillige gjærne bærer Drengens Kølle hængende ved det ene Horn. En Dag hørte jeg i Afstand en skingrende Barnestemme:

„O Susanne, o græd . . .

No Broge, ka' do go! — æ do saa swaalten, Skimmel? — Hwa, ka do et taarre dæj sjæl, Silketop? — Do ka ejsen trow, te a ska lær' dæj!

O Susanne, o græd dog ej for mig,
Jeg gaar til Kalifornien, det er et Land for mig!"

Det var den lille Hyrdedreng, der ordnede sit Kobbel.

Paa varme Dage, naar Køerne er utaalmodige, kan Drengens Hverv være vanskeligt nok, men lille som han er, veed han at tiltale de store Køer, snart mildt bebrejdende, snart tordnende med de vældigste Eder og de grufuldeste Skjældsord: „Din As, din Rawnas, dit

*) Bøjlen, hvormed Koen bindes i Stalden. **) Dunene.

Djævels Kre!" indtil alt kommer i Orden, og naar man kort efter træffer den lille Knægt i Færd med at vaske sig ved Vandtruget for at blive ren til Middagsbordet, ser man lutter Smil, klare Øjne og et lyst, solbrændt, glad Barneansigt: Torden renser Luften, og et Maaltid Mad er den huldе Trøster i al Modgang!

I Hyrdedrengens Liv er der to Mærkedage; for den ene kan jeg kun støtte mig til de ældres Beretninger. I Pinsen smykkedes en „Pinsebrud", der drog Byen rundt med to „Brudepiger" foran sig og samlede ind til Gilde; dette er alt blevet omtalt.

Saa er der Syvsover-Dag. Mangen en Hyrde her i Egnen lægger sig Natten før til Køjs i Klæderne og holder sig vaagen, det meste han evner; thi det gjælder at komme først ud med Kreaturerne Syvsover-Dags Morgen. Den Dreng, der faar sine først ud, er „Konge", den anden er „Dronning", den tredje „Stodderkonge"; men den, der kommer sidst, bliver „Syvsover", og:

Syvsover
faar ingen Dover!

Den, der kommer sidst ind om Middagen med Køerne, er „Græjstyw", og:

Græjstyw
faar undt i æ Lyw!

og den, som kommer sidst ud om Eftermiddagen, er „Tallerkenslikker". Og saa driver Børnene om muligt Køerne atter hjem Klokken 4 om Eftermiddagen; thi den, der kommer sidst, er „Natravn", og:

Natravn
gjør ingen Gavn!

Benævnelserne er dog noget skiftende, men dette har mindre at sige. Røre er der den Dag i Børnenes

lille Samfund, og der fældes bitre Taarer, naar en har det Uheld at blive forsinket.

Andre Steder, f. Ex. i Slaugs Herred, er det Pinsedag, det gjælder. Hyrdedrengen, der kommer først ud, er „Konge", den næste er „Dronning", saa kommer „Tjener" og til sidst „Svinepiiker". Dog maatte ingen komme paa Marken, før Sol stod op: drog en ud før Solopgang, hed han „Morgensvane" eller „Sodstang". Den, der bragte Kreaturerne først hjem om Eftermiddagen, var „Aftenkonge", og den, der kom sidst, ligesom her, „Natravn"; men „Svinepiikeren" og „Natravnen" fik der „Lusekonge" som fælles Navn.

I Holstebro-Egnen er Pinsedag ligeledes Mærkedagen. Hyrden, som Pinseaftens Dag først kommer hjem, „gjenner æ Kaak te æ Raan"*); den, som kommer sidst, er „Natravn". Den, som først kommer op Pinsemorgen, er en „Morgenkat" eller „Hønshøver"; den, der kommer sidst, „Kur-yv" eller „Pinsegris" eller „Swinhøver" eller „Lusekonge". „Svinehyrden" drilles saa med et Rim:

Swinhøver swet,
gæn di Sow te æ Klet**)!

Mere kan ikke meddeles af det. Om den, som først faar Kreaturerne ind om Middagen, hedder det:

Mejdas Slat'
laawer æ Mjælk fræ æ Kat'!

Aftenen før St. Hansdag, fortælles fra Vendsyssel (Øster Hjermslev), gjaldt det for Hyrderne at faa Køerne ind i passelig Tid, hverken for tidligt eller for silde. Den, som kom først, hed „Loplee" (luk Leddet op), den næste: „Sen Hans Forjaweri", den følgende: „Sen Hans

*) jager Hanen til Rane. **) Klit.

Forjaweris Plawer"; derefter fulgte „Kejseren", „Kongen", „Tjanstawi" (Kjærnestaven) og til sidst „Nætrawni". Naar Køerne var komne hjem, pyntedes en af de smukkeste med Baand og Blomster; den lille Hyrdedreng satte sig op at ride paa den, en Hyrdepige trak den, og saa gik Toget rundt i Byen; hvert Sted fik de et Par Skilling, som „Kejseren" derefter delte ud. Om Aftenen tændtes saa „Baageild", der brændte til Midnat, og ved den samledes Ungdommen. Pinsedags Eftermiddag har enhver Hyrde Frihed, og der er Dans et eller andet Sted paa en Lo, hvor der trakteres med Mjød og Hvedebrød.

Fra et nordligere Sogn sammesteds kan endnu oplyses, at, naar Køerne kobledes tidlig Midsommeraften, havde Hyrden flettet en Krans af Blomster og grønne Kviste og en Sivhat. Det var passeligt at koble med Anstand; den, som løb ilsomt omkring, kaldtes „Løbskitj" eller „Tjanstawi", og den, der blev sidst færdig, „Nætrawni". Saa blev Flokken dreven hjem, Sivhatten tog Hyrden paa sit Hoved, og Krausen sattes paa „Haandkoens" Horn.

Gjennem dette Liv og denne Syssel uddannes baade Mand og Kvinde, thi der findes saare faa, som ikke har været Hyrde, i det mindste et enkelt Aar; deraf Forstanden paa Dyrene og deres Værd og Omhuen for dem.

d. Kvindens Stilling.

Ridderlighed mod Kvinden som den svagere kan næppe ventes hos et stærkt arbejdende Folk, der gjennemgaaende sidder i smaa Kaar, hvor Arbejdsdygtighed og Udholdenhed til Slid vejer saa overmaade stærkt i Vægtskaalen, og hvor Øjet er fæstet saa energisk paa Vinding og Udbytte, at denne Tankegang endogsaa har

kunnet afpræge sig i et Ordsprog som det bekjendte: „Bedre godt lokket, som ringe gift", med andre Ord: en forført Kvinde, der faar god Betaling for sit Fejltrin, er bedre stillet end den, der har faaet en fattig Mand; det kan der i det mindste ligge i Udtrykket „ringe gift".

Samler jeg enkelte af Udtrykkene, der angaar Kvinden, sammen, saa hedder det: „Tre er der Lære i: en Karl, en Hund og en Hest; tre er der ingen Lære i: en Kat, en Ko og en Kvinde." Hustruen skal blive ved Huset:

„Æ Kat, æ Kun' aa æ Klæmm*)
skal aalti ve æ Hus blyw hjemm!"

Manden kan uskadt færdes i det fremmede. Om en fin Hustru hedder det: „Et hvidt Øg skal ha møj Strøels", d. e. det koster meget at bevare det fine Udseende. Der siges end videre: „Den, der har et hvidt Øg og en fin Kun', er aalter Saarre forun" **), og: „Manne Dætterer og manne Høns, de gi'r en arm Bonde". Et Ordsprog svarende til det norske, da Manden fortalte, at hans Kone var død, og Naboen svarede: „Tak du Gud, det ikke var din Ko," kjender jeg ikke paa Jydsk; derimod hedder det om det andet Ægteskab: „Hvor der kommer een Kiste ud, kommer to ind", men ogsaa: „Mange Koner giver røde Øjne og mange Senge". Skjønhed agtes som sagt kun ringe, f. Ex.: „De blankeste Møer, de skidneste Søer"; samme Billede er anvendt om den uordentlige, ødsle Kvinde, om hvem det hedder mere sandt end smukt: „Jæn Sow ka vræ***) lisaa møj ud, som ti Gaalt ka slæv ind". Den arrige Kvinde er „Husengel og Gaaddøwel" †), hedder det; „hvor der er mange Skorstene paa et Hus og mange Kvindfolk i et Hus, staar det ilde til". Der spørges: „Hvad er surere

*) Jdtklemme. **) uden Sorg. ***) rode. †) Gade-Djævel.

end surt?" Svar: „En gammel Kvind lagt over en Eddiketønde." „Den Dag, Kvindfolkene brygger, skal man binde det ene Ben op paa dem, at de ikke skal hente for meget Vand og komme i Ølket." I det hele er „Kvindfolk onde at have, men værre at miste".

Om Forstaaelsen mellem Ægtefolk siges, at „Konen skal raade een Dag om Ugen, men hun maa ikke vide hvilken". I Huset skal hun raade til „Foderlo-Døren", d. e. Indgangen til Stalden; og saa kommer hertil den almindelige Klogskabsregel: „Dersom du hvæsser din Le, naar du gaar fra din Eng, og kysser din Kone, naar du staar af din Seng, saa har du altid en skarp Le og en mild Kone."

Til de smaa Opmærksomheder mod Kvinden fra Mændenes Side, som hører sig til i vor Kreds, kjender Bonden lidet eller intet. Kvinderne gaar sædvanlig først ud af Kirken, men ellers ser man i Reglen, hvor Karl og Pige eller Mand og Kone følges ad, at Manden gaar forrest, medens Kvinden kommer gaaende i en lille Afstand bag efter. Dermed skal dog ikke være sagt, at ridderlig Tænkemaade fattes lige over for de svage eller skrøbelige, eller at der intet Hensyn tages til Kvinden; dette gjøres der ganske vist, ja endogsaa i meget høj Grad, og meget skydes ind under Husfruens Afgjørelse: „Hvis min Kone da synes om det," hedder det, — men udad til, i det ydre, daglige Samvær og i Selskabslivet, ses og mærkes det kun lidt.

e. Omgangsskikke.

Naar Manden rejser ud, giver han ikke sin Husfru Haanden eller et Kys, thi det er ikke Brug, men han nøjes med at sige: „Nu maa I have Farvel," eller: „Nu rejser a," og naar han kommer hjem, hedder det: lige saa tørt: „Her haar I mæ igjen!" Hvad man

kunde kalde høflig Form, bruges kun saare lidt, alt gaar saa fordringsløst til som vel muligt. Møder man et Menneske, er Hilsenen: „Godaw!“ og der svares: „Godaw!“ eller af de gamle: „Tak!“ Er det en Bekjendt, føjes i Hilsenen til: „Tak for sidst!“ hvorpaa der svares: „Selv Tak!“ Og hvis der berettes om et uvenligt Møde mellem to, vil Fortælleren ikke undlade at føje til: „De sagde rigtignok ikke hverandre Tak for sidst!“ Kommer man forbi Folk, der er ved deres Arbejde, hilses med: „Godaw, aa Gu' hjælp!“ hvortil der svares: „Tak!“ — og det hører til Høflighed at standse og vexle et Par Ord om Vejr eller Vind. Kommer en vejfarende Mand forbi, hører det til efter Hilsenen at sige: „Med Forlov at spørge, hvor er den Person fra?“ eller: „Hvor er de Heste fra?“ og, naar saa Svaret er givet herpaa, meddeles overmaade villig alle ønskede Oplysninger. Følgende er blevet mig fortalt af en Bekjendt — uden at jeg dog tør indestaa for Beretningen i dens Helhed — om en Mand, som for en Del Aar siden rejste tværs over Heden øster paa. Som han en Aften kom forbi et ensomt liggende Hus, blev han opmærksom paa, at der var raget en Dynge Aske ud, uden at Emmerne var slukkede, og som Vinden tog fat i den, fløj Gnisterne om Huset. Han sprang derfor af Vognen, løb ind, og uden at hilse sagde han til Folkene: „I skal vare jer for Ildløs, Gnisterne flyver om Huset“, men fik ganske rolig til Svar: „Med Forlov at spørge, hvor er den Person fra?“ — og først da det Spørgsmaal var besvaret, fulgte en venskabelig Tak, hvorpaa Folkene gik ud og slog Vand paa Asken. Saa stor er Skikkens Magt.

Hilses en Person, uden at denne besvarer Hilsenen, noteres hans Uhøflighed med et: „Det har nok frosset haardt i Nat!“ — nemlig saa haardt, at vedkommendes

Mund er frosset til; eller med den mere fyndige Bemærkning: „Du har nok laant din Mund ud til at kjøre Møg i!"

Træder man ind i et Hus, hilser man Manden i Huset med: „Godaw!" — og er der en fremmed til Stede, byder man ham: „Walkommen!" — Hos enkelte meget gamle har jeg set, at den gamle Mand eller Kvinde har kysset sin Haand og derpaa rakt Gjæsten den; sammenlign den sædvanlige Talemaade „at modtage med kyst Haand", som herved finder sin Forklaring. — Husbonden fortsætter saa: „Kom fraa æ Dør!" eller: „Kom bejer ind!" hvorpaa man faar Plads anvist paa en Stol foran Bordet. Bydes der noget, er det et Glas Brændevin eller Vin med Smaakager. Bliver den fremmede ellers trakteret, f. Ex. med Kaffe, sidder Manden sammen med sin Gjæst ved Bordet, medens Husmoderen gaar frem og tilbage mellem Stuen og Køkkenet og varter op; bliver der Lejlighed til det, vil hun maaske selv drikke en Kop med under Samtalen, men uden at sætte sig ned. Skikken maa skrive sig fra den Tid, da Husmoderen var alene om alt Arbejdet. Jeg har en Gang set en gammel, fin Kvinde, iført det gammeldags Korsklæde med „Storrer" — krusede, stivede Strimler —, komme ind i en Gildessal og med en Mine som en Fyrstinde frembære sin Hilsen: „Walkommen aall og hwær i æ Stowiw!" Kommer man ind, hvor Folkene sidder ved Bordet, hilses: „Sen Gott!" (segne Gott) eller: „Walbekommes!" og der svares: „Tak!" Rejser man sig fra Middagsbordet i et Selskab, rækker alle Gjæsterne hverandre Haanden og siger: „Tak for Mad!" Husfaderen eller Husmoderen opfordrer Gjæsterne til at spise med et: „Maa et ett vær en Støk mier?" — „Fo en Bet Kaag endno!" — „Du er obag, nu maa du vær' saa guwe aa stræv!" — „No, Folkens, I maa pres jer sjæl!" — „Maa a ett skjænk'

en Dram mier, en lille, hal Dram?" — „Jow ves! Vi ſka ha waas en Tændſtikker*)!" Ved Selſkaberne i ældre Tider tog Gjæſterne altid deres egen Kniv og Gaffel med ſig, og jeg tror at kunne mindes fra Barndomstiden, at Skafferen, naar han opfordrede Gjæſterne til at ſpiſe, tilføjede: „Vær nu ſaa gnwe aa dræj (drag) Djer Knyw aa ſkjær Dem en Støk Brø!"

Jeg vender atter tilbage til Høflighed mod den enkelte, fremmede Gjæſt. Husfaderen ſiger: „Sid bedre op!" Den fremmede ſvarer ſpøgende: „Nej, a vil ett ſed for æ Bordend', der ku' komm' en Krawer**)," eller Husfaderen ſiger: „A vil ſjæl ſed for æ Bordend', a betal ſjæl æ Skat!"

Naar der bydes Gjæſter til Beſøg, og man tillige med vil udtrykke, at de ſkal være meget velkomne, føjes ſpøgende til: „Vi ſkal tage imod jer med Katten paa Skjødet", eller „med Katten paa Spid!" Den førſte Talemaade: „Katten paa Skjødet", der turde være den ældſte, kan jeg ikke ſikkert tyde, og jeg ſkulde ſige Tak til den, ſom kunde og vilde forklare mig Udtrykket, og hvortil det ſigter.

Til Affeld ſiges: „Fawal, Helſen hjemm!" og der ſvares: „Fawal! Tak, de ſkal a beſtelle!" Veſter paa ſiger de gamle til den bortdragende: „Guj vær mæ dæ!" eller: „Guj i Wold!" og der ſvares: „Tak!" — Er der Tale om en Tjeneſte, hedder det: „Kan a kom af mæ Tak?" — „Manne, manne Guds Lønn!" Gjør man et godt Ønſke for et ſygt eller bedrøvet Menneſke, lyder Svaret: „Hør 'et, Guj i Himmerig!"

Fortælles der noget, er det høfligt at ſige: „Det kan nok være," eller: „Det kan nok være ſandt!" og behøves der en Forſikring: „Det er møj ſand," — „det er

*) En Slutningsdram. **) En, ſom kræver Penge.

ſwaar ves", — „det ſkal nok ſæd*)". Betvivler vedkommende Rigtigheden af det fortalte, hedder det derimod: „Der vær ſaa møj ſoi**), det binder it aalt!" — eller: „Den vil vi ſæt en Frimærk o!" eller: „Den vil vi ſlaa op o æ Bjælk!" — Jeg kan ikke holde en lille Fortælling tilbage, om den end ikke hører her hen. Der har været en Skik, der nu ſynes at ſkulle ophøre, at Karle og Mænd en Tid af Aaret tog Tjeneſte ovre paa „Ejlandene", Før, Sild, Rømø og „Polverm", for at tærſke. En Husmand rejſte der over, ſom han plejede, og Konen gjorde ſig ingen Bekymringer i den Anledning, før en Dag det Tordenbudſkab kom, at Færgen fra Daabøl (Dagebøl) var kuldſejlet og hendes Mand druknet. Hun klædte ſig i Sorg og tog alvorlig fat paa at indrette ſig i ſin Enkeſtand, ſaa hun kunde bjærge Brødet til ſig og Børnene. Da kommer en Dag en af Byens andre Husmænd ind til hende fra Før med Hilſen og Bud fra hendes Mand: han havde det godt, Fortjeneſten havde været god, og han kom hjem til hende om nogle faa Dage. Hun kunde ikke ret beſinde ſig det førſte Øjeblik, men ſaa foer hun ud, løb Byen igjennem for at ſige det til Slægt og Venner og raabte midt imellem Graad og Smil den ene Gang efter den anden: „Guj ha Low, der æ Løwn til!"

Titler er Bonden ikke ſynderlig ſikker paa, ſom rimeligt er, og han kan nok komme til at kalde en Kammerherre og Jægermeſter: „Hr. Kammerjæger!" En Gang har jeg til min ſtore Morſkab hørt en ſærdeles oplyſt og dygtig Bonde, der vilde takke Amtmanden for et Dannebrogskors, titulere ham: „Deres Højærværdighed!" Navnet „Fader" for Præſten er viſt gaaet af Brug, jeg har aldrig hørt det; i Sønder-Jylland hed Præſten altid

*) paaſe. **) der bliver ſagt ſaa meget.

i Tiltale: „Herr!", i Omtale: „Æ Herr". Til Forældre og gamle siges: „J"; at sige „du" til en gammel er usømmeligt, thi „han kunde jo være Fader til dig"; ellers er den sædvanlige Tiltale mellem Mand og Mand altid: „du". De gamle paa Gaarden kaldes: „waar Faar", „waar Muwer", og der tages tit meget Hensyn til deres Vaner eller Ønsker. Bonden paa Gaarden nævnes „æ Mand", og Mændene og Hustruerne nævnes ved deres Fornavne med Tilføjelse af nærmere Bestemmelse, som f. Ex.: „Tammes a*) Kræstens" eller „Jens i æ Sig**)" eller „Lille Søren" osv., hvorimod Kirkebogens Efternavn som oftest kun bruges lidt; men dette er jo ikke saa underligt, da Pedersen, Jensen, Hansen i Virkeligheden ingen Kjendingsnavne er. Det er en Gang hændt mig i Angel, at et hæderligt Ægtepar vilde have „Guldkost" (Guldbryllup), og Kirkebogen blev søgt frem. „Hvad hedder J?" — „Peder Hansen; ja, de kalder mig jo nok Peder Vunsen, men Hansen er da det rette Navn." Saa søgte jeg med god Vilje og fandt omsider Mandens Navn, der ikke var Hansen, men Jessen. Derfor bruger man andre og bedre Kjendingsnavne: „Lamm Lorens", „Æ lille Mand", „Pæjer fraa æ Kjar", „Æ Røhuwede" o. s. f. Men nævnes en Mand f. Ex. „Jens Sofie", er det sikkert, at Konen raader. I alle de Sogne, hvor jeg endnu har været, har der boet baade „Provster", „Præster", en enkelt „Doktor", en „Bisp", ogsaa en „Tambur", „Matros" og „Poder"***), Navne, stammende fra Tjeneste eller tidligere Livsstilling for vedkommende selv eller hans Forfædre baade i tredje og fjerde Led tilbage eller for saa lang Tid siden, at ingen kjender Oprindelsen. Ejendommelig er den Maade, hvorpaa man hjælper sig ud af Vanskeligheden paa Fanø;

*) a = af (fra). **) Lavning. ***) Gartner.

der nævnes nemlig ofte tre til fire Slægtled for sikkert at tage Kjending paa en Mand. „Hvem var det?" — „Aa, det var Pæjer a Sørens, a Hanses, a Kræstens!" — det er: Peder, Sørens Søn, Hanses Søn, Kristens Søn. Til Slut en lille Krønnike: To Præster og Degnen kom som Gjæster hos en Bondekone, hun satte Mad for dem og bad dem tage for sig: „Vær saa gowe, Hr. Pastor!" lød hendes Indbydelse til den fremmede Præst; „Faa jer naat Mad, Hr. Jens!" til hendes egen Sognepræst; men til Degnen sagde hun: „Æd, mens I gider, Mikkel Degn!"

f. Høstskikke.

Til Høstarbejdet knytter sig nogle Skikke, blandt hvilke jeg skal omtale et Par. Her er da først at mærke, at der hugges „Briller" i Engen hos den Mand, som kommer bag efter med sin Høhøst; men hvad denne Figur som en Brille, der hugges i Græsset, betyder, kan ikke oplyses. Fra Vendsyssel meddeles, at, kan man fange den, som hugger Briller i Græsset, faar han Prygl af Strygen, til han naaer Skjellet, men ikke der over. Saa kommer Kornhøsten. Naar det sidste Stykke Korn høstes, hedder det her almindeligt: „Saa, nu skal vi have Haren grebet!" — I Fyn og Sjælland hedder det derimod: at fange Ræven, eller: drive Ræven ud; i Nord-England er det en Hest og i Tyskland en Ulv, Tyr, Kat, Buk eller Bjørn. Det sidste Neg har forskjellige Navne, almindeligst her er det „Enken" eller „Enkemanden"; er det en Pige, som binder, faar hun naturligvis Enkemanden. I Vendsyssel hedder det en „Stodder" og kjøres hjem, beklædt med Pjalter; paa Samsø og i Fyn hedder det „den gamle" og paa Sjælland „Kællingen"; den, som faar Rugkællingen, skal ved Høstgildet sidde i Bageovnen, den, som faar Havrekællingen, i Skæreloen.

Længere nord paa i Jylland kaldes det sidste Neg „Retten", og der skjelnes mellem „Rug-Retten", „Byg-Gonis", „Hvede-Trold" og „Havre-Hvæs". I Lemvig-Egnen og flere Steder er det en hel Begivenhed at faa „Retten", og den volder bitre Taarer, derfor afslaas det sidste Korn og lægges i saa mange Bunker, som der er Bindere, Avlskarlen tæller da til tre, hvorefter hver da griber sit Neg og binder det, saa faar man retfærdig Afgjørelse. „Byg-Retten" er den værste at faa; den bliver pyntet, og Pigen, som faar den, maa bære den hjem, hængende om Halsen, og bliver drillet med den paa alle Maader. Ogsaa siges om det sidste Læs „at kjøre med Tusseren*)", og naar man bliver færdig før Naboen, saa „faar han aal Tusseren og Frøern". Det sidste Læs hedder i hele Vest-Jylland „æ Kvæjlæs" (Kvædelæs) og kjøres hjem under Sang og Lystighed; det bliver gjærne læsset lille, for at alle Folkene kan sætte sig op paa det. I Sjælland smykkes Hestene, og det kjøres hjem under Hurraraab; i Flensborg-Egnen, i Sundeved og paa Als hedder det at kjøre med „Fokken". Naar det sidste Læs er inde, møder alle Høstfolkene op for Døren og „stryger for Kaalen", d. e. truer med at hugge Kaalen af, om det ikke bliver afværget, hvilket sker paa den Maade, at Husmoderen kommer ud og skjænker for dem**), — jeg har i Angel ogsaa set Pigerne drikke deres Snaps, — og der bliver givet Løfte om Høstgilde, „Opskøver". Paa nogle Steder holder man for, at det første

*) Tudserne.

**) Efter gammel Skik hedder det i Vest-Slesvig, at „Manden" skal gribes i Rugen, hvilket sker saaledes: naar det sidste Skaar er høstet, kaster alle Arbejderne Leer og River og griber Manden, som saa maa løskjøbe sig med et Gilde; Konen skal gribes i Byggen, Karlen i Havren og Pigen i Boghveden.

Neg, som kommer ind, stiltiende skal kastes hen i en Krog med de Ord:

Der, Mus, har du dit,
lad mig beholde mit.

Andre (Nord-Slesvig) siger, at der skal sættes tre Kjærve hen og siges:

De tre første Kjærve, jeg bringer i Hus,
dem rækker jeg hen til Rotter og Mus;
disse tre Kjærve, dem maa de fortære,
at røre det andet de skal lade være!

Men ogsaa paa Medardus-Dag (8. Juni) er det godt at sige:

Rotter og Mus
bliver fra dette Hus;
Medardus.

Sætter Konen i Huset det første Neg hen, skal der i det kommende Aar fødes flest Hundyr paa Gaarden; gjør Manden det, bliver der født flest Handyr.

Den, som først bliver færdig med sit Høstarbejde, kan sætte en „Fissemand" (søndre Nørre-Jylland) over paa Naboens Lod, d. v. s. en udpyntet Dukke med en Rive og gjærne forsynet med en Seddel eller et Brev af det Indhold, at han nok vil have Arbejde, samt hvor meget han vil have i Dagløn, hvad han vil have at spise, og hvordan han vil ligge, det hele jævnlig krydret med nogen Satire. Andre Steder kaldes denne Dukke „Høstkarl" (Mors) og har en „Kærling" med sig (Sønder-Jylland); Karlen har saa en Le, Kærlingen en Rive.

Naar Kornet er aftærsket, kan Karlen bringe sin Husbond en levende Mus og har da Fordring paa „Musøl", et lille Traktement i den Anledning. Den

Mand, der faar først optærsket, kan drille Naboen, der staar tilbage, med at sende ham „Fluesmækkeren“ eller „Flueklapperen“, hvortil der hører mange forskjellige Ting. Det hele er et lille Stykke Kjæp med en Pjalt paa Enden til at jage Fluerne bort med, om de skulde blive for næsvise; dertil er bundet et Haandklæde til at tørre Sveden bort med, om Arbejdet skulde falde noget besværligt; en Stump Pibe med lidt Tobak til at ryge i Hviletiderne samt et Stykke Flæsk til at smøre Plejlen med, at den kan gaa let i Haanden. Ogsaa følger der gjærne et Brev eller et Vers med til yderligere Oplysning om, hvad alt har at betyde; eller f. Ex.:

Stønner, puster, tærsker, sveder,
efter Mus i Stejlen*) leder,
vogt dig vel for Fluer især,
Fluesmækken har du her!

Men det er ikke saa lige en Sag at være Overbringer, thi kan han fanges, kommer han først i Vandtruget og faar saa et Stykke Lægte stukket gjennem begge Trøjeærmer tværs over Ryggen og surret vel fast til hans Arme og Fluesmækkeren fastgjort bag paa, saa kan han gaa hjem med det.

g. Den religiøse Anskuelse.

Bjørnson skriver i Synnøve Solbakken: „Her i de stille Fjældbale har endnu Kirken sin særskilte Tale til enhver Alder, sit eget Syn for ethvert Øje, meget kan have bygget imellem, men aldrig noget over. Den staar voxen og værdig for Konfirmanden, — med oprakt Finger halv truende, halv vinkende for Ynglingen, som har gjort sit Valg, bredskuldret og stærk over Mandens Sorg, rummelig og mild over Oldingen, som er træt. Midt

*) det nederste Lag i et „Gulv“ Korn i Laden.

under Gudstjenesten indlades og døbes de smaa Børn, og det er bekjendt nok, at under denne Handling er Andagten størst."

Bjørnsons Ord griber uvilkaarlig Sindet; thi hvad der gjælder de stille, norske Fjældbdale, gjælder ikke mindre Kirken paa den ensomme, sorte Hede eller i den vejrhaarde jydske Vesteregn; den er en Magt i Sindene, og dens Gjerning er saaledes gjennemvævet med Bondens Liv, at den kunde ikke rives ud deraf, uden at det vilde give en ubodelig Flænge ind i alt, hvad der hidtil stod og havde Agt og Ære blandt Almuen. Siden Reformationen og med den Lutherdommen fik Magt blandt os, har tilsyneladende Papismen maattet vige saa fuldstændig, at det at være „katholsk" i Hovedet blev et Ukvemsord i Betydningen af Forstyrrelse. „En Munk" som Navn paa en tykbuget Lærdunk, nogle Eder: „saa Marri, hillemænd", og et enkelt Ordsprog: „han gaar hverken i Kirke eller Kloster," indeholder ogsaa et Minde. Ligeledes stammer enkelte Bønner — f. Ex. neden staaende — vistnok fra hine Tider, men nu er det kun de gamle, der mindes dem, og om en Menneskealder til kjender ingen dem mere.

Jesus gik i Urtegaard,
han svedte Vand og blodig Taar,
da saae han til hans fem Saar:
Min Sjæl strid mandelig!
Døden er dig visselig,
Glæden er i Himmerig!

„Hvem der løs den lille Bøn trej Gaang Maan aa Awten",

før de opstaar,
før de udgaar,
før de æder det verdslige Brød,
hans Sjæl skal aldrig fristes af Helvedes Glød.

Kort sagt, Levningerne i Almuens Tankegang fra Papismens Tid er ikke mange og vanskelige at finde.

Nu er det den lutherske Kirkeskik, der har gjennemtrængt Almuens Tankegang, ja gjennemtrængt er Ordet, thi ingen Bonde vilde kunne forestille sig Muligheden af, at en død blev jordet uden Præstens Nærværelse; Præsten maa staa ved enhver aaben Grav, maa indvie hvert lille Barn ved Daaben til Kristentroen, hvert Barn skal konfirmeres, alle Brudefolk vies i Kirken, og hver voxen gaar en eller to Gange om Aaret til Alters. Dette er en given Ting, groet ind i hans Bevidsthed med samme Vished, som at Søndag gaar forud for Mandag; alt synes saaledes at være i den ønskeligste Orden, idet her er en kristelig eller kirkelig Vedtægt, der følges lige saa nøje som Kommunens Vedtægt, om ikke af anden Grund, saa fordi alt, hvad der har gammel Hævd, maa og skal ske Fyldest lige til det sidste, thi, „saaledes har det altid været Skik". Jeg kommer i den Anledning til at mindes et Middagsmaaltid ved en Begravelse. Degnen var ikke til Stede, og da Præsten ikke tiltroede sig at kunne synge den sædvanlige Salme for, læste han en Bordbøn og vilde saa rejse sig, men en af de gamle Kvinder, der var til Stede, udbrød under den øjeblikkelige Tavshed, der opstod efter Bønnen: „Nej, saa skal, min Sandt, Ann' ha hendes Ret ved hendes Jordefærd, og hun skal ikke ligge i hendes Grav, uden at der er blevet sunget over hende ved Bordet!" og dermed istemte hun med klinger og stærk Røst: „Naar mit Hoved sig skal bøje". — Snarere kunde en Fejl gaa upaatalt hen ved den spanske Konges Hof end paa den jydske Bondes Gaard. Dette gjælder dog selvfølgelig ikke, hvor levende Kristendom har faaet Magten; thi om man ogsaa der bruger Skikken og lader de gamle Former staa, er det ikke for at være Slave af dem; men her taler jeg om det religiøse Grundpræg i

sin Almindelighed, saaledes som det i store Træk vil findes, kjendeligst i de Egne, der er mindst berørte af Nutidens Strømninger.

Men — nu og da falder en Ytring, nu og da faar man et Vink om, at alt dog ikke er, som det skulde være. En ung Mand druknede ved at ride over en Aa, idet han forfejlede Vadestedet; der fortælles, hvor ivrig han var for at komme af Sted, og saa slutter Fortælleren med Overbevisningens Alvor, sigende: „Der var nu hans Plads; hertil skulde han komme og ikke videre!" — Eller Præsten bliver kaldt ud for at berette en syg, og noget usikker i sin Sag spørger han den syge: „Ønsker I at gaa til Alters?" — „Nej, men de unge syntes det, og saa mente jeg, det gjorde ikke noget." Dette eller et lignende Svar har jeg faaet mere end een Gang. Saa faar man en skjønne Dag at høre, at, naar smaa Børn, som er syge, døbes, giver det en Forandring i Sygdommen, og at, naar gamle, syge Mennesker kommer til Alters, varer det ikke længe, inden de dør. Eller man opdager det, som mærkeligere er. En Mand skikkede en Gang Bud sønder oppe og vilde have Kirkenøglen til Laans. Jeg nægtede at udlevere den, før end jeg vidste, hvortil den skulde bruges, og saa kom det ud, at et lille, usselt, kjertelsvagt Barn var blevet forhexet, og nu skulde Gjerningsmanden rammes ved, at der blev læst en Forbandelse over Dørtrinnet*) i Kirken midt i den aabne Dør.

*) Tærskelen spiller en ikke uvæsentlig Rolle i Husets retslige Forhold; paa den skal Landboen lægge sit Landgilde; ved Tærskel skal Mand stævnes; paa Tærskel skal den, som vil ransage efter Tyvekoster, lægge sine tre Mark, før han gaar ind; findes der da intet, har han forbrudt sine Penge for den Banære, han har bragt over Huset; Gjæsten sværger ved Stadens

Med andre Ord, man faar efterhaanden Øjnene op for, at, mens hele det kirkelige Apparat staar der fast og urokket, gaar Folketroen sin egen Vej og gjemmer i sig store Stykker Hedenskab, som den nu har gjemt paa i tusende Aar, mens den nu paa 300 Aar næsten helt har glemt sin papistiske Børnelærdom. Men det, som man finder paa Bunden af denne naturlige Religiøsitet, er den faste, hedenske *Tro paa en Nødvendighed*, paa en *Skæbnemagt*, der *vilkaarlig*, uudgrundelig, uberegnelig deler Lykke og Ulykke og ej taaler den ringeste Spøg eller Spot.

Jeg skal forsøge paa at skildre denne Tankegang, som jeg kjender den, og som den finder sit Udtryk fyndig og kort i den Talemaade: „Man *skal* hen, hvor ens Død og ens Brød er". Vist nok tager man ogsaa Guds Navn med; regner det f. *Ex.* i Høstens Tid, kan man nok høre Folk sige: „Vi kunde nok have Tørvejr nu, om det da er Guds Vilje!" Og lige saa hører man Ord som disse: „Der er en over os alle"; „Gud mager det ene efter det andet"; „skikker han sit Folk ud, skikker han Vejr med dem". Men sker en Ulykke ved egen Skyld eller tilfældigt, vælter en Vogn, og et Menneske kommer af Dage, eller styrter en Mergelgrav sammen og slaar en Mand ihjel, saa hedder det gjærne: „Der var hans Plads", „det var saa udset for ham", „det *skulde* saa være", der havde „brændt Lys" i lange Tider, og der *maatte* ske en Ulykke. En Gang hørte jeg Udtrykket: „født under en ond Stjærne", og vilde ikke rigtig tro, at det var ægte, før end jeg senere fik følgende Fortælling.

Port, Huskarlen ved Stokken, Sognemanden ved Kirkens Tærskel, thi „Kirken er alle Mænds Hjem". A. D. Jørgensen: Bidrag til Opl. af Middelald. Love og Samf. i Aarbøger for Nord. Oldkyndigh. 1876. S. 159.

Præstens Hustru var i Barnsnød; han lukkede Vinduet op og saae paa Stjærnernes Stilling og bad inderlig til Gud, at hans Hustru ej maatte føde i den Time. Saa sagde de lidt efter til ham, at nu var Timen kommen, og han svarede med et Suk: „Lad saa ske i Guds Navn!" Barnet blev født, det var en Dreng; han voxede op og blev saa usthrlig, at ingen kunde raade med ham uden Avlskarlen paa Gaarden. Saa skete det en Dag, da Karlen kjørte i Marken, og Drengen løb med Vognen, at han fik Bagrebet om Halsen og kvaltes. Karlen blev forfærdet og turde ikke sige det til Præsten, men fortalte det til Kokkepigen, som saa gik ind med Budskabet til Præsten, og da denne hørte, hvad der var sket, slog han sine Hænder sammen og udbrød: „O, Gud ske Lov, jeg havde ikke troet, at det skulde gaa saa godt!" — Der er en anden, vidt og bredt bekjendt Fortælling. En Mand var tungsindig og tænkte paa at tage sig af Dage, men Tiden gik, uden at han kunde faa sig selv til det, før der en Dag løb en stærk Røst fra Aaen, der flød forbi hans Ejendom: „Timen er kommen, men Manden er ikke kommen!" Saa gik han strax hen og druknede sig. Her paa Egnen veed man godt, at „Aaen kan raabe", eller at den kan sige: „Aaha!", og saa skal den, der hører det, i den. Selv i Børnenes Lege kommer det frem: En siger for at kyse de andre, at han kan høre, at Aaen raaber, og farer af Sted efter den, medens de andre følger efter for at holde paa ham, at han ej skal drukne.

Hvor der er en stor Flok Børn, skal der gjærne gaa een tabt; det er med Børnene som med Storkens Unger, een skal kastes ud. De store Magter griber ind med eller mod et Menneskes Vilje. „Naar Timen er kommen," skal et Menneske dø, — thi „ingen dør af Sølleheb". Dette Grænseskjel, hvor Striden kan staa mellem

Liv og Død, kjendes ikke, og derfor er det i Grunden unyttigt at hente Lægen. Han formaar intet; er Timen ikke kommen, bliver den syge sund af sig selv, og saa kan Udgiften spares.

Denne Forestilling kommer nu og da frem under løjerlige Former. Man kan lige saa godt begynde at drikke Brændevin strax i sin Ungdom som senere, thi der er sat enhver et bestemt Maal. Der var saaledes Hans Pedersen, som blev et halvt Hundrede Aar, inden han smagte Brændevin, men saa drak han sig ihjel og var baade død og begraven, inden to Aar var omme. Det nytter altsaa ikke at staa imod; hvad der er udset for en, det sker. Saaledes ogsaa, „saa mange Børn en skal have, dem faar man". Der var en Karl og en Pige, som først giftede sig, efter at de var halvhundrede Aar gamle, de vilde ingen Børn have, men saa fik Konen paa een Gang syv Børn. — En Kone kom til mig og begjærede Fattigunderstøttelse til sin Datter, der havde født et Barn uden for Ægteskab. Jeg gjorde beskedne Indvendinger mod Betimeligheden af hendes Begjæring, og da hun derefter krævede det som en Ret, og jeg atter indvendte, at den Byrde, hun havde at bære paa i dette Barns Forsørgelse, kunde hun have været fri for, fik jeg kort og bestemt Svaret: „Derom nytter det ikke at tale, de Børn man skal have, dem faar man!"

Gjennemtrænge den Dunkelhed, der raader i Styrelsen, evner ingen: „Den skal staa paa et højt Bjærg, som skal se sin egen Skæbne til Ende!" og man kan lige saa godt „bie sig til Lykken som rende sig til den". Her er et Menneske fuldstændig magtesløst. To Drenge ønskede sig Lykke; den ene, Jakob, i Ungdommen, den anden, Peder, paa de gamle Dage. Jakob blev rig og efterhaanden rigere, men saa hørte han en Nat, da han var bleven hen paa Aarene, en Røst ved Vinduet: „Nu

flytter jeg!" Næste Nat hørte han det samme, og ligesaa den tredje Nat, og nu spurgte han: „Hvor flytter du hen?" — „Til fattige Per Smed i Nørre Nissum!" — det var ham, der som Dreng havde ønsket sig Lykke paa de gamle Dage. Fra dette Øjeblik svandt Jakobs Rigdom ind, til han kun havde 400 Specier, som han gjemte i en Ledpæl for dog at have noget at tage til. Men Vesterhavet kom og rev Pælen op, hvorpaa den blev funden af Peder Smed, der i Strandkanten søgte efter et Stykke Træ til en Amboltstok. Til sidst gaar Jakob og tigger, kommer ind til Smedden og bliver vel modtagen, kjender Stokken og siger til Peder: „Der er 400 Specier i den." Pengene findes, og Peder vil paatvinge Jakob dem, men forgjæves; til sidst lader Smedden Pengene bage ind i en Sigtekage, som Jakob faar med undervejs. Den bliver ham for tung, og saa gaar han ind paa Nabogaarden og spørger, om de ikke vilde kjøbe et Brød af ham. De spørger, om det var et „Fintbrød". — Ja, det var saa. — Ja, de havde netop laant et Fintbrød af Per Smeds; dersom dette kunde passe med Vægten, saa var jo Pers Brød det bedste at betale med igjen. Saa kjøber de Kagen af Jakob, og Per Smed havde de 400 Specier i sit Hus igjen inden Aften. Rigdommen holdt sig nu til ham og Armoden til Jakob; der var intet at se efter*).

Et Menneske kan ikke hjælpes, „om saa en Engel bad for ham". Der er kun eet at gjøre, uden Klage at finde sig mandig i, hvad der ikke *kan* være anderledes.

I de stille Aftener staar „Liglysene" og brænder

*) Frit efter Lykkens Flytte. Kristensen: Folkeminder V, Nr. 45. Fortællingen findes i en Opbyggelsesbog fra Middelalderen, Gesta Romanorum, K. 109.

ved en Grav, en Mose, paa den brede Landevej, ude paa Havet, hvor Baaden skal kuldsejle; naar saa Ulykken er sket, slukkes de. Det hamrer i Smedjen ved Midnatstide, naar en Ligkiste skal laves, „Ligskarerne" gaar deres lydløse Gang og bringer Dødsbud, „Forbranden" blusser ved Midnatstide og betyder Ildsvaade, og „Brudeskarerne" færdes spøgelseagtig med stejlende Heste, med Skud og Larm og varsler om Fest og Lystighed; — thi ogsaa der raader Skæbnen. — En Mand betroede mig en Gang, hvorledes det var gaaet ham, at han fik den Kone, han fik. Han var gaaet ud at fri efter at have udset sig en Pige, men da han talte til Faderen derom, svarede denne: „Nej, hende kan du ikke faa, hun er „befriet"" (et sønderjydsk Udtryk for forlovet). Han betænkte sig lidt og sagde da, at det kunde blive godt, dersom han da kunde faa den anden af Døtrene. Nej, hende kunde han heller ikke faa, hun var ogsaa „befriet"; men, føjede Faderen til: „Du kan faa den yngste, hun har endnu ingen Kjæreste." „Ja, og saa fik jeg den yngste," sluttede Fortælleren, „og saa underligt kan det gaa til! Og der ser man det, hvad her skal ske, det sker! thi det var ingen Sinde i mine Tanker, at jeg skulde have den yngste af de Piger!"

Nu forstaar man lettere Bondens Ro over for Døden. Han ordner og bestemmer alt lige til Vognen, hans Lig skal kjøres hen paa, Hestene, der skal trække den, hvem der skal bydes med m. m., og saa bøjer han sit Hoved i Døden uden Klage. Her er der ikke Spor af den nervøse Rædsel for Død og Grav, man kan træffe hos Mennesker, der mener sig at staa højt over Bonden, her er Resignation og Hengivelse, her staar en Livsanskuelse en alvorlig Prøve. Og det maa mærkes, at man ikke her ser noget nydannet, Tanker eller Forestillinger, som Nutiden har fostret; snarere kunde her ses et

Vidnesbyrd om Fortids Nød og Uret. Nu er Bonden fri og velstaaende og Herre over mange andre end sig selv; men se en Gang Jeppe paa Bjærget i Holbergs Skildring, hans Liv er en Kjæde af Nød, Uret, Mishandling og Armod. Det er derfor ikke underligt, at Trælbonden har tænkt ved sig selv, naar han grundede over Dødens store Opgjørelse: Værre kan det ikke blive, end det har været; Døden er en Udløsning. Døden er en Udløsning, denne Tanke klinger stadigt igjen: den døde „har faaet Ro", „er bleven udløst", „de, der ligger paa Kirkegaarden, ligger godt", de, der dør som Børn, „er godt forvarede".

Rundt om raader usynlige Magter, i Højene bor „Underjordser", „Undervætter", i Brønden „Kjeldemanden", paa Loftet rumsterer „Nis Pug", omkring ved Kirkerne og paa Markerne færdes i den stille Midnatstime sorte og hvide Gjenfærd; de sorte har gjort ondt og vil have Uretten gjort god — Bonden, der har pløjet over Skjellet i sin Levetid, raaber saaledes hver Nat: „Femten Furer tilbage igjen!" —, og de hvide, der har lidt ondt, kræver deres Ret.

Retsfølelsen er overmaade stærk, den skinner atter og atter igjennem. Jeg mindes her en Fortælling: Der blev kastet en Grav paa Kirkegaarden, og saa fandtes der til de tilstedeværendes store Forfærdelse et uforraadnet Lig af et Menneske. Hvad betød dette? Hvem var der begravet? — Endelig traadte en gammel Kone frem: „A kjender hende, hun har tawen min Kjærest fra mig, og a har ikke kunnet tilgi hende, — nu gjør a et, a vil tilgi hende det alsammel!" — Da hun havde sagt dette, smulrede den dødes Ben hen og blev til Støv, medens Folk stod og saae paa det; Uretten blev sonet ved Tilgivelsen. Undertiden vil den døde raade sig selv, og der er da gjærne en Udaad skjult. Saaledes traf det sig

ved en Ligfærd, at, da Kisten skulde bæres ud, var den ikke til at flytte ved nogen menneskelig Magt. Alle de tilstedeværende gik nu ud, paa een nær; denne truede den døde i Kisten med en Øxe, og saa kunde Kisten føres bort.

Naar de levendes Taarer falder i den dødes Øjne, kan den døde ogsaa kaldes tilbage til Livet. Børnene stod om Moderens aabne Kiste og græd saa bitterlig; da trillede store Taarer ned ad den dødes Kinder, og en af de nærværende sagde: „Hold op med at græde, den døde har ondt af det!" Den, der grædes tilbage til Livet, hedder „Gjenkalding" eller i Sønderjylland „Opskrig". En Kone var syg af Tæring, Manden var ond ved hende, og hun længtes efter at dø, skjønt hun havde syv smaa Børn. Saa døde hun da, og Manden lagde sig over hende og græd saa bitterlig, hans Taarer faldt i hendes Øjne, og hun vaagnede til Live, rejste sig og sagde: „Hvi kunde du ikke lade mig have Ro, mens jeg havde det?" — „Jeg kunde ikke undvære dig!" var hans Svar, men han havde liden Glæde af hende; thi hun skjældte og smældte og iretteſatte ham haardt for hans Færd imod hende, hvad hun aldrig før havde gjort. Slægten trængte saa ind paa Manden, at han skulde bede hende om Forladelse. Da han havde gjort det, tilgav hun ham, lagde sig ned og døde. En anden Beretning lyder paa, at den døde, der blev grædt tilbage til Livet, rejste sig og slog Manden paa Øret med haarde Ord, levede i 25 Aar sindsforvirret, en Byrde for alle, og beholdt alle de Aar Ligets Udseende, de brustne Øjne og det blege Ansigt. Det er saaledes en mislig Ting at prøve paa at tage sig selv til Rette over for de dunkle Skæbnemagter.

Hexene kan gjøre Fortræd med deres Kunster alle Vegne. Om Aftenen, naar man lukker Hunden ud, skal

man give den et Stykke Brød, saa kan intet gjøre den Skade. Korset staar paa Vagt, og i Skyggen af det er der Fred; derfor lagde de gamle Halmstraa over Kors uden for Stalddøren om Aftenen. Husmoderen gjør Kors foran Ovnens Munding, naar hun bager, Kors i Dejen, der staar Natten over i Bagetruget, Kors i Smørkrukken og Kors over Ølkarret, og Husbonden skriver Kors i Sædbunken paa Loftet. Men skal noget staa rigtig fast, maa der ofres Liv. Det er et gammelt Sagn, at der under Kirkemurene er begravet levende et stort Dyr, der gaar igjen som „Helhest" eller „Kirkegrime", og endnu i Mands Minde er der blevet begravet levende Hunde og Katte under Grundvolden til nye Bygninger, for at de skulde staa fast i Tiderne.

Man skal vogte sig for at misbruge Guds Gaver eller spotte over de Vilkaar, der beskæres et Menneske. Noksom bekjendt er Sagnet om Pigen, der lagde Brødene i Vandet for at træde over paa dem; hun sank i Jorden, og Brødene blev til Sten. Man skal vogte sig for at kaste noget, der er for godt, til Hundene, „man kan aldrig vide, hvordan man selv kan faa det". En Mand saae en føragtig Kvinde gaa foran sig og sagde i Overmod: „Hun ser ud, som hun var pærtefuld af Kattekillinger." Det var hans egen, frugtsommelige Hustru, som han ikke havde kjendt; da hun fødte, var det ikke et Barn, men en Kattekilling. — Endnu mere maa man vogte sig for gudsbespottende Tale. Der stod et stærkt Tordenvejr paa Himlen, og Konen sagde: „Kjør dog ikke i det Guds Vejr", men Manden svarede: „Høet *skal* ind, om saa Tordenen skulde slaa ned i min gamle Hat!" Han kjørte af Sted, der kom et Glimt og et Buldr, og et Øjeblik efter kom Hestene farende hjem, men Manden laa død paa Landevejen, og Høet kom *ikke* ind.

Ved Siden af Troen paa aandelige Magter findes

der imidlertid ogsaa en yderliggaaende Materialisme. Dog gjælder dette vistnok kun sjælden de ægte Bønder — jeg mener dermed Folk af Almuen, der har bevaret deres eget —, men nærmest vilde den findes hos dem, der under Tjeneste i Byerne er blevne paavirkede af Aanden i Brænderierne, Kjøbmandsgaardene, Gjæstgivergaardene eller lignende Steder. Hertil regner jeg dog paa ingen Maade en Spøg med Præsterne eller Kirken. Ak nej, vi har forset os tit nok, baade i nye og gamle Dage, og har ikke noget at klage over, om det hedder:

Æ Præst, æ Dæjn aa æ Hunnd,
ska' tjen djer Fø mæ djer Munnd!

eller: „A sejer ett mi Uer tow Gaang, mi Faaer waar ett Præst", eller: „De er en Kaal ve æ L'hombre-Bower, men de er en ræjn Hund o æ Prekstowel", eller naar der tales om den „bundløse Præsteſæk". Lad mig tage en Fortælling med; der var Tale om en Præst i Viborg-Egnen, og en Mand var til Stede, som i stærke Udtryk roste ham. „Ja, hvad duede han da til?" blev der spurgt. „Jow, han ku drik' mæ dem o spil Kwot mæ dem, o han ku' draw te Markind mæ dem aa smid en Handel mæ dem saa godt, som nuer anner!" — „Men ku' han prek'?" — „Om han ku' prek', ja, de kan do stuel o! de wa de grimmeste Drengebaan o en Prekstuel, te a i mi Tier haar høt; aaller haar a høt hans Maag!" Det var den stærkeste Ros, han vidste at sige. Om Almuen morer sig noget over os og vore Skrøbeligheder, det har ingen Nød. Ser man nøjere til, kan der paavises spøgefulde Fortællinger, hvor Præsten er med, men hvor der er gjemt stor Alvor bag ved Spøgen. Dertil regner jeg Wolle Pæjrsens Prædiken*) om Dommedag, hvor „æ

*) Nyerup, Alm. Morskabsl. for den danske Almue, S. 278.

Mand" kalder paa Præſten og ſiger: „Wolle, kom fram aa gjør Regnſkab for æ Faar, a har betroet dæj for ſjowten aa tyw ſamfuld Aar ſin!" Men Wolle har ikke Lyſt og tier og trykker ſig, det længſte han kan. Anden Gang kommer Røſten: „Pater Wolle Pæjrſen, kom fram!" Han tier endnu ſtille og tænker: Der er wal flier Pater Wolle Pæjrſen ſom a; men ſaa raaber „Manden" tredje Gang: „Gamle Pater Wolle Pæjrſen i Jarlev, kom fram! eller a ſka hint dæj fram, ſaa de ſka knaag i di Sibien!" — Nu tør han ikke tie længer, gjør ſig ſaa lille ſom muligt og ſiger, at han har haft flere Geder end Faar; der har ingen Lykke været for ham ved at lægge Faar til, men der er altid blevet Ged af Ged og Buk af Buk, „og aldrig har de villet høre, hvad jeg har ſagt dem, her kan du tage dem lige ſaa gode, ſom jeg har faaet dem, gjør nu med dem, hvad du vil!" Og ſaa ſlutter Wolle: „A twil, J vil kom til aa kryv i æ Tærkiel*) hver anden. Derfor, Børnlil, ſaa bejer a jer aa gjør Bøn te æ Mand, om han vil hjælp baade mæ aa jer, te vi ku' blyw gode Faar aa undgaa æ Tærkiel, aa inddrywes i den ſtower Faarſtald, hvor vi ſka klippes a waar ræt Ejermand, hvortil hjælp os St. Knud for Landsmandſkabs Skyld!"

Helt ud Spøg er Hiſtorien om Aggerboen, der ſkulde trække en Hund, Kiſe, af Sted. Undervejs kommer han til Kirken efter at have gjemt ſin Mellemmad i en Møgdynge. Han gaar der ind, mener, det er en Stald med Baaſe, og nu ſang de:

En Baan er fød ſaa bette lille lont hen,
ta jer Læjer Low aw!
Det glæder alle Awerbo-Dræng,
ta jer Læjer Low aw!

*) Tjæreſjedel.

Præsten gik paa Prædikestolen og spurgte: „Mi Ven, hvorfor er du kommen her ind aa haar ett Brøllupsklæjer o?" — Saa saa' a: „Saa Guj, Farlil, da skal a sej jer, a er bløwen bojen a mi Husbond, Kræ Jensen, a stu træk te Lævig (Lemvig) mæ Kise; saa hør a, J sang aa holdt jer løste, saa vild a ind aa sie te jer." Saa saa' han: „Binder Hinder aa Fædder o ham, aa slenger ham ud i æ Mørk!" Saa saa' a: „De ska J ett so Behov; kom no, Kise, no vil vi te en!"

Men der er ogsaa en Række af Historier, hvor Grænsen for det sømmelige saa langt er overskreden, at de kan kaldes ugudelige og afskyelige; her er det ikke længer Personerne, men Sagen selv, der spottes og drages ned i Sølen. Jeg skal vel vogte mig for at anføre Exempler paa sligt; enhver, der kjender noget mere til Almuens Aandsliv, vil mindes et eller andet, som kunde føres her ind under.

Dette blot som Antydning af Hovedtræk.

h. Begravelse.

Døden er alle Tings Ende, og saa vil jeg da endnu til Slutning omtale Begravelsen, og hvad dertil hører. Saa snart et Menneske har udstridt, gaar en af de nærmeste op til Kirken og ringer med Klokken i kortere eller længere Tid, efter som det er et Barn eller en voxen. Det gjør et ejendommeligt Indtryk en klar, stille Sommerdag at høre Klokken ringe, det er Dødsbud, og da Samfundet er saa lille, veed man gjærne strax, hvem det er. Den døde lægges saa „paa Straa" eller, som det andre Steder hedder, „paa Langhalm", en Salme synges, og der trakteres med Smørrebrød og Kaffe. Tredje Dagen før Begravelsen „klædes" Liget af nogle af de nærmeste Naboer, hvormed atter følger Kaffe og Brændevin, og Dagen før Begravelsen bydes Nabolagets Mænd og Kvinder

til „Kiſtelæg". Kvinderne ſamles om den døde, Mændene graver Graven og ringer over den, derpaa ſpiſes og drikkes atter, og der ſluttes med en Salme. Saa kommer ſelve „Begravelſen" med dens Gilde*) (ſønderjydſk „Ærøl"), Gjæſterne indbydes ved en ung, fortklædt Pige til „Henfølgen", og ſaa møder man i Lighuſet, følger til Graven og gaar atter hjem; eller der indbydes til „Begravelſe", og ſaa gaar man fra Kirken til Lighuſet og ſpiſer til Middag der; ingen kommer uindbuden. Det er de ſædvanlige Gildesretter, hvormed der beværtes. I ældre Tider var det jævnlig Skik, at Degnen forfattede et ſaakaldet „Teſtamente", en Udſigt over den afdødes Liv, holdt i en ſaare gudelig Tone, men i Reglen fuldſtændig indholdsløſt, uden hvad den afdødes nærmeſte Familieforhold angik; dette blev forelæſt af Præſten ved Ligprædiken i Kirken eller ved Graven. Nu er dette vel de fleſte Steder faldet bort, Folk nøjes med en Tale i Huſet eller ved Graven; er der mange nærværende, kan Liget blive flyttet ind i Kirken, og Præſten taler da fra Kordøren. Intereſſen knytter ſig ſaaledes til Skikkene i Hjemmet. Kiſten ſtaar midt i den ſtore Stue, aaben, den døde ſmykket, Laaget ved Siden af, beſat med Krauſe af Tøjblomſter, der indfatter et Stykke Papir med Ligvers, medens Forſiringerne paa Kiſten i Reglen fremſtiller Sommerfugle med udbredte Vinger. Der ſiges nogle faa Ord af Præſten, og hele Slægten tager ſaa Afſked med den døde, hvad der jævnlig giver Anledning til hjærteſkærende Scener: de ſmaa Børn løftes op for at kyſſe deres døde Moder, man klapper Liget paa Kinden, trykker dets Haand, og ſaa lægges Laaget paa. Der ſkjænkes endnu en Gang

*) I Sønder-Jylland vil man kunne høre det Udtryk, naar en kommer ſig efter en livsfarlig Sygdom: „Vi fæk itt en glaj Daw øver ham de Gaang!"

for de tilstede værende, og det alvorlige Tog gaar sin Gang til Kirkegaarden, hvor Følget forbliver, til Graven er fyldt og opkastet; saa lægges Reb, Spader og Skovle og Krandse paa Graven, og Præsten læser i sin Hat, for at den døde ikke skal gaa igjen. Er det en Skovl, der kommer til at ligge øverst, skal en Kvinde dø næste Gang, er det en Spade, bliver det en Mand, og Liget skal komme fra den Kant af Sognet, hvorhen Skaftet vender. Kvinderne, som har Sorg, møder i Kirken i sort Dragt, rejser sig ikke op under Velsignelsen og sidder nærmest ved Væggen længst inde i Stolen.

Endnu et Par Minder skal jeg her drage frem, dunkle, næsten glemte. En gammel Kone blev spurgt om, hvorfor de døde skal have Penge med sig i Kisten. „Jo," svarede hun, „skal det ikke vist det? Ellers bliver de siddende i Naboskrog*) og kan ikke komme videre." Et andet, sjældent Udtryk er: „Han sidder i Høkelbjærre Kro". Samme Krosted laa paa Vejen til Himmerige, og havde man ikke Penge, naar man kom der, blev man holdt tilbage i Pant for Fortæringen. Dette oplyses ved følgende Historie. Først døde Provsten, saa døde Jens Kirstine, saaledes kaldet, fordi hans Kone Kirstine havde været den, der raadede, og nogle Dage efter laa Provstens Tyr død i sin Baas. Dermed hang det imidlertid saaledes sammen. Provsten havde Penge nok hjemme, men havde faaet alt for faa med til den lange Rejse, altsaa blev han holdt tilbage i Høkelbjærg Kro. Saa kom Jens Kirstine, han havde slet ingen Penge med og sad altsaa ogsaa fast. Hvad var herved at gjøre? Jens havde saa tit i levende Live maattet gaa andres

*) Det hedder hos Nyerup, Alm. Morskabslæsn. osv., S. 282, om Judas: Hans Kjød aad Ravnene, hans Sjæl førtes hen i Nobes Krog.

Ærender, og saa maatte han til det endnu en Gang efter sin Død, drog tilbage og hentede Provstens Tyr og red til Høkelbjærg paa den. Med Tyren betalte de for deres Fortæring og slap saa begge videre.

Hvor langt fører denne Foreſtilling tilbage? Rejſer ſig ikke her for Tanken det hele Billede med Kerberos, Helvedeshunden i de dødes Rige, og Dødningerne, der faar en Obol med ſig paa Vejen for at betale Færgepengene hos Karon, saa man mindes om, at der er et ældgammelt Slægtſkab mellem Folkene og deres ældgamle, hedenſke Minder? Selve Ordet Naboskrog er kommet til os fra Plattyſk og er en Forvanſkning af det gamle græſke Ord Abyssos, i Højtyſk i Middelalderen Abysse, med Reſten af et Kjendeord foran: Nabisſe, der paa Plattyſk blev til Nobiskrôch, Gjæſtgiverſtedet i Helvede.

Et andet gammelt Minde gjemmer Ordet „Livet“ *). De gamle Koner i Hospitalet i Ribe, er blevet mig ſagt, faar ved Dødsfald udbetalt en lille Sum til „Livet“, der anvendes til et Traktemente. Ordet er formodentlig ſammentrukket af Ligvagt, og de meget gamle veed at fortælle om, at de i deres Ungdom havde hørt dengang gamle Folk fortælle, at der blev vaaget over de døde Natten før Jordefærden, og at Byens Ungdom ſamledes, ikke i Ligſtuen, men i Huſets andre Stuer, danſede, ſpillede, legede og gjorde allehaande Optøjer. Men en Gang fandt nogle unge Knægte paa at bore Hul i Loftet, ſtak derigjennem tynde Strikker, ſom de bandt til Liget, og midt under Larmen lød der et Rædſelsſkrig: den døde, ſom laa i aaben Kiſte, rejſte ſig op, Ungdommen foer til alle Sider med ſaa ſtor en Fart, at en Tavle i Bindingsværksmuren faldt ud, og ud af Hullet trillede de oven paa hverandre, mens en gammel Kone, der var

*) Se Werlauff, Hiſt. Antegnelſer til Holbergs Luſtſpil, S. 347 ff.

med, ſlog ſine Hænder ſammen og udbrød: „Men, Ann, ku do da ett ſaivt læ waas ha waar Howro (Morſkab) i Fræj!"

Der kunde endnu være mangt og meget at tilføje. Det Liv, ſom i disſe Blade er ſkildret, hører ſnart de ſvundne Tider til, og meget er møjſommeligt ſøgt ſammen hos de gamle, enkelte Ting hos de ældgamle. Emnet er jo langt fra udtømt, og da jeg tillige ſysler med Studiet af den jydſke Almues Sprog, vil enhver yderligere Oplysning eller Berigtigelſe, enhver Meddelelſe om jydſk Folkeliv eller jydſk Sprog blive modtaget med Tak.

Tillæg.

Til Side 16. Om „at vise Vand". Skal Vidjegrenen bruges til at vise skjulte Skatte, maa den skæres St. Hans Nat Kl. 12 i den hellige Treenigheds Navn, og saa kaldes den en „Finkelrut" *).

Til S. 16. Brøndgravning. Paa Fanø tog man en Æblekjærne, der i noget Klæg blev stukket ind blandt de øverste Græstørv i Brøndranden; spirede og groede Kjærnen saa der, maatte Træet blive staaende der i syv Aar; først saa kunde det nytte at plante det ind i Haven med Haab om at faa et Træ af det.

Paa Nordsams arbejdede man efter en Opsang, „Kildesangen"; efter den hejsedes Jord og Sand op:

Der gik een,
Hurra for een,
een er der gaaet,
ja flere til Bekom;
hiv een op med Sang,
for vort Hundred er saa lang!

Saaledes fortsattes: „Der gik to, der gik tre," indtil tyve, saa hed det:

*) Kristensen, Folkeminder VI. 202. 278. Wünschelruthe?

Der gik Tallien,
Hurra for Tallien.
Tallien den er gaaet,
ja mere til Bekom;
hiv den op med Sang,
for vort Hundred er saa lang!
o — oja, arbejd' maa vi da;
liflig er vor Datter,
vor Mo'r hun bor i Nord!

Saa blev der sunget tilbage: „Der gik nitten, der gik atten," indtil man naaede een, saa var der gaaet en dobbelt Tallie. Naar de hundrede Spande var hevne op, blev der gjort en Standsning; Arbejderne fik en Snaps og en Drik Øl, og det begyndte for fra igjen. Naar saa Brønden var færdig, kjørte „Kildemesteri", der havde staaet for Arbejdet, igjennem Byens Gader paa en „Sluffe", en Slags Slæde; Arbejderne fulgte under Sang, hver med sit Værktøj.

Til Side 20. Jørgen Sjællænders Fransk. Under denne Bogs Trykning er det ved Dr. K. Nyrops Hjælp lykkedes mig at faa en Udlægning af nogle blandt de franske Sætninger, som Jørgen Sjællænder anfører: „bonsar" er: bon soir! god Aften; „kanet la bjer" er: canette de bière, et Krus Øl; „donne mor en tersint skauple" er: Donnez moi une tartine, s'il vous plaît, giv mig et Stykke Smørrebrød, om De behager; „gut" er: goutte, en Draabe; „de nøs" er: Dieu [vous be]nisse! Gud velsigne Dem. „A fi osv." kan lige saa lidt tydes som Visen S. 24.

Til Side 50. Pottekakkelovn. De gammeldags Potte- eller Grydekakkelovne er et Exempel paa, hvor hurtigt og sporløst en almindelig Brugsgjenstand kan forsvinde, uden at det næsten er muligt at beskrive den et halvhundrede Aar efter, at den i visse Egne har været anvendt saa godt som i hvert eneste Hus. Molbech anfører i sit Dialekt-Lexikon

under „Kakel" efter N. Blicher, Topographie over Vium Præstekald 1795: „For en Snes Aar siden (ɔ: 1775) var det en Sjældenhed her (Vium) at se en Jærnkakkelovn. Man havde kun eet Slags Kakkelovne, sammenklinede af et Par Snese dertil dannede og brændte sorte Lerpotter, hvis Bund vender ind i Ovnen og Mundingen udad til Værelset. Overdelen er Ler, klinet paa nogle Stykker Jærn." Der anføres end videre, sagtens efter skreven Meddelelse: „De mindre formuende Bønder, Husmænd og Inderster i Vendsyssel har endnu deres Kakkeler opsatte af slige hule, dertil af Pottemageren indrettede, glasserede Lerkar, stundum og blot af Tagsten. I disse Lerkars Hulheder ligger gemenlig nogle runde Kampestene, hvormed Kællingerne, naar de aflægger Besøg, opvarmer deres Hænder." Lyngbye. Molbech henviser yderligere til en tysk Afbildning, Wandsbeckerbote II. 164 (Hamborg 1819), sagtens det samme Billede af Chodowiecky, der findes i en Udgave uden Aarstal, med Underskrift paa Titelbladet: Beym Verfasser und in Commißion bey Gottlieb Löwe in Breslau, Fortalen dateret 1782. IV., Side 100, i et Stykke med Overskrift: Neue Erfindung. Paa dette Billede findes en høj, flad Kakkelovn, omtrent af Form som de moderne svenske, og den er opbygget af firkantede, sagtens glasserede Lerplader, som har en halvkugleformig Hulning i Midten. Jeg har for kort siden set ganske lignende moderne. Der er gjentagne Gange prøvet paa at fremstille en Pottekakkelovn, som den har været brugt i Bøndergaarde og hos Smaafolk. De S. 50 i denne Bog aftrykte Billeder viser to forskjellige Forsøg. Man kan nu med Sikkerhed antage, at Kakkelovnenes Form i forskjellige Egne har været forskjellig alt efter Brændselsmateriale og Behov. Medens Skriftet var under Trykning, har jeg modtaget nedenstaaende Billede af en Gryde-

ovn, tegnet efter en endnu levende Mands Anvisning, som det er mig en Fornøjelse at kunne meddele.

Fig. 47.
Grydekakkelovn.

Efter Meddelelse af Etatsraad Japetus Steenstrup brugtes Grydekakler af omtr. et saadant Udseende i Hillerslev i Thy endnu i Tyverne og Trediverne hos fattige Daglejere eller Indsiddere i Byens „Gade"huse. De var opførte af Hvidler og naturlige Flintknoller, tagne af den omgivende Jordbund. I Gryderne paa Siden kunde henlægges Ting for at tørres og opvarmes. Paa Forsiden var en Kasserolle indmuret. I den store Gryde for oven var gjærne et Lag Sand paa Bunden; her stillede man Krukker med Føde, der skulde opvarmes, f. Ex. hvad man havde bragt med hjem, naar man „gik med Kanden" (Mælk, Sodd). „Kanden" var i Reglen en høj, fort Lerkrukke med hvælvet Laag; den blev baaren i Snore eller Læderølle, der gik igjennem smaa Ører paa Krukkens Sider og tilsvarende Huller i Laaget; den kunde derfor ikke sættes over Ilden paa Arnen. I de smaa Potter laa Haandsten til at varme Hænderne paa.

Til Side 54. Bindebreve. Foruden de store Gilder, som hver Interessent i Bylavet var forpligtet til at give, var der naturligvis mindre Selskaber, til

hvilke en ſnævrere Kreds mødtes. Man ſøgte at fremtvinge ſaadanne Smaagilder ved forſkjellige Midler, blandt andre ved at ſpille vedkommende et „Bindebrev“ i Hænderne. Dette var gjærne ſkrevet paa et helt Ark Papir, der den meſte Tid var udklippet eller udhugget i en paa mangfoldige Maader ſlynget Ramme, ſom var malet, naar det ſkulde være rigtig fint, og omſluttede f. Ex. en rund eller hjærteformig Figur i Midten. Paa denne var Verſet ſkrevet. Saa var der to lidt forſkjellige Former. I den ene Slags Bindebreve var nedſkrevet en Gaade; kunde vedkommende Modtager gætte den, var han fri, ſaaledes i det her nedenfor meddelte Bindebrev 1. En anden Form var, at man ſtak nogle faa Silketraade ind om et lille Snit i Papiret, ſaaledes at alle Enderne, lige lange, kom frem paa Brevets Forſide. De blev ſaa knyttede i een eller flere Knuder og dernæſt alle de løſe Ender lagte ind under et Lakſegl, ſaa Knudens Løsning var fuldſtændig umulig; dette er Tilfældet med det nedſkrevne Bindebrev 2.

En gammeldags og ejendommelig Form af et ſaadant Brev fra „Danſk Folkemuſæum“ findes her nedenfor aftegnet (Fig. 48).

Bindebrevet er udklippet af et Ark Papir og kliſtret oven paa et andet, der danner Baggrunden for det udklippede Papir med Slyngninger, Figurer oſv. Randen paa dette Brev er malet grøn, de andre Forſiringer er røde, gule og grønne.

Indſkriften for oven og for neden lader ſig læſe helt og lyder ſaaledes:

See her o Menniſke hvor Judas
hand forraade Guds egen Hjerte Søn
o hvilcken ringe værd
Guds Søn hand dræbes

for ringe ſkjenck og baade
for Penge tre gang ti,
med en Kyß ſom
med et Svær.

Du Judas o du har saa mange Skalckelige
Ja kunde man dem kons i hjerte arken kige
Man skulde finde Nok af Judæ skalcke nick
Ey skalckhed med ham sit sit sidste puf og stick.

Den anbydede Text paa Slyngningerne begynder saaledes: Lauris Christen Bunden paa Dagen opbunden ivor almernack . . . Resten er ikke til at læse i Sammenhæng.

Fig. 48.
Bindebrev.

Sagen var dog ikke afgjort med at skrive et Binde-

brev, Vanskeligheden var at faa den, til hvem det var bestemt, til at modtage det. Tamperdag kunde alle bindes, ellers kunde det kun ske ens Navnedag, saaledes at enhver, der hed Thomas, kunde bindes Thomasdag, enhver, der hedder Pæjer eller Peder, Pæjersdag. Breve kom i ældre Tider kun sjælden til By, naar undtages til Præsten og Sognefogeden, saa et Brev Tamperdag eller ens Navnedag vakte Mistanke. Saa maatte man gaa Omveje. Det blev puttet i en Tobaksdaase, i et Trøjeærme, i en Lomme, lagt imellem ens Mellemmader, ja, om en navngiven Mand fortælles, at han blev budt ind at smage en Pandekage; men da han tog den og vilde spise den, laa der et Bindebrev under den. Han trak umistænksom Papiret frem for at se, hvad det var, der var kommet imellem Pandekagerne, men dermed var han fangen; thi man behøvede blot at røre ved Brevet for at være bunden.

Bindebrev 1.

Hør du, min søde Ven;
jeg skriver til dig saa,
du kan mig nok forstaa,
hvad jeg nu sigter til:
at jeg dig binde vil.
Et Bindebrev i Dag
jeg til dig monne sende,
jeg beder, du det tag,
saa skal du se og kjende,
at jeg dig bundet har;
dog ej med Baand og Snor,
ej heller med Silketraad;
jeg binder dig derimod
med en Gaade her saa stor,
som jeg nu vil begynde:
„Jeg regnes udi fire Led,
„mit Hoved Tusend tegner,
„min Rump' paa sit sædvanlig' Sted

„fem Hundrede man regner.
„Naar Hovedet mig tages fra,
„kan jeg paa Vandet flyde;
„om rumpeløs jeg ſidde maa,
„kan Heſtehalſen pryde;
„hvis tredje Led tages fra mig,
„ſaa kan hver Mand mig æde;
„men naar jeg ſtaves kunſtelig,
„kan Fiſk udi mig træde;
„men naar jeg hel og holden er
„med Hoved, Krop og Hale,
„for Guldet Piger har mig kjær,
„jeg kan dem bedſt huſvale*)."
Derſom du den kan opgjætte med Ære
inden Søndag Morgen — ellers maa du bunden være, —
ſaa ſkal du viſt en Gang en Gjæſtebud mig give
af Mad og Øl og Vin
hvorpaa jeg Vennen min
kan byde med til Gjæſt,
men du ſkal ſidde mig næſt.
Saa vil vi holde os
ret muntre, fro og glade
og byde dennem Trods,
ſom os derfor vil hade,
og holde os honnet;
vi ſynge vil om det
og drikke Skaalen din
i Øl og Brændevin.
Jeg derpaa ſtrax nu vil
mit Bindebrev afbryde;
jeg beder, du ei vil
derfor paa mig fortryde.
Jeg er din huldе Ven,
og du er min igjen,
ſaa er vi begge to
fornøjet, glad og fro.

N. N.

*) Opløsning: Mand.

Bindebrev 2.

Jeg drømte i Nat, alt ſom jeg laa,
at dit Navn i Almanakken monne ſtaa,
hvorpaa jeg fik i Sinde,
jeg dig paa Tamperdag vil binde;
og derſom jeg kan binde dig,
maa du ej blive vred paa mig,
maaſke det ej kan lykkes mig,
dog vil jeg det probere. —
— Ha, ha, det gik ret godt for mig,
nu har jeg dig fixeret,
jeg binder dig hverken med Baand eller Baſt,
men med en Silketraad ſaa faſt,
ſaa ſkal du bunden være,
til Løsning ſker med Ære.
Gildet maa du ej forglemme,
— men hvem du vil ha' med, det maa du ſelv beſtemme —
med Øl og med Mad,
(nu vender jeg Blad),
Mjøden den røde,
Sukkeret det ſøde
og Kaffen den brune,
den maa du ej „ſkune".

N. N.

Til Side 82. En Remſe om Ølbrygningen lyder:

En Kwonn brøgget en Fjærringkaar Maalt aa en Kopfuld Hommel; der bløw:

tøl Tønder Gjerøl,
aa tøl Tønder Nejerøl,
aa tøl Tønder Gjæjſtøl,
aa tøl Tønder Præjſtøl,
en Bimpel fuld, en Fjærring fuld,
nøj i æ Kjan te æ Slaakaal,
det ſkuld' wær lidt, men nøj godt.
Saa kom Per Bager, den velſmaagend' Mand,
han ſku ſmaag, om de wa godt Øl heller Wand,
han ſaa', de war godt Øl, nær der kam Gjær po.

Karen Krus rend' nier te Slebæk
aa fik Gjær i en Sæk,
de gjæret i Top,
op po æ Laawt,
nd po æ Towt,
de ſpurſt nier te Lilløwræbæk.
Der kom fem a dem fornemſt Mænd
Per Ellen, Per Brellen,
Wolle Fenger aa hans Hund,
di haar hwerken Nies eller Mond:
den bedrøwele Hund fald i en Balle Maſt,
den fik ni ſlemm' Slaberidaſt:
den rend' op i en Hyld aa bjet en Pær aa,
æ Kwonn hun ſkreg aa hun hwællrobt aa ſkaj ett,
Skam ſkuld' hun ha hat aa fek ett.*)

Ja, der er een endnu:

A brøgget jæn Gaang en hal Skip Hawermaalt:
føſt brøgget a et, ſaa mold a et, ſaa taret a et,
ſaa fæk a tow Tønder godt Øl o tow Tønder ſmot Øl,
tow Tønder Atterlakker o tow Tønder Spidsvakker (?)
o mi Kjar fuld o mi Kwan fuld o mi Feſfgryd o mi P—pot;
o de ſiſt bløw miſæl endda ſaa gue, te æ Dreng ku ett drik en Pot aa et,
de waa Kræ Finds Dreng, han ku ett drik en Pot,
uden han ſku ſpi hans Løwer op om æ Maaner.

Til Side 233. Juletræet. Blandt de Skikke, ſom hører Julen til, er „Juletræet" ikke nævnt, fordi det førſt i de allerſidſte Aar ſynes at være bleven bekjendt og brugt blandt Bønderfolk. Brugen af Juletræ er i det hele næppe nogen gammel Skik hverken i Danmark eller Nordtyſkland. I Werlauffs Bog, Hiſtoriſke Antegn. til Holbergs atten førſte Lyſtſpil (Kbhv. 1858), S. 187 Anm. findes nævnet, at de nu ſaa almindelige Juletræer ſynes førſt at være komne i Brug i det 3. Aarti af indeværende Aarhundrede. Jeg tror med Sikkerhed at mindes, at jeg

*) Skattegraveren I. 197. D.

først saae et saadant 1849 i Kjøbenhavn; i mit Hjem blev, mens vi var Børn, bestandig dækket et „Julebord" med Lys, Gaver, Æbler, Nødder og alle Slags Smaasager. Dr. M. Steenstrup har velvillig meddelt mig, at hans Hustru alt i Trediverne har set smykkede Juletræer i Vendsyssel, medens han selv først har set et saadant 1840 i Kjøbenhavn; end videre, at i Begyndelsen af Tyverne har et Juletræ været tændt i Randers hos Sognepræsten der, Kruse. Kand. Moltesen har skaffet mig den Oplysning, at Pastor C. Brandt ved Vartov Kirke første Gang saae det hos Pastor Boesen i Fyn 1823, men at det alt var kommet til Kjøbenhavn i Aarhundredets Begyndelse og rimeligvis første Gang tændt i Aarene 1806 eller 1807 hos Familier af tysk Herkomst, blandt hvilke navngives den bekjendte Politiker Orla Lehmanns Fader samt den forhenværende slesvigske Minister Wolfhagens Fader.

Men hvorfra stammer det? Sagen er næppe let at bringe Klarhed i. I sin store Bog, Baumkultus der Germanen (1875) I. 238 flg., siger Mannhardt, at saa Tyske kjendte Juletræet ved det 19. Aarhundredes Begyndelse. Ukjendt i Sverrig brugtes det af Østsvenskerne paa Øerne Dagø og Worms ved Ruslands Kyst alt i de første Aar af vort Aarhundrede. Til Hertugdømmet Oldenburg er det kommet i de sidste Aar af forrige Aarhundrede, mens det i de samme Aar saa at sige har været ukjendt af den nordtyske og mellemtyske Almue. Som ung Student traf Goethe i Leipzig et Juletræ, behængt med Kager og Sukkergodt; og under det var opstillet et Lam og en Krybbe med et Jesusbarn af Sukker, Marie, Josef samt Oxe og Asen. Til Danzig blev det ført 1815 af prøjsiske Officerer og Embedsmænd; i Würtemberg var det endnu indtil 1810 sjældent, i Elsaß omtales det allerede i det 17. Aarhundrede, dog uden

Lys, men forsynet med Dukker og Sukkergodt. Det bruges af czekkiske Familier i Bøhmen, hvor Husbonde og Tyende knælende før eller efter Julemaaltidet synger Julesalmen foran det. I Ungarn findes det i borgerlige Huse saa vel som hos fornemme magyariske Familier og har været kjendt siden 1830. Ved Prins Albert blev det indført i England; under Ludvig Filip er det bragt til Frankrig af Hertuginde Helene af Orleans.

Men hvorfra stammer Skikken? Den kan først knyttes til de gamle Helgensagn (Legender). Den 24. December er Adam og Evas Dag efter den gamle Kalender med Hentydning til, at Kristus er den anden Adam, fra hvem den ny Slægt af troende Mennesker stammer. Dette har Kirken ogsaa udtrykt saaledes i sit Billedsprog, at Adam fik med sig fra Paradishaven en af Kundskabstræets Frugter. Han saaede en af dens Kjærner, deraf voxede det Træ op, der blev omhugget til Kristi Kors; eller ogsaa sagde man, at af Adams Grav voxede en Kvist op af Livets Træ, og af denne plukkede Kristus Forløsningens Frugt. Saaledes bliver i den gammelkristelige Poesi Kristi Kors det nyplantede, frugtbærende Livets Træ, der gror blandt troende Mennesker. I Middelalderens gudelige Festspil blev Livets Træ fremstillet som et rankt Enebærtræ, smykket med Baand og behængt med Æbler. Paa Malerier tegnedes Korset den Gang jævnlig som et Træ med Rødder, Blade og Frugter. Et i Tyskland almindelig udbredt Sagn fortæller om Æbletræer, der sætter Knop, udfolder Blomster og bærer Frugt midt i Vinterens Is og Sne. Det er alt sammen Udtryk for en i Middelalderen saare gængs Foreſtilling om Kristus som Livets Træ, han, som tillige er Verdens Lys. Men skjønt saaledes Juletræet med dets Lys og Frugter, det grønne, friske Træ, mens hele Naturen udenfor ligger som død i Vinterens Kulde, danner et let gjennemskue-

ligt religiøst kristeligt Billede, tør man maaske dog nok antage, at her er et oprindeligt Grundlag af Skikke, der hører ind under hedenske Naturfester, men som Kristentroen har taget i sin Tjeneste, som den har taget Vintersolhvervstiden med dens hedenske Skikke og bygget sin Julefest over. Er dette rigtigt, saa vil Juletræet være i Slægt med Majtræerne, der i gamle Dage rejstes, maaske i hver By af vort Fædreland, smykkede med Foraarets friske, grønne Løv og de første lyse og smukke Blomster, et Billede paa Lysets, Livets og Livsglædens Sejr over Vinter og Mørke.

Til Side 299. I gamle Dage, naar Tobakspiberne kom i Gang, jeg mindes det saa godt fra min Barndom, blev der sat et lille Messingfyrfad (Fig. 49) paa Bordet med klare Tørvegløder. Den, som behøvede Ild til sin

Fig. 49.
Fyrfad med Skaft.

Pibe, tog en Glød med Fingrene og lagde den paa Tobakken og bakkede løs; var man hos fine Folk, kunde der ligge en Sølvtang, omtrent af Udseende som de gammeldags Sukkertænger, til samme Brug.

Sag-Regiſter.

	Side.
Abekat	264 flg.
Afgangsgilde	206
Afholdsbevægelſe	93
Aftakker	286
Aftenbøn	
—, Barnets	311
—, Fyhdernes	143
Ager om Ager, ligge	209
Aggerbo	358
Akkeneje	62
Alſædtægt	213
Arbejder	62 flg.
—, fælles	15
Arbejdsvogn	223
Arkensluge, -gab	62
arnebagt	75
Arneſkjøde	43
Arneſted	39. 43 flg.
Arveſølv	120
Arveøl	206
Attervin	84
Baccalaureus	227
bage Brød	70
Bagerovn	70
Bajbeſøg	75
Bakkus paa Tønden	266
Bal	227
Barn, gives Navn	309
Barſel	303 flg.
Barſelpotte	304
Begravelſe	359 flg.
Belysning	46 flg.
Bendetag	323
Bettelpind	191
Bigaard	62
Billede, omføres	21
Bilæggerovn	35. 49 flg.
binde, jfr. pregle, ſtrikke	110
Bindebrev	54. 367 flg.
Bindehoſe	110
Bindepind	110
Bindeſtue	111

	Side.
Bindingsværk	28
Bisſekræmmer	219
Biſtade	62
Bjælke, Gaade om	30
Bjærgmand, at lege	327
Bjørneſtads	264
Bjørnetrækker	264
Bloksbjærg	270
Blus	285
Blaa Jomfru	196
Blaar	257
Blaa Taarn	196
Blaat, farve	104
Boder, Fiſker-	288
Bogſamling	136
Bojle	227. 290
Bolsbroder	212
Bolsjord	212
Bom	171
Bondegaard	
i Brørup	41
i Darum	40
gammeldags i Hede-egnen	35
i Hjelmslev Herred	42
morſingſk	73
veſtſlesvigſk	39
Botte	4
Brandhjælp, tigge til	140. 193
Brevſtok	171
Briller, at hugge	342
Bro	78
Brolag	34
Broſax	316
Brud	116
Brudedyne	297
Brudepige	226. 294
Brudeſeng	297
Brudeſkare	353
Brudeſmykke	297
Brudeſtykke	75
Brus, -kammer	40
Brus, Kortſpil	234
Brygning	76. 372
Bryllup	290
— i Sundeved	293
Brændevin	83. 351
—, dens Hiſtorie	87
—, Navne	91
—, ſpiſes med Ske	84. 300
Brændevinsdrik	89. 225
Brændevinshandel	149
Brændingsdiſtrikt	215
Brød, bages 70, kliſtres	72
—, ſaages	74
Brønd	16. 364
Buddipotte	245
Budſoged	173
Bur	39
Buſk	61
Buxer	123
Bydelav	171. 199
Byderemſe	295 flg.
Bydeſvend	294 flg.
Byfold	177 flg.
Byggonis	343

	Side.
Bygning	15
Byhjuler	186
Byhorn	172
Byhyrde	174 flg.
Bylov	172
Bynning, Byntlag	223
Byſens Kjæp	172
Byſmed	186 flg.
Bytyr	211
Bærer	217
Bøn, katholſk	346
Bøſtekjæp	116
Baadlag	288
Baagſkrald	324
Baal	277. 326
Baand	107
Cylinderuhr	313
Dannelſe	130
Dans	65. 299
danſe paa Høje	32
Degn	186. 247. 312
Degnelus	314
Dej, lægge	72
Dejnekar, -kiſte	72
Dejtrug	71
Dokke	28
Dons, Døns	39. 40. 51. 59
Dram	87
Drank	84
Drawgræs	31
Dreng, ringeſte, villeſte	261
Drengehandel	149
Drillerier	316
Drittel	153
Driver	154
Drivvej	154 flg.
Dronning	332 flg.
Dukatfrø	316
Dunhammer	73
Duſketøj	61
Dværg	28
Dyr, underligt	242
Dækkepige	294
Dæmmetrug	72
Død	353
Dødsvarsler	250
Dørtrin	348
Døvling	222
Effen og ueffen	235
Engelſkmand	5. 13
Enggilde	290
Enke	342
Enkemand	342
Erikſen, fattig Per	240
Es	289
Esbjærg	3
Eſepige	288
Fadekone	294
Fader, vor	127
Fadklud	5
Fageløjter	227
Fanniker	144

	Side.
Fannikerhandel	147
Fanø	14. 364
farve Garn	103
farveBlaat, Gult osv.	104 flg.
Faste	258
Fastelavn	258 flg.
—, løbe, narre	267
Fattigforsørgelse	189
Fattigmand	49. 122
Festelbaand	103
Fester	226 flg.
Festret	96
Fimmerhale	319
Fimpe	47
Finkelrut	364
Finlap	193
Fisker	288
Fissemand	344
Fjandbo	82
Flatte	71
Flintestensfrø	316
Flod, stigende	10
—, dens Indflydelse	13
Fluesmækker	345
Flyvetækker	6
Flæsk, skære ned	266
Flæskeskinke, stjæle	267
Flødebøtte	119
Fløj	44
Foderskaffer	156. 161
Fok	343
Folk	141
Folkemarked	63
Forbedelse	211
Forbrand	353
Fordraaber	84
Foredragsforening	136
Forlovelse	292
Forn	297 Anm.
Forsamling	227
Forte	176
Fransk, Jørgen Sjælænders	20. 365
Frankrig, Udmarsch til	18
Fredstue	59
Frieri	290
Frugttræ	233
Fuldskab, se Rus.	
Fumpe	183
Fynbo	137
Fynsk Humlekræmmer	79
Fyrbøder	206
Fyrfad	376
Fællesdrift	212
Fællesskabets Tid	171 flg.
Fæløb	176
Fæstepenge	64
Fætkande	84
Føn	59
Før	9
Faar	122. 319
—, Gaade om	93
—, Navne	310
Gade	208
Gadebasse	261. 276

	Side.
Gadebrønd	207
Gadeklokke	33
Gadelam	276
Gadelamsgilde	274 flg.
Gadestævne	171
Gadinde	278
Gamle, den	343
Garnvindel	103
Gehæng	5
Gesimshøvl	316
Gilder	227. 289
Gildesgaard	206
Giljekrog	112
Gistenfjæl	72
Gjaw	300
Gjeldevæder	235
Gjenfærd, raaber Hævn	25
Gjengift	211
Gjenkalding	355
Gjæring af Øl	80
Gjæstfrihed	139
Glib	4
Gnidesten	51
Grande	171
Grandebrev	172
Grandefoged	172
Grandestok	171
Gravvarsler	361
Greb	78
Gribsjord	212
Grimepenge	150
Gris	218
Gris (Skorsten)	77
Grisfel	72
Grubekjedel som Kakkelovn	49
Grydekakkelovn	365. 367
Græs	328
Græsgilde	290
Græslukke	62
Græsplet	62
Græstyv	332
Grønt, farve	105
Guds Navn, gaa i	193
Gudspenge	64
Guffepotte	245
Gult, farve	105
Gæsling	289
Gaade om Bjælke	30
— Faar	93
— Kakkelovn	50
— Malt	77
— Ovn	74 Anm.
— Rok	102
— Søsling	329
— Øl	81
Gaas, rykke Hoved af	267
Hakkegilde	95
Halepenge	150
Hallig	10
Handel	146
—, lille	151
—, „æ løwwend'"	154
Handelsvej	156
handle	325

	Side.
Hane	267
Hare	310. 342
Haspe	103
hauke	177
Havets Bulder	11
Havfrue	240
Havrehvæs	343
Havrending	8
Heglefedt	116
Heglestol	116
Hex, raabe ud	270
Helhest	356
Helligtrekonger	251
—s Varsler	254
Helvede	315
Herodes	252
Hesselfedt	316
Hest	103
—, Navne	310
—, sko Heste	266
Hestebojle	289
Hestehandel	147 flg.
Hestepande	34
Hesteskо	120. 183
Himmerig	315
Hjærtemusling	26
Hoboist	22. 227
Hoge	10
Hold	163
Holsten, dansk	145
Hoppegist	22. 227
Hornpenge	150. 326
Hosekræmmer	110. 220
Hovarbejde	173
Hovborg Kro	157. 216
Hovedvandsæg	314
Hugorm	322
Hugormekonge	322
Humlekræmmer	79
Hund	107. 236
Hundrede og eet	234
Hungervogn	210
Hus, gammeldags	27
— rejses	29
Hustrumaaned	256
Husum	154. 159
Hvedebonde	266
Hvedetrold	343
Hvædsten	75
Hvælbojle	290
Hylsklæder	57. 93. 124
Hyrde, Faare-, Gaase-, Kalve-, Lamme-	180
Hyrdedreng	317 flg.
Hyrdekald	176
Hyrdesved	176
Høbjærgning	13
Høflighedsskik	336
Højskole	92. 134
Høkkelbjærg Kro	361
Hønnikeæg	270
Høns	318
Hønshøver	333
Hør	93. 112
Hørgrav	113
Hørhoved	102

Side.

Høstgilde 290. 344
Høstkarl 344
Høstlørdag 64
Høstlørk 342
Haandklæde 59
Haandko 331. 334
Haandlag 316
Haandslag 148
Haandten 124. 129
Haar, rede 67

Igangsgilde 200
Ild, drage 181
Indbydelsetil Bryllup 295 flg.
Indgangsgilde 65
Indigo 104
Isslod 12
Isskodse 12
Isterhøved 121
Itzeho 161
Jakob Løj 14
Jerusalems Skomager 266
Jomfrustykke 75
Jordemoder 298
Josef 252
Judas 252
Jul, pisket ud
— trampet ud, spillet i Jorden 255
— i Frankrig 21
Juleaften 223
Julebuk 239. 240
Juledag 237

Side.

Juledagsgaver 243
Julefesten 231
Julegilde 239. 289
Julelys 234
Julemærker 238
Julenat 236
Julestue 239
Juletræ ..... 373 flg.
Jyde 128
Jydeløgn 143
Jævningsgilde 207

Kaffe 305
Kaffepige 294
Kakkelovn 46
—, Gaade om 50
Kakkelstowwen 42
Kalk, hvorledes slaffes 26
Kalkovn 27
Kalv 226
Kalvelim 107
Kampesten, varme ... 78
Kandebord 40
Karleynde 124
Karlsten 105
Karlummer Lys 47
Kartefedt 95
Kartegilde 95
Kartehus 95
Kartehøjtid 95
Kartekjæreste 96
Kartepige 95
Kartning ..... 94 flg.

	Side.
Karvestok	172
Kast, tælle Penge i	153
Kat, slaa af Tønden	261
—, sort, af Ovnen	73
—, paa Skjødet 226.	339
katholsk, — Bøn	346
Kattekonge	261
Kejser	334
Kelde, kaste, synke 16.	64
Kildesangen	364
Kingken	236
Kirke	345
Kirkegrime	356
Kirkegaard	273
Kistelæg	360
Kjedelfører	83 Anm.
Kjeldemand	354
Kjeltring 140.	193
Kjælske	44
kjærne Smør	120 flg.
Kjærnemelmad	120
Kjærnestav	334
Kjøbmand	161
Kjødkammer	44
Klawse	103
kline Vægge 28.	30
Klinegilde	31 flg.
Klinepiger	30 flg.
Klinkpung 237.	314
Klisterkage	76
Klit	14
Klontkjæp	320
Klynemaal	316
Klædedragt	93
Klæg	16
Klægsten	25
Kløpind	37
Knappenaal 120.	269
Knapper	326
kniple	116
Kniplestole	117
Kniplestrin	117
Kniplingskræmmer 118.	221
Kniv	151
—, kaste	327
knive	120
Knæpfoged	172
Knæpkage	76
Knæpping	172
Knaaggilde	295
Ko, blaa	12
—, Navne	310
—, hwolbore	312
—, faa til at bisse	330
—, Vægt ved Væven	107
Kobberdraaber	84
Kodsted	211
Kokkemarked	149
Kohyrde	317
Kold, Kristen	135
Kone, har meget Arbejde	70
Konebarsel	304
Konegilde	304
Konge 235. 259. 332.	334
Kongeaften	251
Kongehandel	149

	Side.
Kongeleg	264
Kongens Brød	195
Koralmelodi	314
Korn 236. 343 Anm.	
Kors 72. 73. 74. 78. 81. 186. 223. 234. 356.	
Kost, daglig	36
Kost, sundevedst Brylup	293 flg.
Krageost	5
Krans 5.	116
Kransebojle	289
Krap	105
Krejler	221
Kretbar, Fandens	5
Kridthus	314
Kristen Vestergaard	12
Krutpige	294
Krutstrøer	294
Kry	4
Kræmmer 217.	220
Kurv paa Skorstenen.	303
Kurvw	333
Kvinde	334
Kvindearbejde	67
—, læsse, sprede Møg	69
—, tærske	67
—, Mosearbejde	68
—, kjøre Mergel	69
Kvindegilde	304
Kvindemeje	103
Kvædelæs	343
Kvæg, sættes paa Stald	210
Kvægsyge	181
Kylkjæp	320
Kyndelmisse	255
Kyrads	202
Kælling, i Hør og Korn 113. 342.	344
Køks, Tallerken til	298
Kaal, stryge for	343
Kaalgaard	61
Kaalplanter	207
Kaalstok	277
Lam	277
Lampeskaar	47
Laugenæs	10
Lanter	149
Lavendelblaat, farve	106
Lavsgilder	200
Lavsret	201
Led	210
Ledeko	331
Ledesvend	294
Lergulv	34
Lersten	25
Lerstryge	31
Ley, Familienavn	171
Lidkjøb	148
Liege 55 Anm.	
Lig, klæde	359
Ligkiste 302.	360
Ligkrans	54
Liglys	352
Ligport	41

	Side.
Ligkiste	353
Ligkjorte	302
Ligstue	59
Ligvagt	362
Lime	151
Livet	362
Loftskud	34
Lok	107
Lokkemand	14
Loplee	333
Lownsøl	293
Lud	94. 103
Lumring	31
Lundstikke	223
Lus	144. 239
Lusekonge	333
Lykke, slaa til	148
Lykkens Flytte	351
Lyre	29
Lyrehat	29. 39
Lysbord	48
Lysbrød	74
lyse, til Ægteskab	293
Lysegult, farve	106
Lysekly ne	45. 121
Lysepind	47. 73
Lysesax	48
Lysestøbning	121
Lyskage	74
Lysmand	74
Lyve	128
Læderfritte	316
Lægtebor	29
Lævi	31
Løbepraas	122
Løbskitj	334
Lødgryde	103
Løn, Tjenestefolks	65
Løsholt	28
Løw	77
Laad	111
Laadnelse	130
Mading, gaa i	174. 189
Majgreve	287
Majindegilde	287
Majstang	33. 207. 285
Majsten	172
Majtræ	172. 376
malke, ved Trolddom	119
Malt	138
—, Gaade om	77
Maltkølle	77
Mand, fort	73
—, rig	76
Manglebræt	123
Manø	13
Marie, Jomfru	21. 252
—, Leg	315
Mariehøne	322
Marked	224
Markedsdag, stor	154
Markedsgave	225
Mask	77
Md. Brun	290. 308
Mellemmad	323

	Side.
Mellemmadstyv	323
Messingfad	52
Mikkelsdag	65
Mikkelsgrande	172
Mikkelslegs	65
Mindevers	54
Mistænksomhed	131
Mjødrod	36
Moder, vor	127
Morgenkat	333
Morgensvane	333
Mortensgrande	172
Mos	105
Mosbrunt, farve	104
Mosdyne	59
Mude	108
Muldskud	277
Mullebrød	234
Mund, paa Brød	75
Munk	346
—, gaar i Enge	241
Munkepræbiken	357 flg.
Mursten	16
Mus	239. 310. 344
Musøl	344
Mælk	118
Mæm	77
Møddingskraber	316
Møller	188
Møllerstævne	188
Mørkegult, farve	106
Maarskjæl	5
Naboskrog	361
Naboskok	171
Nar	265
Natravn	332 flg. 334
Nebbersax	316
Nis Pug	354
Nonner, de kjække	241
Nordervog	10
Nordmand	193
Nymand	200
Nyaar, i Frankrig	21
—, skyde ind	246
Nyaarsaften	243
Nyaarsgave	246. 274
Nyaarsvarsler	250
Næbbestævne	188
Nødild, se Ild.	
Nøgle	103
Nørkammer	40
Nørrejyde	144
ofre	298
Oldemor	12
Oldermand	172. 206
Oldermandsgilde	206
Omgang	92
Oplysning	132
Oppasser	294
Opskjør	290
Opskrig	355
Opslag	150
Opstandertøj	102
Optællingsdistrikt	215

	Side.
Otting	209
Overbordende	56
Ovn, lyſe, ilde	72
—, Gaade om	74 Anm.
Ovnsmundstørv	74
Ovnsrage	73
Ovre	7
Owsbord	30
Pald	39
Panel	55
Panteleg	242
Pantemænd	173
Peberkværn	56. 58
Pebernød	234
Penge, halve, hele	262
Pengepung	151
Penneknib	313
Pigelegeſtue	276
Pind	12. 172
—s Ende	173
Pinſe	270
Pinſebrud	271
Pinſegris	333
Pinſemej	372
Pinſemorgen	273
Pinſeviſe	279
Piſel	39. 59
Plattyſk	153
Plovgang	247
Politiſk Bevægelſe	137
Polſk, Dans	299 flg.
Ponnipind	235
Ponſe, deres Kjælenavne	91
Pors	79
Poſe, Hofte-, Haand-, Lænde-, Ryg-, Tig-ger-, Tvær-	190
Potte, ſlaa i Stykker ved Faſtelavn	267
—, ſlaa paa Døre	245
Pottekakkel	50. 365
Pottemand	144. 221
Prakkerfoged	192
Prangermaaned	149
Preg	5
pregle, jfr. binde	110
Presning af Tøj	108
Prins	259
Profit	49
Proptrækker	48
Præſt	186. 247. 357
— og Degn	240
Præſtehandel	13. 147
Prøjſer	153. 154
Praaſekjærte	47. 122
Pukkelfedt	316
Pund	154
Put	235
Pyramide	56
Pæjersdag	317
Pølſemaal	316
Paaſke	267
Paaſkeleg	268
Rakkerens Glas	140

	Side.
Rakkerkule	183
Randsbjærg, Hr.	240
Rangleſtok	177
Ranſager	83
Rasmus	12
Reb	129
Redebaand	103
Regnſkab	263
Rejſedram	198
Rejſegilde	30
Rem	15
Remſer	329
Retsfølelſe	354
Retstilſtand	196. flg.
Retten	343
Ridderlighed	334
Ringekjærv	188
Ringel	5
Ringleſtav	177
Ringridning	259
Riveſtage, krybe igjennem	266
Rok, Gaade om	102
Rompdag	64
Ronnevæder	235
roſe, man maa ikke	104
Roſe	55. 78
Rotte	239
Rug jfr. Korn	209
Rugbrød	74
Rumlepotte	245
Rus, Udtryk om	91
Rusſelap	103
Rusſepiud	103
Ræv	310. 342
Rødt, farve	105
Røgle	72
Rør	107
Røſt	77
Røſthalm	78
Røſtkar	78
Raad	261
Sallingbo	82
Salt	119
Samtale	136
Sankelſe	171
Send	297
Seng	56
Sen Hans Forjaweri	333
Seppeltut	240
Sigtebrød	74
Simelægn	316
Simeon	252
Siv	47
Sjower	217
Sjællænder	143
Sjøngbørn	232
Skaffer	286
Skafferſtok	286
ſkage	113
Skagefod	113
Skagehaand	113
Skagepige	114
ſkalu	227
Skammel	56

	Side.
Ske, søbe Brændevin med	84. 300
—, snurre med	235
Skelle	26
Skib, Omkjørsel med.	267
— fra Holland	99
Skikkende	297
Skive Marked	163
Skjel	173
Skjorte	123
Skjæggemand	84
Skjænker	294
Skjødsel	73
Skjøn	108. 180
Skod	153
Skodstud	153
Skole, den gamle	312
—, drikke op	230
Skolegang	315
Skorsten	28
Skorstenshammer	43
Skrabekage	76
Skrawmand	294
Skrædder.	108. 140. 186
Skrædderlys	141
Skraaherre	206
Skuemester	183
Skulde	4
Skuldesuppe	4
Skvaldretønde	195
Skæbnetro	349
Skærslipper	189
Skærtorsdag	270
Slag	117
Slagsmaal	190
Slaveri	195
Slaww, æ	154
Slibekjærv	188
Slibestensbynd	106
Slynge	16
Slæde, slæbe med	99
Slætkarl	13
Slætlørdag	64
Sløwer	5
Smadderkat	47
Smed	33. 182
Smeddebrændevin	185
Smeddegilde	187
Smeddens Dreng	183
Smeddestævne	185
smide	73
Smugleri	214
Smør	120. 121
Smørlykke	120
Smaabrød	232
Snaps	87
Snes	65
So, render ad Skov.	235
—, drive	267
Sodstang	44. 333
Sol, leger	273
Solhvervsdag	71
Solring	317
Sommer	263. 266
—, ride i By	285
Sommergilde	287

	Side.
Sorteper	244
Sparre	29
Specie	128
Spejder	83
Spelterok	60
Spillemand	298
Spillemandspenge	65
Spind	101. 138
Spindehjul	290
Spjold	109
Spryd	102
Spøg	140
Stabelseng	60
Stakkel	189
Stald	209
Staldstud	152
Stamptow	59
Stand	208
Stander	117
Standerhøtte	118
Standsfordom	130
Standsforskjel	63
Sten, til at varme Hænder	366
Stenhøvl	316
Stefansdag	237
Stefanskage	238
Stefansnar	238
Stifmoderside	75
Stiplads	181
Stipose	181
Stjærne	350
Stjærnefolk	253
Stodder	113. 342
Stodderkonge	192. 332
Stolsbroder	206
Stoppetørv	74
Stork	258. 310
Storkerede	117
Stormflod	6 flg.
Stoww	40
straude	198
strikke, jfr. binde	110
Strikning	66
Strygejærn	124
Strætetræ	103
Strømpebaandsbræv	109
Strøsted	62
Straalæg	359
Straamand, stikke til	267
Stude	128
—, graa	191
Studegaard	152
Studehandel	151
Stue	51
—, bitte	59
Stuge	72
Støb	76
Støbebord	122
Støbeform	122
Støbegryde	121
Støtp	51
Staaf	290
Staalpen	313
Sundt, Eilert	1, 307
Svalekar	83

	Side.
Svende, ridende	298
Svendeſtykke	183
Svin, i Skov	181
Svinedriver	166
Svinehoved	234
Svinehyrde	181. 333
Svæld	122
Sværlægte	29
Südfall	10
Sylſten	15. 28
Syning	66
Synkning	85
Sypſover	332
Sypſover-Dag	332
Sælde	71
Sæt	76. 118
Sættekage	76
Sønderjyde	144
Sønderjylland	145
Sønderkammer	40
Sønderſkov	12
Sørenſen, Kriſtoffer	216
Søsling, Gaade om	329
Tadder	209
Tag, lægges	34
Tagbraa	34
Tagfat	327
Tagſax	316
Talghøved	121
Tallerkenſlikker	332
Talliſtok	172
Tamperdag	370
Tapdraaber	105
Taphalm	78
Tapkar	78
Taler	140. 193
Tavolet	56
Teglovn	17
Tenſtol	103
Teregel	207
teſe	94
Teſtamente	360
Theriak	207
Thingvol	171
Thomasdag	227
tigge Brandhjælp	140. 193
— Uld	93
Tigger	189. 220
Tiggerpoſe	190
Tilnavn	341
timſe	71
Tinkſmed	322
Tjanſtaw	333
Tjener	259. 333
Tjæregilde	206
Tjæretønde	277
Tjaal	57. 124
Tobaksrygning	376
Toldbetjent	83. 85
Toldgrænſe	214
Tordenſten	120
Tordenvejr	13
Toſpring	301
Totigger	93
Traulampe	47. 121
Tremarksmand	195

	Side.
Trendebord ..... 60.	106
Trendekasse	106
Trendekiste	60
Trendekande	106
Trobeæg, træde	267
Trommegilde	206
Trommer	130
Troms Kirke	270
Tromtrækker	294
Trynthyrk	196
Trædesten	61
Træræk	316
Træsko	157
Tude	103
Tudse, kjøre med	343
Tugthus	195
Tut af Penge	160
Tvilling	158
Tyr	211
Tyregilde	206
Tyrripog	47
Tyv	194
Tyveskaal	194
Tyvetrækker	102
Tyvetønde	194
Tægt	209
—, halv, hel	323
Tægtehøved	326
Tællelys	192
Tærskel ..... 348 Anm.	
Tøjer, forskjellige Navne paa	94
Tøjpige	295

	Side.
Tørrekone	113
Tørvasker	123
Udgangsgilde	65
Ujerstowv	42
Uld jfr. Laad 93. 110.	111
Uldtigger	93
Ulv ..... 208.	325
Underjordser	354
Undervætter	354
Ungbojle	289
Urin ..... 94.	103
Uro	53
Urt	79
Urter, onde	105
Vadder	10
Wakke	76
Valborg Aften	278
Valborg Vise	278
Valing	14
valke	108
Vand, vise	364
Vase	28
Vask	122
Vej	11
Vejr	255
Vejrmølle	188
Velkom	184
Velkomst	200
Verdenshjørner	145
Vesterbo	129
Viborghus	197

	Side.
Vide	171
Videbrev	172
Videfoged	172
Videſtav	172
Vildlap	222
Vildſmak	222
Vinde	44
Vindepind	103
Vinduesgaard	61
Vinfaalaader	294
Vinter	263. 266
Vinterſkole	230
Violetbrunt, farve	105
Viſe, franſk	24
Vogn, ſe Arbejdsvogn	223
Vognlag	223
Wokkepotte	245
Woſt aa æ Gryd'	60
Wrappe	76
Vraaſeng	39
Vugge	123
Wuttørv	76
Væddeløb	266
Væge af Siv	47
Væggetavle, klinet	28
Væle	72
Vævekammer	40
Vævergilde	108
Væverſtol	60. 107
Vaageild	334
Ypping	80
Zweidrittel	153
Æg, tigge	267
Æſling	76
Ærøl	360
Æventyr	45
Øjeſyn, ondt	73
Øl, dets Fejl	81
—, Gaade om	81
—, Dover-, faar i Maag-, Jøſſe Navns-, Rutten om Skrald	79
—, jydſk	82
Øldug	80
Ølgilder	82. 305
Øls	227
Øltapper	294
Øltrant	81
Øſterbo	129
Aa, raaber	350
Aashus	86